

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Hittudományi Kar

Az egri érseki tartomány a trianoni határok között
A kassai, rozsnói és szatmári egyházmegyék magyarországi részei (1920-
1993)

Dissertatio ad Doctoratum

Készítette: Mészáros Barnabás

Konzulens: Dr. Gárdonyi Máté

Budapest, 2024

TARTALOM

TARTALOM.....	1
BIBLIOGRÁFIA	3
BEVEZETÉS.....	22
I. ÚT TRIANONIG	25
1. A Magyar egyházszervezet Trianon idején	25
2. Az egri érseki tartomány 1918-ban	28
3. A magyar állam helyzete 1918-1920 között.....	30
4. Az egyházmegyei kérdés 1918-1920 között.....	39
5. A magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok kiépítése	48
II. AZ ÖSSZEOMLÁS ÉS FELOCSÚDÁS ÉVEI.....	53
1. Az aláírás és a ratifikálás közti időszak.....	53
2. Az egyházmegyék veszteségei	59
3. A magyar diplomácia	65
4. Az új prímás	71
III. AZ EGRI ÉRSEKI TARTOMÁNY A TRIANONI TRAGÉDIA UTÁN – MAGYARORSZÁGI HELYNÖKSÉGEK	74
1. Egri érsekség	74
2. A magyarországi csonka részek helynökségei	77
3. Kánonjogi kérdések	83
IV. KONKORDÁTUMOK A SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKKAL – AZ APOSTOLI KORMÁNYZÓSÁGOK LÉTREJÖTTE.....	86
1. A konkordátum fontossága.....	86
2. Lengyelország	86
3. Románia.....	88
4. Csehszlovákia.....	95
5. A konkordátumok hatása a magyarországi csonka részekre – az apostoli adminisztratívák létrejötte	99
V. REVÍZIÓK, ÚJRA EGYESÜLT EGYHÁZMEGYÉK	103
1. Sikeres revíziók	103
2. Az I. bécsi döntés hatásai a magyar egyházra	113
3. A II. bécsi döntés és a déli ország gyarapodás hatásai a magyar egyházra.....	119
4. Az egri érseki tartomány az ország gyarapodás idején	124
5. A háború vége és a határok visszaállása.....	133

VI. MAGYAR EGYHÁZ A HÁBORÚ UTÁN	136
1. Egyházi válság a háború után	136
2. Magyar-szentszéki megállapodás	149
VII. AZ ÉSZAKI RÉSZEK KIALAKULÁSA, BEOLVADÁSA ÉS AZ EGYHÁZMEGYÉK RENDEZÉSE	159
1. Magyar részi helynökségek 1952-ig.....	159
2. Az északi részek 1952 és 1982 között.....	185
3. Egyesített egri főegyházmegye – az északi főesperességek.....	200
4. Az egyházmegyei kérdés megoldása.....	203
VIII. AZ ÉRSEKI TARTOMÁNY CSEHSZLOVÁK RÉSZÉNEK RENDEZÉSE.....	216
1. Csehszlovákia a jogfosztottság ideje alatt	216
2. A rendezés előzményei.....	228
3. A csehszlovák egyházmegyei rendezés	233
IX. A SZATMÁRI PÜSPÖKSÉG TERÜLETI RENDEZÉSE	235
1. Szatmár a háború után	235
2. A munkácsi püspökség kialakulása	240
BEFEJEZÉS.....	242
SUMMARY	245

BIBLIOGRÁFIA

Lexikonok

Codex Iuris Canonici (1917), Typis Polyglottis Vaticanis, Róma 1926.

Egyháztörténeti Lexikon (szerk.: Végheő, T. – Gárdonyi, M. – Tóth, T.), vol. 2., JEL Könyvkiadó, Budapest 2009.

Magyarország a XX. században (szerk.: Kollega Tarsoly, I.) vol. 2., Babits Kiadó, Szekszárd 1997.

Magyar Katolikus Lexikon (szerk. Diós, I.), vol. 1., Szent István Társulat, Budapest 2004.

Magyar Katolikus Lexikon (szerk. Diós, I.), vol. 3., Szent István Társulat, Budapest 1997.

Magyar Katolikus Lexikon (szerk. Diós, I.), vol. 4., Szent István Társulat, Budapest 1998.

Magyar Katolikus Lexikon (szerk. Diós, I.), vol. 10., Szent István Társulat, Budapest 2005.

Magyar Kódex (szerk. Szentpéteri, J.), vol. 6., Enciklopédia Humana Egyesület – Kossuth Kiadó, Budapest 2001.

Sematizmusok

A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye első sematizmusa 1995 (szerk.: Takács, J.), Debrecen-Nyíregyházi Püspökség, Debrecen 1995.

Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szentévbén, Egri Főegyházmegyei Hatóság, Eger 1975.

Az egri főegyházmegye schematismusa 1963, Eger 1963.

Az egri főegyházmegye sematizmusa 1987, Eger 1987.

Schematismus cleri almae dioecesis szatmáriensis ad annum Jesu Christi 1926. Ab erecta sede episcopali 122., Typis „Pallas”, Satu-mare 1926.

Schematismus Dioecesis Suboticanae, Suboticae 2009.

Schematismus venerabilis cleri Archidioecesis Strigoniensis pro anno reparatae salutis communi 1938., Typis Societatis Sancti Stephani, Budapestini 1938.

Schematismus venerabilis cleri Dioeceseos Cassoviensis anno reparatae salutis 1934. Erectae sedis episcopalis 130., Typographia ad S. Elisabeth, Cassoviae 1934.

Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Rosnaviensis anno Domini Jesu Christi MCMXLII erectae sedis episcopalis CLXVII, Typis Sajó-vidék, Rosnaviae 1942.

Forrásművek

„... minden utamat már előre láttad”. *Görögkatolikusok Magyarországon*, Hajdúdorogi Egyházmegye, 2012.

A bécsi Pázmáneum (szerk.: Zombori, I.) (METEM Könyvek 37.), Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2002.

A katolikus egyház Magyarországon (Ecclesia sancta 1.) (szerk.: Somorjai, Á. – Zombori, I.), Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága, Budapest 1991.

A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között vol. 1 (szerk. Beke, M.) (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 12), Aurora, München – Budapest 1992.

A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között vol. 2 (szerk. Beke, M.) (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 13), Aurora, München – Budapest 1992.

A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989 (szerk.: Havasy, Gy.), A szerző kiadása, Budapest 1990.

A vatikáni magyar követ jelenti... Dokumentumok a Vatikán és az európai fasiszta államok kapcsolatáról (szerk.: B. Lőrincz, Zs.), Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1969.

Az esztergomi 1941. évi főegyházmegyei zsinat határozatai, Főegyházmegyei Hivatal, Budapest 1942.

A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve 1912-1987 (szerk. Timkó, I.), Görög Katolikus Püspöki Hivatal, Nyíregyháza 1987.

A magyar kereszténység ezer éve. Hungariae Christianae Millenium (szerk.: Zombri, I. – Cséfalvay, P. – De Angelis, M. A.), Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, Budapest 2001.

A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok vol. 1. (szerk. Balogh, M.), Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2008.

A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892–1918 között (szerk. Beke, M.), Szent István Társulat, Budapest 2018.

A püspöki kar tanácskozásai (szerk. Gergely, J.), Gondolat kiadó, Budapest 1984.

A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékkönyve, Szent István Társulat, Budapest 1938.

Az első bécsi döntés okmánytára. Diplomáciai iratok 1938. augusztus – 1939. június (szerk.: Szarka, L. – Sallai, G. – Fedinec, Cs.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2017.

Az országos katolikus nagygyűlések Magyarországon, 1933–1947. Válogatott beszédek és tudósítások (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. Egyháztörténeti Források 9.) (szerk.: Gianone, A.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2017.

ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, Kairosz Kiadó, Budapest 2005.

ADRIÁNYI, G., *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, Kairosz Kiadó, Budapest 2004.

BÁNK, J., *Serédi bíboros fiatal évei Rómában 1908–1927*, Szent István Társulat, Budapest.

BEKE, M., *Esztergomi kanonokok (1900-1985)* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 10), Görres Gesellschaft, Unterhaching 1989.

BÍRÓ, L., *A jugoszláv állam 1918–1939* (História Könyvtár Monográfiák 26.), História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest 2010.

Boldog Meszlényi Zoltán Lajos válogatott kéziratai (szerk. Beke, M.), Szent István Társulat, Budapest 2014.

BOSÁK, N., *Törd meg az éhezőknek kenyeredet* (Pásztorok. Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 11), Szent István Társulat, Budapest 2009.

BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, Státus Kiadó, Csíkszereda 2003.

BURA, L., *Hűségesen, fáradhatatlanul. Scheffler János szatmári megyéspüspök életútja*, Római Katolikus Püspökség, Szatmárnémeti 1991.

CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, Rubicon-könyvek, Budapest 2016.

CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, Szent István Társulat, Budapest 2001.

CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 1, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba 1999.

CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2005.

CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, Akadémia Kiadó, Budapest 1966.

Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből vol. 1 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2022.

Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből vol. 2 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2022.

Egyházak a változó világban (szerk.: Bárdos, I. – Beke, M.), Esztergom, 1991.

Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére (szerk. Horváth, I. – Kikindai, A.) (Egyháztörténeti tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből 2), Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Pécsi Püspökség, Budapest – Pécs 2007.

ERDŐ, P., *Egyházjog*, Szent István Társulat, Budapest 2014.

ÉRSZEGI, M. A., *Pápa–Szentszék–Vatikán*, Szent István Társulat, Budapest 2014.

Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), Szent István Társulat – Verbum Keresztény Kulturális Egyesület, Budapest – Kolozsvár 2009.

FODOR, J., *A jóság elitje a XX. században. Dr. Bogdánffy Szilárd élete*, Nagyvárad 2004.

G. KOVÁCS, L. – KAMENEC, I., *Jozef Tiso. Arckép kettős tükörben*, Nap Kiadó, Dunaszerdahely 2011.

GÁRDONYI, M., *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, JEL Könyvkiadó, Budapest 2012.

GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1985.

GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*, Pannonica Kiadó, Budapest 1999.

GERGELY, J., *Főpapok, főpásztorok, főrabbiak. Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből*, Pannonica Kiadó, 2004.

GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, Vince Kiadó, Budapest 1998.

Grósz érsek naplója (szerk. Török, J.), Szent István Társulat, Budapest.

GULYÁS, L., *A Horthy-korszak külpolitikája*, vol. 1, Attraktor, Máriabesnyő 2012.

GULYÁS, L., *A Horthy-korszak külpolitikája*, vol. 4., Attraktor, Máriabesnyő 2016.

GULYÁS, L., *A Horthy-korszak külpolitikája*, vol. 5., Attraktor, Máriabesnyő 2018.

HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, Szent István Társulat, Budapest 2022.

HAMERLI, P., *Magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok és regionális hatásaik (1927–1934)* (Doktori és habilitációs értekezések), Fakultás Kiadó, Budapest 2018.

HORTHY, M., *Emlékirataim*, Európa Könyvkiadó, Budapest 2019.

Igazságot – Szeretettel. Glattfelder Gyula élete és munkássága (szerk. Zombori, I.), Keresztény Értelmiségiek Szövetsége – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest – Szeged 1995.

IJJAS, A., *A jelen kor egyháztörténete. (Az egyházi főhatalom fénykora)*, Pázmány Péter Irodalmi Társaság, Budapest 1941.

Isten szolgája, Meszlényi Zoltán Lajos püspök életrajza, Szent István Társulat, Budapest 2009.

JAKUBINYI, GY., *A szentek nyomában Erdélyben*, Verbum Kiadó, Gyulafehérvár 2009.

KARÁCSONYI, J., *Magyarország egyháztörténete*, Könyvértékesítő Vállalat, Budapest 1985.

KARDOS, J., *A Szent Korona-tan és a legitimizmus*, Gondolat Kiadó, Budapest 2012.

Katolikus anekdoták. Anekdoták, szólások és elegyek (szerk.: Balázs, K.), Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest 2012.

KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, Kalligram, Pozsony 2011.

Közöttünk éltek (szerk. Benkő, A.), Prugg Verlag, Eisenstadt 1984.

LÁSZLÓ, T. L., *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*, Szent István Társulat, Budapest 2005.

Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2015.

LÖFFLER, E., *Két és fél évszázad az egri püspökök és érsekek történetéből (1699-1943)*, Grafotip Kft, Eger 2002.

Magyar Katolikus Almanach (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., Országos Katolikus Szövetség, Budapest 1927.

Magyar Katolikus Almanach 1984 (szerk. Turányi, L.), Szent István Társulat, Budapest 1984.

Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000 (szerk. Zombori, I.), Szent István Társulat – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2001.

MARTON, J., *Az Úr feddhetetlen szolgája. Márton Áron püspök küzdelmei és segítőtársai*, Szent István Társulat, Budapest 2023.

MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, Verbum Kiadó, Kolozsvár 2007.

Második Trianon? Tanulmányok a párizsi magyar békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára (szerk.: Fülöp, M.), Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2022.

MÉSZÁROS, I., *Prímások, Pártok, Politikusok 1944–1945. Adalékok a Magyar Katolikus Egyház XX. századi történetéhez*, Szent István Társulat, Budapest 2005.

MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, Szent István Társulat, Budapest 1970.

MESZLÉNYI, A., *Az egri érsekség felállításának s a kassai és szatmári püspökségek kihatásának története*, Stephaneum Nyomda, Budapest 1938.

MINDSZENTY, J., *Emlékirataim*, Szent István Társulat, Budapest 1989.

Mindszenty József és kortársai: vértanú és hitvalló püspökeink (szerk. Mohos, G.), Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, Budapest 2012.

Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis vol. 4. (szerk.: Beke, M.), Szent István Társulat, Budapest 2008.

NAGY, L. T., *Mátra aljától a Duna partjáig. Dr. Bánk József életútja*, Magyar Kapucinus Rendtartomány, Vác 2000.

PASKAI, L., *A lélek erejében*, Szent István Társulat, Budapest 1997.

Prímás-album (szerk. Az Országos Katolikus Szövetség), Franklin-társulat, Budapest 1928.

PUSKÁS, L., *Megalkuvás nélkül. Boldog Romzsa Tódor élete és vértanúhalála*, Barnaföldi Gábor Archívum, Budapest 2005.

Püspökök könyve (szerk.: Edelényi, J. – Nagy, A.), Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest 2005.

RAJZ, M. – KOROMPAY, T., *Megemlékezés Dr. Hanauer Árpád István váci megyéspüspökről*, Szent István Társulat, Budapest.

RISKÓ, M., *Chira Sándor munkácsi püspök élete és vértanúsága*, Romanika Kiadó, Budapest 2017.

ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, Helikon Kiadó, Budapest 2017.

ROMSICS, I., *A nagy háború és az 1918-1919-es magyarországi forradalmak*, Helikon Kiadó, Budapest, 2018.

ROMSICS, I., *Erdély elvesztése 1918–1947*, Helikon Kiadó, Budapest 2018.

RÓNAY, L., *A magyar katolikus egyház története 1939-ben* (Katolikus reneszánsz) vol. 2, Új Ember Kiadó, Budapest 1995.

SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), Aurora Könyvek, München 1975.

SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964)* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 9), Görres Gesellschaft, München 1988.

SCHANDA, B., *Magyar állami egyházjog*, Szent István Társulat, Budapest 2003.

SEREGÉLY, I., *Magunkat nem hagyhatjuk el* (Pásztorok. Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 5), Szent István Társulat, Budapest 2007.

SOMORJAI, A., *Segnato dalla Corona di Santo Stefano Protore d'Ungheria. Saggi raccolti 1992-2020*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2021.

SOMORJAI, Á., *Az amerikai levéltárak titka. Válogatott írások Mindszenty bíborosról*, Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Budapest 2021.

SOMORJAI, Á., *Sancta Sedes Apostolica et cardinalis Ioseph Mindszenty* vol. 2., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2009.

SOMORJAI, Á., *Sancta Sedes Apostolica et cardinalis Ioseph Mindszenty* vol. 3/1., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2010.

SOMORJAI, Á., *Sancta Sedes Apostolica et cardinalis Ioseph Mindszenty* vol. 3/2., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2012.

SOÓS, I., *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, Szent István Társulat, Budapest 1985.

SUTTNER, E. C., *A katolikus egyház a Szovjetunióban* (Ecclesia Sancta 2), Bencés Kiadó, Budapest 1994.

ŠMÍD, M., *Mission: Apostolic Nuncio in Prague. Czechoslovakian–Vatican Diplomatic Relations between 1920 and 1950*, Karolinum, Prague 2020.

SZABÓ, CS., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár, Budapest 2005.

SZÁNTÓ, K., *A katolikus egyház története*, vol. 2., Ecclesia, Budapest 1985.

SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), Új Misszió Alapítvány, Miskolc 1992.

SZENDI, J., *Számvetés*, Kőkénydomb Művészeti Társaság – „Jót, s jól” dr. Horváth Balázs Alapítvány, Veszprém 2011.

Szentévi magyar zarándoklatok. Visszaemlékezések a jubileumi év eseményeire (szerk. Paulovits, S.), Római Zarándokok Emlékbizottsága, Budapest 1926.

SZOKOLSZKY, B., *A százéves Kassai Püspökség 1804–1904*, Vitéz A. Út. Nyomása, Kassa 1904, (reprint).

SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, Ász Studio, Kéménd 2013.

SZUROMI, SZ. A., *Egyházi intézménytörténet*, Szent István Társulat, Budapest 2003.

TEMPFLI, I., *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2002.

TOMKA, F., *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945-1990 és az ügynök-kérdés*, Szent István Társulat, Budapest 2005.

TÓTH, K. – TUSOR, P., *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae 14), MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport, Budapest – Róma 2016.

TÓTH, T., *A Pápai Magyar Intézet Róma*, Pápai Magyar Egyházi Intézet – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Róma – Budapest 2017.

TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, Szent István Társulat, Budapest 2021.

TÖRÖK, J., *A tizenegyedik század magyar egyháztörténete*, Mikes Kiadó, Budapest 2002.

TÖRÖK, J., *A tizenharmadik század magyar egyháztörténete*, Mikes Kiadó, Budapest 2003.

TÖRÖK, J., *Egyetemes egyháztörténelem* vol. 2, Szent István Társulat, Budapest 1999.

TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A 350 éves Központi Papnevelő Intézet*, Mikes Kiadó, Budapest 1998.

TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A Kalocsai Érsekség évezrede*, Mikes Kiadó, Budapest 1999.

TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A magyar egyház évezrede*, Mikes Kiadó – Ecclesia, Budapest 2000.

TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A váci püspökség évezrede*, Mikes Kiadó, Budapest 2001.

TÖRÖK, J. – LEGEZA, L. – SZACSVAY, P., *Bencések*, Mikes Kiadó, Budapest 1996.

TÖRÖK, J. – MÓZESSY, G., *Jubilaeum Dioecesis Alba-Regalensis*, Mikes Kiadó, Budapest 2002.

Trianon. A békeszerződés, Szépmíves Könyvek Kiadó, Budapest 2019.

VÁRNAGY, A., *Liturgika*, Lámpás Kiadó, Abaliget 1993.

VÉCSEY J. A., *A legújabb kor egyháztörténete dióhéjban 1800–1930*, Magyar Kultúra, Budapest 1930.

VIRTH, L., *Katolikus kisebbség Erdélyben* (Egyházfórum könyvei 7), Egyházfórum, Budapest – Luzern 1991.

ZETÉNYI CSUKÁS, F., „*Visszatért*” *Trianon és revízió*, HK Hermanos Kiadó, Szeged 2017.

Folyóiratok

Folia theologica et canonica IX (31/23).

Katolikus Szemle XVI (1964/1).

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (2021/3–4).

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum (1995/3–4).

Magyar Sion. Új folyam V (2011/1).

Magyar Sion. Új folyam XI (2017/1).

Pazmanita Tudósító X (1935/1936).

Távlatok XII. – XIII. (1993/4 – 5).

Vigilia 69. (2004/1).

Levéltári anyagok

Brevis Schematismus Cleri Administraturae Apost. Szatmáriensis in Hungaria ad annum Jesu Christi 1936, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar Könyvtára, Sematizmusok, Szatmári Egyházmegye 1936, 1744/1936.

Egri Érseki Levéltár, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 1410/1924.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 5072/1924.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 12/1926.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 269/1928.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 2471/1931.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 6215/1931.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 1354/1932.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 1678/1932.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 2965/1933.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 2/IX 1935.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 6153/1937.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 4978/1941.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 1038/1945.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 1293/1945.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 3401/1945.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 3482/1945.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, jelzés nélküli levél, 1945. december 30. keltezéssel.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 2262/1946.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 2691/1946.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 5905/1948.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 6032/1948.

EÉL, Busta Dioeces Rozsnyó 1924-, 6293/1948.

- EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 1088/1949.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 1545/1946.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 2546/1950.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 2595/1950.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 2871/1950.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 2954/1950.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 356/1951.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 469/1951.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 550/1951.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 663/1951.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 2231/1951.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 208/1952.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 317/1952.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 429/1952.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 430/1952.
- EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 431/1952.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 1375/1923.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 1961/1923.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 5514/1923.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 2198/1924.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 630/1925.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 3861/1925.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, jelzés nélküli, 13/ I. 1925 dátumozás. Saját jelzet:
30/1925.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 1740/1926.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 1056/1930.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 3229/1931.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 4778/1934.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 6780/1934.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 2790/1935.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 6215/1938.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 4105/1939.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 4839/1939.
- EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 6022/1939.

EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, jelzés nélküli, 1/VIII. 1939. dátumozással.
EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 5880/1941.
EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 486/1942.
EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 1963/1942.
EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 3077/1942.
EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 4203/1942.
EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 489/1949.
EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 2772/1949.
EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 956/1950.
EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 2085/1950.
EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 1324/1950.
EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 1536/1956.
EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 8/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 53/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 54/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 72/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 205/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 206/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 304/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 434/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 696/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 848/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 959/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 964/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 1296/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 1380/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 1639/1945.
EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 1641/1945.
EÉL, Busta Kassa 1946. 1-900. sz., 900/1946.
EÉL, Busta Kassa 1946. 901-1550. sz., 1150/1946.
EÉL, Busta Kassa 1946. 901-1550. sz., 1201/1946.
EÉL, Busta Kassa 1946. 901-1550. sz., 1510/1946.
EÉL, Busta Kassa 1946. 1551-2200. sz., 1650/1946.
EÉL, Busta Kassa 1946. 1551-2200. sz., 1723/1946.

EÉL, Busta Kassa 1946. 1551-2200. sz., 2102/1946.
EÉL, Busta Kassa 1946. 2201-2927. sz., 2771/1946.
EÉL, Busta Kassa 1946. 2201-2927. sz., 2623/1946.
EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 88/1947.
EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 414/1947.
EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 457/1947.
EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 485/1947.
EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 593/1947.
EÉL, Busta Kassa 1947. 801-1400. sz., 1306/1947.
EÉL, Busta Kassa 1947. 2001-2600. sz., 2595/1947.
EÉL, Busta Kassa 1947. 2601-3309. sz., 2667/1947.
EÉL, Busta Kassa 1947. 2601-3309. sz., 2694/1947.
EÉL, Busta Kassa 1947. 2601-3309. sz., 3039/1947.
EÉL, Busta Kassa 1948. 1-750. sz., 163/1948.
EÉL, Busta Kassa 1948. 1-750. sz., 750/1948.
EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 1566/1948.
EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 1736/1948.
EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 1746/1948.
EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 2047/1948.
EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 2052/1948.
EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 2071/1948.
EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 2086/1948.
EÉL, Busta Kassa 1950. 1201-2100. sz., 1952/1950.
EÉL, Busta Kassa 1950. 1201-2100. sz., 2503/1950.
EÉL, Busta Kassa 1951. 1-1100. sz., 782/1951.
EÉL, Busta Kassa 1951. 1-1100. sz., 795/1951.
EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1164/1951.
EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1330/1951.
EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1331/1951.
EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1405/1951.
EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1406/1951.
EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1407/1951.
EÉL, Busta Kassa 1951. 1801-2656. sz., 2228/1951.
EÉL, Busta Kassa 1951. 1801-2656. sz., 2369/1951.

EÉL, Busta Kassa 1952. 1-1100. sz., 309/1952.
EÉL, Busta Kassa 1952. 1-1100. sz., 443/1952.
EÉL, Busta Kassa 1952. 1-1100. sz., 851/1952.
EÉL, Busta Kassa 1978. 1-300. sz., 106/1978.
EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 477/1981.
EÉL, Busta Kassa 1982. 1-200. sz., 156/1982.
EÉL, Busta Kassa 1982. 401-600. sz., 481/1982.
EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 1: tárgyi csoportok, 79/1945.
EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 1: tárgyi csoportok, 179/1945.
EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 1: tárgyi csoportok, 233/1945.
EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 1: tárgyi csoportok, 254/1945.
EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 2: helységregiszterek, 3/1946.
EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 2: helységregiszterek, 554/1946.
EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 314/1947.
EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 1243/1947.
EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 1877/1947.
EÉL, Busta Rozsnyó 1948. 656-1150-ig, 700/1948.
EÉL, Busta Rozsnyó 1948. 656-1150-ig, 966/1948.
EÉL, Busta Rozsnyó 1948. 656-1150-ig, 970/1948.
EÉL, Busta Rozsnyó 1948. 656-1150-ig, 1000-1019/1948.
EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 3/1949.
EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 15/1949.
EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 30/1949.
EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 79/1949.
EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 322/1949.
EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 384/1949.
EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 504/1949.
EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 554/1949.
EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.
EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 801-1399-ig, 1120/1949.
EÉL, Busta Rozsnyó 1950. 1-900-ig, 255/1950.
EÉL, Busta Rozsnyó 1950. 900-1700-ig, 1125/1950.
EÉL, Busta Rozsnyó 1950. 900-1700-ig, 1242/1950.
EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 1-941. sz., 20/1951.

EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 1-941. sz., 794/1951.

EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 1-941. sz., 850/1951.

EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 1-941. sz., 851/1951.

EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 942-1577. sz., 672-683/1946.

EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 942-1577. sz., 997/1951.

EÉL, Busta Rozsnyó 1952, 45/1952.

EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 1-2/1951.

EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 31/1951.

EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 77/1951.

EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 286/1952.

EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 353/1952.

EÉL, Busta Szatmár 1953. 1-502. sz., 1/1953.

EÉL, Busta Szatmár 1953. 1-502. sz., 3/1953.

EÉL, Statistica, 110/1951.

EÉL, Archidioecesis, 1300/1993.

EÉL, Busta Epp. Hung. 1981-1982, 498/1982.

EÉL, Eppi. Hung. Elnök, 74/1993.

EÉL, Eppi. Hung. Elnök, 162/1993.

Központi Szeminárium, Magyar Egyházirodalmi Iskola levéltára, *Magyar Egyházirodalmi Iskola évkönyve 1981–*.

Központi Papnevelő Intézet levéltára, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 20.

KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 87., 474/1920.

KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 100., 2633. szám.

KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 108., 774/1920.

KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 116., 4870/1920.

KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 126., 605/1920.

KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 128., 1263. szám.

KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 149., 6411/1920.

KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1922 Nr 1 – 149, 76., 868/1922.

KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1927 Nr 1 – 349, 268., 163/927.

KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1928 Nr 1 – 433, 292., 2350/1928.

KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1928 Nr 1 – 433, 169., 387/1928.

KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1928 Nr 1 – 433, 127., 1786/928.

KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1930 Nr 1 – 380, 262., 781/1930.

KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1930 Nr 1 – 380, 261., 2620/1930.

KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1930 Nr 1 – 380, 144., 1530/1930.

KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1938 Nr 1 – 313, 310., 2389/1938.

KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1938 Nr 1 – 313, 304.

KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1939 Nr 1 – 397, 10., 3002/1939.

KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1939 Nr 1 – 397, 14., 5713/939.

KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1939 Nr 1 – 397, 17., 6158/939.

Prímási Levéltár, 5835/1946.

PL, 4986/1948

Vértessomlói Római Katolikus Plébánia Könyvtára, *A Székesfehérvári Egyházmegye körlevelei 1991-1995. Litterae Encyclicae Ordinarius Dioecesis Alba-Regalensis annis 1991-1995.*

Internetes források

A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa, Szatmári Római Katolikus Püspökség, Szatmárnémeti 2006, in <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmusa.html> (utoljára ellenőrizve: 2023. 07. 28.)

Acta Apostolice Sedis 1925, in <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-17-1925-ocr.pdf>

Acta Apostolice Sedis 1942, in <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-34-1942-ocr.pdf>

Acta Apostolice Sedis 1964, in <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-56-1964-ocr.pdf>

Acta Apostolice Sedis 1978, in

http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/224_Sancta_Sedes/02/1978-

[1978,_Sancta_Sedes,_Acta_Apostolicae_Sedis_Vol_070,_LT.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/224_Sancta_Sedes/02/1978-1978,_Sancta_Sedes,_Acta_Apostolicae_Sedis_Vol_070,_LT.pdf)

Acta Apostolice Sedis 1995, in <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-87-1995-ocr.pdf>

Acta Apostolice Sedis 2002, in <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-94-2002-ocr.pdf>

BEKE, M., *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2015, in http://real.mtak.hu/27125/3/BEKE_15_09_14_u.pdf

BEKE, M., *Madarász István kassai megyéspüspök (1884–1948)*, in Magyar Sion. Új folyam V./XLVII. (2011/1), in <https://docplayer.hu/46175395-Madarasz-istvan-kassai-megyespuspok.html>

DIÓS, I., *zenggi püspökség*, in *Magyar Katolikus Lexikon*, in <http://lexikon.katolikus.hu/Z/zenggi%20p%C3%BCsp%C3%B6ks%C3%A9g.html> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

VICZIÁN, J., *Szmrecsányi Lajos*, in *Magyar Katolikus Lexikon*, in <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szmrecs%C3%A1nyi.html>

HORVÁTH, I., *Az egri egyházmegye rövid története*, Érseki Vagyonkezelő Központ, Eger 2015, in https://www.egriersekileveltar.hu/downloads/leveltari_ismerteto.pdf (utoljára ellenőrizve: 2023. 05. 25)

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94700018.TV> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

RÁCZ, K., *Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt*, vol. 1., in <http://forumszemle.eu/2004/06/15/racz-kalman-esztergomi-ersekseg-kontra-csehszlovak-allam-egyhazi-birtokperek-a-hagai-birosag-elott-1-resz/> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

RÁCZ, K., *Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt*, vol. 2., in <http://forumszemle.eu/2004/06/16/racz-kalman-esztergomi-ersekseg-kontra-csehszlovak-allam-egyhazi-birtokperek-a-hagai-birosag-elott-2-resz/> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28)

SAS, P., *Az Erdélyi Római Katolikus Státus*, in <https://www.unimiskolc.hu/~egyhtort/cikkek/saspeter-erdely.htm> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

<https://www.szatmariegyhazmegye.ro/a-szatmari-egyhazmegye-tortenete/> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28)

TENGELY, A., *A magyar egyházak a forradalmak korában*, in https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/a-magyar-egyhazak-a-forradalmak-koraban_56958efcb0153.pdf (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

VONYÓ, J., *A Magyar Hiszekegy születése*, in <https://web.archive.org/web/20070606230028/http://www.historia.hu/archivum/2002/0201vonyo.htm> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

<https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bgabris.html> (utoljára ellenőrizve: 2022. 12. 08)

<https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bpasztor.html> (utoljára ellenőrizve: 2022. 12. 08)

<https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/btempfli.html> (utoljára ellenőrizve: 2023. 03. 10)

<https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bmicara.html> (utoljára ellenőrizve: 2023. 05. 26)

<https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bmadarasz.html> (utoljára ellenőrizve: 2023. 05. 26)

<https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsche.html> (utoljára ellenőrizve: 2023. 05. 26)

<https://katolikus.hu/cikk/archive-2166> (utoljára ellenőrizve: 2023. 02. 28)

<https://munkacs-diocese.org/hu/tortenet/> (utoljára ellenőrizve: 2023. 05. 01)

<https://eger.egyhazmegye.hu/hitelet/fopapjaink/fopapjaink-72> (utoljára ellenőrizve: 2023. 05. 25)

<https://archivum.mtva.hu/photobank/item/MTI-FOTO-TUVyUjh5S3JHcFhqSitXRIZ2aXJRdz09> (utoljára ellenőrizve: 2023. 05. 25)

<http://lexikon.katolikus.hu/S/szatm%C3%A1ri%20szemin%C3%A1rium%20%C3%A9s%20teol%C3%B3gia.html> (utoljára ellenőrizve: 2023. 06. 13)

<http://lexikon.katolikus.hu/P/pl%C3%A9b%C3%A1nosi%20vizsga.html> (utoljára ellenőrizve: 2023. 06. 13)

<https://www.egriersekileveltar.hu/index.php/kutat%C3%A1sifelt%C3%A9telek/lev%C3%A9lt%C3%A1ri-ismertet%C5%91> (utoljára ellenőrizve: 2023. 06. 13)

<https://www.iec2020.hu/hu/1938-budapest> (utoljára ellenőrizve: 2023. 06. 15)

<https://www.migorkat.hu/a-miskolci-egyhazmegye-tortenete> (utoljára ellenőrizve: 2023. 07. 18)

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/f-7547C/fiedler-istvan-7565A/> (utoljára ellenőrizve: 2023. 07. 28.)

<http://lexikon.katolikus.hu/C/Czumbel.html> (utoljára ellenőrizve: 2023. 07. 28.)

Acta Academiae Pedagogicae Agriensis, Nova series: Sectio historiae 2009/1. <https://uni-eszterhazy.hu/api/media/file/2cf42ac273f825826bbdb5a61601f92f69b889d0> (utoljára ellenőrizve: 2023. 10. 06)

VESZELOVSZKI, B., *Történeti áttekintés a Rozsnyói Egyházmegye magyarországi részének 1920 és 1952 közötti egyházkormányzatáról*, Magyar Sion XVI (2022), 258. in https://epa.oszk.hu/01300/01397/00032/pdf/EPA01397_magyar_sion_2022_02_253-272.pdf (utoljára ellenőrizve: 2023. 10. 07)

ERDŐ, P., *A magyar és európai egyházmegyék alakulása az utóbbi tíz évben*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum (1998/3-4), in http://real-j.mtak.hu/1004/1/MagyarEgyhaztortenetivazlatok_1998.pdf (utoljára ellenőrizve: 2023. 10. 07)

BEVEZETÉS

Egy anekdota szerint, amikor az első budapesti nuncius, Lorenzo Schioppa, szemére vetette a magyar püspököknek, hogy nem vizitálják elég gyakran egyházmegyéiket, Szmrecsányi Lajos egri érsek azt a választ küldte a nunciusnak, hogy Magyarországon nem úgy van, mint Olaszországban, hogy a megyéspüspök esernyővel a kezében, egy nap akár többször is végigjárhatja egész egyházmegyéjét.¹ Bár ez elsőre kedves, jópofa történetnek hangzik, amin az utókor jókat mosolyog, a XX. század igen nagy problémáját jelentette, a magyar egyházmegyéek területi kiterjedései, határai, amelyeknek oka, az 1920-ban aláírt trianoni békediktátum által létrejött új államhatárok voltak.

A trianoni békediktátum aláírása egy olyan fájó pont a magyar történelem lapjain, amelynek hatásai mind a mai napig érezhetőek. Az aláírást követő változások kihatottak mind a politikára, mind a gazdaságra, de még az egyházra is. A történelmi határok megváltoztatásával nemcsak a vármegyék lettek darabokra szakítva, vagy kerültek át teljes terjedelmükben más ország fennhatósága alá, hanem ugyanilyen sors várt az egyházmegyékre is. A vármegyékkel szemben viszont, ahol az új államok könnyebben le tudták váltani a politikai vezetést, addig egy egyházmegyében nem lehetett politikai következmények nélkül eltávolítani a püspököt. De több gondot jelentett a püspökök illetékességének kérdése is. Azok a főpásztorok, akiknek egyházmegyéje a határrendezések következtében két, vagy akár három ország területén feküdt, ki voltak téve a politikai, nemzetiségi ellentéteknek, ami az egyházkormányzatot is nehezítette. Ebben a helyzetben a Szentszéknek is állást kellett foglalnia, viszont ezt is úgy, hogy tiszteletben tartsa mind a magyar, mind pedig az új államok érdekeit.

Ezekben az időkben fontos szerep hárult az egyház pásztoraira, akik Isten népét vezetik, tanítják és megszentelik. Kormányzói feladatuk, mely arra törekszik, hogy a vezetés, tanítás és megszentelés művét biztosítsák mind a személyi, tárgyi, mind pedig az intézményes feltételek által, az egyházmegyéek országhatárok általi szétválasztása következtében veszélyeztetve volt. A főpásztoroknak hatékony tevékenységet kellett folytatni, amely nem az emberi megalkuvásra, hanem Krisztus törvényeinek megvalósítására, a hitélet biztosítására törekedett. Fontos kérdések merültek fel, mint a hatalom delegálása a határon túli területeken; milyen lesz az a kulturális miliő, amelyben a lelkipásztori szolgálatot folytatni kell; milyen kompromisszumokat lehet megkötni Isten ígéjének terjesztésében, megtartásában stb. A pásztor

¹ Lásd *Katolikus anekdoták. Anekdoták, szólások és elegyek* (szerk.: Balázs, K.), Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest 2012, 50.

feladata pedig nem önmaga, és saját érdekei megvalósítása, hanem Krisztus akaratának képviselője a rábízottak körében.²

Ez az időszak rengeteg kérdést vet fel: Miért akarták annyira a magyar püspökök, hogy ne jöjjenek létre apostoli kormányzóságok az elcsatolt területeken? Hogyan próbálta megtalálni a politikai egyensúlyt a Szentszék? Milyen más nehézségeket okozott a trianoni konferencia a magyar egyház számára? Együttműködött-e a magyar állam a püspökeivel az egyházmegyék kérdésében? Ezekre a kérdésekre akarok választ adni dolgozatomban.

Szeretném továbbá bemutatni a bécsi döntések és a II. világháborús területi visszacsatolások következményeit is. Hiszen nemcsak egyházi területek, hanem egyházmegyei székhelyek, vagy akár teljes egyházmegyék kerültek vissza Magyarországhoz, amely változásra szintén reflektálnia kellett a Vatikánnak. A világegés után pedig – bár a határok visszaálltak – a helyzetet magát még mindig nem oldották meg. A területbe egy olyan állam is beférközött, amely addig nem volt jelen a térségben: a Szovjetunió. Így hát újból darabolódtak az egyházmegyék, újabb állammal kellett felvenni a diplomáciai kapcsolatot. A nagy feladat pedig ezután várt csak a Szentszékre: egyházmegyékké szervezni az apostoli kormányzóságokat, megoldani az elszakadt kisebb területek helyzetét. Ez pedig egy olyan feladatnak bizonyult, amely több évtizeden át tartott. Egy olyan feladatnak, amelyet megakadályozott a nemzetiségi kérdés, a szocializmus, a vasfüggöny, és a politika.

Szeretném Trianon tragédiáját szemléltetni az egri érseki tartomány történetével, amely ebben a vizsgált időszakban, egyháztörténetileg egyedülálló változáson ment keresztül, vagyis, hogy a metropolita érsek, szuffraganeusok nélkül maradt. Bár az idők változásaiban ez viszonylag rövidebb időszakot jelentett, mégis az előző század második felében közismert fogalomná vált, hogy 'Eger és csatolt részei'. Talán épp ezért is ezen a területen látszanak leginkább hazánkban a békediktátum negatív egyházi kihatásai, annak ellenére, hogy maga az egri főegyházmegye nem volt érintve a politikai határok változásakor. Felmerülő kérdés, hogy a határon túli püspökök mennyiben foglalkoztak az anyaország területén maradt papjaikkal, híveikkel? Hogy az egri érsekek mennyiben érezték sajátjuknak a hozzájuk csatolt részeket? Hogy történtek-e átcsoportosítások a papságot illetően, vagy az adott részek papjai csak az adott területen szolgáltak? Vajon a csatolt részekről származó papnövendékek ugyanúgy a csatolt részekre lettek diszponálva, avagy az egri érseknél történt jelentkezés után, a főpap szabadon

² Vesd össze KUMINETZ, G., *Az egyházkormányzati hatalom a lelkipásztorkodás szolgálatában*, in Magyar Sion. Új folyam XI (2017/1), 28 – 32.

rendelkezett felettük egyházmegyéjén belül? Mindezek olyan bonyolult kérdéseknek bizonyultak, melyeket mind a megyéspásztorok, mind pedig az alsópapság fontosnak tartott megválaszolni. Nem lehet ugyanis elmenni a lokálpatriotizmus mellett sem. Mennyiben érződött egy részegyházon belül az oda való tartozás fontossága? Volt-e bármilyen negatív kicsengése az egységesítési törekvéseknek?

Amikor a történelem nagy viharában keresünk válaszokat, mindig több szempont figyelembevétele szükséges. A történetírás szubjektivitása pedig maga után vonja, hogy egy adott dologról más és más nézőpontok alapján történhetnek leírások. Ugyanígy az egyes egyházi intézkedések esetében is találkozhatunk a Vatikán és a helyi egyház szempontjával. Míg az egyik világegyházban gondolkozik, mely mindenki számára a lehető legjobb megoldást kell, hogy nyújtsa, addig a másik a saját érdekeit szemléli, azzal az előnnyel, hogy részleteiben is ismerheti a hozzá szükséges adatokat. Az elmúlt század közép-európai egyházpolitikája számtalan alkalommal mutatta meg az egyetemes és a helyi érdekek közötti ütközéseket, melyekhez a század második felében hozzájött, hogy a helyi egyház nem tudott szabadon megnyilvánulni, hanem a kommunizmus súlytó béklyói alatt kellett szenvednie. Ez az akadály pedig a világegyház számára is jelen volt.

Magyarországon a latin egyházmegyék rendezése épp ezért csak 1993-ban történt meg. Ezzel szemben a görög katolikus egyházmegyék rendezése csak 2015-ben ment végbe. Mi okozta ezt az időeltolódást egy ország, egy katolikus egyházának két rítusa között? Vajon ez hogyan történt a környező országokban? És talán a legnagyobb kérdés: van-e, száz évvel a békediktátum aláírása után olyan helyzet, amelyet még mindig nem sikerült megoldania a Vatikánnak? A felhasznált történeti könyvekből, korabeli művekből, valamint a levéltári anyagokból szeretném minél inkább megvilágítani ezt a történelmi helyzetet, amely hosszú időn keresztül meghatározta Közép-Európa egyházainak kormányzatát és fejlődését.

I. ÚT TRIANONIG

1. A Magyar egyházszerkezet Trianon idején

A magyar egyházi hierarchia igen kiterjedt volt a XX. század elején. Ez a szerkezet magába foglalta a magyar és a horvát egyházmegyét, amelyek ugyan jogilag különállóak voltak, de mégis összetartotta őket a Szent Korona. Voltak latin és bizánci rítusú egyházmegyék, valamint egy szerzetesi nullius apátság is. A Magyar Királyság területén tehát öt érseki tartomány volt, melyek a következők:

1. Esztergomi érsekség, beszercebányai, győri, nyitrai, pécsi, székesfehérvári, szombathelyi, váci és veszprémi latin, valamint az eperjesi, hajdúdorogi és munkácsi görög egyházmegyék.
2. Kalocsa-bácsi érsekség, csanádi, erdélyi és nagyváradai püspökségek.
3. Egri érsekség, kassai, rozsnyói, szatmári és szepesi püspökségek.
4. Zágrábi érsekség, bosznia-szerémi és zengg-modrusi latin, valamint a kőrösi görög egyházmegye.
5. Gyulafehérvár-fogarasi görög érsekség, lugosi, nagyváradai és szamosújvári görög püspökségek.
6. Pannonhalmi nullius apátság.³

Ebből is láthatjuk, hogy a magyar egyházszerkezet sok változáson ment keresztül azóta, mióta létrehozták. Szent István király kezdetben tíz egyházmegyét hozott létre országában: Esztergom, Kalocsa, Veszprém, Győr, Pécs, Eger, Vác, Csanád, Bihar és Erdély. Ezeket az uralkodó nem egyszerre, hanem hosszú évtizedek alatt tudta csak létesíteni. Voltak olyan egyházmegyék, amelyeket már uralkodása elején létre tudott hozni és voltak olyanok, amelyek csak évtizedekkel trónra lépése után jöttek csak létre. Mégis ezeknek az alapításoknak az érdekessége, hogy nagyon hamar két érseki tartományon belül lehetett ennyi egyházmegye. Ez a két érsekség Esztergom és Kalocsa volt.⁴

Ez az egyházi elrendezés először 1092-ben bővült, amikor is Szent László király Szlavónia területén megalapította a zágrábi püspökséget. Emellett a szent király a Váradon történt alapításával új székhelyet adott a bihari egyházmegyének, így Bihar megszűnt egyházi központ lenni. Ugyanígy tervei voltak továbbá Nyitrával is, ahol a társaskáptalant gazdag

³ Lásd GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Pannonica Kiadó, Budapest 1999, 39 – 41.

⁴ Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A magyar egyház évezrede*, Mikes Kiadó – Ecclesia, Budapest 2000, 25 – 29.

ajándékokkal halmozta el, ám a nyitrai püspökséget végül Kálmán király alapította meg 1113 táján.⁵

A dalmát területeken III. István király újraalapított egy a népvándorlások következtében megszűnt egyházmegyét, a zenggi püspökséget.⁶ Az ismételt területi hódítások és a délről betörő eretnokség indította arra Csák Ugrin kalocsai érseket, hogy 1229-ben megszerezze a pápa engedélyét egy új püspökség alapítására a Szerémségben. Ezt követte az addigra már létező boszniai püspökség betagozása az érseki tartományba 1247-ben.⁷ Újabb változás csak a török hódítások következtében történt: a zenggi püspök 1459-ben menekülni kényszerült és Modrusba tette át székhelyét. 1460-ban II. Piusz pápa pedig, mint új püspökséget ismerte el a modrusi egyházmegyét. A két egyházmegyét 1617-ben egyesítették egymással.⁸

A magyar egyházmegyék a török hódítások után is életképesnek bizonyultak és visszakapva területeiket, újra megalakulhattak a hódoltság alatt elkobzott területeken. Sőt a törökök elleni harcok következtében egy különleges egyháztörténelmi esemény valósulhatott meg. Baranyi Pál jezsuita atya, gyulafehérvári plébános többszöri megbeszélést folytatott a város ortodox metropolitáival, aminek következtében a metropólia 1697-ben kimondta a Rómával való unióját.⁹ Ennek következménye volt 1721-ben a görögkatolikus gyulafehérvár-fogarasi egyházmegye felállítása, kezdetben Fogaras, majd pedig Balázsfalva székhellyel.¹⁰

Mária Terézia magyar királynő viszont úgy gondolta, hogy rendezni kívánja az egyházmegyék helyzetét és új egyházmegyéket kíván létrehozni. Az alapítások sorát a munkácsi görögkatolikus egyházmegyével kezdte 1771-ben, amelynek székhelye 1776-ban Ungvár lett. Ezt követte a szerémi és a boszniai egyházmegyék összevonása 1773-ban Diákóvár székhellyel. Majd újabb két bizánci szertartású egyházmegye született: 1775-ben a nagyváradi, 1777-ben pedig a kőrösi. Latin szertartású egyházmegyéket 1776-ban és 1777-ben alapított az uralkodónő. 1776-ban rendezte ugyanis a hatalmas kiterjedésű esztergomi érsekség területét azzal, hogy kiszakította belőle a szepesi, roznnyói és besztercebányai egyházmegyéket.

⁵ Ld. TÖRÖK, J., *A tizenegyedik század magyar egyháztörténete*, Mikes Kiadó, Budapest 2002, 129 – 130.

⁶ <http://lexikon.katolikus.hu/Z/zenggi%20p%C3%BCsp%C3%B6ks%C3%A9g.html> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

⁷ Ld. TÖRÖK, J., *A tizenharmadik század magyar egyháztörténete*, Mikes Kiadó, Budapest 2003, 55 – 56.

⁸ <http://lexikon.katolikus.hu/Z/zenggi%20p%C3%BCsp%C3%B6ks%C3%A9g.html>

⁹ Ld. PIRIGYI, I., art. *gyulafehérvári unió*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 4., Szent István Társulat, Budapest 1998, 425.

¹⁰ Ld. PIRIGYI, I., art. *gyulafehérvár–fogarasi görögkatolikus egyházmegye*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 4., 404.

Továbbá két új egyházmegyét létesített a Dunántúlon a rákövetkező évben: a székesfehérvárit és a szombathelyit.¹¹

A következő egyházmegyei intézkedések 1802-ben kezdődtek meg, amikor is Ferenc király fel kívánta osztani a hatalmas kiterjedésű egri egyházmegyét. Ennek tervezete készült el 1802-ben, és a királyi rendelet 1803. augusztus 5-én rendelte el az egri püspökség feldarabolását és a kassai és a szatmári püspökségek létrehozását. Ugyanezen a napon lett elküldve a tervezet a Szentszék felé, kérve a pápai jóváhagyást.¹² Ennek következtében kapott 1804-ben Eger érseki rangot, és jött létre az egri metropólia, amelyhez a két új egyházmegye mellett a szepesi és a rozsnói püspökség lettek suffragáneusok.¹³ Továbbá az ekkor visszaállított szerzetesrendek közül a pannonhalmi bencés apátság külön kiváltságban részesült: a főapát Pannonhalma, Tihany, Bakonybél és Dömölk apátságai mellett vállalta kilenc fő- és algimnázium fenntartását valamint 21 falu lelkipásztori ellátását. Ezeken a területeken a főapát püspöki joghatósággal bírt.¹⁴ Ferenc király alapításai azonban nem értek véget. 1810-ben a munkácsi és az eperjesi szentszék kérte a királyt, hogy az egyházmegyét ossza ketté, és az akkor az egyházmegye részét képező eperjesi vikariátusból szervezzen önálló egyházmegyét. A király 1816-ban engedélyezte az új püspökség létrehozását, a pápa pedig 1818-ban erősítette meg az alapítást.¹⁵

Újabb változások a század közepén történtek, amikor a magyar püspökök javaslatára az uralkodó a fogarasi egyházmegyét érseki rangra emelte, megalapította a lugosi és szamosújvári püspökségeket és a nagyváradi görög szertartású püspökséget hozzátéve, megalapított egy görög metropóliát. IX. Piusz pápa 1853-ban szentesítette a rendelkezést és a fogarasi érsekséget közvetlenül a Szentszék alá rendelte. A pápa továbbá eleget tett az osztrák követeléseknek, érseki rangra emelte Zágrábot, és a bosznia-szerémi és a zengg-modrusi püspökséggel együtt létrehozta a horvát metropóliát.¹⁶ A magyar egyházból így már csak egy dolog hiányzott: egy magyar híveket magába tömörítő görögkatolikus egyházmegye. Ennek felállítására már 1866-ban több egyházközség beadta a kérelmet, a további években pedig bizottság jött létre az ügy érdekében, amelyet a munkácsi és eperjesi püspök is pártolt. Ezek a kérvények azonban csak

¹¹ Ld. KARÁCSONYI, J., *Magyarország egyháztörténete*, Könyvértékesítő Vállalat, Budapest 1985, 238 – 239.

¹² Ld. SZOKOLSZKY, B., *A százéves Kassai Püspökség 1804–1904*, Vitéz A. Út. Nyomása, Kassa 1904, (reprint), 2 – 3.

¹³ Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A magyar egyház évezrede*, 133.

¹⁴ Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L. – SZACSVAY, P., *Bencések*, Mikes Kiadó, Budapest 1996, 34.

¹⁵ Ld. PIRIGYI, I., art. *eperjesi görögkatolikus püspökség*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 3., Szent István Társulat, Budapest 1997, 140.

¹⁶ Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A magyar egyház évezrede*, 138.

1912-ben találtak meghallgatást és mind az uralkodó, mind pedig a szentatya elfogadta a hajdúdorogi egyházmegye felállítását.¹⁷

Ez a történeti betekintés az egyházmegyék alapításába, szükségesnek mutatkozik, hogy a későbbiekben minél inkább megértsük az ország felosztásával történt nehézségeket.

2. Az egri érseki tartomány 1918-ban

Az érseki tartomány vezetése ebben az időben Szmrecsányi Lajos felelőssége volt. A tárgyalt időben is már idősnek számító főpap 1851. április 26-án született a Sáros vármegyei Darócon. Iskoláit Debrecenben és Eperjesen, a szemináriumot pedig Egerben végezte. 1873-ban szentelték pappá. Több helyen történő lelkipásztori szolgálat után, nagyon hamar az érseki aulában találta magát, ahol különböző feladatokkal bízták meg (szertartó, titkár, irodaigazgató, oldalkanonok stb.), aztán Samassa érsek segédpüspöke lett 1912-ben, utódlási joggal. Még ugyanebben az évben vette át az érsekség irányítását.¹⁸ Kifejezetten karitatív érzelmű személyiségnek számított, aki a hitélet megerősítése mellett kiemelten odafigyelt az oktatás és a szegénygondozás ügyére. Több ilyen karizmákkal rendelkező szerzetesrendet telepített le egyházmegyéjében, sőt ő maga is alapított egyet (Szent Ferencről elnevezett szegénygondozó nővérek rendje).¹⁹ A világháborúban is megmutatta gondoskodását az elesettek felé: hadikórházat hozott létre az érseki palota épületén belül és szikszói birtokán; a harcoló katonák nyomorgó családtagjainak ételmet és tűzifát juttatott, ingyen földet adott a hadirokkantaknak és hadiözvegyeknek valamint jelentőségteljes alapítványt hozott létre a hadiárvak számára. A háború után népmisziókba kezdett és a papság állandó lelkesítésével igyekezett a hitélet elmélyítésében.²⁰

Az egri érsekség hatalmas kiterjedéssel bírt. Ebben az időben 30 esperesi kerületben 224 plébániával rendelkezett.²¹ Ezeket az érsek később 3 plébániával és 8 helyi lelkészszeggel bővítette ki.²²

¹⁷ Ld. PIRIGYI, I., *A Hajdúdorogi Egyházmegye története*, in *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve 1912-1987* (szerk. Timkó, I.), Görög Katolikus Püspöki Hivatal, Nyíregyháza 1987, 17 – 19.

¹⁸ <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szmrecs%C3%A1nyi.html>

¹⁹ Ld. BENKE, ZS., *Aláírásgyűjtés az életért? Szmrecsányi Lajos egri érsek és a Tanácsköztársaság Krupa Sándor visszaemlékezésének tükrében*, in *Emlékkötet Pyrker János László és Szmrecsányi Lajos érsekek tiszteletére* (szerk.: Horváth, I.), Érseki Vagyonkezelő Központ, Eger 2020, 91.

²⁰ Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 175 – 176.

²¹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 45.

²² Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 176.

A kassai püspökséget ekkor Fischer-Colbrie Ágoston vezette. 1863. október 16-án született a Bars vármegyei Zselizen. A gimnáziumot Kremsmünsterben, Pozsonyban és az esztergomi bencéseknel végezte, a szemináriumot pedig a bécsi Pázmáneumban.²³ Pappá 1886. március 20-án, Esztergomban szentelte fel, Simor János hercegrímás. Papszentelése után folytatatta tanulmányait a bécsi Augustineumban, ahol 1888. június 25-én avatták doktorrá, sub auspiciis Imperatoris.²⁴ Papi életében több feladatot is ellátott: káplán volt Budapesten, szertartó és levéltáros Esztergomban, nevelő (Rudolf trónörökös lányának, Erzsébet főhercegnőnek), egyetemi tanár, szemináriumi előljáró.²⁵ 1900-ban érdemei elismeréseként, kanonoki kinevezést kapott.²⁶ 1904-ben nevezték ki kassai koadjutor püspöknek. A szentelésre 1905. január 12-én került sor Kassán. Az egyházmegye vezetését végül 1907. június 10-én vette át.²⁷ Nagyon fiatalon a nyelvek kiváló ismerője lett. Magyar anyanyelve mellett már kisgyermekként megtanult németül és franciául, középiskolás korában pedig latinul, olaszul és angolul, kispapként pedig már eredetiben olvasott héberül, szírül, káldul és arabul.²⁸ Szentéletű főpap volt, akit az imádságos lelkület, a szerénység és a papjai és hívei felé tanúsított szeretet jellemezett. Személyes jövedelmeit a szegények között osztotta szét.²⁹

Az egyházmegye vegyes nemzetiségű volt: magyar, szlovák és német.³⁰ Az egyházmegye területileg három közigazgatási megyére, Abaúj, Sáros és Zemplén vármegyékre terjedt ki.³¹ A 205 plébánia pedig 20 esperesi kerületben volt elosztva.³²

A rozsnyói egyházmegye főpásztora, Balás Lajos 1855. augusztus 20-án, Becskén született. Középiskolai tanulmányait Vácott, teológiai tanulmányait Kassán és Vácott végezte. 1879-ben szentelték pappá. Pár év kápláni szolgálat után a váci püspökségen végezte szolgálatát aulistiként, többféle beosztásban. Egy éve volt a váci szeminárium rektora, amikor kinevezték a rozsnyói püspökség élére. 1905. december 21-én, maga X. Piusz pápa szentelte püspökké Rómában, Prohászka Ottokárral és Zichy Gyulával együtt.³³

²³ Ld. TAKÁCS, E., art. *Fischer-Colbrie Ágost*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 3., 682.

²⁴ Ld. SINKÓ, F., *Fischer-Colbrie Ágoston*, in *Közöttünk éltek* (szerk. Benkő, A.), Prugg Verlag, Eisenstadt 1984, 142.

²⁵ Ld. TAKÁCS, E., art. *Fischer-Colbrie Ágost*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 3., 682.

²⁶ Ld. BEKE, M., *Esztergomi kanonokok (1900-1985)* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 10), Görres Gesellschaft, Unterhaching 1989, 62.

²⁷ Ld. TAKÁCS, E., art. *Fischer-Colbrie Ágost*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 3., 682.

²⁸ Ld. SINKÓ, F., *Fischer-Colbrie Ágoston*, in *Közöttünk éltek* (szerk. Benkő, A.), 143.

²⁹ Ld. BEKE, M., *Esztergomi kanonokok (1900-1985)* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 10), 62.

³⁰ Ld. SINKÓ, F., *Fischer-Colbrie Ágoston*, in *Közöttünk éltek* (szerk. Benkő, A.), 153.

³¹ Ld. BEKE, M., *Esztergomi kanonokok (1900-1985)* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 10), 62.

³² Vö. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 45 – 46.

³³ Ld. TAKÁCS, E., art. *Balás Lajos*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 1., 542.

Az egyházmegyének 134 plébániája volt 19 esperes kerületben.³⁴

Az 1848. október 2-án, Gyöngyösön született Párvy Sándor volt a szepesi egyházmegye irányítója ekkor. Iskoláit szülővárosában végezte, a szemináriumot pedig Egerben és Bécsben. 1871-ben szentelték pappá. Papi életét mind a pasztoráció, mind a tudományos élet átszötte, így lelkipásztorként, szemináriumi előjáróként és tudományos munkásként is kibontakozott. 1903-ban nevezték ki egri segédpüspökké. Az év április 19-én történt meg a szentelése. Ebben a tisztségben viszont nem sokáig maradt meg, mivel 1904-ben szepesi püspökké nevezték ki.³⁵

Szepesnek 14 esperesi kerülete volt és ezekben összesen 165 plébánia volt.³⁶

Boromisza Tibor, a szatmári egyházmegye ekkori megyéspüspöke Kalocsán született 1840. július 18-án. Filozófiai tanulmányait Rómában, teológiai képzését Kalocsán végezte, majd Rómában szerzett doktorátust. 1863-ban szentelték pappá. Több évnyi jánoshalmi plébánosság után került kanonokként az egyházmegye központi szolgálatába. Itt is kiemelkedett munkásságában, aminek eredményeként 1906-ban kinevezték szatmári püspökké. Október 1-én szentelték fel, október 7-én pedig beiktatták hivatalába.³⁷

A szatmári püspökség 102 plébániája 14 esperesi kerületben oszlott meg.³⁸

3. A magyar állam helyzete 1918-1920 között

Magyarország 1918. évi helyzete már előre jelezte a Monarchia összeomlását. Miután II. Vilmos német császár Spában találkozott IV. Károly királlyal, a német uralkodó szorosabb katonai és gazdasági kapcsolatot erőltetett rá a Monarchia uralkodójára, amiért az kísérleteket tett a béke kiharcolására. Ennek következtében egyre inkább nőtt Károlyi Mihály támogatottsága Magyarországon, aki a németekkel való szövetség felbontását követelte. További nehézségeket okozott az élelmiszerhiány, amely olyan súlyos volt az év elején, hogy az ország szükségleteinek mindössze 53%-át tudta a kormány kielégíteni. Továbbá a szénhiány is olyan mértékű volt, hogy veszélybe sodorta a vasút és az ipar működését. Ezek az okok vezettek az országos elkedvetlenedéshez a háború iránt, a katonák hazautazásához, és

³⁴ Vö. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 45 – 46.

³⁵ Ld. VICZIÁN, J., art. *Párvy Sándor*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 10., 630.

³⁶ Vö. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 46.

³⁷ Ld. TAKÁCS, E., art. *Boromisza Tibor*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 1., 938.

³⁸ Vö. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 45 – 46.

sztrájkokhoz. Miután pedig a helyzetben nem tudtak uralkodni, egymást váltották a jobboldali kormányok.³⁹

Ebben a környezetben erősödtek meg a kisebbségi függetlenedési törekvések is. Az ekkor kibontakozó Csehszlovákia létrejöttéhez az Egyesült Államokban tettek a legtöbbet, ahol akkor a szlovák nép negyede élt. Ezek a szlovákok a csehek képviselőivel már megegyeztek a két nemzet szövetségéről és 1918 végén két dokumentumban is rögzítették azt. Az egyiket Cleveland-ban a másikat pedig Pittsburg-ban írták alá.⁴⁰

A Szlovák Nemzeti Párt még az év májusában bizalmas tanácskozást tartott, ahol a szlovák politikusok kijelentették konkrét szándékukat, mely szerint nem kívánnak többé Magyarországhoz tartozni, hanem kiállnak a cseh-szlovák orientáció mellett. A Szlovák Nemzeti Párt elnöke Matúš Dula, szeptember 12-re meghívta a szlovák közélet képviselőit Budapestre, hogy ott megvitassák a Szlovák Nemzeti Tanács összetételét. Ugyanitt történt az elhatározás, hogy a párt hivatalos és nyilvános nagygyűlést szervezzen. Ezt a nagygyűlést október 30-án engedélyezte a magyar kormány.⁴¹

Októberben ugyanis, két hetes offenzíva után az olasz fronton megsemmisítő vereséget szenvedtek a Monarchia erői, ami megadta a reményt a háború kezdete óta küzdő nemzetiségi politikusoknak, hogy függetlenedjenek a soknemzetiségű Monarchiától.⁴² Ezek nem is feltétlenül helyben történtek. Október 14-én a Csehszlovák Nemzeti Tanács ideiglenes kormánnyá alakult, melynek ekkor még csak három tagja volt: Tomáš Garrigue Masaryk elnök, Edvard Beneš külügyminiszter és Milan Rastislav Štefánik hadügyminiszter.⁴³

Október 16-án az uralkodó szövetségi állammá tette Ausztriát, ám a magyar kormány kiharcolta Magyarország területi integritását. Másnap az országházban gróf Tisza István bejelentette, hogy a háborút elvesztettük.⁴⁴ Október 19-én Ferdinand Jariga szlovák képviselő, a magyar parlamentben kifejtette a szlovák nép véleményét, miszerint a magyar kormány nem

³⁹ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, Rubicon-könyvek, Budapest 2016, 330.

⁴⁰ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, Szent István Társulat, Budapest 2022, 17.

⁴¹ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, Kalligram, Pozsony 2011, 189 – 190.

⁴² Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 330.

⁴³ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 191.

⁴⁴ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 330.

képviselheti a szlovák nép érdekeit, és hogy a szlovákoknak joguk van hozzá, hogy egyedül döntsék el állami hovatartozásukat.⁴⁵

Október 24-én pedig gróf Andrassy Gyula, az Osztrák-Magyar Monarchia közös külügyminisztere küldött jegyzéket az Amerikai Egyesült Államoknak, amelyben elfogadta a Wilson elnök által megfogalmazott békefeltételeket és kérte az azonnali fegyverszünetet.⁴⁶ Másnap nyilvánosságra került, hogy az október 23-ról 24-re virradó éjjel a Károlyi-párt, a Radikális Párt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egyesülésével létrejött a Magyar Nemzeti Tanács, Károlyi Mihály vezetésével. Ennek a nemzeti tanácsnak a követelései között szerepelt a nemzeti függetlenség, a különbéke és a nemzetiségek önrendelkezési jogának elismerése is.⁴⁷

Október 28-án a Nemzeti Tanács szimpatizánsai tüntetést szerveztek, amelyet rendőri sortűz oszlatott fel, de ez ahelyett, hogy megfékezte volna a tömeget, forradalommá erősítette, amely katonákkal kiegészülve október 30-ról 31-re virradó éjjel megszállta Budapest főbb stratégiai pontjait, így József főhercegnek nem volt más választása, mint hogy Károly király nevében október 31-én délelőtt kinevezte gróf Károlyi Mihályt miniszterelnöknek.⁴⁸

Mindeközben a Román Nemzeti Tanács Bukovinában kimondta a Monarchiától való függetlenségét, Prágában kikiáltották a Csehszlovák Köztársaságot, Zágrábban pedig egy független horvát-szlavón állam létét az újonnan megalakult délszláv szövetségben belül. A magyar utcai közhangulat ugyanígy gondolkodott. Károlyinak viszont először a környező országokkal kellett békét kötnie, mielőtt a belügyekkel foglalkozott volna. Ezért is nagy kedvezményeket tett a békeszerződések alkalmával, abban bízva, hogy ezek a változások csak időlegesek lesznek. Az ország déli és nyugati részére így külföldi csapatok vonultak be, amely ellen a magyar lecsökkentett haderő nem is tehetett semmit. Károlyi ezek után tudott csak foglalkozni a függetlenség gondolatával, amelyet sokkal könnyebben véghez tudott vinni, miután IV. Károly november 13-án lemondott az államügyek intézéséről. November 16-án pedig a képviselőház feloszlatta önmagát, a főrendiház pedig felfüggesztette üléseit. Még aznap délután a Parlament kupolatermében kikiáltották a Magyar Köztársaságot.⁴⁹

⁴⁵ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 189 – 190.

⁴⁶ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 331.

⁴⁷ Ld. SZÁNTÓ, K., *A katolikus egyház története*, vol. 2., Ecclesia, Budapest 1985, 574.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 332 – 333.

Az új államhatalom új szociális intézkedéseket kívánt fogatosítani, mint a munkanélküliség, béremelés, a gyermekmunka megszüntetése, vagy a hazatérő katonák végkielégítése. Ezek a határozatok viszont egy szörnyen nehéz gazdasági helyzetben kellett volna megvalósuljanak, ahol a már háború alatt is akadozó, háborúra átállt gazdaságot kellett volna megújítani. Az államkeretek módosulásával a fontos ipari és bányavárosok más országok fennhatósága alá kerültek, a győztes országok háború alatt bevezetett gazdasági blokádjá pedig még mindig fennállt. Ennek következtében sok közszükségleti cikk vált beszerezhetetlenné, és még a fővárosban is korlátozni kellett a gáz és villanyfogyasztást. Addig soha nem látott mértékben nőtt a munkanélküliség és ezzel együtt a nyomor.⁵⁰

Az államvezetéssel egyre több ellenzéki csoport jött létre, többek között az Ébredő Magyarok Egyesülete, Szmrecsányi György vezetésével; egy félkatonai szervezet, a Magyar Országos Véderő Egyesület, amelyik Gömbös Gyulát tekintette vezérének; és a Kun Béla vezette Kommunisták Magyarországi Pártja. Mindezt a helyzetet pedig tetézte az, hogy a környező országok területi fenyegetést jelentettek Magyarország számára. Még Károlyi hatalomra jutása előtt elindult a Felvidék megszállása a cseh csapatok által. Novemberben Kárpátalja kinyilvánította csatlakozását a Csehszlovák államhoz, a demokratizálódó Ausztria Nyugat-Magyarországi igényeket jelentett be. December 1-én megalakult a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és ugyanezen a napon, Gyulafehérváron kimondták Erdély Romániával való egyesülését. Ezt súlyosbította, hogy a román csapatok nem álltak meg a történelmi Erdély határánál, hanem előretörték a Partium irányába. Év végére a román katonák már Kolozsváron jártak, a csehszlovák alakulatok pedig teljes egészében birtokolták a Felvidéket és Kárpátalját.⁵¹

1919. január elejére Károlyi kormánya olyannyira válságba került, hogy le kellett mondaniuk a kormányzásról. Az így előállt válságot azzal tudták megoldani, hogy Károlyi grófot köztársasági elnökké választotta a Nemzeti Tanács, aki aztán Berinkey Dénes vezetésével szervezett meg egy új, polgári és szociáldemokrata koalíciós kormányt.⁵²

Károlyi inentől kezdve igyekezett szembeszállni az országot megszálló erőkkel, ám a győztes hatalmak jóindulatát nem tudhatta maga mögött. Amikor március 20-án megkapta Vix francia alezredestől a békekonferencia tervezetét, amely meghatározta a román előrenyomulás mértékét, és azon túl egy semleges zóna létesítését, Károlyi a keleti Szovjet-Oroszországra

⁵⁰ Ld. ROMSICS, I., *A nagy háború és az 1918-1919-es magyarországi forradalmak*, Helikon Kiadó, Budapest, 2018, 295 – 298.

⁵¹ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, Vince Kiadó, Budapest 1998, 20 – 21.

⁵² Ld. LÁSZLÓ, T. L., *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*, Szent István Társulat, Budapest 2005, 99.

vetette tekintetét és belé fektette bizalmát. Ezért döntött úgy, hogy szociáldemokratákból hoz majd létre kormányt, ám azt nem sejthette, hogy a szociáldemokraták viszont szövetségre lépnek a kommunistákkal, így elindítva a proletár hatalomátvételt március 21-én, amely meghirdette a nemzeti ellenállást a román és cseh csapatokkal szemben.⁵³

Az új Forradalmi Kormányzótanács, Garbai Sándor elnökletével, de Kun Béla tényleges vezetésével kezdett neki a fennhatósága alatt álló terület védelmének.⁵⁴ Kun még márciusban jegyzéket küldött a békekonferenciának, hogy a Tanácsköztársaság minden országgal békés viszonyt kíván fenntartani, és kérte a konferenciát, hogy küldjön Magyarországra kivizsgáló bizottságot. Bár Franciaország offenzíva indítását akarta alkalmazni Magyarország ellen, a Négyek Tanácsa inkább a tárgyalást választotta és elküldték Budapestre Smuts dél-afrikai tábornokot, hogy tárgyaljon a forradalmi kormánnyal. A tábornok április 4-én érkezett meg a magyar fővárosba és kevesebb, mint 24 órán belül – amely alatt kétszer tárgyalt a magyar kommunista vezérrel – vissza is tért Párizsba. Ez a megbeszélés eredménytelen maradt, hiszen az antant követ a Vix jegyzék elfogadását kérte a Tanácsköztársaságtól, ami mellett kedvezőbb demarkációs vonalakat és a gazdasági blokádnak megszüntetését ígerte. Kun Béla ezzel szemben a román csapatok kivonulását, és a határok Bécsben vagy Prágában történő megvitatását követelte.⁵⁵

A francia hadvezetés ezek után buzdította a megszálló hadseregeket, hogy nyomuljanak tovább, ám április 16-án is csak a román hadsereg kezdte meg az előrenyomulást és május 1-ére el is foglalták az egész Tiszántúlt. A románok sikerén felbuzdulva indultak meg a cseh csapatok is, április 26-án, és elfoglalták Munkácsot, Sátoraljaújhelyt és a miskolci iparvidék nagy részét. A francia-szerb csapatok szintén ezekben a napokban foglalták el Makót és Hódmezővásárhelyt.⁵⁶

Ezeket a támadásokat a rosszul megszervezett 55 000-60 000 fős Vörös Hadsereg nem tudta visszaverni, hiszen akár többszörös túlerővel is szembe kellett nézniük. Ezért is kezdődtek el március végén a toborzások, aminek következtében a hazájukat féltő hazafiak, tapasztalt veteránok ezrei csatlakoztak a sereghez. Április végére 70 000, májusra 120 000, június elejére 200 000 fősre bővült a hadsereg, aminek a hatékony vezetése is megszerveződött: a főparancsnok Böhm Vilmos, a vezérkari főnök Stromfeld Aurél lett.⁵⁷ A magyar ellentámadás

⁵³ Ld. ROMSICS, I., *A nagy háború és az 1918-1919-es magyarországi forradalmak*, 301 – 302.

⁵⁴ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 25 – 26.

⁵⁵ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 340.

⁵⁶ Ld. ROMSICS, I., *A nagy háború és az 1918-1919-es magyarországi forradalmak*, 310.

⁵⁷ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 27 – 28.

így május 9-én indult meg. Ez északi irányba kezdődött, ahol a salgótarjáni iparvidék visszaszerzése volt az első cél. Ez indította el az északi hadjáratot, amit aztán követett Miskolc, Kassa és Eperjes visszafoglalása. A hadjárat június 10-re érte el célját, a csehszlovák és a román haderő kettéválasztását.⁵⁸ Ezzel egy időben Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot.⁵⁹

A magyar csapatok Kassa elfoglalása után Pozsonyt fenyegették, ami már a párizsi békekonferenciát is aggodalommal töltötte el, ezért június 7-én táviratot intéztek a kormányzótanácshoz, hogy 48 órán belül szüntessék be az ellenséges cselekményeket. Erre a táviratra Párizsban nem kaptak kielégítő választ, ezért június 13-án újabb két táviratot intéztek Kun Bélához. Az első távirat rögzítette Magyarország, Csehszlovákia és Románia határait és felszólította ezeket az államokat, hogy hadseregeik – befejezve minden ellenséges cselekményt – ezek mögé vonuljanak vissza. A második távirat pedig egy ígéretet tartalmazott, miszerint ha a magyar csapatok kivonulnak Csehszlovákiából, akkor a román csapatok is visszavonulnak.⁶⁰

A forradalmi vezérkar több napon át vitatta, milyen választ kéne adni, hiszen a többség a katonai sikerekre való tekintettel ellenezte a visszavonulást, de Kun végül mégis engedett a békekonferencia kéréseinek és így a Vörös Hadsereg június 30-án megkezdte a Felvidék kiürítését.⁶¹ Kun Béla döntéséhez hozzájárult az, hogy felismerte a Tanácsköztársaság belső ellentmondásaiból, belső bázisának csökkenéséből és az ellenforradalmi kísérletekből a kommunizmus bukását. Június 1-én, a Dunántúlon vasutassztrájk kezdődött, közvetlen ezután pedig paraszti ellenforradalmi megmozdulások sorozata kezdődött el.⁶² A legismertebb ilyen felkelés Kalocsán kezdődött június 18-án és kicsit tovább, mint egy hétig tartott. De a főváros sem volt mentes az ellenforradalmi hangulattól, hiszen június 24-én katonai zendülés tört ki, és a dunai flottilla néhány hajója tüzelni kezdte a Hungária Szállót, ahol több népbiztos is lakott. Emellett pedig a ludovikás növendékek is fellázadtak.⁶³

Ezt súlyosbította az ellenforradalmi politikai csoportosulások szerveződése. Áprilisban alakult meg Bécsben, Bethlen István vezetésével az Antibolsevista Comité. Grazban királypárti katonák gyülekeztek, Aradon pedig Károlyi Gyula vezetésével ellenkormány is alakult. Az ellenkormány a románok utasítására Szegedre tette át székhelyét, június 6-án pedig átalakításra

⁵⁸ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 30 – 31.

⁵⁹ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 200.

⁶⁰ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 340 – 341.

⁶¹ Ld. ROMSICS, I., *A nagy háború és az 1918-1919-es magyarországi forradalmak*, 311.

⁶² Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 32 – 33.

⁶³ Ld. ROMSICS, I., *A nagy háború és az 1918-1919-es magyarországi forradalmak*, 312.

is került. Ekkor lett külügyminisztere Teleki Pál, hadügyminisztere pedig Horthy Miklós. Ennek a kormánynak a franciák megengedték a Magyar Nemzeti Hadsereg megszervezését. Ahogy pedig Károlyi július közepén lemondott, a Nemzeti Hadsereg Horthy vezetésével függetlenedett.⁶⁴ Ebbe a hadseregbe csatlakozta azok a katonák és tisztek, akik csalódtak az északi visszavonulás után a politikai vezetőségben. Kun Béla viszont pont a katonaságtól remélte a helyzet megmentését, mert a román csapatok nem mozdultak a Tisza vonalából.⁶⁵

Július 20-án indult az offenzíva, amitől a Tanácsköztársaság megmentését várták, de néhány nap alatt véget is ért az álom. A román csapatok nemcsak, hogy legyőzték a Vörös Hadsereget, hanem július 30-án átkeltek a Tiszán és megindultak Budapest felé. A kommunista diktatúra felismerte bukását és augusztus 1-én a Forradalmi Kormányzótanács lemondott, tagjai pedig családjaikkal együtt Bécsbe menekültek.⁶⁶

Még ugyanezen a napon megalakult Peidl Gyula vezetésével az új kormány, amelyek tagjai többségében szociáldemokraták voltak. Másnap az új kormány elhatárolódott az előző politikai rendszertől és visszaállította a Károlyi Mihály által elfogadott köztársasági államformát. Ennek ellenére sem a hazai befolyásos képviselők, sem pedig a párizsi békekonferencia nem ismerte el a Peidl-kormányt.⁶⁷ Az új kormány helyzetén az sem javított, hogy a román csapatok augusztus 4-én bevonultak a fővárosba. Ez a megszállás három hónapnyi rablást jelentett a magyarság számára.⁶⁸

A Peidl-kormány végül csak hat napot tudott életképes maradni, mert augusztus 6-án este, egy magát Fehér Háznak nevező ellenforradalmi csoportosulás, élükön Friedrich Istvánnal lemondásra kényszerítette a kormányt. Friedrich mindezt a Budapestre hozott Habsburg-Lotaringiai József főherceg felhatalmazásával, a megszálló román csapatok segítségével és az olasz antantmegbízottak tudtával tette meg. József főherceget még IV. Károly király nevezte ki homo regius-szá, és az augusztus 6-án antantmegbízottakkal történt egyeztetés után kormányzóvá nyilvánította magát, és ezzel együtt 7-én Friedrich Istvánt miniszterelnökké nevezte ki.⁶⁹

⁶⁴ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 33 – 34.

⁶⁵ Ld. ROMSICS, I., *A nagy háború és az 1918-1919-es magyarországi forradalmak*, 313.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, Helikon Kiadó, Budapest 2017, 37 – 39.

⁶⁸ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 343.

⁶⁹ Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, 40.

Az ország területén a megszálló román csapatok és a Budapesten székelő Friedrich-kormány mellett volt még egy harmadik hatalmi csoport: a szegedi ellenkormány és különösképpen is annak katonai egysége, a Nemzeti Hadsereg Horthy Miklós vezetésével. Ez a hadsereg augusztus közepén átkelt a Dunán, elkezdte a Dél-Dunántúl megszállását és ezzel együtt kezdetét vette a fehérterror időszaka. Horthy a parancsnokságát is áttette Siófokra, serege pedig egyre inkább gyarapodott, 1920 közepére már mintegy 80 000 főnek parancsolt.⁷⁰

A P. Ábrahám Dezső által vezetett szegedi kormány tulajdonképpen végnapjait élte azzal, hogy Horthy függetlenítette magát a kormánytól és önálló parancsnokná tette a Nemzeti Hadsereget. Friedrich kormányátalakítása pedig, amellyel szélesebb pártkoalíciót hozott létre kormányán belül, megadta a kegyelemdőfést, és a szegedi ellenkormány lemondásra kényszerült.⁷¹

A békekonferenciának szembe kellett néznie tehát a teljes anarchiával Magyarországon, épp ezért missziót küldött Sir George Russel Clerk személyében, aki először Bukarestbe utazott, hogy tárgyaljon a román kivonulásról, majd pedig Budapestre jött, hogy kezdeményezze egy minél szélesebb koalíciós kormány megalakulását, ami majd megvalósítja egy alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását. Ezt a kompromisszumot Horthy is támogatta, aki ezzel lemondott a katonai diktatúráról és ígéretet tett a katonai kilengések és a fehérterror megszüntetésére.⁷²

A Clerk misszió lassan elérte célját: a románok november 14-én elkezdtek a kivonulást Budapestről. Két napra rá Horthy fehér lovon, a Nemzeti Hadsereg élén belovagolt a fővárosba, ahol a Gellért szálló előtt beszédben korholta a városvezetést, amiért az engedett a kommunista diktatúrának, de ígéretet is tett a megbocsájtásra. A hónap végére az új kormány is megalakult Huszár Károly vezetésével, amelyet 25-én Clerk a békekonferencia nevében elismert és átadta a francia elnök, Clemenceau meghívását a tárgyalásokra.⁷³ A kormány igyekezett minél hamarabb eleget tenni ennek a kérésnek, és már december elején felkérték gróf Apponyi Albertet (aki nemcsak jogi, közigazgatási, földrajzi, történelmi, gazdasági és diplomáciai ismeretekkel, hanem kimagasló nyelvtudással is rendelkezett), hogy legyen a béke delegáció vezetője.⁷⁴

⁷⁰ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 36.

⁷¹ Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, 43 – 44.

⁷² Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 40.

⁷³ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 344.

⁷⁴ Ld. KARDOS, J., *A Szent Korona-tan és a legitimizmus*, Gondolat Kiadó, Budapest 2012, 105.

A Huszár-kormány 1920. január 25-26-án megtartotta a nemzetgyűlési választásokat (nem az egész ország területén, mert a román csapatok még a Tisza vonaláig megszállva tartották az országot, a szerbek pedig a déli országrészeket). Ezen a választáson az Országos Kisgazda- és Földműves Párt és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja elsöprő győzelmet aratott. Új kormány azonban ekkor még nem alakult, mert Horthy hadparancsba adta (Clerk jegyzékével összhangban), hogy az új kormányt a Nemzetgyűlés által választott államfő fogja kinevezni.⁷⁵

Az újonnan megválasztott Nemzetgyűlés február 16-án alakult meg és legfőbb feladata így az alkotmányosság helyreállítása és az államfői hatalom megvitatása lett. A Nemzetgyűlésben két tábor is jelen volt: a legitimista (akik IV. Károly visszatérését várták) és a szabad-királyválasztó (akik nemzeti király megválasztását sürgették). Az antant hangoztatta, hogy nem támogatja sem Károly király visszatérését, sem pedig, hogy bármelyik Habsburg főherceget koronázzák királlyá. A Nemzetgyűlés érdeke viszont a legitim király mellett állt, és mivel azt a külső hatalmak nem nézték volna jó szemmel, ezért egy kormányzó megválasztását terjesztették elő. A kormányzó viszont nem gyakorolhatja a teljes királyi hatalmat, hanem csak korlátozott hatalmat kap a nemzetgyűléstől.⁷⁶

A kormányzóválasztás március 1-én történt meg, és a leadott 141 szavazatból 131-et nagybányai Horthy Miklós szerzett meg. A szavazás után, Prohászka Ottokár székesfehérvári megyéspüspök vezetésével el is indult egy küldöttség, hogy közöljék Horthyval a választás eredményét, és hogy a Parlamentbe hívják a kormányzói eskü letételére. Ezzel kezdetét vette a Horthy-korszak, amelyben a választások alapján, a leköszönő Huszár-kormány után, Simonyi-Semadam Sándor lett először felkérve kormányalakításra.⁷⁷

Az országban tehát az alkotmányosság helyreállt. Volt törvényesen megválasztott államfő és törvényes, nemzetközileg elismert kormány. Az új kormányzó felé az egyház is mihamarabb kifejezte hűségét. Csernoch érsek levélben adta tudtára a kormányzónak a katolikusok felé való ragaszkodását és egyúttal kérte számukra hathatós oltalmát.⁷⁸

Így várta Magyarország az ítéletét, amelyet 1920. június 4-én a versailles-i Nagy-Trianon palotában írtak alá. Ez a békeszerződés Magyarország területét 282 000 km²-ről 93 000 km²-re, lakosságát pedig 21 millióról 7,6 millióra csökkentette. Emellett pedig további rendeletek

⁷⁵ Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, 56 – 58.

⁷⁶ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 42 – 45.

⁷⁷ Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, 60 – 61.

⁷⁸ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 103.

voltak a hadkötelezettség beszüntetéséről, a hadsereg létszámának csökkentéséről és a hadászati eszközök korlátozásáról.⁷⁹ Az aláírás megtagadása ellen már Apponyi gróf is óvta az Országház tagjait, de talán az elsők között volt, akik felcsillantották a reményt a területi revízióra.⁸⁰ Ezt erősítette a békeszerződéshez csatolt kísérőlevél, amely ígéretet tett arra, hogy néprajzi vagy gazdasági problémák esetén lesz lehetőség az igazságtalan határvonalak kijavítására.⁸¹

Persze a magyar nép lelkében élt a területek megvédésének a vágya a békediktátum után is, és ennek példáját láthatjuk a nyugati elcsatolt országrész rövid idejű magyar megszállásában, amelyet Prónay Pál és Héjjas Iván vezetett. A területet katonai erővel (az úgynevezett rongyos gárdával) szállták meg. Az első összecsapás 1921. augusztus 28-án történt Ágfalván, majd több fegyveres konfliktus után október 3-án fennhatóságuk alá vonták a területet, a rákövetkezendő napon pedig kikiáltották az önálló Lajtabánságot, melynek vezetője Prónay lett, mint bán. A helyzetet olasz közreműködéssel sikerült megoldani. Velencében október 11-13 között ült össze az osztrák és magyar kormány, ahol megbeszéltek, hogy népszavazást tartanak a területen, cserébe a felkelők elhagyják azt. Decemberben 14-16 között tartották meg Sopron és környéke népszavazását, ahol a lakosság több mint 65%-a a Magyarországhoz való tartozás mellett döntött. Pár év múlva pedig újabb községek fejezték ki ezt a szándékukat, minek eredményeképpen szintén visszakerültek az anyaországba.⁸²

4. Az egyházmegyei kérdés 1918-1920 között

A magyar területek esetleges elszakadása igen hamar szembetűnt a magyar egyházi vezetésnek. Csernoch János hercegprímás 1918. november 20-án írt egy levelet XV. Benedek pápának, amiben kérte a Szentatya közbenjárását az antantnál, Magyarország területi integritása érdekében. A magyar bíboros minden vélt érvet felsorakoztatott, így hivatkozott a wilsoni elvekre; a népek önrendelkezési jogára; hogy az új kormánytól megszerzett autonómiát a kisebbségek nem fogják élvezni, ha új államba kerülnek; illetve, hogy a megszállások miatt a magyar gazdasági helyzet tragikus állapotba került. Kitért továbbá az egyházi érdekekre is, mert a területi elszakításokkal (különösen a Felvidék elcsatolásával) megszűnne a katolikus többség az országban; az egyházmegyei határok sérülnének, több pap munka nélkül maradna, ami miatt tömörülések jönnének létre és így több település is lelkipásztor nélkül maradna. Valószínű ennek a levélnek a hatására érdeklődött a pápa a magyar helyzetről a bécsi nunciusról és erre

⁷⁹ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 47.

⁸⁰ Ld. KARDOS, J., *A Szent Korona-tan és a legitimizmus*, 106.

⁸¹ Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, 67 – 68.

⁸² Ld. ZETÉNYI CSUKÁS, F., „Visszatért” *Trianon és revízió*, HK Hermanos Kiadó, Szeged 2017, 31 – 35.

adott választ Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök egy memorandumban. Majláth püspök az erdélyi és délvidéki részek fenyegetettségére hívta fel a Szentszék figyelmét, mert ha azokat a környező országokhoz csatolják, akkor a katolikusok kisebbségbe kerülnek az ortodoxiával szemben.⁸³

A fenyegetettségek ellenére a magyar püspökök mégis egységben gondolkodtak még a magyar egyházszerveztéről. Ezt tükrözi az 1918. november 20-i püspök kari tanácskozás, aminek a jegyzőkönyvében felsoroltattak Nagy-Magyarország püspökei, akik közül öten azért nem tudtak jelen lenni, mert székhelyük a csehszlovák vagy román csapatok által megszállt területen volt található. Mindemellett a püspöki kar „meleg rokonszenvét” fejezte ki azok felé a püspökök felé, akik ennek ellenére mégis el tudtak jönni a tanácskozásra.⁸⁴ Ez az összejövetel azonban nem az egyházmegyei fennhatóságról, vagy az országhatárok megvédéséről szólt, hanem a fennálló politikai helyzethez való hozzáállásról. A püspöki konferencia üdvözölte az új kormányt, és biztosította a támogatásáról. Épp ezért fel is ajánlotta az egyházi kezelésű birtokokat, méltányos megváltás fejében (persze a Szentszék utólagos beleegyezését feltételezve). Továbbá fontosnak tartották a katolikus autonómia megteremtését, amiért elhatározták az Országos Katolikus Tanács megalapítását.⁸⁵

Az egyházmegyék helyzetéről egyetlen helyen szól a tanácskozás jegyzőkönyve: az egész püspöki kar nevében kérni kell a pápát, hogy közbenjárva a nagyhatalmaknál, biztosítsák Magyarország történelmi határait, és a nemzetiségek kérelmeivel szemben felvilágosítást kell adni a magyarság igazságos szándékairól.⁸⁶ A dokumentum szűkszavúságának oka az lehetett, hogy az első, hierarchiát ért atrocitások éppen abban a hónapban kezdődtek csak el a Felvidéken, és csak később tudták azokat a helyén kezelni. Ebben az időben ugyanis csak az alsópapság szervezkedett. Ez az alsópapság gyűlésezett december második felében Zsolnán és Pozsonyban, hogy kiharcolja az egyházi autonómiát, amit a megszálló erők jóvá is hagytak.⁸⁷

Azt látni kell, hogy az éppen alakuló Csehszlovákiában már a kezdetekkor érezhetőek voltak a feszültségek a két fő országrész között. A szlovák katolicizmussal szemben, ahol a papságnak

⁸³ https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/a-magyar-egyhaziak-a-forradalmak-koraban_56958efcb0153.pdf (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

⁸⁴ Ld. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892–1918 között* (szerk. Beke, M.), Szent István Társulat, Budapest 2018, 609.

⁸⁵ Ld. SZÁNTÓ, K., *A katolikus egyház története*, vol. 2., 575.

⁸⁶ Ld. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892–1918 között* (szerk. Beke, M.), 621.

⁸⁷ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), Aurora Könyvek, München 1975, 9.

nagy szerepe volt a társadalmi életben, ott volt a csehek egyházellenessége, aminek fő megmutatkozása volt a Prága központjában lévő Mária-oszlop november 3-i nyilvános lerombolása. Ebben az időben jött létre cseh papok egy csoportjából a Katolikus Papság Uniója.⁸⁸ Ez, a más szóval Jednota papi mozgalom, rövid időn belül 2620 taggal büszkélkedhetett. Kezdeti létüket a prágai érsek, sőt még a nuncius is elfogadta, de a szervezkedés csakhamar kimutatta a foga fehérjét. Követelni kezdték a patronátusi jogok eltörlését, az egyházi javak igazságos elosztását, kívánták, hogy a püspököket a papok és a hívek válasszák, a népnyelvű liturgia bevezetését, a cölibátus eltörlését és több más egyházi törvénnyel ellenkező határozatot. 66 oldalt kitevő követeléseiket a Szentszékhez is eljuttatták, ám az csak a reális kérdésekkel ígérte meg a cselekvést. Mivel viszont a pápa részéről ez a hozzáállás érkezett, a Jednota mozgalom radikalizálódni kezdett.⁸⁹ Ez a mozgalom hozzávetőleg 400 plébániát szervezett meg. Ráadásul ugyanez a huszita mozgalom a protestánsoknál is felütötte a fejét ott is egy új egyházi szervezetet kialakítva.⁹⁰ Ezt azért is engedték, mert a cseh kormány nem nézte jó szemmel a katolikus püspöki jelenlétet a megszerzendő területein, hiszen az a magyarság védőbástyájának számított.⁹¹

Az újonnan alakuló államban, ahol új struktúrákat kellett létrehozni, és azokhoz kellett az embereknek alkalmazkodni, az egyház jelentette az állandóságot, ami miatt a helyükön maradó plébánosok tekintélye is tetemesen megnőtt.⁹² Ezért is támogattak minden katolikusellenes megmozdulást.⁹³ Ez viszont főként csak a csehek körében volt elterjedt, a mozgalomnak nem lett tagja egy szlovák pap sem. A cseheknél viszont olyan szinten népszerű lett, hogy a 20-as évek végére a csehek mintegy 20%-a az új mozgalom híve volt.⁹⁴

Amiről viszont a magyar püspökök csak később szereztek tudomást, az az, hogy a Szentszék Fischer-Colbrie Ágost kassai püspököt ki akarta nevezni a csehszlovák csapatok által megszállt területek adminisztrátorává. Ez a terv viszont az esztergomi érsek ellenkezése miatt nem

⁸⁸ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 17.

⁸⁹ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, Kairosz Kiadó, Budapest 2005, 151 – 152.

⁹⁰ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 1, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba 1999, 154.

⁹¹ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 9.

⁹² Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 1, 177 – 178.

⁹³ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 9.

⁹⁴ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 17.

valósult meg.⁹⁵ A csehek ezért kiutasították területükről a nyitrai és besztercebányai püspököket és a nagyszombati érseki helynököt. Utóbbi címre a hercegprímás még idejében kinevezett egy alkalmas szlovák papot, Osvald Richárd kanonokot.⁹⁶

A két püspök kiutasításához hozzájárult még egy bizonyos Medvecký Károly nevezetű pap minisztériumi egyházügyi referens is, aki Batthyány püspök ellen felhozta körlevelét, amiben elutasította a zsolnai papi gyűlés határozatait és keményen járt el mindazokkal, akik továbbra is ilyen gyűléseket tartanak. Radnai püspök ellen (aki egyébként a saját püspöke volt) a szlovák nyelvtudás hiányát vetette fel, jóllehet ez egyáltalán nem volt igaz.⁹⁷ Így a csehek által megszállt területen az esztergomi érsekség részein, a nyitrai és besztercebányai egyházmegyében püspöki helynök, a szepesi egyházmegyében (mivel Párvy Sándor megyéspüspök időközben elhunyt)⁹⁸ káptalani helynök kormányzott.⁹⁹ Ugyanígy vicarius generális volt kinevezve az eperjesi görög püspökség élére is, miután az egyházmegyét a püspöke, Novák István önként elhagyta.¹⁰⁰ Fischer-Colbrie Ágoston meggyőződése volt, hogy egy püspöknek a népe mellett a helye. Épp ez az elhivatottság vezetett oda, hogy vonakodás nélkül tett esküt az újonnan megalakult Csehszlovák Államra. Szociális érzéke és lelkipásztori érzéke vezette arra, hogy a szlovák híveivel is megfelelően bánjon, így ezeken a településeken következetesen szlovák nyelven szólalt meg, és beszédbe is elegyedett a szlovák hívekkel.¹⁰¹

Erdély területén abból a szempontból fájdalmasabbak voltak az események, hogy az ott székelő görögkatolikus püspökök örömmel fogadták a román uralmat, mert abban reménykedtek, hogy így majd meg tudják téríteni az ország többi részén lévő ortodoxokat. Állítólag még arra is készek lettek volna, hogy e célból püspöki székükről is lemondjanak. Viszont éppen az ellenkezője történt: a románok nem nézték jó szemmel a katolikusokat, a görög szertartásúakat felszólították arra, hogy térjenek vissza az ortodoxiába, a latin rítusúakat pedig állandó felügyelet alatt tartották.¹⁰²

⁹⁵ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 10.

⁹⁶ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), Gondolat kiadó, Budapest 1984, 75.

⁹⁷ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 12 – 13.

⁹⁸ Ld. VICZIÁN, J., art. Párvy Sándor, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 10., Szent István Társulat, Budapest 2005, 630.

⁹⁹ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 75.

¹⁰⁰ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 13.

¹⁰¹ Ld. SINKÓ, F., Fischer-Colbrie Ágoston, in *Közöttünk éltek* (szerk. Benkő, A.), 155.

¹⁰² Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 55.

A déli határon a szerbek csak az alsópapság ellen mertek atrocitásokat elkövetni, de nem titkolt vágyuk volt az általuk megszállt Pécs-Baja vonal területét Jugoszláviához csatolni. Ezért is a behódolást követelték Zichy Gyula pécsi püspöktől és a megszállt terület papságától. Zichy nem volt hajlandó engedni a szerb követeléseknek, ezért neki is szankciókkal kellett szembenéznie.¹⁰³

A magyar területek megszállása és a szomszédos nemzetek területi igényei miatt a magyar püspökök folyamatos levelezésben álltak a pápával, hogy tájékoztassák a területi igények igazságtalanságáról a területek etnikai csoportjaira való tekintettel.¹⁰⁴ A püspökök nehéz sorsához hozzátartozott még, hogy a megszállások miatt megoszlott egyházmegyékben az illetékes főpásztoroknak nem terjedt ki a kormányzási lehetősége az egyházmegyék teljes területére. A magyar központú egyházmegyék főpásztorai ugyanis nem mehettek át a megszállt területekre, a megszállás alatt lévő püspöki székhelyről pedig az anyaországba nem mehetett át a főpásztor. Így már ebben az időszakban helynököket kellett a püspököknek kinevezniük, hogy a rájuk bízott hívek ne maradjanak vezető nélkül.¹⁰⁵

A bécsi nuncius szentszéki jelentésében tájékoztatta feljebbvalóit, hogy ha a területi igények mind megvalósulnak, akkor Magyarország területe hatalmas mértékben csökkenne. A Szentszék a magyar püspökök levelezéseiből is értesült az aggodalomról, hogy a hívek nem katolikus értékekkel bíró országba kerülnének és az egyházmegyei határok is sérülnének.¹⁰⁶ A politikai helyzet a magyar területeken is változásnak indult, és a balra tolódás következtében az első atrocitások is megtörténtek az Egyházzal szemben. Így történhetett, hogy még Károlyi kormányzása alatt Mikes János szombathelyi megyéspüspököt internálták.¹⁰⁷

A Tanácsköztársaság kikiáltása aggodalommal töltötte el a bécsi pápai nunciust, hiszen az az egyházon belül is kifejtette hatását és egyházi engedély nélkül létrejöttek a papi tanácsok. Ezzel kapcsolatban a nuncius a püspökök hozzáállásával is elégedetlen volt. A pápa is kifejezte aggodalmát az esztergomi érsekhez címzett március 12-én kelt levelében, és buzdította a magyar püspököket arra, hogy az egyház érdekében aktívabban álljanak ki.¹⁰⁸ A nuncius

¹⁰³ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 105 – 106.

¹⁰⁴ Ld. TÓTH, T., *A Tanácsköztársaság a Szentszék szemével (1918–1920)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2015, 206 – 207.

¹⁰⁵ https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/a-magyar-egyhaziak-a-forradalmak-koraban_56958efcb0153.pdf

¹⁰⁶ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, Szent István Társulat, Budapest 2021, 170.

¹⁰⁷ Ld. LÁSZLÓ, T. L., *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*, 105.

¹⁰⁸ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 168 – 169.

március 24-én rejtjeles üzenetet küldött a vatikáni államtitkárnak, a kialakult helyzetről, hiszen tartott attól, hogy anarchia törhet ki. Gasparri államtitkár még aznap válaszolt és jelezte a pápa szándékát, miszerint mihamarabb fel kell állítani a budapesti nunciaturát.¹⁰⁹

Másnap, a bécsi nuncius részletes jelentést tett a vatikáni államtitkárnak, amiben közölte vele, hogy Magyarországon bolsevik uralom lett, de beszélt az egyházmegyék kérdéseiről is. Fő kérdés talán a püspökkinevezések ügye, hiszen mind a váci püspöki, mind a pannonhalmi főapáti szék is üres volt, és a kinevezés jogában tisztázni kellett a főkegyúri joghatóságot. Egyházmegyei kérdésben megemlítette a győri egyházmegye németajkú híveinek kérését, hogy saját vikáriust kérnek maguk számára. Továbbá már nem aktuális kérdéseket is felhozott, így egy ruszin görög érsekség felállítását, melyet Csernoch érsek is támogatott volna, de ekkor még úgy tűnt, hogy a munkácsi egyházmegye is marad majd magyar területen. (Lengyelország területi megállapításánál ugyanis keletről a Curzon-vonal szerint húzódtak volna határai, amivel így keletről egy orosz-ukrán-csehszlovák félkör határolta volna. Lengyelország területi védelmét jelentette volna a Magyarországgal való közös határ, ami azt jelentette volna, hogy Kárpátalja Magyarország része marad.)¹¹⁰

Ugyanígy kérdést jelentett a hajdúdorogi egyházmegye román területre került plébániáinak a helyzete is. Erre a levélre Gasparri államtitkár válaszában jelezte, hogy a jelentést a Szentatya is olvasta és együttérzését fejezte ki. Ebben a válaszlevélben megadta a fakultást a nuncius számára a győri német vikariátus létrehozására, valamint – miután a bolsevik kormány kimondta az egyház és az állam szétválasztását – kérte a váci és pannonhalmi székekre a jelöltekre való javaslatokat.¹¹¹

A nuncius levelezésén kívül nem is nagyon tudtak a magyar püspökök kapcsolatba kerülni a Szentszékkal, vagy épp egymással, mert a kommunista rezsim elűzte őket palotáikból, és emellett a levelezéseket is ellenőrizték, amit Csernoch bíboros sérelmezett is.¹¹² Hogy ne jobban korlátozzák az egyház működését ezért a püspökök (Csernoch néhány sérelmező levélváltását leszámítva) nem is végeztek nyilvános politikai működést.¹¹³ Valfrè di Bonzo nuncius ígéretet kapott arra, hogy egy tartalékos olasz százados segít majd Csernoch érsekhez

¹⁰⁹ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 171.

¹¹⁰ Ld. GULYÁS, L., *A Horthy-korszak külpolitikája*, vol. 1, Attraktor, Máriabesnyő 2012, 15.

¹¹¹ Ld. TÓTH, T., *A Tanácsköztársaság a Szentszék szemével (1918–1920)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 208 – 209.

¹¹² Ld. LÁSZLÓ, T. L., *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*, 117.

¹¹³ Ld. BALOGH, M., art. *Forradalmi esztendő (1918–1919)*, in *Magyarország a XX. században* (szerk.: Kollega Tarsoly, I.) vol. 2., Babits Kiadó, Szekszárd 1997, 332 – 333.

eljuttatni a pápa és a nuncius levelét. Ezzel is próbálták mutatni, hogy a magyar egyház nincs magára hagyva.¹¹⁴ Nagy sérelmet jelentett az esztergomi érsek számára az is, hogy a Felvidéken a megszállók minden eszközzel megpróbálták megtörni a magyarságot. Így történhetett, hogy az érsek testvére és sógornője politikai gyilkosság áldozatai lettek.¹¹⁵ Az ország keleti részét megszálló román haderő sem tétlenkedett. Miklósy István hajdúdorogi püspököt, székhelyének április 27-én történt megszállását követően internálták, majd pedig egészen addig fogságban tartották, amíg le nem mondott a gyulafehérvár-fogarasi egyházmegyéből Hajdúdoroghoz csatolt paróchiákról.¹¹⁶

Augusztus 1-én a nuncius újabb jelentést küldött a Vatikánba, még anélkül, hogy tudott volna a Tanácsköztársaság bukásáról. Ebben a jelentésben szerepelt gróf Károlyi Gyula levele, ellenkormányának névsora és a Szegeden összegyűlt katolikusok kérése, hogy a pápa járjon közben az antant hatalmaknál a kommunista hatalom megbuktatása érdekében. A jelentésben a nuncius jelezte, hogy Károlyi már lemondott az ellenkormány vezetéséről, helyét pedig Pattantyús-Ábrahám Dezső vette át. Beszámolt továbbá arról, hogy a Tanácsköztársaságnak csak napjai vannak hátra, hiszen már nincs semmijük. A papi tanács teljesen megszűnt, bár a kommunisták még most is mindent megpróbálnak, hogy az egyház tagjait a bolsevizmus számára elcsábítsák, de csak nagyon kevés számú klerikust találtak meg maguk számára.¹¹⁷

A tanácsköztársaság bukását követően azonban megváltozott a helyzet. Augusztus 18-án a Friedrich-kormány körlevelet adott ki arról, hogy az Egyház és az állam közötti viszony visszaáll az 1918. október 31 előtti jogállapotába. A püspöki kar is összegyűlhetett végre, hogy a megpróbáltatások történéseit, és a jövőre vonatkozó terveket megbeszéljék. Ez az összejeövetel 1919. augusztus 22-én valósult meg, bár a püspökök elég csekély létszámmal tudtak csak megjelenni, hiszen a megszállott területekről nem jöhettek,¹¹⁸ Rott Nándor veszprémi és Hanauer Á. István kinevezett váci püspökök pedig Rómába mentek.¹¹⁹ A megbeszélésen a hercegprímás közölte József főherceg kérését, mely szerint kérte a katolikus püspökök támogatását a kormány felé. Emellett viszont Csernoch arról is beszámol, hogy az antant hatalmak nem ismerik el sem József főherceget, mint kormányzót, sem pedig az ő kormányát.

¹¹⁴ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 172.

¹¹⁵ Ld. MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, Szent István Társulat, Budapest 1970, 377.

¹¹⁶ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 55.

¹¹⁷ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 178 – 179.

¹¹⁸ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 73.

¹¹⁹ Ld. RAJZ, M. – KOROMPAY, T., *Megemlékezés Dr. Hanauer Árpád István váci megyéspüspökről*, Szent István Társulat, Budapest, 29.

Ugyanúgy hírt ad a Felvidékre vonatkozó szentszéki tervekről, amit ő ellenzett és így két püspököt is elűztek egyházmegyéjéből. A püspökök meg is állapították, hogy ha a párizsi békekonferencián nem sikerülne megőrizni Magyarország területi integritását, akkor a nuncius elnökletével vegyes bizottsági tárgyalást kell kezdeményezni az egyházi birtokok jogviszonyai és az egyházmegyéek határai ügyében.¹²⁰

Rott és Hanauer Rómában szintén az egyházmegyéek ügyében járt el. Kérték a pápát, hogy tartsa meg a jelenlegi egyházkormányzati rendszert, vagy ha mindenképp változtatni kell, akkor várjon még azzal. Kérésük további részét képezte többek között az is, hogy ha az egyházmegyéket felosztják, akkor arról kérdezzék meg a magyar püspököket, küldjenek ki független személyt a Szentszéktől az egyházi javakról való tárgyaláshoz; hogy gondoskodjanak az elűzött nyitrai és besztercebányai püspökökről, ha azok nem térhetnek vissza egyházmegyéjükbe; valamint hogy a megszállt területek megüresedett püspöki székeibe a Szentszék maga válassza ki a püspökjelölteket.¹²¹ Rott jelentéséből azt is megtudjuk, hogy a környező országok nyomására a magyar egyház adminisztratív egysége nem megoldható, de ez az egyházmegyei beosztás a békekötés után 6 hónapig nem fog változni, és a rendezésnél minden érdekeltet meg fognak hallgatni.¹²² Róma ezen ígérete nemcsak a leendő terveket jelezte előre, hanem reményt is adott a magyar püspököknek: ha az egyházmegyei határokat rövid időn belül nem igazítják hozzá az országhatárhoz, akkor a Szentszék az utóbbit nem tekinti véglegesnek. Az Apostoli Szentszék viszont éppen az egyetemes érdekeket nézte és ezért nem kívánt a békekonferencia előtt semmit sem meghatározni.¹²³

A megszállt területeken az egyház viszont egyre nehezebben viselte sorsát. Az esztergomi főegyházmegye megszállt területein a magyar papok memorandumban tiltakoztak az őket ért sérelmek ellen, többek között, hogy a nagyszombati vikariátust a szlovákok maguknak akarják lefoglalni, hogy nem kapják meg járandóságukat, hogy megtiltják nekik a magyar beszédet, és hogy kiutasítanak papokat a megszállt területről.¹²⁴ Az állam 1919. augusztus 11-én szekvesztrálta az egyházi vagyont (251925 hold), több iskolát államosított és az egyes szervezetek (pl.: Sokol-társaság) segítségével igyekeztek egyházellenes nacionalista

¹²⁰ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 73 – 75.

¹²¹ Ld. TÓTH, T., *A Tanácsköztársaság a Szentszék szemével (1918–1920)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 211.

¹²² Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 78.

¹²³ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 11.

¹²⁴ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (*Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae* 3), 15.

propagandát kifejteni.¹²⁵ A pozsonyi káptalan még 1919. augusztus 30-án kérte a bécsi nuncius védelmét a csehek vallásügyi rendelkezésével szemben.¹²⁶ A katolikus egyházzal szemben pedig az állam támogatta az 1920. január 8-án külön egyházzá alakult Jednota mozgalmat, mely ettől kezdve a Csehszlovák Nemzeti Egyház (1971-től Csehszlovák Huszita Egyház) nevet viselte. A következő évben már 53 katolikus pap és 525346 hívő tartozott az állami egyházhhoz.¹²⁷ Erről Csernoch hercegprímás informálta a párizsi érseket is, mikor támogatását kérte, felhívva a veszélyt, hogy a csehszlovákok nemzeti egyháza, illetve törekvése az ortodoxiára, veszélyes lehet a katolikus egyházra. Ugyanezt a veszélyt látta a román és szerb ortodoxia előretörésében is.¹²⁸

Egyes főpásztorok már 1919-ben előrelátóan gondolkoztak. Október 25-én, Széchenyi Miklós nagyváradi püspök helynököt nevezett ki a magyarországi részek élére, Lindenberger János debreceni plébános személyében. Ettől eltekintve a megyésfőpásztor igyekezett eleget tenni feladatainak, és a következő napon 1292 embernek szolgáltatva ki a bérmálás szentségét Debrecen városában.¹²⁹

Az 1920. március 17-i püspökkari összejeövetel már sokkal többet is foglalkozott az egyházmegyék ügyével. Elsősorban itt számolt be Rott Nándor püspök római látogatásáról, majd a bécsi nunciatura negatív tevékenységéről is beszéltek. Megállapították ugyanis, hogy a bécsi nuncius támogatni akarta a nyugat-magyarországi területek Ausztriához való csatolását, és hogy ott ideiglenesen egy apostoli delegátus kormányozzon. Továbbá, hogy a Felvidéken a kassai püspöknek teljes *jurisdictio*-t adott volna az elcsatolt területeken való kormányzáshoz. A prímás tiltakozása után a cseh püspökök és papok viszont azt akarták kiharcolni a Szentszéktől, hogy Prágát pátriárkai székké nyilvánítsa, és a joghatósága egész Csehszlovákiára kiterjedjen. Miután a hercegprímás ez ellen is szót emelt, Rómából megnyugtató választ küldtek, hogy Prága maximum harmadfokú bíraskodási jogot kaphat, de nem patriarchátust és teljes joghatóságot. Az ülés további részében szó esett még arról, hogy a pápán és a bécsi nunciuson kívül több ország püspökei és papjai számára küldtek levelet, hogy közbenjárjanak

¹²⁵ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 152.

¹²⁶ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, Ász Studio, Kéménd 2013, 26.

¹²⁷ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 152.

¹²⁸ Ld. FEJÉRDY, A., *Universalismo cattolico e particolarismo nazionale in Ungheria e nell'Europa Centro-Orientale dopo la prima guerra mondiale*, in *Folia theologica et canonica* IX (31/23),

¹²⁹ Ld. *A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye első sematizmusa 1995* (szerk.: Takács., J.), Debrecen-Nyíregyházi Püspökség, Debrecen 1995, 39.

Magyarországért a békekonferencián, és hogy anyagilag támogassák a segélyezésre szorulókat. Meg is említették az eddigi támogatásokat, hiszen nagyobb adományt kaptak Hollandiából, amerikai magyaroktól és németektől, a párizsi érsektől, a berni plébánostól, sőt magától XV. Benedek pápától is. Említést nyert még Lepold Antal esztergomi kanonok személye is, aki Apponyi gróf kérésére részt vesz a békedelegációban, és képviseli az egyház kéréseit a konferencia előtt.¹³⁰

Végül elérkezett az ítélet napja, és a magyar főpapságnak szembe kellett néznie a szomorú igazsággal: az ország új határa nem esett egybe az egyházmegyék határaival. Olyannyira nem, hogy mindössze négy olyan egyházmegye volt (Eger, Székesfehérvár, Veszprém, Vác), amelyiket nem érintett területileg Trianon tragédiája. Ezeken kívül hat püspöki székhely (Esztergom, Győr, Hajdúdorog, Kalocsa, Pécs, Szombathely) maradt csak határon belül, de ezeknek az egyházmegyéknek a területén más országok is osztoztak. Hét egyházmegye (Csanád, Eperjes, Kassa, Munkács, Nagyvárada, Rozsnyó, Szatmár) területéből maradt valamennyi rész Magyarországon, bár székhelye más országba került. A joghatósági területeken kívül pedig az egyházi földbirtokok és egyéb vagyontárgyak fele került másik országba.¹³¹ A lakosságot tekintve Csehszlovákiába 3,5 millió új lakos került, ebből 30% volt magyar, Romániába 5,26 millió, melynek 31%-a volt magyar, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba 1,5 millió, melyből 30% magyar, Ausztriához pedig 292000, melyből 8,9% volt magyar.¹³²

5. A magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok kiépítése

Az egyházi diplomácia célja, hogy a pápa, mint a látható Egyház feje, pásztori szolgálatának eleget téve gondoskodni tudjon gyermekeiről, akik az egész világon jelen vannak. A minden egyházzal való gondviselés feltételezi, hogy a Szentatya kapcsolatot tartson fenn velük, ismerje gondolataikat, szükségüket, és szükség esetén így védelmezni, pártfogolni tudja őket.¹³³ Ennek a nemzetközi diplomáciának a fenntartására lett létrehozva a XVI. században a nunciatúrák intézménye, amelyek biztosították az állandó külképviseletet.¹³⁴ A nuncius így diplomáciai jellegű képviseletet biztosít. Képviselet a pápát az adott államban a világi kormányzatnál és a katolikus hívek számára. A nuncius folyamatos tájékoztatást ad az adott ország világi

¹³⁰ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 77 – 79.

¹³¹ Vö. SZÁNTÓ, K., *A katolikus egyház története*, vol. 2., 579.

¹³² Ld. FEJÉRDY, A., *Universalismo cattolico e particolarismo nazionale in Ungheria e nell'Europa Centro-Orientale dopo la prima guerra mondiale*, in *Folia theologica et canonica* IX (31/23), 41.

¹³³ Ld. ÉRSZEGI, M. A., *Pápa–Szentszék–Vatikán*, Szent István Társulat, Budapest 2014, 66.

¹³⁴ Ld. SCHANDA, B., *Magyar állami egyházjog*, Szent István Társulat, Budapest 2003, 135.

vezetéséről, a közvéleményről, sőt a sajtóról is. Közvetítő szerepet vállal a Szentszék és az adott állam között.¹³⁵ A Pápai Állam megszűnésével ez a diplomáciai kapcsolat még jobban felélénkült és egyre több állam képviseltette magát a Szentszéknél.¹³⁶

Az Osztrák-Magyar Monarchián belül nem voltak a külön országrészeknek külön szentszéki képviselőik, hanem csakis a bécsi nunciaturán keresztül, vagy közvetlenül tudták fenntartani a kapcsolatot a pápával a birodalom különböző püspökei. Magyarország függetlensége után a bécsi nunciust, Teodoro Valfrè di Bonzo-nak – bár nem lett akkreditálva Budapestre is – illetékessége mégis megmaradt.¹³⁷ Ezt az illetékességet a pápa is megerősítette, aki 1918. november 8-án elfogadta a Közép-európai utódállamok legitimitását, és meghívta őket, hogy felvegyék a diplomáciai kapcsolatot a Szentszékkal. Amíg pedig ez nem valósul meg, addig a bécsi nuncius vállalja a diplomáciai kötelezettségeket.¹³⁸

Magyarországon viszont nemcsak a püspökök, hanem az új kormányzat is fel kívánta venni a közvetlen kapcsolatot a Szentszékkal. Ezt mutatja az 1918. november 20-án tartott püspökkari ülés, ahol megjelent Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter, aki jelezte a kormány ezen szándékát a püspöki kar felé.¹³⁹ Csernoch János bíboros december 27-én tájékoztatta a bécsi nunciust a kormány szándékáról.¹⁴⁰ A bíboros Károlyinak is írt levelet november 28-án, amelyben megerősítette, hogy az állam és a Szentszék közötti diplomáciai kapcsolat létrejötte segítené az egyházi helyzet tisztázását és reformok véghezvitelét. Károlyi válaszában fontosnak írta le az állam számára a Szentszékkal való kapcsolat rendezését.¹⁴¹

A hercegprímás személyesen is szorgalmazta, hogy a Szentszék helyes és gyors informálást kapjon a magyarországi helyzetről, amelyhez összekötőként Serédi Jusztinián bencés szerzetest ajánlotta. A Berinkey-kormány képviselőjében Vass János vallásügyi miniszter vitt pro memoria-t a bécsi nunciushoz, amelyben a diplomáciai kapcsolatok mellett egyéb egyházügyi kérdések szerepeltek. Pár hét múlva viszont ez az irat szükségtelenné vált, mert a hatalomra jutó kommunisták nem kívántak diplomáciai kapcsolatot fenntartani a Szentszék és a

¹³⁵ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 40 – 41.

¹³⁶ Ld. SZUROMI, SZ. A., *Egyházi intézménytörténet*, Szent István Társulat, Budapest 2003, 192.

¹³⁷ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 9.

¹³⁸ Ld. ŠMÍD, M., *Mission: Apostolic Nuncio in Prague. Czechoslovakian–Vatican Diplomatic Relations between 1920 and 1950*, Karolinum, Prague 2020, 30.

¹³⁹ Ld. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892–1918 között* (szerk. Beke, M.), 614.

¹⁴⁰ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 9.

¹⁴¹ Ld. BALOGH, M., art. *Forradalmi esztendő (1918–1919)*, in *Magyarország a XX. században* (szerk.: Kollega Tarsoly, I.) vol. 2., 327.

Tanácsköztársaság között. A Szentszék viszont kezdetben nem sejtette, hogy az új kormány új rendszert is alkotott, ezért is lehetett, hogy Gasparri államtitkár március 24-i keltezéssel írt a bécsi nunciushoz, hogy azonnali hatállyal gondoskodjon a Budapesti Apostoli Nunciatúra formális felállításáról. Ez persze a kommunista rendszer egyházellenessége következtében nem valósulhatott meg.¹⁴²

A hercegprímás viszont az üldöztetések ideje alatt is igyekezett informálni a Szentszékét a magyar helyzetről, mind a bécsi nunciuson, mind a magyarországi antantmisszió keresztül.¹⁴³ Kérte is a pápát, hogy Magyarországot helyeztesse, mint missziós területet valamelyik nagyhatalom védnöksége alá, és felajánlotta a katolikus egyház szolgálatát, az országot blokád alatt tartó antanthatalomnak.¹⁴⁴ Idézve a levélből: „... igazán nagyfontosságú lenne a hatalomnak, hogy a bolsevista állam kellős közepén legyen egy olyan intézményük, amelyik természeténél fogva szembehelyezkedik a bolsevikok törekvéseivel. Ilyen intézmény az egyház, amint azt mindenki tudja. Valóban látjuk, hogy minden emberi intézmény meghajolt a bolsevizmus nyomása előtt, egyedül az egyház áll rendületlenül...”¹⁴⁵

Ennek a tervnek a véghezvitelét Gasparri államtitkár Valfrè di Bonzo nunciusra bízta, aki július 30-án jelezte Rómának, hogy van olyan hatalom, ami vállalná a protektorságot, ezért jóváhagyja a tervet.¹⁴⁶ Ez a terv aztán a Tanácsköztársaság bukásával végül eredmény nélküli maradt.¹⁴⁷ Az egyetlen eredményes diplomáciai ügy a „dicsőséges 133 nap” alatt a váci püspöki szék betöltésének ügye volt. Károlyi még magáénak akarta tudni a főkegyúri jogot, de Kun Béla az állam és az Egyház szétválasztásával lemondott ilyesfajta igényeiről.¹⁴⁸ Ennek érdekessége, hogy Károlyi kormánya nemcsak a jogot tartotta magáénak, hanem meg is nevezte jelöltjét Énekes János nyíregyházi plébános személyében. A bécsi nuncius a hercegprímásnál tudakozódott a jelölt alkalmasságáról, és Csernoch érsek alkalmasnak találta a jelöltet a püspöki székre. Így tehát mondhatjuk azt, hogy Énekes püspöki kinevezésének csakis a kommunista

¹⁴² Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), Szent István Társulat – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2001, 20 – 22.

¹⁴³ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 10.

¹⁴⁴ Ld. SZÁNTÓ, K., *A katolikus egyház története*, vol. 2., 577.

¹⁴⁵ CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, Akadémia Kiadó, Budapest 1966, 101.

¹⁴⁶ Ld. TÓTH, T., *A Tanácsköztársaság a Szentszék szemével (1918–1920)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 210.

¹⁴⁷ Vö. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 10.

¹⁴⁸ Ld. RAJZ, M. – KOROMPAY, T., *Megemlékezés Dr. Hanauer Árpád István váci megyéspüspökről*, 29.

hatalomátvétel szabott gátat.¹⁴⁹ A bécsi nuncius által felterjesztett személyek közül tehát XV. Benedek pápa Hanauer Árpád István veszprémi kanonokot nevezte ki a nagy múltú egyházmegye élére.¹⁵⁰

A kommunista rendszer bukása után viszont újra felerősödött a vágy a magyar kormányzatban, hogy diplomáciai kapcsolatba lépjenek a Szentszékkal. Ezt a szándékot erősítette meg Csernoch János hercegprímás levele is Valfrè di Bonzo nunciushoz. Ebben szorgalmazta a budapesti nunciatúra felállítását, és közvetítette a kormány ez irányú támogatását is.¹⁵¹ A bécsi nuncius szeptember 18-án Rómába küldött jelentésében már a leendő nunciatúra helyét is említi, mivel József főherceg felajánlotta erre a célra az édesanyja tulajdonában lévő budai palotáját.¹⁵² A Szentszék szívesen fogadta a magyar nép szándékát és kilátásba is helyezte a leendő diplomáciai kapcsolat felállítását, de azt csak a békekötés utánra tette megvalósíthatóvá.¹⁵³ Ezt a hírt nyilván keserű szájjal fogadhatták Magyarországon, hiszen ez időben párhuzamosan folytak a tárgyalások az új államokkal – Lengyelországgal, Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával – a diplomáciai kapcsolatok kiépítéséről.¹⁵⁴

Október 1-én viszont a Friedrich-kormány nemrégiben kinevezett külügyminisztere, gróf Somssich József ünnepélyes formában kérelmezte a diplomáciai kapcsolat felvételét a bécsi nunciustól.¹⁵⁵ Ez a kérelem sem váltotta be a hozzá fűződő reményeket, de ezzel még az ügy nem lett lezárva. Az 1919. november 24-én megalakult Huszár-kormányt ugyanis felkérték, hogy küldjön delegációt a párizsi béketárgyalásokra. Ez az esemény újabb lendületet adott a Szentszékkal való diplomáciai út keresésének. Haller István kultuszminiszter és Csernoch János hercegprímás is sürgették Somssichot a diplomáciai kapcsolat ügyének szorgalmazására, aki 1920. január 28-án el is készítette Gasparri államtitkárhoz írott levelét, amiben felhívta a bíboros figyelmét a konszolidálódó Magyarországra, amelynek kormányát az antant is elfogadta. Egy másik levelet közvetlenül XV. Benedek pápának címzett, akitől szintén kérte a

¹⁴⁹ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 99.

¹⁵⁰ Ld. RAJZ, M. – KOROMPAY, T., *Megemlékezés Dr. Hanauer Árpád István váci megyéspüspökről*, 29.

¹⁵¹ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 25.

¹⁵² Ld. TÓTH, T., *A Tanácsköztársaság a Szentszék szemével (1918–1920)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 212.

¹⁵³ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 12.

¹⁵⁴ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 25 – 26.

¹⁵⁵ Ld. TÓTH, T., *A Tanácsköztársaság a Szentszék szemével (1918–1920)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 212.

diplomáciai kapcsolat megvalósítását. A két levelet gróf Nemes Albert vitte el a Vatikánba, aki a leveleket csak február 21-én tudta eljuttatni az államtitkárságra.¹⁵⁶

Ezek a levelek, úgy tűnik, megtették hatásukat, hiszen a bécsi nunciatura ügyvivőjén keresztül Budapestre jutott a Szentszék február 27-én keltezett levele, amiben megnevezi Budapest első apostoli nunciát: Lorenzo Schioppa prelátust, a bajor nunciatura uditoreját.¹⁵⁷ Az időközben kormányzóvá választott Horthy március 26-án meg is adta hozzájárulását az új nunciatus kinevezéséhez.¹⁵⁸

A trianoni békediktátum aláírásával felgyorsult a diplomáciai kapcsolat felvétele. Magyarországon július 3-án kinevezték az első szentszéki követet gróf Somssich József személyében, aki július 17-én érkezett Rómába és a Via Boncampagni 15. szám alatt rendezte be rezidenciáját. Megbízólevelét a pápának július 26-án nyújtotta át.¹⁵⁹ A nagykövetség munkatársai voltak továbbá Boroviczény Aladár és Kvassay László titkárok.¹⁶⁰

A magyar követség első kánonjogi tanácsosa Csiszárík János címzetes püspök lett, aki már rendelkezett ilyen téren ismeretekkel a Monarchia szentszéki követségéről. Az ő megbízatása azonban nem tartott sokáig, mert még az év szeptemberében egy fiatal bencés szerzetest, Serédi Jusztiniánt nevezték ki utódjául. Serédi megbízatása még azzal is bővült, hogy a püspöki kar kérésére a magyar ordináriusok római ágense is lett. Szeptember 10-én a budapesti nunciatus megkapta megbízólevelét. Szeptember végére már meg is érkezett Magyarországra és október 6-án át is adta megbízólevelét a kormányzónak. A nunciatus kezdetben a Központi Papnevelő Intézetben lakott, majd átköltözött a József főherceg által felajánlott palotába, amelyet a Vallásalap 6,5 millió koronáért vásárolt meg a szentszéki diplomácia számára.¹⁶¹

¹⁵⁶ Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 29 – 30.

¹⁵⁷ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 12.

¹⁵⁸ Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 31.

¹⁵⁹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 13.

¹⁶⁰ Ld. *A vatikáni magyar követ jelenti... Dokumentumok a Vatikán és az európai fasiszta államok kapcsolatáról* (szerk.: B. Lőrincz, Zs.), Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1969, 15 – 16.

¹⁶¹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 13.

II. AZ ÖSSZEOMLÁS ÉS FELOCSÚDÁS ÉVEI

1. Az aláírás és a ratifikálás közti időszak

Csernoch János hercegprímás még 1920. júliusában elutazott Rómába. Ennek az útnak a célja az volt, hogy az országhatárok változásával létrejövő egyházkormányzati rendszer változtatásának időpontját minél későbbre ki tudja tolni, illetve, hogy a változtatásokkal kapcsolatban hallgassák meg a magyar püspökök véleményét is.¹⁶² A látogatás szükséges is volt, hiszen a magyar püspökök elleni atrocitások még nem értek véget az elszakított területeken, annak ellenére, hogy megtörtént a békediktátum aláírása. Legjobb példa erre Balás Lajos rosznyói püspök, akit már 1919 nyaratól házkutatásokkal zaklattak, majd egyszer egy éjszakai rajtaütés során kirángatták ágyából, és félig felöltözve vezették át gyalog Betlérre. Ezt követően pár hétig Iglóban volt fogoly, majd pedig ezek a szörnyű megpróbáltatások egy végzetes vesebajt idéztek elő nála.¹⁶³ Végül 1920. szeptember 20-án hunyt el, így a rosznyói püspökség is főpásztor nélkül maradt.¹⁶⁴ Ettől kezdve öt éven keresztül Podraczky István nagyprépost kormányozta az egyházmegyét, mint helynök.¹⁶⁵ Ezt követően 1925-ben Csárszky József lett kinevezve, mint apostoli adminisztrátor.¹⁶⁶ Végül pedig még ugyanebben az évben Bubnics Mihály lett kinevezve apostoli kormányzóvá.¹⁶⁷

A békeszerződés aláírását követő első püspökkari ülésen (amit 1920. október 27-én tartottak) fel is idézték emlékét. Ezen a püspökkari ülésen, a Magyarországon maradt püspökökön kívül jelen voltak még a Felvidékről elüldözött püspökök, illetve meghívást kaptak még a félbeszakított egyházmegyéknek az anyaországban maradt részeinek helynökei. Ez a püspökkari ülés mondhatni kifejezetten a Trianon utáni helyzet rendezésével foglalkozott. Az esztergomi érsek itt beszámolt római útjáról, ahol a pápa mellett az államtitkár és más befolyásos főpapok is megerősítették, hogy a rendezésre maximum a ratifikálást követően hat hónap múlva kerülhet sor, ha a határok nem változnak. De persze az új államok folyamatosan kérik az egyházmegye-rendezést. Az elszakított részekkel kapcsolatban beszélt még Glattfelder Gyula csanádi, Novák István eperjesi püspök, Várady Lipót Árpád kalocsai érsek és Rott Nándor veszprémi püspök is. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök szót ejtett még az

¹⁶² Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 18.

¹⁶³ Ld. TAKÁCS, E., art. *Balás Lajos*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 1., Szent István Társulat, Budapest 2004, 542.

¹⁶⁴ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 49.

¹⁶⁵ Ld. BARTÓK, B., *A rosznyói egyházmegye magyarországi kormányzása 1937–1939 között*, 192. in <https://uni-eszterhazy.hu/api/media/file/2cf42ac273f825826bbdb5a61601f92f69b889d0>

¹⁶⁶ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 28.

¹⁶⁷ Ld. BARTÓK, B., *A rosznyói egyházmegye magyarországi kormányzása 1937–1939 között*, 192. in <https://uni-eszterhazy.hu/api/media/file/2cf42ac273f825826bbdb5a61601f92f69b889d0>

erdélyi katolikusok megsegítéséről, ami olyan fontos ügy volt, hogy még a hercegprímás is megemlítette a Szentatyának az erdélyiek helyzetét, aki el is küldött egy jelentőségteljes adományt. A kassai püspök is küldött kérelmet a püspöki karnak, hogy ha kiutasítanák őt Csehszlovákiából, elfogadják-e, hogy hejcei birtokára költözve, onnan kormányozza egyházmegyéjét. Ezt a püspöki kar elfogadta. A tanácskozás záró momentumához tartozott, hogy a püspökök közös nyilatkozatot írtak alá arról, hogy az elcsatolt országrészekből igyekeznek a magyar állami iskolákat egyházi fenntartásba venni, hogy a magyar nyelvű oktatást fenntartva a magyar szellemet is ébren tartsák.¹⁶⁸

A békediktátum aláírása után az elszakított területek egyházkormányzati helyzete egyre nagyobb probléma volt. Az elszakított esztergomi területen a pozsonyi káptalan, a papság és a hívek is kérvényt juttattak el a prágai nunciushoz, hogy ne vonják ki őket az esztergomi érsek joghatósága alól. Erre megnyugtató választ kaptak, hogy az egyházmegyei határok rendezését el fogják halasztani.¹⁶⁹

A Komáromban összegyűlt magyar papság 1923-ban „*A nagyszombati szeminárium magyar növendékeinek panaszai nemzetiségi üldöztetésük miatt*” címmel egy folyamodványt küldött a pápához és a nunciushoz, amelyben magyar püspökért folyamodnak, valamint támogatást kérnek a szlovákosítás és az üldöztetések miatt, valamint a magyar püspökök elűzése, a magyar liturgikus ünnepek és imák betiltása, a kassai jogakadémia és a pozsonyi egyetem bezárása ellen. Ez egy olyan kellemetlen helyzetet generált, ami miatt Jantausch apostoli kormányzó magyarázkodni kényszerült a Szentszéknél.¹⁷⁰

A székhelyéről elűzött két felvidéki püspök helyzete is tisztázás előtt állt. Batthyány Vilmos nyitrai püspök ugyan már a megszállások elején küldött Rómába egy nyilatkozatot, amiben lemond a nyitrai püspökségről, de ez a levél nem jutott el a Szentszékhez. Ezek után a kiutasított püspök dilemmahelyzetbe került, hogy kitartszon-e a nyitrai egyházmegye főpásztoraként, kérje igényét a váci püspökségre, vagy pedig menjen-e Rómába informátornak. Ezt a bizonytalanságot erősítette az, hogy a bécsi nunciátúra, valamint más püspökök is a pápa támogatásáról biztosították, illetve, hogy tisztázó jellegű levelére a Szentszéktől nem kapott választ. Clemente Micara, a bécsi nunciátúra uditore-ja viszont már a román megszállás alatt megjelent Csernoch hercegprímásnál, hogy egy összeállított lista alapján nevezze meg azokat a személyeket, akiket alkalmasnak lát a felvidéki megüresedett egyházmegyék betöltésére. A

¹⁶⁸ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 82 – 86.

¹⁶⁹ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 37.

¹⁷⁰ Uo. 53.

hercegrímás politikai okokból senkit, egyházi okokból pedig csak keveseket tartott alkalmasnak a listáról. Az új püspökök kinevezése nem is váratott magára, 1920. november 12-én, Kmetykó Károly nyitrai kinevezését már tényként közölte a vatikáni követ. Ezt követte a cseh újságok híradása, amelyben már a besztercebányai és szepesi püspökök kinevezése is szerepelt. Ezek a hírek mind a hercegrímást, mind a magyar kormányt meglepték. Somssich követet buzdították is rá, hogy kérjen audienciát a pápától, hogy tisztázzák ezt a helyzetet. Fontos volt, hogy a kérdést már csak azért is megvizsgálják, mert a határkiigazítások alkalmával még az is előfordulhat, hogy Nyitra visszakerül Magyarországhoz. Továbbá biztosítéknak érezték, hogy a nyitrai egyházmegye több szlovák érzelmű papja biztosította hűségéről a kiutasított püspököt. XV. Benedek pápa november 29-én fogadta a magyar nagykövetet, akiben reményt keltett afelől, hogy Kmetykó kinevezését el lehet halasztani. Viszont Batthyány püspöknek a bécsi nunciatura által elküldött levelére hivatkozva a Szentszék megüresedettnek tekintette a nyitrai püspöki széket. Az új püspökök kinevezését szintén sérelmezte Radnai Farkas besztercebányai püspök, aki bár szintén küldött a Szentszéknek lemondó nyilatkozatot, arra úgyszintén nem kapott választ, és ezért fenntartja jogát a püspökségre. Gasparri államtitkár kifejezte az Egyház szándékát, mely szerint nem állnak el az új püspökök kinevezésétől, viszont a *praeconisatio*-t mindaddig elhalasztják, amíg a csehszlovák kormány nem biztosítja az internált püspökök elmaradt javadalmainak és az élethosszig tartó járadékának megfizetését. Erről a csehszlovák kormány nem határozott, csak a szentszéki nagykövetük vállalt kezességet az ügyben, hogy így a december 16-i konzisztóriumon megerősíthessék az új szlovák püspökök kinevezését.¹⁷¹ Így lett végül nyitrai püspök Kmetykó Károly, besztercebányai püspök Blaha Marián és szepesi püspök Vojtassák János. De hogy kompenzációt nyerjenek a magyar püspökök, Batthyány és Radnai címzetes érseki kinevezést kaptak.¹⁷² Az első szlovák püspököket Clemente Micara, csehszlovák nuncius szentelte fel.¹⁷³

Vitatott maradt viszont a helyzete Novák István eperjesi püspöknek, aki nem mondott le püspökségéről, viszont a csehek nem is nézték volna jó szemmel visszatérését. Bár a Szentszék is felajánlott neki hivatalt a Propaganda Kongregációnál, Novák akkor sem volt hajlandó lemondani tisztségéről, nehogy egy, a csehszlovák állam által támogatott püspök töltse be helyét. A magyar állam is igyekezett megerősíteni Novák helyzetét a rutén kérdés időszerűségével. A minisztertanács 1921. július 29-én 200000 cseh korona segélyt szavazott

¹⁷¹ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 19 – 23.

¹⁷² Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 49.

¹⁷³ <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bmicara.html>

meg Novák püspök megsegítésére és felszólították, hogy ügye tisztázásában tegye meg a szükséges lépéseket mind Rómában, mind Prágában.¹⁷⁴ 1922-ben viszont a Szentszék már új püspököt keresett az eperjesi székre, és kérte a budapesti nunciust, hogy adjon információkat az alkalmas jelöltekről. Schioppa nuncius a hercegprímásnál informálódott, aki a munkácsi egyházmegye három kanonokját, Hadzsega Bazilt, Suba Györgyöt és Gebé Pétert jelölte meg lehetséges utódokként.¹⁷⁵ A püspöki kinevezések viszont az állam részéről is akadályba ütköztek. Jantausch Pál nagyszombati és Bubnics Mihály rozsnyói apostoli adminisztrátorral való kinevezése ellen maga Beneš tiltakozott, aki annyit tudott elérni, hogy Rozsnyóba Csárszky Józsefet nevezzék ki 1925-ben.¹⁷⁶

A trianoni békediktátum aláírásával a Román Királyság hivatalosan is többnemzetiségű és többvallású ország lett. Bár a történelmi Moldva és Havasalföld területén éltek katolikusok, ezek csekély számát mutatja az is, hogy a két országrész csak egy-egy egyházmegyével (a bukaresti- és a iași-i egyházmegyével) rendelkezett.¹⁷⁷ A 2,5 millió új katolikus alattvalóval szemben a román államvezetés kezdettől fogva ellenséges volt. Ennek okát az képezte, hogy a latin szertartású katolikusok zöme magyar volt, kisebb része pedig német. A görög szertartásúak bár nemzetiségüket tekintve románok voltak, de mivel nem az ortodox hitet vallották, ezért őket árulónak bélyegezték meg.¹⁷⁸ 1921. július 30-án az új agrártörvény már komoly lépéseket tett a Katolikus Egyház ellen, amikor is az állam kisajátította a vallási intézményekhez tartozó mezőgazdasági területeket.¹⁷⁹

A katolikusellenesség ellenére viszont a Román Állam – Radu Demeter nagyváradi görögkatolikus püspök kezdeményezésére – már 1920-ban elkezdte a diplomáciai kapcsolatok felvételét a Szentszékkel. Ez a konkordátum meglehetősen hátrányosan akart eljárni a latin egyházmegyékkel: a szatmári püspökséget beolvasztotta volna az erdélyibe, a nagyváradi pedig a csanádi püspökségbe. Az így létrejött két egyházmegyét a bukaresti érsek fennhatósága alá rendelték volna.¹⁸⁰ Az első tervezetekben továbbá két új görögkatolikus egyházmegye

¹⁷⁴ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 18 – 19.

¹⁷⁵ Ld. TÓTH, K. – TUSOR, P., *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae 14), MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport, Budapest – Róma 2016, 31.

¹⁷⁶ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 26.

¹⁷⁷ Ld. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, Verbum Kiadó, Kolozsvár 2007, 75 – 76.

¹⁷⁸ Ld. VÉCSEY J. A., *A legújabb kor egyháztörténete dióhéjban 1800–1930*, Magyar Kultúra, Budapest 1930, 159.

¹⁷⁹ Ld. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, 77.

¹⁸⁰ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 68 – 69.

alapítása volt tervben: Bukarestben és Nagybányán.¹⁸¹ A románok nagyravágyását mutatta az is, hogy ki akarták harcolni az ortodox vallású uralkodó főkegyúri jogát is a Szentszéknél.¹⁸²

Ezt a tervezetet a magyar külügyminisztérium is megszerezte, és továbbította is, nemcsak a magyarországi, hanem a Romániában székelő magyar püspököknek is. Széchenyi Miklós nagyváradi megyéspüspök június 9-én levelet intézett Csernoch hercegprímáshoz, hogy minél hamarabb járjon közben ez ügyben, mert Radu július 6-án már Rómában lesz, hogy a román állam nevében benyújtsa a tervezetet a Szentszéknél. A magyar bíboros az egész magyar egyház ügyét tárgyalta júliusban a pápával és az államtitkárral, sőt, saját kísérőlevele mellett Glattfelder Gyula csanádi püspök memorandumát is átnyújtotta az illetékes egyházi személyeknek. Mint már fentebb szó volt róla, a hercegprímás elérte azt a Szentszéknél, hogy bármilyen egyházkormányzati ügyben csak később foglaljanak állást. Az erdélyi görögkatolikus püspökök viszont nem adták fel reményüket, hogy új országuk ortodox híveit és püspökeit áttéríthetik a pápaság oldalára, és ennek a tervüknek igyekeztek megnyerni a pápai diplomáciát. Ez a tervezetük főként a latin szertartású püspökök rovására történt volna, éppen ezért a Szentszéket a leendő sikerek illúziójával igyekeztek megnyerni maguknak.¹⁸³

A Vatikánnak ezt a kedvező hozzáállását sérelmezte Széchenyi püspök az 1921. február 10-i magyar püspökkari konferencián, és javasolta, hogy lépjenek fel ezentúl erélyesebben saját jogaik védelmében, és hívják fel a Szentszék figyelmét az eddigi politikájának veszélyeire.¹⁸⁴ Ennek a védekező hozzáállásnak ellentmondani látszik az a tény, hogy 1921 tavaszán gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi-, gróf Széchenyi Miklós nagyváradi- és Glattfelder Gyula csanádi püspökök Bukarestben, magának a román királynak a kezébe letették a hűségesküt.¹⁸⁵

Nagy nehézséget okozott ebben az időszakban a szerbek magatartása is, az általuk megszállt területeken. A trianoni békeszerződés a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság határait délebbre húzta meg a szerbek által megszállt Pécs-Baja vonalnál, de a délszláv csapatok igyekeztek minél inkább elhalasztani kivonulásukat a területről. Ennek következtében több ízben is bántalmaztak a pécsi városi vezetésben lévő keresztény embereket, ami miatt Zichy Gyula pécsi

¹⁸¹ Ld. NÓDA, M., *Hogyan születik egy konkordátum?*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), Szent István Társulat – Verbum Keresztény Kulturális Egyesület, Budapest – Kolozsvár 2009, 201 – 202.

¹⁸² Mindezt azért is tehették volna meg, mivel a király, I. Ferdinánd katolikus neveltetést kapott. Ld. MARTON, J., *Ezeréves az erdélyi egyházmegye*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 25.

¹⁸³ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 68 – 69.

¹⁸⁴ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 90 – 91.

¹⁸⁵ Ld. ROMSICS, I., *Erdély elvesztése 1918–1947*, Helikon Kiadó, Budapest 2018, 306.

püspök az antantmissziónál kért segítséget, ám kérése eredménytelen maradt.¹⁸⁶ Várady kalocsai érsek szintén féltette saját híveit, ám ő lelkipásztori ellátásukat szeretne volna megoldani, ezért is kérte Róma engedélyét, hogy a jugoszláv területekre általános helynököt nevezhessen ki. Február végén az érsek meg is kapta rá az engedélyt Gasparri államtitkártól és ki is nevezte Evetovics János bácsi plébánost erre a feladatra.¹⁸⁷

Az új osztrák állam is szeretette volna tisztázni a nyugat-magyarországi helyzetet, és ezért már 1920 nyarán maga a kormány járt közben a Szentszéknél, hogy egyházkormányzatilag elkülönítse az újonnan kapott területeket régi egyházmegyéiktől. XV. Benedek pápa viszont ezzel a kérdéssel még nem kívánt foglalkozni, hiszen Csernoch hercegprímásnak megígérte, hogy nem fogja siettetni az új részegyházak létrejöttét. A kérést pedig még az is bonyolította, hogy a terület hivatalosan még nem volt Ausztria része.¹⁸⁸

Érdeemes még pár szót ejteni a budapesti Központi Papnevelő Intézetről. Ez a szeminárium ugyanis arra lett hivatva, hogy az összes magyar egyházmegye növendékei számára biztosítsa az egyetemi szintű oktatást.¹⁸⁹ 1920-ban a szeminárium még képes volt megfelelni ennek a feladatának, ám már érzékelte a nehézségeket, melyeket Trianon okozott az ország és a magyar egyház számára. Az 1919-20-as tanévben 81 növendék neve szerepelt a rektori összeírásban. Ezek közül Eperjesről 3¹⁹⁰, Kassáról 3¹⁹¹, Munkácsról 1¹⁹², Nagyváradról 2¹⁹³, Rozsnyóról 1¹⁹⁴ növendék volt.¹⁹⁵ A megszállt területekről származó fiatalok sajnálatos módon nem részesülhettek az otthoniak támogatásában, épp ezért egy holland segélyszervezet biztosított huszonhat növendék számára heti kenyér és szalonna ellátást.¹⁹⁶

Az új helyzetben a külföldre került egyházmegyék, magyar részi helynökei sem igazán tudták, hogy miként kell cselekedniük. Mutatja ezt a kassai helynök, Pájer Ferenc levele is, aki a rektortól kér útbaigazítást, hogy intézkedhet-e direkte növendéke felvételéről, avagy meg kell-

¹⁸⁶ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 106.

¹⁸⁷ Ld. TÓTH, K. – TUSOR, P., *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciátúra levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae 14), 10.

¹⁸⁸ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 131.

¹⁸⁹ Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A 350 éves Központi Papnevelő Intézet*, Mikes Kiadó, Budapest 1998, 28.

¹⁹⁰ Csiszárík Sándor, Kizák József, Kovaliczky Pál.

¹⁹¹ Halász György, Dumajszky Béla, Csorba Jenő.

¹⁹² Chira Sándor.

¹⁹³ Nemecek József, Zitzmann Ferenc.

¹⁹⁴ Béres Gábor.

¹⁹⁵ Központi Papnevelő Intézet levéltára (továbbiakban: KPIL), Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 20.

¹⁹⁶ Ld. RISKÓ, M., *Chira Sándor munkácsi püspök élete és vértanúsága*, Romanika Kiadó, Budapest 2017, 46.

e valakit kérdeznie előtte.¹⁹⁷ Voltak ordináriusok viszont, akik az új határokon nem láttak akadályt a papnevelés folytatására. Ilyen volt Papp Antal munkácsi görögkatolikus püspök, aki előre jelezte, hogy az 1920/21-es tanévre négy növendéket szándékozik küldeni az intézménybe.¹⁹⁸ Ugyanígy küldött növendéket a kassai püspök is.¹⁹⁹

A különböző államok nem nézték jó szemmel a Magyarországon tanuló növendékeket, ám a megoldásban más-más lépéseket tettek. A Csehszlovák Köztársaság azonban már ekkor szigorú hangnemet ütött meg az egyházzal szemben és budapesti delegátusa útján levélben kérte az intézményben tanuló csehszlovák illetékességű növendékek adatait (név, születési hely, idő; illetőségi helye, évfolyama) hivatalos felhasználás céljából.²⁰⁰ Ezzel szemben a Csehszlovákiában tanuló magyar növendékeket sem nézte jó szemmel. Erre példa Kovács Zoltán, rozsnyói papnövendék esete, aki három évet elvégzett már az egyházmegyei szemináriumban, de mivel magyar származású volt, és magyar érettségivel rendelkezett, ezért Budapestre kellett átküldeni tanulmányai befejezésére.²⁰¹

A Román Királyság sokkal szigorúbb volt. Nem engedte át a határon a papnövendékeket, így azok nem tudták Budapesten folytatni tanulmányaikat.²⁰² Ám volt olyan, aki a határzár miatt, éppen hogy az anyaországban maradt, (Schmiedt Béla, Wolf Dezső), akinek viszont szükséges volt az elhelyezését Budapesten megoldani.²⁰³

2. Az egyházmegyéek veszteségei

A Magyarországon maradt egyházmegyéek közül az esztergomi érsekség szenvedte el a legnagyobb csapást. 404 plébániája (ebből 125 tisztán magyar település) került át Csehszlovákia területére és csak 89 maradt meg az anyaországban, ami szinte életképtelen lett volna, ha Budapest nem tartozott volna hozzá.²⁰⁴ A csehszlovák területeken 1922. május 29-én hozta létre a Szentszék a Nagyszombati Apostoli Kormányzóságot, aminek első kormányzója Jantausch Pál lett, akit 1925. június 14-én szentelt püspökké Kmetykó Károly nyitrai megyéspüspök.²⁰⁵ A csehszlovák területeken az egyház nagy küzdelmeket élt meg. Három

¹⁹⁷ KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 87., 474/1920.

¹⁹⁸ KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 100., 2633. szám.

¹⁹⁹ KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 108., 774/1920.

²⁰⁰ KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 116., 4870/1920.

²⁰¹ KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1927 Nr 1 – 349, 268., 163/927.

²⁰² KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 126., 605/1920.

²⁰³ KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 128., 1263. szám. valamint KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1920 Nr 1 – 160, 149., 6411/1920.

²⁰⁴ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 42.

²⁰⁵ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 26.

egyházmegye volt, amelyik teljes egészében átkerültek az újonnan megalakult országba: a besztercebányai, a nyitrai és a szepesi püspökségek. Rozsnyó és Kassa is átkerült Csehszlovákiához, de ezeknek az egyházmegyéknek a területét kettévágta a trianoni határ.²⁰⁶

A rozsnyói egyházmegyének egy nagyon csekély része, mindössze 19 plébániája maradt csak meg az anyaország területén, 83 plébánia a székhellyel együtt viszont csehszlovák fennhatóság alá került.²⁰⁷ Sőt, mivel a legnagyobb magyar többség ebben az egyházmegyében volt, a csehszlovák kormány 1922-től kezdve nem engedett új püspököt kinevezni az egyházmegye élére, már csak azért sem, mert a rozsnyói püspökséget először felosztatni, majd egy megalapítandó új szlovák érsekségbe akarta olvasztani.²⁰⁸

Hasonlóképpen kettéosztva lett a kassai püspökség is, ahol a székvárossal együtt 115 plébánia került az új impérium területére, míg 49 magyar földön maradt.²⁰⁹ Kassán rövid időn belül a püspöki szék is megüresedett. Fischer-Colbrie püspök, amellet, hogy a csehszlovák kormány egyre inkább támadásoknak tette ki, egészségi állapota is megrendült, aminek következtében a nunciusnál is jelezte, hogy Balatonfüreden kívánja magát kúráltatni. A püspök egészségi állapotát a nagyprépost, Hartsár István is megerősítette a nunciusnak levélben, ám nemsokára már püspöke haláláról kellett beszámolnia, valamint arról, hogy káptalani helynökké választották és átvette az egyházmegye teljes területének (magyarországi részeknek is) kormányzását.²¹⁰ Fischer-Colbrie Ágoston Kassán hunyt el, 1925. május 17-én.²¹¹

A csehszlovákiai magyarok számára fontos volt, hogy a kormány nemzetiesítő politikája végett létrehozzanak egy magyar püspökséget, ami egyesítené a Felvidék magyar plébániáit, ám ez csak álom maradt. Viszont érdemes megfigyelni, hogy a megüresedett püspöki székekre magyar személyek is jelölést kaptak.²¹²

Esztergom szuffragáneusai, a győri és a szombathelyi egyházmegyék is veszteségeket szenvedtek. Bár már a Saint-Germain-i béke kimondta Ausztria számára, hogy nyugat-magyarországi területeket fog kapni, a trianoni békediktátum életbelépéséig nem bolygatták a

²⁰⁶ Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A magyar egyház évezrede*, 141.

²⁰⁷ Ld. SOÓS, I., *A Kassai, Rozsnyói és Szatmári Egyházmegyék magyarországi területei*, in *Magyar Katolikus Almanach 1984* (szerk. Turányi, L.), 768.

²⁰⁸ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 154.

²⁰⁹ Ld. SOÓS, I., *A Kassai, Rozsnyói és Szatmári Egyházmegyék magyarországi területei*, in *Magyar Katolikus Almanach 1984* (szerk. Turányi, L.), 768.

²¹⁰ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 29.

²¹¹ Ld. TAKÁCS, E., art. *Fischer-Colbrie Ágost*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I.), vol. 3., 682.

²¹² Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 34.

területet. Trianon után viszont már az osztrák állam kezdeményezte a Vatikánban a megkapott területek egyházkerületi elkülönülését. Ez akkor még nem valósult meg, ám a trianoni békediktátum életbelépését követően az osztrák kormány ismét kérvényezte, hogy a Szentszék függetlenítse Magyarországtól a megkapott területeket, és nevezze ki oda Friedrich Gustav Piffel bécsi érseket apostoli kormányzóknak. Viszont amíg nem tisztázódott a végleges határ (Soproni népszavazás 1921. december 14–16), addig a joghatóságról sem lehetett vitákat folytatni.²¹³

A terület joghatóságának tisztázása viszont egyre sürgetőbb lett, miután Mikes János szombathelyi püspök Burgenlandba tervezett bérmaútjáról már a Szentszékénél is aggodalommal vélekedtek. A magyarok megfelelő jelöltet akartak a terület élére, de azt a jelöltet nem a bécsi érsekben látták. Gasparri bíboros-államtitkár viszont értesítette a magyar egyházat, hogy Piffel bíboroson kívül alkalmasabb jelöltet nem találtak.²¹⁴ 1922. május 18-án a Szentszék egyesítette az elcsatolt győri és szombathelyi területeket a burgenlandi apostoli kormányzóságban és megtette a bécsi bíboros-érseket a terület kormányzójává.²¹⁵ Ezzel az aktussal a győri egyházmegye 99, a szombathelyi egyházmegye 57 plébániáját veszítette el.²¹⁶ A szombathelyi püspökség további 19 plébániája jugoszláv fennhatóság alá került ahol a maribori püspök lett a terület apostoli adminisztrátora.²¹⁷

A pécsi egyházmegye is a magyar és jugoszláv határ közé esett. 28 plébánia került a Jugoszláv királyság uralma alá, amelyekből 1922-ben állították fel az észak-szerémi és dél-baranyai apostoli kormányzóságot, amelynek adminisztrátora a diakóvári püspök lett.²¹⁸ Kalocsán az elcsatolás ténye tragédiával is párosult. A bácskai területek (103 plébánia) elcsatolásáról a Szentszék 1923. február 15-én értesítette Váradi Lipót Árpád kalocsai érseket, aki négy nappal később visszaadta lelkét Teremtőjének.²¹⁹ A megmaradt 45 plébániából álló egyházmegyét Várady utódja, gróf Zichy Gyula kezdte el bővíteni, miután végigjárta azt és érseksége alatt 10 új plébánia és 15 új lelkészség szerveződött.²²⁰ A Szerb-Horvát-Szlovén királyság a magyar

²¹³ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 131 – 132.

²¹⁴ Ld. TÓTH, K. – TUSOR, P., *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae 14), 30.

²¹⁵ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 132.

²¹⁶ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 44.

²¹⁷ Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., Országos Katolikus Szövetség, Budapest 1927, 121.

²¹⁸ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 44.

²¹⁹ Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A Kalocsai Érsekség évezrede*, Mikes Kiadó, Budapest 1999, 34.

²²⁰ Ld. LAKATOS, A., *Gróf Zichy Gyula a kalocsai érseki széken (1923-1942)*, in *Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére* (szerk. Horváth, I. – Kikindai, A.) (Egyháztörténeti tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből 2), Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Pécsi Püspökség, Budapest – Pécs 2007, 124.

területekkel így vegyes vallású ország lett, amelyben a lakosság 44,67%-a ortodox, 39,29%-a katolikus, 11,22%-a pedig muzulmán volt.²²¹

Románia területi növekedése négy egyházi székhellyel csonkította meg a történelmi Magyarországot, ezek közül viszont csak az erdélyi volt az, amelyik teljes terjedelmében átkerült a román király uralma alá.²²² Ide esett a csanádi egyházmegye legnagyobb területe székhelyével, Temesvárral együtt: 160 plébánia és mintegy 452000 hívő. Szent Gellért egyházmegyéje három részre szakadt Trianon után, így 62 plébánia, 240000 hívővel Jugoszláviába jutott át, 31 pedig 200000 hívővel²²³ Magyarországon maradt.²²⁴ A magyar részekben Bezdán József volt a püspöki helynök, aki Makóról irányította a terület vezetését.²²⁵

A csanádi püspök végül is arra kényszerült, hogy székhelyét Magyarországra tegye át, mert a román agrártörvények²²⁶ elleni erőteljes megnyilvánulása miatt szembetalálta magát a román államhatalommal.²²⁷ Glattfelder püspök 1923. márciusában kényszerült elhagyni Temesvárt és székhelyét csonka egyházmegyéje magyarországi részébe, Szegedre tette át. Innen tulajdonképpen már csak ezt a kis anyaországi területet kormányozhatta.²²⁸ A szerbekhez került területen a Szentszék 1923. február 10-én alakított ki apostoli kormányzóságot.²²⁹

A nagyváradai püspökségnek is csupán 32 plébániája maradt meg az anyaországban.²³⁰ Ez számított az egyházmegye népesebb részének, tekintve, hogy a Romániába került 80000 hívővel szemben, 100000 maradt Magyarországon.²³¹ Ezek élére 1919-1921 között Lindenberger János volt megbízva helynöknek.²³² 1921-ben viszont Széchenyi püspök Brém

²²¹ Ld. BÍRÓ, L., *A jugoszláv állam 1918–1939* (História Könyvtár Monográfiák 26.), História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest 2010, 71.

²²² Vö. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, 75.

²²³ Ld. NÓDA, M., *Hogyan születik egy konkordátum?*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 200.

²²⁴ Ld. LOTZ, A., *Szeged–Csanádi Egyházmegye*, in *Magyar Katolikus Almanach 1984* (szerk. Turányi, L.), Szent István Társulat, Budapest 1984, 755.

²²⁵ KPIL, Busta 1917 – 1927, fasc. 1922 Nr 1 – 149, 76., 868/1922.

²²⁶ Az 1921-es agrártörvények következtében a katolikus vagy 96%-át vették el, míg az ortodox egyházzal szemben csak 4%-os veszteségről beszélünk. Ld. LUKÁCS, I. R., *A római és görög katolikus rítusvita a két világháború között Erdélyben*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 217.

²²⁷ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 66.

²²⁸ Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 169.

²²⁹ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 107.

²³⁰ Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 197.

²³¹ Ld. NÓDA, M., *Hogyan születik egy konkordátum?*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 200.

²³² Ld. GERGELY, J., *Főpapok, főpásztorok, főbbik. Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből*, 204.

Lőrinc gyulai plébánost nevezte ki vikáriusnak.²³³ Brém 1923-1924 között végezte csak a vikáriusi feladatokat, utána újra Lindenberger lett kinevezve erre a tisztségre.²³⁴ 54 plébánia maradt csak Széchenyi Miklós püspök közvetlen irányítása alatt.²³⁵

A szatmári egyházmegye szintén hármassá határra esett, ami miatt területén Csehszlovákia (42 plébánia), Románia (41 plébánia) és Magyarország (16 plébánia) osztozott.²³⁶ A hívek tekintetében 72000 Romániába, 75000 Csehszlovákiába került, Magyarországon pedig 13000 maradt.²³⁷ A magyar részen Székely Gyula mérki plébános 1918-tól püspöki helynökként, 1928-1933 között pedig apostoli kormányzóként tevékenykedett. Az egyházmegye szlovák területein Tahy Ábrahám ungvári plébános lett apostoli adminisztrátorrá kinevezve.²³⁸ Ennek ellenére ezen a területen továbbra is maga intézkedett a püspök.²³⁹

A görögkatolikus egyház jelenléte nagymértékben csökkent a területek elcsatolásával. Egyetlen görögkatolikus püspökség volt, amelynek székhelye Magyarországon maradt: a hajdúdorogi egyházmegye. Területileg viszont nem maradt érintetlen, 4 paróchiája Csehszlovákiához, 75 pedig Romániához került.²⁴⁰ Ezzel szemben viszont öt külföldre került egyházmegyének is maradtak a magyar államban paróchiái: 1 nagyváradai (Bedő), 1 lugosi (Battonya), 1 szamosújvári (Kölcse) 20 eperjesi és 1 munkácsi. A hajdúdorogi püspökség Romániához került részeit a Szentszék igyekezett minél előbb reintegrálni azokba az egyházmegyékbe, ahonnan az egyháztartomány alapításakor kiszakították. Így a 35 székelyföldi paróchia a gyulafehérvárfogarasi érsekséghez, 28 paróchia a nagyváradai görög szertartású püspökséghez, 4 a szamosújvári egyházmegyéhez került, a maradék 8 egyházközség pedig az 1922-ben megalakult bukovinai görögkatolikus apostoli kormányzóság felügyelete alá került. Problémát jelentett viszont 14 magyarországi paróchia. A román megszállás ideje alatt ugyanis a demarkációs vonal mögé került 44 paróchiát a nagyváradai görög püspök fennhatósága alá helyezték. A határok véglegesítése után 14 egyházközség ebből Magyarországon maradt, de a

²³³ Ld. TÓTH, K. – TUSOR, P., *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae 14), 13.

²³⁴ Ld. GERGELY, J., *Főpapok, főpásztorok, főabbik. Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből*, 204.

²³⁵ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 43.

²³⁶ Ld. SOÓS, I., *A Kassai, Rozsnyói és Szatmári Egyházmegyék magyarországi területei*, in *Magyar Katolikus Almanach 1984* (szerk. Turányi, L.), 768.

²³⁷ Ld. NÓDA, M., *Hogyan születik egy konkordátum?*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 200.

²³⁸ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 30.

²³⁹ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, Szatmári Római Katolikus Püspökség, Szatmárnémeti 2006, 52.

²⁴⁰ Ld. PIRIGYI, I., *A Hajdúdorogi Egyházmegye története*, in *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve 1912-1987* (szerk. Timkó, I.), 26.

Szentszék hivatalosan nem csatolta vissza ezeket, ami miatt 1925-től román vikáriust kellett kinevezni ezekre a területekre.²⁴¹ Ennek a felállítását még Csernoch bíboros kérte a Szentszéktől, ám a nuncius szerint ennek felállítása politikailag nem volt célszerű.²⁴² A magyarországi eperjesi paróchiák bizonytalan helyzetbe kerültek. A papok egy része a Hajdúdoroghoz való hozzácsatolásban bízott (akár mint külhelynökség), ám voltak olyanok, akik a különállóságot szorgalmazták. A Szentszék az utóbbi mellett döntött és az 1 munkácsi paróchiával egyesülve, 1924. június 4-én létrehozott egy apostoli exarchátust, aminek élére Papp Antal, korábbi munkácsi püspök került.²⁴³

Papp Antal munkácsi görög katolikus püspök ellen a csehszlovák kormány már akkor megkezdte intézkedéseit, amikor Kárpátalja az ő fennhatóságuk alá került.²⁴⁴ Miután Papp nem akarta letenni az állami hűségesküt (tekintettel magyar voltára és hogy félt, hogy ez esetben nem kapná meg a tapolcai apátságából származó javadalmát), a csehszlovák vezetés csellel igyekezett aláásni a püspök tekintélyét. Masaryk elnök Ungvárra érkezett látogatásra, ám a püspöknek azt tolmácsolták, hogy Csehszlovákiában kell köszöntenie az elnököt. Papp el is indult, ám Masaryk autóval érkezett Kassáról Ungvárra, a püspök pedig, aki épp úton volt az elnöki köszöntésre, már nem tudott visszafordulni. Az elnök számára ez a személye elleni megvetés jeleként volt tálalva.²⁴⁵ XI. Piusz végül Papp Antal ügyét Marmaggi prágai nunciusnak adta, amivel végül megpecsételődött a görög katolikus püspök sorsa.²⁴⁶ Papp Antal 1924. június 4-én végül lemondott püspöki székéről, de lemondásával együtt címzetes érseki rangot kapott.²⁴⁷

A lemondást követően viszont Papp érsek új megbízatást kapott a Szentszéktől. Az eperjesi és munkácsi egyházmegye Magyarországon maradt részeit, melyeket ekkor Vaskovics Antal vezetett, mint a terület általános helynöke, a Szentszék nem olvasztotta be a hajdúdorogi egyházmegyébe, hanem a prágai nuncius, Papp lemondásával egy napon kelt dekrétumával

²⁴¹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 42 – 43.

²⁴² Ld. TÓTH, K. – TUSOR, P., *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciátúra levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae 14), 62.

²⁴³ Ld. VÉGHSEŐ, T., *Útjaink. Történeti visszatekintés*, in „... minden utamat már előre láttad”. *Görögkatolikusok Magyarországon*, Hajdúdorogi Egyházmegye, 2012, 58.

²⁴⁴ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 25.

²⁴⁵ Ld. RISKÓ, M., *Chira Sándor munkácsi püspök élete és vértanúsága*, 228.

²⁴⁶ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 26.

²⁴⁷ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 57.

leválasztotta ezeket a paróchiákat egyházmegyéjüktől és egyesítve azokat, apostoli exarchátust hozott létre. Ennek a kormányzóságnak az élére lett kinevezve Papp Antal címzetes érsek.²⁴⁸

A pannonhalmi területi apátság is veszteséget szenvedett, három plébániája került át Csehszlovákiába.²⁴⁹ Ez a három plébánia Deáki, Komáromfüss, és Dénesd.²⁵⁰ A prágai kormány szerette volna megszüntetni a magyarországi székhelyű szerzetesi előjárók joghatóságát az ország területén és erre több lépést is tett. A fő terv a komáromi rendház Pannonhalmától való leválasztása és annak priorátussá való nyilvánítása volt.²⁵¹

3. A magyar diplomácia

A Szentszék diplomáciai helyzete egyáltalán nem mondható egyszerűnek ebben az időben. A sok évszázadig egységes egyházkormányzati rendszer felborulásával együtt szembe kellett nézni az ellentétes irányú nemzeti érdekekkel. A pápa viszont, aki a világegyház látható feje, első feladatának a vallási élet helyreállítását tűzte ki a lelkek üdve érdekében. Emiatt viszont nem tehetett mást, minthogy mielőbb újjászervezze a megbomlott hierarchiát a térségben. Hogy ez pedig végbemehessen, sajnos engedékeny politikát kellett folytatni az éppen egyházellenesnek mondható utódállamokkal szemben.²⁵²

A magyar diplomácia is nehézségeket élt át Rómában. Somssich Józsefet 1924. szeptember 27-én visszahívták szolgálatából, utódai viszont rövid időközönként váltották egymást. Bornemissza Gyula betegsége miatt mindössze három hónapig tudta végezni nagyköveti teendőit, majd Balásy Antal, mint ideiglenes ügyvivő kevesebb, mint egy hónap után, 1926. március 25-én átadta a követség vezetését Versegly Nagy Eleknek. Versegly sem tudott igazán berendezkedni, kevesebb, mint másfél év után neki is meg kellett válnia posztjától.²⁵³ A legtöbb feladat a magyarok ügyének szentszéki képviseletében így egy fiatal bencés papra, Serédi Jusztiniánra szorult, akit még 1920-ban kértek fel a magyar püspökök ügyvivőjüknek. Serédi egy nemzetközi kapcsolatot jelentett Rómában, hiszen nemcsak a magyarok kérték ki segítségét. Ugyanúgy tanácsokat adott Tuka Béla, pozsonyi egyetemi tanárnak, aki meglátta Csehszlovákia szétdaraboltságát a gyűlölködő politikában, de még a Rómában tanuló román

²⁴⁸ Ld. PIRIGYI, I., *Miskolci Apostoli Kormányzóság*, in *Magyar Katolikus Almanach 1984* (szerk. Turányi, L.), 703.

²⁴⁹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 44.

²⁵⁰ Uo. 88.

²⁵¹ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 91.

²⁵² Ld. LÁSZLÓ, T. L., *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*, 197 – 198.

²⁵³ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 48.

papnövendékeknek is elvállalta a gyóntatását és lelki vezetését, hiszen valamelyest tudtak magyarul. Továbbá a Kárpát-medencei zarándokcsoportoknak is előszeretettel fordított, akik pápai audienciára érkeztek, persze mindegyiknek magyar nyelven fordította a pápa szavait.²⁵⁴ Így tehát rengeteg ügyel kellett Serédinek foglalkoznia: minden Magyarországról érkező ügyet ő nyújtott be az illetékes hatóságok, figyelemmel követte és benyújtotta az esetleges pótlásokat.²⁵⁵

Az egyházmegyei kérdésekben ugyanis a püspökök továbbra is kérték a Szentszék közbenjárását. Többek között a győri püspök, Fetser Antal is a nunciuson keresztül kért közbenjárást az Ausztriához elcsatolt négy plébániája ügyében, amelyeknek lelkipásztorai osztrák fogságba estek és így a települések lelkipásztor nélkül maradtak. Ugyanúgy a Vatikán is folytatta intézkedéseit a magyar ügyben és levélben kérték a magyar nunciust, hogy ajánljon személyeket a megüresedett rozsnyói püspöki székre.²⁵⁶

A magyar kormány 1922-ben kezdte meg a tárgyalásokat a csehszlovák és a román állammal, hogy tisztázzák az új államhatárokkal beállott vagyoni jogi problémákat. Ezzel kapcsolatban Csernoch bíboros tájékoztatta a kormányt arról, hogy ebben az esetben az egyházmegyék vagyoni jogi helyzetét a Szentszék köteles rendezni. A Vatikánban, kezdetben mindent meg akartak hagyni a régiben, ahogy azt magyar részről többször kérték is, majd pedig az apostoli adminisztrátorok kinevezésével, velük kellene a kánonjog alapján tárgyalni a vagyoni jogi helyzetről, de ha ez nem sikerülne, akkor a Szentszék fog közvetíteni. A kérdés már régóta időszerű volt, hiszen az esztergomi érsekség elcsatolt területein már 1919. augusztus 11-én zár alá vettek minden ingó és ingatlan vagyont.²⁵⁷ A zár alá vett javadalmak egy részét felosztották, és a tiszta jövedelemnek csak egy kis töredéke volt, amelyet kiszolgáltattak a jog szerinti tulajdonosoknak.²⁵⁸ A hercegprímás igyekezett is kihasználni minden római útját, hogy a magyar ügyet képviselhesse a Vatikánban.²⁵⁹

Így volt ez akkor is, amikor 1922. január 22-én elhunyt XV. Benedek pápa. Halála nehéz időben érte az egyházat, hiszen az akkor kialakuló népszövetségi rendszer legyőző és legyőzött

²⁵⁴ Ld. *Boldog Mészleányi Zoltán Lajos válogatott kéziratai* (szerk. Beke, M.), Szent István Társulat, Budapest 2014, 140 – 141.

²⁵⁵ Ld. BÁNK, J., *Szerédi bíboros fiatal éveai Rómában 1908–1927*, Szent István Társulat, Budapest, 49.

²⁵⁶ Ld. TÓTH, K. – TUSOR, P., *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae 14), 10 – 12.

²⁵⁷ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 53.

²⁵⁸ Ld. GERGELY, J., *Főpapok, főpásztorok, főabbik. Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből*, Pannonica Kiadó, 2004, 53.

²⁵⁹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 53.

nemzetekké, uralkodó és szolgáló népekké akarta tenni az országokat, mindezt a teljes szekularizáció jegyében.²⁶⁰ XV. Benedek utódját Achille Ratti-t, aki a XI. Piusz nevet vette fel, február 6-án választotta meg az összeülő konklávé. Csernoch János hercegprímás kötelességének érezte, hogy az új pápa számára minél előbb tájékoztatást adjon a magyar ügyekről, sőt mi több, ezekről a bíborosi kollégiumot is tájékoztatta.²⁶¹ Bíboros testvérei támogatását később is kérte a magyar hercegprímás: 1923-ban levelet írt a francia bíborosoknak, amelyben részleteiben vázolta a magyar veszteségeket és szörnyű állapotokat és kérte az ottani főpapok erkölcsi támogatását.²⁶²

Hasonlóképpen járt el egy 1924-es, római zarándoklaton is ahol a pápának, a bíboros-államtitkárnak és más tekintélyes kuriális vezetőknek is előadta, hogy nem szabad az esztergomi főegyházmegye felvidéki részeiből új egyházmegyét kreálni, mert különben az érsekség minden vagyonát elveszíti.²⁶³ Az 1925-ös szentév is alapot adott arra, hogy a magyar püspökök személyesen kérhessék a pápa közbenjárását. Hiszen minden nemzeti zarándoklatot vezető püspök hangoztatta köszöntő beszédében Magyarország nehéz sorsát a Szentatya előtt a pápai audiencián. XI. Piusz pedig nem csak végighallgatta ezeket a beszédeket, hanem atyai jóságáról tanúságot téve, gyámolította a megjelent magyar híveket és áldását adta rájuk.²⁶⁴ A magyar helyzet ünnepségi alkalmakon való hangoztatásának pedig újabb nagy példája volt Csernoch bíboros aranymiséje 1924-ben, amelyen a szónok szerepét Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök töltötte be. A lánglelkű püspök beszédében elmondta: „*Két szlovák gyermek indult el régen Esztergom felé, az egyik ma az ünnepi szónok, a másik Magyarország bíboros hercegprímása. Mi ketten élő cáfolatai vagyunk annak, hogy Magyarország elnyomta a nemzetiségeket.*”²⁶⁵

A magyar állam több pert is indított a Hágában székelő vegyes döntőbíróság előtt a környező országok igazságtalan vagyoni elkobzásai, lefoglalásai végett. Az ilyen perek indítására az alapot a trianoni békeszerződés 250. cikke adta meg.²⁶⁶ Ez a cikk ugyanis kimondta, hogy minden 1918. november 3-tól a békediktátum életbelépéséig történt kisajátítás, kényszerkezelés

²⁶⁰ Ld. IJJAS, A., *A jelen kor egyháztörténete. (Az egyházi főhatalom fénykora)*, Pázmány Péter Irodalmi Társaság, Budapest 1941, 240 – 241.

²⁶¹ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 97.

²⁶² Uo. 106.

²⁶³ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 53 – 54.

²⁶⁴ Ld. *Szentévi magyar zarándoklatok. Visszaemlékezések a jubileumi év eseményeire* (szerk. Paulovits, S.), Római Zarándokok Emlékbizottsága, Budapest 1926, 86 – 91.

²⁶⁵ MINDSZENTY, J., *Emlékirataim*, Szent István Társulat, Budapest 1989, 452.

²⁶⁶ <http://forumszemle.eu/2004/06/15/racz-kalman-esztergomi-ersekseg-kontra-csehszlovak-allam-egyhazi-birtokperek-a-hagai-birosag-elott-1-resz/> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

vagy zár alá helyezés visszaadatik a magyar tulajdonosának, még hozzá abban az állapotban, amilyenben az eltulajdonító intézkedések előtt voltak.²⁶⁷ Ezt nehezítették a környező államok törvénykezései. Csehszlovákiában még 1919 áprilisában fogadták el az úgynevezett kisajátítási törvényt, amely az állam számára kisajátított minden 150 hektárnál nagyobb mezőgazdasági és minden 250 hektárnál nagyobb bármiféle földterületet.²⁶⁸

Az erdélyi román kormányzótanács pedig már 1919. augusztusában közzétette első rendelkezését az egyházi birtokok kisajátításáról, bár ekkor még az egyházi intézmények ettől mentesek voltak. Ez a mentesség viszont csak 1921. július 30-ig volt érvényben, amikor is a második agrártörvény ezeket is kisajátította. Az 1922-es agrártörvény már csak siettette ezeket a rendelkezéseket, aminek következtében az erdélyi katolikus egyházmegyék birtokaik 98%-át (290570 hold területből 277513 holdat) veszítették el.²⁶⁹

Csehszlovákia ellen 1923-ban indította meg kilenc egyházi javadalmas a peres eljárást a nemzetközi bíróságon, amelyben kérték az elkobzott és lefoglalt vagyon visszaadását, valamint az eddig ért károk miatti kártérítést. A csehszlovák kormány igyekezett elintézni a Szentszéknél, hogy ezeket a pereket a magyar püspökök visszavonják, nehogy kiderüljenek a tényleges jogtalanságok.²⁷⁰

A magyar-csehszlovák ügyekben már 1921. márciusában megszületett egy döntés a két állam között, hogy a vitás ügyeket, négy különböző bizottság (jogi, pénzügyi, közlekedési és gazdasági) fogja megtárgyalni. Az egyházi ügyek a jogi bizottság alá lettek rendelve, ahol Lepold Antal esztergomi kanonok azt az álláspontot képviselte, hogy az egyházi birtokok ügye nem lehet államközi megállapodás témája, hacsak nem vonják be a vitába a Szentszék. Egyházmegyék vagyoni különválasztásáról ugyanis a pápának van döntési hatalma, és így az állami tárgyalások nem írhatják fölül a hatályos egyházi törvényeket.²⁷¹ A magyar kormány készen volt erre és hogy kényszerítő hatása legyen a többi országra, a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1923-ban elrendelte egy tervezet kidolgozását, ami által a külföldön élő magyarországi nagyjavadalmasok birtokait lefoglalják, amíg vissza nem adják a magyar javadalmakat. Az állam még arra is hajlandóságot mutatott, hogy birtokcserét eszközöljön ki,

²⁶⁷ Ld. *Trianon. A békeszerződés*, Szépmíves Könyvek Kiadó, Budapest 2019, 247 – 248.

²⁶⁸ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 198.

²⁶⁹ Ld. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, 77.

²⁷⁰ Ld. CSÍKY, B., *Az első bécsi döntés hatása az esztergomi főegyházmegyére*, in Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (2021/3–4), 80.

²⁷¹ <http://forumszemle.eu/2004/06/15/racz-kalman-esztergomi-ersekseg-kontra-csehszlovak-allam-egyhazi-birtokperek-a-hagai-birosag-elott-1-resz/>

amire a csehszlovákok hajlandóságot is mutattak. A gazdasági ügyeket viszont csakis egységesen és nem részleteiben akarták megoldani. Ezért is, amikor a kassai és a szepesi püspök a nagyszombati apostoli adminisztrátorral együtt kérvényben fordult a pápához, hogy a budapesti Központi Papnevelő Intézet nyitrapereszlényi birtokának jövedelmeit a Rómában tanuló szlovák papnövendékek ellátására fordíthassák, Csernoch hercegprímás erélyesen tiltakozott ez ellen és az egységes megoldást hangsúlyozta.²⁷² A bíboros felvetései teljesen jogosak voltak, hiszen az esztergomi érsekség 86000 holdnyi birtokából 51000 hold esett a csehszlovák részekre és a prágai kormány semmilyen jövedelmet nem engedett át az érseknek.²⁷³

Ezek a gazdasági ügyek viszont inkább a magyar püspökök és a Csehszlovák Állam között zajlottak. A csehszlovák püspöki kar ugyanis nem élvezte az állam támogatását. 1924. november 26-án közös pásztorlevelet adtak ki, amibenarra kérték a híveket, hogy a közelgő parlamenti választásokon határolódjanak el az egyházellenes pártoktól, sőt mi több a radikálisabb pártok képviselőitől megtagadták a szentáldozást. Az állam viszont ezzel csak még inkább egyházellenessé vált. A papok ellen pereket indítottak, eltöröltek egyes egyházi ünnepeket, és törvényeket hoztak az egyház ellen. Az 1925-ben megtartott Husz János ünnepségek még a nuncius távozását is kiprovokálták.²⁷⁴

Ebben az időben már a Magyar Állam is tisztázni akarta a függőben lévő magyar ügyeket, ezért Bethlen István miniszterelnök vezetésével 1925. július 9-én értekezletet tartottak a miniszterelnökségen. Ezen az összejegyzetelen a külügyminisztérium képviselői benyújtottak egy 6 pontból álló javaslatot, amely a függőben lévő egyházi kérdéseket tárgyalta. Ez a hat pont a következő volt: A megüresedett kalocsai érseki szék betöltése; a megüresedett kassai szék betöltése (Fischer-Colbrie Ágoston több évnnyi megpróbáltatás után 1925. május 17-én hunyt el)²⁷⁵, a rozsnyói apostoli adminisztrátorság; Papp Antal exarcha ügye; a menekült vagy elüldözött egyháziak magyarországi alkalmazása; a szelt egyházmegyék anyaországi birtokai jövedelmének hova fordítása. A külhoni püspökök, illetőleg az apostoli adminisztratúrák ügyében a kormány úgy vélekedett, hogy nem szabad megengedni sem azt, hogy az elűzött egyháziak Magyarországi méltóságot kapjanak, sem pedig azt, hogy a megmaradt részeken

²⁷² Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 107 – 108.

²⁷³ Ld. VÉCSEY, J. A., *Az Esztergomi Egyházmegye vesztesége a megcsonkítás folytán*, in *Primás-album* (szer. Az Országos Katolikus Szövetség), Franklin-társulat, Budapest 1928, 313.

²⁷⁴ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 154.

²⁷⁵ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 25.

apostoli adminisztrátor kormányozzon, nehogy jogalapot adjanak, illetőleg az egyházmegyék egységét megbontsák, amik eddig is alapot adtak a revíziós törekvésnek. Az elszakított egyházmegyék megmaradt részeinek jövedelmét pedig annak a résznek fenntartására kell majd fordítani.²⁷⁶

A magyar-szentszéki diplomácia végül 1925-ben hozott fordulatot, amikor a pápa saját bizalmasát, Cesare Orsenigo címzetes érseket nevezte ki Magyarország apostoli nunciussá. Az új szentszéki nagykövet pedig egy megbízással érkezett az országba, amit a bíboros-államtitkártól kapott. Ezért is jelezte a hercegprímásnak, hogy a legközelebbi püspökkari megbeszélésen meg kíván jelenni és közölni szeretné a püspökökkel a Szentszék kéréseit. Ez a megbeszélés 1926. március 17-én jött el.²⁷⁷ Orsenigo nuncius ezen az összejöveten többek között szót emelt a politikai megnyilatkozások, gyűlések és énekek liturgiával való összekötése ellen. Továbbá felolvasott egy kongregációs rendeletet, amely felszólítja a magyar püspököket, hogy az utóbbi három év püspöki, káptalani és szemináriumi jövedelmeiről és kiadásairól egy számadást küldjenek Rómába. A nuncius távozása után ezeket a rendeleteket a püspökök megvitatták és úgy látták, hogy a nemzeti érzület vezette tevékenységek a liturgiában nem vezetnek visszaélésekhez. A Himnusz éneklését nem lehet eltiltani, a magyar hiszekeggyel kapcsolatban pedig a türelem álláspontján vannak.²⁷⁸ (Ez a magyar hiszekegy Papp-Váry Elemérné Sziklay Szeréna verse volt, mely kezdetben egy a Védő Ligák Egyesülete által kiírt pályázatra készült háromsoros mű volt. Ennek szövege: Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, Hiszek egy isteni örök igazságban, Hiszek Magyarország feltámadásában. Ezt a művet 1921-ben 15 versszakossá bővítette. Azt nem lehet tudni, hogy a rövidebb, vagy a hosszabb formát használhatták a templomi ájtatosságok alkalmával).²⁷⁹ A rendeletet viszont, amelyet a rendkívüli ügyek kongregációja terjesztett elő, csak elhalasztani tudták, mivel a püspöki kar a földbirtokreform végrehajtása után látta megvalósíthatónak, mivel addigra lesz áttekinthető a javadalmak anyagi helyzete.²⁸⁰

²⁷⁶ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 57 – 59.

²⁷⁷ Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 48 – 49.

²⁷⁸ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 122 – 123.

²⁷⁹ <https://web.archive.org/web/20070606230028/http://www.historia.hu/archivum/2002/0201vonyo.htm> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

²⁸⁰ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 123.

4. Az új prímás

Csernoch János bíboros hercegprímás, majd egy éves betegeskedés után 1927. július 25-én rákban elhunyt.²⁸¹ Halála után a magyar kormány egyből elkezdte keresni az alkalmas személyt az esztergomi érseki székre. Első jelöltjük Szmrecsányi Lajos egri érsek volt. Szmrecsányi idős korára való tekintettel átmeneti megoldást jelentett volna, és a kormánypolitikával is egyetértett ezért is vált a kormány favoritjává.²⁸² Szabó László újságíró, aki Csernoch közeli bizalmasa volt, A Pesti Naplóba írt cikkében is megerősíti Szmrecsányi alkalmasságát, tekintve, hogy jelenleg az érsek áll a hierarchiában az első helyen, így mint püspöktársai, mind a katolikus közösség teljes megaláztatással fogadná el kinevezését.²⁸³

A külügyminiszter augusztus 2-án találkozott a nunciussal, ahol kiemelte az egri érsek tekintélyes voltát, és hogy kinevezése az egész ország és a püspöki kar számára is megnyugtató lenne. A nuncius Szmrecsányi érsek előrehaladott kora miatt aggódott (ekkor 76 éves volt), hogy nem-e lesz számára nagy teher az esztergomi érsekség kormányzása. A külügyminiszter igyekezett minden kételyt elhárítani, és megállapította, hogy az egri érsekség vezetése sokkal nagyobb feladatot jelent, mint az esztergomié. Az érsek maga volt az, aki tiltakozott a kinevezés ellen, amikor azt a kultuszminiszter tudomására hozta. Nem szerette volna ugyanis a megszokott és biztos anyagi bázissal rendelkező egri érsekséget felcserélni a prímási székkal.

Klebelsberg Kuno igyekezett az érsek meggyőzését másik mederbe terelni és kérte Serédi Jusztiniánt, hogy Gasparri államtitkárnál érje el, hogy Szmrecsányit meggyőzzék a kinevezésről, cserébe számára is ígéretet tettek egy kinevezésre. (Abban az esetben ugyanis, ha Szmrecsányi elfogadja a kinevezést, a kormány Glattfelder Gyulát kívánta Egerbe és a csanádi püspök helyébe ajánlották volna Serédit.). Szeptember 2-án azonban a külügy mégis táviratban kérte a szentszéki tanácsost, hogy mégse kezdeményezzen semmit az államtitkárnál, nehogy kiderüljön Szmrecsányi Lajos vonakodása. Szmrecsányi levélben is elhárította a jelölést, idős korát hozva fel mentségül, hogy a prímási méltóság feladatait nem tudja vállalni.²⁸⁴

Így vált Glattfelder Gyula csanádi püspök a kormány első számú jelöltjévé. A Vatikánban viszont nem egy már kormányzó püspököt kívántak nagyobb méltóságba emelni, hanem a

²⁸¹ Ld. MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, 388 – 390.

²⁸² Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 313.

²⁸³ Ld. KLESTENITZ, T., *Szmrecsányi érsek alakja a sajtóban*, in *Emlékkötet Pyrker János László és Szmrecsányi Lajos érsek tiszteletére* (szerk.: Horváth, I.), 190.

²⁸⁴ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 313 – 315.

Rómában már ismerté vált Serédi Jusztiniánt akarták a primási székbe helyezni. Ennek érthető oka is volt: Serédi Rómában tanult, ott végezte munkáját, így biztosra vehették, hogy az egyetemes, nem pedig a helyi egyházi érdekek lebegnek majd a szeme előtt.²⁸⁵ Emellett kánonjogászként biztosak lehettek benne, hogy mindenben az egyetemes egyházjog lesz számára a mérvadó. Tulajdonképpen egy kuriális papot kívántak a magyar egyház élén látni.²⁸⁶ A bencés szerzetest korábban, Prohászka Ottokár halála után már jelölték a székesfehérvári püspöki székre (Prohászka püspök 1927. április 2-án hunyt el Budapesten)²⁸⁷, amelyet el is fogadott volna, ám ez végül nem következett be.²⁸⁸ Ez a tény és az, hogy még abban az évben állami kitüntetést kapott mind eszközül szolgált a Szentszéknek arra, hogy a magyar kormánnyal is elfogadtassák Róma döntését.²⁸⁹

A magyar kormány megpróbálkozott megnyerni magának Gasparri államtitkár jóindulatát, ám a bíboros hajthatatlanul kitartott Serédi érseki kinevezése mellett.²⁹⁰ Az államtitkár felajánlotta a magyar kormánynak, hogy Serédit előbb címzetes érsekké és esztergomi apostoli kormányzóvá nevezik ki, és miután visszaszokott a magyar helyzetbe, utána nevezik ki primássá. A kormány a primási szék azonnali betöltését kívánta és Serédi magyar akklimatizációjához bármelyik másik püspöki széket felajánlotta volna, ezért kitartottak inkább Glattfelder jelölése mellett. Az államtitkár egyet értett az esztergomi érseki szék mihamarabbi betöltésével, de a magyar követ által továbbra is Serédi jelöltségét erősítette a Szentszék részéről.²⁹¹

Ezt pecsételte meg a *L'Osservatore Romano* november 30-án, amelyben a pápa szándéka, hogy Serédi Jusztinián esztergomi érsek és egyben bíboros legyen, nyilvánosságra lett hozva.²⁹² A bíborosi kinevezést a pápa a december 19-i titkos konzisztóriumon hirdette ki, maga az ünnepi esemény pedig december 21-én történt meg. A bíborossá kreálás után a pápa személyesen szólt az új pápaválasztókhoz (Serédivel együtt öten voltak), és az új esztergomi érsekhez szólva rámutatott annak jelentőségére, miszerint, mint megkülönböztetett jóindulatának eszközét adja

²⁸⁵ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 61.

²⁸⁶ Ld. GERGELY, J., *Főpapok, főpásztorok, főbbik. Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből*, 168.

²⁸⁷ Ld. TÖRÖK, J. – MÓZESSY, G., *Jubilaeum Dioecesis Alba-Regalensis*, Mikes Kiadó, Budapest 2002, 52.

²⁸⁸ Ld. MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, 392.

²⁸⁹ Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 55.

²⁹⁰ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 61.

²⁹¹ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 315 – 317.

²⁹² Ld. Boldog Meszlényi Zoltán Lajos válogatott kéziratai (szerk. Beke, M.), 151.

öt Magyarország számára. Püspökszentelése már a következő évre tolódott. XI. Piusz pápa 1928. január 8-án szentelte fel Serédit a Sixtus-kápolnában.²⁹³

Barcza vatikáni követ ekképpen konstatálta az eseményeket: „*minden fontosabb egyházi méltóságba csak olyan személyiséget kívánnak helyezni, akiről előre tudják, hogy a legszigorúbb egyházi fegyelem és engedelmesség alapján áll, és a Szentszék akaratának, valamint a kánonjog rendelkezéseinek hajthatatlan képviselője lesz*”.²⁹⁴

A magyar egyház új főpapja január 17-én késő este indult el vonattal új szolgálati helyére. A vonat Magyarországon belül több helyen megállt, és ezeken az állomásokon mindenhol díszküldöttség fogadta az új hercegprímást.²⁹⁵ Az új érsek hamar megmutatta a kormány számára, hogy a felé való aggodalmuk alaptalan. Az első püspökkari gyűlésen Serédi kifejtette nézeteit, miszerint a szelt egyházmegyék érdekeinek megóvásáért már megtette a szükséges lépéseket Rómában. A szelt egyházmegyék anyagi ügyeinek tisztázása meg kell, hogy előzze a dismembratiót, amelyet viszont a lehető legmesszebbi időpontra ki kell tolni. Sürgeti, hogy a magyar kormányt is vonják be a tárgyalásokba. Ezeket a tárgyalásokat pedig római útjai során ellenőrizni, és lehetőség szerint befolyásolni fogja.²⁹⁶

²⁹³ Ld. MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, 407 – 409.

²⁹⁴ CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 321.

²⁹⁵ Ld. *Boldog Meszlényi Zoltán Lajos válogatott kéziratai* (szerk. Beke, M.), 169 – 171.

²⁹⁶ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 139.

III. AZ EGRI ÉRSEKI TARTOMÁNY A TRIANONI TRAGÉDIA UTÁN – MAGYARORSZÁGI HELYNÖKSÉGEK

1. Egri érsekség

A trianoni tragédia ratifikálása idején, 1921-ben, Szmrecsányi Lajos érsek már hetvenedik életévét töltötte be. Az idősödő főpásztor ezért, és valószínű az érseki birtokok gazdálkodásának rendbetétele végett igyekezett szorgalmazni egy koadjutor kinevezését maga mellé. Kiszemeltje is volt erre a posztra, mégpedig Kriston Endre irodaigazgató személyében. Az újságok szerint a kormány egyetértett az érsekkel abban, hogy koadjutort nevezzenek ki mellé, ám a személyben már nem. A kormány jelöltje Batthyány Vilmos volt, akit elűztek nyitrai székéről. Ebbe viszont Szmrecsányi nem egyezett volna bele és ezzel a koadjutor kérdése is lekerült a napirendről. Kérdéses azonban az újság (*Pesti Napló*) értesülésének hitelessége Batthyány kinevezésével kapcsolatban, hiszen ahogy a későbbiekben láthattuk, nem szívesen adtak hivatalt az elüldözött püspököknek, hiszen nem akartak precedenst teremteni. Ami viszont biztos, hogy Szmrecsányi koadjutort nem kapott, ám Kriston Endre 1923-ban segédpüspöki kinevezést kapott érseke mellé.²⁹⁷

A koadjutor kérdés azonban újfent előkerült 1932-ben. Ekkor az újságok már nem beszéltek Kristonról, hanem új jelöltek kerültek a köztudatba. Érdekességképpen ekkor inkább a szerzetesek kerültek előtérbe. Ez alól kivétel volt Lindenberger János, debreceni apátplébános, a nagyváradi püspökség magyar részének apostoli kormányzója. Az ő neve mellé került még Monay Ferenc minorita szerzetes, a Szent Péter-bazilika magyar gyóntatója, továbbá Baranyay Jusztin egyetemi kánonjog professzor, ciszterci szerzetes. A *Magyar Hírlap* Glattfelder Gyulát sejtí a pozícióra, mint a kormány jelöltjét, és megemlíti Lindenbergert és Baranyayt is további jelöltként. Emellett pedig említést nyernek a Vatikán jelöltjei is: Monay valamint Csávossy Elemér jezsuita szerzetes.²⁹⁸ Hogy tényleges alapjai voltak-e a jelöltekre az újságoknak, vagy csak az írók fantáziája és elképzelése működött-e elevenen, nem tudjuk, de koadjutor ekkor sem lett kinevezve Egerbe.

A főpásztor előrehaladott kora azonban nem vett vissza munkakedvéből és állhatatosságából az egyházmegyéje kormányzásában. Hogy lássuk, milyen fejlődéseken ment át az egri érsekség ez időben, feltétlenül meg kell említeni néhány adatot. Amikor Szmrecsányi átvette a főegyházmegye irányítását 1912-ben, 199 volt a betöltött plébániák száma, melyek mellett

²⁹⁷ Ld. KLESTENITZ, T., *Szmrecsányi érsek alakja a sajtóban*, in *Emlékkötet Pyrker János László és Szmrecsányi Lajos érsekek tiszteletére* (szerk.: Horváth, I.), 189.

²⁹⁸ Uo. 189 – 190.

összesen 4 helyi lelkészség volt. 365 pap szolgált az egyházmegyében, és 69-en készültek a papi hivatásra a szemináriumban.²⁹⁹ Szmrecsányi érsek 1928-ban nyújtott be egy jelentést XI. Piusz pápának, amelyben röviden (egy 100 pontos kérdéssorra, mindösszesen 10 oldalban válaszolt) leírja a Szentatyának, hogy legutóbbi ad limina látogatása óta, milyen változások álltak be az egyházmegyében. Az egyházmegye vallási élete kielégítő volt. Az egyházmegyében 4 főesperességben, 30 esperesi kerület, azokon belül pedig 205 plébánia és 10 helyi káplánság működött. 356 pap és 105 kispap állt az egyházmegye szolgálatában. A kispapok legnagyobb többsége a székvárosban készült a szent hivatásra, és mindössze 11 tanult más helyen (Budapest, Innsbruck, Róma). Az érsekségben 120 férfi-, és 367 női szerzetes szolgált.³⁰⁰ Az 1936-os sematizmus (érdekes módon) 29 esperesi kerületet említ, melyekben összesen 219 plébánia van. Az egyházmegye területén 435 pap szolgálja a mintegy 806818 hívőt.³⁰¹ A következő évben már 466 papról tesznek említést a források, emellett pedig 119 papnövendék tanult a szemináriumban. A tényleges betöltött plébániák száma 226-ra emelkedett, a helyi lelkészségké pedig 9-re. Ezek mellett volt még 3 kihelyezett kápláni hely és 6 kihelyezett hitoktatói állomáshely.³⁰²

Az érsek jószívű és bőkezű adakozó volt, akinek mindig megesett a szíve az elesetteken. Így mindig készséggel segítette a bajbajutottakat. Így volt ez 1920-ban is, amikor a megszállt országrészekből Egerbe menekülők számára 30000 korona segélyt juttatott.³⁰³ A két világháború között igyekezett segítségére lenni a magyarországi csonka részeknek is, akik nyugodt szívvel fordulhattak metropolitájukhoz. Példának okáért ide tartozik a szent olajok eljuttatása ezekre a részekre,³⁰⁴ kehely és paténa konszekrálása,³⁰⁵ avagy oltárkövek szentelése a megalakuló kápolnák számára. Ez mindazért történt, mivel ezek határon való áthozatala nagy nehézséget jelentett, és egyszerűbb volt az érseket kérni ezen ügyekben.³⁰⁶ A hívek is nagy bizalmukat helyezték az érsekbe, és bár tudatában voltak annak, hogy más egyházmegye illetékességében vannak, mint metropolitát külön bizalommal merték megszólítani, hogy

²⁹⁹ Ld. SZECSEKÓ, K., *Dr. Szmrecsányi Lajos egri érsek (1851–1943)*, in Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum (1995/3–4), 152 – 153.

³⁰⁰ Ld. GÁRDONYI, M., *Szmrecsányi Lajos egri érsek jelentése a Szentszékek egyházmegyéről (1928)*, in *Emlékkötet Pyrker János László és Szmrecsányi Lajos érsek tiszteletére* (szerk.: Horváth, I.), 104 – 105.

³⁰¹ Ld. MESZLÉNYI, A., *Az egri érsekség felállításának s a kassai és szatmári püspökségek kihatásának története*, Stephaneum Nyomda, Budapest 1938, 239.

³⁰² Ld. SZECSEKÓ, K., *Dr. Szmrecsányi Lajos egri érsek (1851–1943)*, in Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum (1995/3–4), 153.

³⁰³ Uo. 155.

³⁰⁴ Egri Érseki Levéltár (továbbiakban: EÉL), Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 1410/1924. EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 1375/1923.

³⁰⁵ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 630/1925.

³⁰⁶ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 6215/1931.

segítségét kérhessenek tőle. Példának okáért ilyen volt a Salgótarján északi részén levő hívek kérése, hogy anyagi hozzájárulással segítse az érsek a templom és a rendház megépítését.³⁰⁷ De ugyanígy a hívek panaszait is fogadta, és ha szükséges volt, azok elintézését szorgalmazta az illetékesektől.³⁰⁸

Az egyházi címek adományozásában is a metropolitához fordultak a csonka részek kapcsán. Magát a címet a külföldön székelő ordinárius igényelte meg papja számára. Erre a legkiemelkedőbb példa, Tornay János, rozsnyói magyarrészi helynök címzetes préposti kinevezése, melyet 1924-ben igényelt meg számára Szmrecsányi érseknél Podraczky István választott püspök, rozsnyói káptalani helynök.³⁰⁹ Ugyanígy kérelmezte Székely Gyula szatmári magyar részi helynök, hogy számára kérelmezze az érsek az apostoli protonotáriusi kinevezést, hogy ezzel együtt bérmálási engedélyt nyerhessen. Kérte ezt mindazért, mert mind a csehszlovák részi kormányzó, mind pedig a román részi helynök már rendelkezett bérmálási engedéllyel.³¹⁰ A szuffragan egyházmegyék megtartották tiszteletüket metropolitájuk felé. Az új ordináriusok üdvözlő sorokban köszöntötték az érseket és jelentették számára kinevezésüket az egyes egyházmegyék élére.³¹¹ Ugyanígy történt híradás az országon túli helynöki kinevezésekkel kapcsolatban is. Például a szatmári csehszlovák részeken, Tahy Ábrahám helynök halálát követően.³¹² Az érsek jó szívvel vette ezeket a híradásokat, és jókívánságaival és imáival viszonzta a helynökök figyelmességét.³¹³

Az érsekség és szuffragáneus püspökök közötti kapcsolattartás egyetlen levéltári bizonyítéka az egyes egyházmegyékből érkező gazdasági kérdések miatti metropolitai hozzájárulás. Ennek többsége a püspöki javadalmakkal kapcsolatban történt. A metropolita anyagi hozzájárulásra pedig önmagában kötelezve volt, hiszen az érseki tartomány létrehozása következtében anyagi támogatást vállalt az új egyházmegyék egyes intézményeivel szemben. Ez a hozzájárulás a továbbiakban is folyósításra került.³¹⁴ A rozsnyói egyházmegye az I. bécsi döntést követően élt a metropolita hozzájárulással.³¹⁵

³⁰⁷ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 1678/1932.

³⁰⁸ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 2965/1933. EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 1740/1926.

³⁰⁹ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 5072/1924.

³¹⁰ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 3229/1931.

³¹¹ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 12/1926. EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 5514/1923.

³¹² EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 4778/1934.

³¹³ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 6780/1934.

³¹⁴ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 1961/1923.

³¹⁵ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 4978/1941.

Nagy problémát jelentett az érsekség területén a görögkatolikusok rítusváltásának problémája. Két görögkatolikus székhely is volt a főegyházmegye területén: Hajdúdorog és Miskolc. Mivel ebben az időben számos görög szertartású hívő kívánt átlépni a latin szertartásba, ezért feszültség alakult ki. A görögkatolikus ordináriusok igyekeztek megakadályozni a rítusváltást, Szmrecsányi viszont félt attól, hogy az akadályoztatásnak hitehagyás lesz a következménye. A Keleti Kongregáció 1929-ben azzal oldotta meg ezt a kérdést, hogy a kérelmek ügyét a nunciatúra hatáskörébe csatolta.³¹⁶

2. A magyarországi csonka részek helynökségei

Az egyházmegyék megosztottsága már azelőtt megvalósult, hogy a trianoni békeszerződést egyáltalán aláírták volna. A megszálló cseh és román haderő ugyanis már megosztotta az egyházmegyék kormányzását. Az illetékes főpásztoroknak így nem terjedt ki a kormányzási lehetősége az egyházmegyéjük teljes területére. A magyar központú egyházmegyék főpásztorai ugyanis ekkor már nem mehettek át a megszállt területekre, a megszállás alatt lévő püspöki székhelyről pedig az anyaországba nem mehetett át a megyésfőpásztor. Így már ebben az időszakban helynököket kellett a püspököknek kinevezniük, hogy a rájuk bízott hívek ne maradjanak vezető nélkül.³¹⁷ Mint ahogy azt később látni fogjuk, a helynökök a püspökök, apostoli kormányzók munkáját segítették, és velük egyetértésben végezték feladatukat.

A magyarországi csonka részek területének lakossága 1928-ban 49,4%-ban katolikus volt, ami több mint másfél millió hívőt jelentett. A területeken lakott még 105058 görögkatolikus hívő is, ám ezek saját püspökeik joghatósága alatt voltak.³¹⁸ A területeket magyarországi helynökök közigazgatták, akiket mindig az egyházmegye ordináriusa nevezett ki. Ezt a kinevezést a helynök is jelentette a metropolita felé és kötelességének érezte, hogy személyesen is bemutatkozzon az érsek számára.³¹⁹

Az egri érsekség szuffraganeusai mind rendelkeztek egyházmegyei szemináriummal. Mind Kassa, Rozsnyó, Szepesváralja,³²⁰ és Szatmárnémeti³²¹ papneveldei tovább folytatták

³¹⁶ Ld. GÁRDONYI, M., *Szmrecsányi Lajos egri érsek jelentése a Szentszékeknek egyházmegyéjéről (1928)*, in *Emlékkötet Pyrker János László és Szmrecsányi Lajos érsekek tiszteletére* (szerk.: Horváth, I.), 106 – 107.

³¹⁷ https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/a-magyar-egyhaziak-a-forradalmak-koraban_56958efcb0153.pdf

³¹⁸ Ld. GÁRDONYI, M., *Szmrecsányi Lajos egri érsek jelentése a Szentszékeknek egyházmegyéjéről (1928)*, in *Emlékkötet Pyrker János László és Szmrecsányi Lajos érsekek tiszteletére* (szerk.: Horváth, I.), 104.

³¹⁹ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 269/1928.

³²⁰ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 54.

³²¹

működésüket. A papképzés megosztva történt a területeken. Az elcsatolt részek papnövéndékei az egyházmegyei szemináriumokban, míg a magyar részekről származó növendékek a magyar szemináriumok egyikében készültek hivatásukra. A budapesti Központi Papnevelő Intézet az egész ország számára nyitott szeminárium volt, amelyben az egyes egyházmegyék legtehetségesebb növendékei tanulhattak.³²²

Az 1929. október 25-i püspökkari konferencia azonban megszabta, hogy hány ösztöndíjas helyet tudnak biztosítani az egyházmegyék számára. Ennek megállapításába nem vették bele a külföldre került teljes egyházmegyéket, holott nem zárkóztak el ezelől, csak abban az esetben a régi mértékek szerint kellene megállapítani a helyeket. Az új rendszer szerint Esztergom 20, Veszprém 8, Eger, Kalocsa, Vác, Győr, Szombathely, Csanád, Pécs, Székesfehérvár 4, Kassa, Szatmár, Nagyvárad, Rozsnyó és Eperjes 3 növendéket küldhetett. Persze meg volt engedve, hogy ennél több papnövéndéket küldjenek az intézménybe, viszont abban az esetben viselni kellett a plusz után az éves tartásdíj költségét.³²³ A római ösztöndíjas helyekben viszont látunk tendenciát a határon túlról származó növendékek felvételére. A Római Magyar Akadémia egyházi szekciójában (későbbi Pápai Magyar Intézet), a két világháború között két olyan szatmári egyházmegyes növendék nevét is megtalálhatjuk, akik nem a határon bennmaradt részekről származtak és lettek küldve tanulmányaik folytatására: Kinczl (Félegyházi) József és Tempfli István.³²⁴ Ez azért is valósulhatott meg, mivel nem csak állami ösztöndíjasok lehettek az intézmény lakói, hanem egyházmegyei stipendiummal is megkezdhatték ottani tanulmányaikat a növendékek.³²⁵

Az igényes oktatásra viszont a külföldre került egyházmegyéknek is meg volt az igényük. Egy csehszlovák küldöttség, élükön Vojtassák János szepesi püspökkel 1922-ben megjelentek a bécsi Pázmáneumban, ahol Csárszky István rektor előtt bejelentették igényüket az intézetre. A rektor elmagyarázta a küldöttségnek, hogy a szemináriumot nem áll jogában átadni, ám a küldöttség a következő évben megismételte az igényeinek előterjesztését. Bár átadva nem lett, a Pázmáneum nyitva állt az elszakadt egyházmegyék növendékei számára is, így volt növendék Csehszlovákiából, Romániából és Jugoszláviából is. Csernoch bíboros tett egy olyan rendelkezést, hogy az elcsatolt esztergomi területekről csak azok tanulhatnak a bécsi intézetben,

³²² Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A 350 éves Központi Papnevelő Intézet*, 28.

³²³ Ld. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között* vol. 1 (szerk. Beke, M.) (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 12), Aurora, München – Budapest 1992, 282 – 283.

³²⁴ Ld. TÓTH, T., *A Pápai Magyar Intézet Róma*, Pápai Magyar Egyházi Intézet – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Róma – Budapest 2017, 84 – 85.

³²⁵ Uo. 23.

akik tanulmányaik végeztével a magyar területeken fognak szolgálatot teljesíteni. Ennek következtében három növendék³²⁶ is átment a nagyszombati szemináriumba, viszont volt három kispap³²⁷, akik vállalták, hogy az anyaországban fognak szolgálatot teljesíteni. 1935-ben Serédi prímás tervezetet hozott létre, hogy egyes egyházmegyékből hány növendéket fogadnak a Pázmáneumban az alapítványi helyekre. Ebben a tervezetben csak a hazai egyházmegyék és apostoli kormányzóságok szerepeltek. Esztergomból 9 főnek, Veszprémből és Vácról 5-5 főnek, Egerből, Győrből és Szombathelyről 4-4 főnek, a debreceni apostoli adminisztratúrából és Pécsről 2-2 főnek, Csanádból, Kalocsáról, Kassáról, Rozsnyóról, Székesfehérvárról 1-1 főnek biztosítottak helyet, Hajdúdorog, a miskolci apostoli exarchátus és Szatmár pedig felváltva küldhetett növendéket. További hat helyet pedig a bencések, premontreiek, ciszterciek és piaristák növendékeinek tartották fenn.³²⁸ De a helyek nem csak az alapítványok által lettek betöltve. Ez látszik abból, hogy a névsorban bánáti növendékeket is találunk.³²⁹

A külföldre került egyházmegyei papképzés viszont rászorult a magyar ordináriusok és szemináriumok jóindulatára. A szatmári egyházmegye kissermonaristáit példának okáért az egri szemináriumba akarták beíratni, hogy ott szerezzenek érettségi bizonyítványt. A román kultuskormány ugyanis nem engedte a magyar nyelvű diákokat a román gimnáziumokban leérettségizni. Az egri szeminárium ezt készségesen el is tudta vállalni, amíg van a kissermonáriumban elég férőhely, és kifizetik a növendékek tartásdíját.³³⁰

Fontos tudni, hogy a területek határon túli püspökei, adminisztrátorai mind magukénak érezték a magyarországi részeket és az ott szolgáló papságot, kispapságot. Példának okáért, Csárszky József, 1928-ban egy magyar nyelvű levélben köszönte meg Ernszt Sándor budapesti rektornak, hogy gondját viseli a szemináriumban tanuló három növendékének.³³¹ A papnövendékek jellemzését mind az illetékes egyházmegye főpásztorának, mind pedig a magyar helynöknek megküldték a szemináriumi előljárók.³³² A papnövendékek felszentelését az egyházmegye fő ordináriusának (megyéspüspök vagy apostoli adminisztrátor) az engedélyével végezték, nekik

³²⁶ Sinkó János, Suszter Antal, Sztankovics Ferenc.

³²⁷ Kubisch József, Lukácsovics József, Szkladányi László.

³²⁸ Ld. BEKE, M., *A Pázmáneum története az újraindulástól napjainkig*, in *A bécsi Pázmáneum* (szerk.: Zombori, I.) (METEM Könyvek 37.), Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2002, 258 – 260.

³²⁹ Ld. Pazmanita Tudósító X (1935/1936), 26.

³³⁰ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 3861/1925.

³³¹ KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1928 Nr 1 – 433, 292., 2350/1928.

³³² KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1930 Nr 1 – 380, 262., 781/1930. valamint KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1930 Nr 1 – 380, 261., 2620/1930.

kellett küldeni a hozzá szükséges dimissoriale-t.³³³ A szenteléshez a püspököt a magyar helynök kérte fel.³³⁴

a) Szatmári magyarrészi helynökség

Boromisza püspök idős kora ellenére is lelkiismeretes főpásztor volt, aki fontosnak tartotta, hogy pásztor legyen a rábízottaknak. Ebből kifolyólag rendszeresen vizitálta egyházmegyéjének a román határon túlnyúló részeit is.³³⁵ Emellett azonban tartott attól, hogy egyházmegyéjét feldarabolják. Ebben a legnagyobb félelme a Csehszlovákiába került részekkel kapcsolatban volt, ahol nagyobb problémának tekintette, ha egyházmegyéje ottani részét beolvasztják a kassai püspökségbe. Elszakítás esetén is arra az álláspontra került, hogy inkább apostoli adminisztrátor kormányozza a részeket, aki bémálási engedéllyel bír. A Szentszék viszont megnyugtatta a püspököt, hogy a teljes egyházmegye területén végezheti apostoli tevékenységét.³³⁶

A trianoni békediktátum következtében a szatmári püspökség területéből négy esperesi kerületnek, összesen 13 plébániájára³³⁷ maradt Magyarországon, ezeken pedig 18 pap³³⁸ szolgált. Ezek a részek egyébként a székesegyházi főesperességnek képezte a részét.³³⁹ A terület vezetésére Boromisza Tibor püspök 1922-ben Székely Gyula mérki plébánost, először, mint az itteni plébániák espereseként, 1923-tól, mint püspöki helynöknek nevezte ki.³⁴⁰ Székely még viszonylag fiatal embernek számított ekkor (1882. április 12-én született), de rátermettségét mind korábbi püspöki aulai szolgálatával, mind lelkipásztorként bebizonyította.³⁴¹

Az új helynök hamar el is kezdte a terület megszervezését és két esperesi kerületbe gyűjti a plébániákat: Szamoson inneni és Szamoson túli esperesi kerület.³⁴² A szervezettséghez

³³³ KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1928 Nr 1 – 433, 127., 1786/928.

³³⁴ KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1930 Nr 1 – 380, 144., 1530/1930.

³³⁵ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 52.

³³⁶ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, jelzés nélküli, 13/I. 1925 dátumozás. Sajat jelzet: 30/1925.

³³⁷ Csenger, Fehérgyarmat, Jánk, Márokpapi, Mátészalka, Mérk, Nyírcsaholy, Papos, Pusztadobos, Szatmárcseke, Vállaj, Vitka, Zajta. Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 203.

³³⁸ Tőkés György, Gyulay Mihály, Bart Mihály, Krosnyiczky József, Miller János, Heinrich Vendel, Juhász János, Molnár Károly, Székely Gyula, Kursinszki Zsigmond, Láng József, Kirchmájer Ferenc, Dr. Uhl Károly, Láng Gyula, Szépi Béla, Heller Ernő, Erdélyi Alajos, Pintér József. Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 203.

³³⁹ Ld. *Schematismus cleri almae dioecesis szatmáriensis ad annum Jesu Christi 1926. Ab erecta sede episcopali 122.*, Typis „Pallas”, Satu-mare 1926, 14 – 16.

³⁴⁰ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, Státus Kiadó, Csíkszereda 2003, 28 – 29.

³⁴¹ Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 202.

³⁴² Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 28 – 29.

hozzátartozik, hogy egyházi bíróság is működött a területen, melynek vezetője Székely Gyula helynök volt.³⁴³ Boromisza püspök saját maga kezdeményezte új lelkészségek létrehozását.³⁴⁴ Így alakult meg 1925-ben Csegöldön; 1926-ban Vásárosnaményban, Zsuzsannamajoron,³⁴⁵ és Ömbölyön; 1928-ban Nyírmadán.³⁴⁶

b) Kassai magyarországi helynökség

A kassai püspökség magyarországi részének kormányzására 1918-ban Payer Ferenc sátoraljaújhelyi plébános lett kinevezve. 1925-ig, mint vicarius generalis kormányzott.³⁴⁷ Payer ekkor kerületi esperes és bélakúti címzetes apát volt. A szentatya 1920-ban apostoli protonotáriussá nevezte ki.³⁴⁸ Provikáriusa és irodaigazgatója Vécsey József Aurél, titkára pedig Stumpf György volt.³⁴⁹

A magyarországi részeken a kassai püspökségnek négy espereskerülete maradt (gönci, szikszói, tokaji, újhelyi), ezekben összesen 49 plébániával.³⁵⁰ A területen viszonylag rendezett struktúra lett létrehozva. A legtöbb bizottságot rendszerint Payer vezette. Jelen volt a területen egyházi bíróság, zsinati vizsgáló bizottság, vigilantia-bizottság, nyugdíjalap-bizottság, egyházmegyei tanfelügyelőség valamint a katolikus tanítók fegyelmi bizottsága. A helynök munkáját consultor plébánosok segítették, név szerint: Káger József, Petsár Gyula és Vasskó József.³⁵¹

A kassai püspökség papjainak nevelésében az országhatár a képzések helyét is megszabta. A püspökség legtöbb növendéke az egyházmegyei szemináriumban végezte tanulmányait, ám voltak olyanok, akiket más szemináriumba küldtek, vagy Csehszlovákián belül vagy pedig az országon kívül. Az országban még az olmützi szeminárium fogadta a kassai növendékeket, akik pedig külföldön tanultak, azok az innsbrucki szemináriumban készültek a legszentebb

³⁴³ Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 203.

³⁴⁴ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 2198/1924.

³⁴⁵ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 28 – 29.

³⁴⁶ Ld. *A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye első sematizmusa 1995* (szerk.: Takács., J.), 40.

³⁴⁷ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematizmusa az 1975. szeptévbén*, Egri Főegyházmegyei Hatóság, Eger 1975, 163.

³⁴⁸ Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 192.

³⁴⁹ Ld. SZUROMI, SZ. A., *A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*, in *Magyar Sion. Új folyam V* (2011/1), 100.

³⁵⁰ Abaújkér, Abaújszántó, Bodrogkeresztúr, Bodrogolaszi, Boldogkőváralja, Detek, Encs, Erdőbénye, Erdőhorvát, Fáj, Felsőgagy, Felsőnovaj, Felsővadász, Fony, Forró, Füzér, Füzérradvány, Gesztely, Girincs, Gönc, Gönccruszka, Hejce, Hercegekút, Hernádkécs, Hernádnémeti, Hernádpetri, Hidasnémeti, Hollóháza, Ináncs, Krasznokvajda, Legyesbénye, Léh, Mád, Mezőzombor, Monok, Nyésta, Olaszliszka, Rátka, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Szerencs, Szikszó, Taktaszada, Tarcal, Tállya, Tolcsva, Tokaj, Tornyosnémeti, Vizsoly. Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 192 – 195.

³⁵¹ Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 193.

hivatásra.³⁵² Az egyházmegye magyar részének növendékei többségében a budapesti és az esztergomi szemináriumokban tanultak.³⁵³ A 30-as években már a szegedi szemináriumba is küldtek növendékeket, illetve voltak olyanok, akiket a bécsi Pázmáneumba, vagy a római Collegio Germanico-Hungarico-ba küldött ordináriusuk.³⁵⁴

A kormányzóság jövedelmei 1932-től az esztergomi érsekséghez kerültek, hogy ezzel is életben tartsák a megcsonkított és a csehszlovákok miatt gazdasági nehézségekkel küzdő egyházmegyét.³⁵⁵

c) Rozsnyói magyarrészi helynökség

A rozsnyói egyházmegye magyarországi részeinek élére még 1919-ben nevezték ki Tornay Jánost, kerületi esperest, címzetes kanonokot, Sajópüspöki plébánosát. Hogy az élemedett korú plébános (1854. november 22-én született) jól irányította ezeket a részeket, azt mutatja az, hogy 1925-ben pápai prelátussá, 1926-ban pedig bozói préposttá nevezték ki. A területen összesen 19 plébánia³⁵⁶ működött és azokon 29 pap³⁵⁷ teljesített szolgálatot.³⁵⁸ A területen hozzávetőleg 70000 hívő volt.³⁵⁹ Bár a terület ellátása megvalósítható volt, mégis a papság száma nem számított megfelelőnek. Kápláni szolgálatot kevés pap látott el, így olyan helyekre sem került káplán, ahol kettőnek kellett volna segíteni a plébános munkáját.³⁶⁰

A paphiánynak jelét mutatja a Salgótarjánban való új plébánia létrehozásának ügye is. Hiszen a hívek igénye megvolt, hogy a város északi részén új plébániát létesítsenek, ám annak lelkipásztori ellátására nem az egyházmegyét akarták terhelni, hanem a ferences rendre kívánták bízni. A mariánus ferenceseknek még egy gimnázium létesítését is kilátásba helyezték, ám ez nem valósult meg, a gimnáziumot Esztergomban hozták létre. Végül az egyházmegyei főhatóság engedélyével a helynök a kapisztránus ferenceseket bízta meg az északi plébánia

³⁵² Ld. *Schematismus venerabilis cleri Dioeceseos Cassoviensis anno reparatae salutis 1934. Erectae sedis episcopalis 130.*, Typographia ad S. Elisabeth, Cassoviae 1934, 47 – 48.

³⁵³ Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 195.

³⁵⁴ Ld. *Schematismus venerabilis cleri Dioeceseos Cassoviensis anno reparatae salutis 1934. Erectae sedis episcopalis 130.*, 48 – 49.

³⁵⁵ Ld. SZUROMI, SZ. A., *A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*, in Magyar Sion. Új folyam V (2011/1), 101.

³⁵⁶ Bárna, Bódvaszilás, Cered, Hidvégárdó, Karancskeszzi, Kazár, Kisterenye, Litke, Mátranovák, Perkupa, Putnok, Ragály, Sajópüspöki, Salgótarján, Somoskőújfalu, Szentsimon, Szögliget, Tornaszentandrás, Zabar.

³⁵⁷ Horváth Dénes, Ferencz István, Vajda Gyula, Szeremy Gyula, Balás Béla, Horváth Gyula, Büdy Géza, Hoffmann Gyula, Mattus Andor, Herczegh József, Upponyi József, Horváth László, Demeter Bertalan, Brescsik János, Mester Károly, Sokolovszky Géza, Szilbert Lajos, Kovács Ágost, Beliczky Jenő, Béres Gábor, Payer János, Márkus Lajos, Öhlschläger Ferenc, Tornay János, Szkaupil József, Kuchta János, Horváth Bálint.

³⁵⁸ Ld. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk. Gerevich, T. – Lepold, A. – Zsembery, I.), vol. 1., 200 – 201.

³⁵⁹ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 2/IX 1935.

³⁶⁰ KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1928 Nr 1 – 433, 169., 387/1928.

létesítésére és lelkipásztori ellátására.³⁶¹ Ez időben merültek fel kérdések az egyes filiák más egyházmegyébe való kerülésével. Ez a kezdeményezés alulról érkezett az adott településről, azzal indokolva, hogy a szomszédos egyházmegye plébániája közelebb van, mint az, amelyikhez tartozik.³⁶² A helynök igyekezett a vallásos életet minél megfelelőbben kezelni és munkája eredményesnek is bizonyult. Mivel a kommunizmus megtette hatását a határmenti részeken ezért szükséges is volt a lelki élet megújítása. Hogy ez megvalósult mutatja az is, hogy Bánrévén 1927-ben szentelték az újonnan épülő templom alapkövét.³⁶³

Tornay 1927-ig viselte a helynöki címet, amikor is egészségügyi okokra hivatkozva, lemondott erről a tisztségéről. Utódja, Pájer János putnoki plébános lett, aki 1928. januárjától vette át ezt a szolgálatot.³⁶⁴ A régi helynök lemondásának elfogadása és az új helynök kinevezése pedig Bubnics Mihály rozsnyói apostoli kormányzó feladatkörét képezte.³⁶⁵ Pájer munkássága az országos keresztény megújulás tükrében folyt. Új plébániák létesültek, új templomokat szenteltek fel. Ide tartozik: Zagyvapálfalva, Baglyasalja, Mizserfa, Homokterenye, a salgótarjáni ferences plébánia, a Forgách-telepi kápolna. Megújult a salgóbányai és a Karancshegyi kápolna.³⁶⁶ Munkája elismeréseként, 1932-ben apostoli protonotáriussá nevezték ki. Feladatát 1937-ig látta el, amikor is a csehszlovák konkordátum következtében a területet apostoli kormányzósággá nyilvánították, amelynek vezetésével Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érseket bízták meg.³⁶⁷

3. Kánonjogi kérdések

a) Egyházmegyéek felosztása

Az egyházmegyéek felosztásának és egyesítésének jogát már VII. Gergely pápa *Dictatus papae*-ja a pápa egyedüli jogának tartja fenn. A legfőbb egyházi hatóság joga a részegyházak alapítása és a területi részegyházak határainak módosítása is.³⁶⁸ A Szentszéknek ezt a jogát az 1917-es

³⁶¹ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 2471/1931.

³⁶² EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 1354/1932.

³⁶³ Ld. VESZELOVSZKI, B., *Történeti áttekintés a Rozsnyói Egyházmegye magyarországi részének 1920 és 1952 közötti egyházkormányzatáról*, Magyar Sion XVI (2022), 258. in https://epa.oszk.hu/01300/01397/00032/pdf/EPA01397_magyar_sion_2022_02_253-272.pdf

³⁶⁴ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szeptemberben*, 211 – 212.

³⁶⁵ Ld. TÓTH, K. – TUSOR, P., *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciátúra levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae 14), 132.

³⁶⁶ Ld. VESZELOVSZKI, B., *Történeti áttekintés a Rozsnyói Egyházmegye magyarországi részének 1920 és 1952 közötti egyházkormányzatáról*, Magyar Sion XVI (2022), 259. in https://epa.oszk.hu/01300/01397/00032/pdf/EPA01397_magyar_sion_2022_02_253-272.pdf

³⁶⁷ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szeptemberben*, 211 – 212.

³⁶⁸ Ld. SZUROMI, SZ. A., *A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*, in Magyar Sion. Új folyam V (2011/1), 97.

Codex Iuris Canonici is megerősítette.³⁶⁹ Különleges és súlyos esetekben viszont a pápa – ideiglenesen vagy véglegesen – apostoli kormányzót nevezhet ki egy egyházmegyébe.³⁷⁰

„*Szétválasztás esetén a közös vagyont is az Apostoli Szentszék osztja el az alapítók szándékának, a szerzett jogoknak és a speciális helyi jogviszonyoknak figyelembevételével (1500. canon).*”³⁷¹

A felosztott egyházmegyékben az egyházi bírászkodás ügye is kérdésessé vált, hiszen az egyházmegyén belül a püspöknek van legfőbb bírói hatalma, bár jogosultak maguk helyett officiálist kinevezni.³⁷² Továbbá gazdasági kérdések is felmerültek, hiszen az egyházmegye papságának megfelelő anyagi ellátása szintén a püspök feladata.³⁷³

b) A metropolita jogai

A metropolita elnevezés a III. században terjedt el és azokat a püspököket jelölte, akik a tartományi központokban székeltek. A következő századra ez nem csak nyelvi megkülönböztetés lesz, hanem kiemelkednek a többi püspökség közül és azok alárendelt szerepbe kerülnek (szuffragáneusok) a metropolitával szemben.³⁷⁴ Joghatóságuk már VI. században különleges jogokat jelentett, amelyek az idők folyamán még inkább letisztultak. Az érsek fellebbezési fórumnak számított mind a klerikusok, mind a világiak számára az egyes püspökökhöz képest. Továbbá az ő illetékességéhez tartozott a provinciális zsinat összehívása.³⁷⁵ A trentói zsinat megerősítette az érsek bírói hatalmát szuffragáneusai egyházmegyéiben és megadta neki az ottani bírászkodás jogát.³⁷⁶

A metropolita jogai az egyházi törvénykönyv szerint a következők: felügyeletet gyakorol a hit és az egyházfegyelem terén; kánoni látogatást végezhet (csak akkor, ha szuffragáneusa elmulasztotta volna és csak szentszéki jóváhagyással); kijelölhet egyházmegyei kormányzót (CIC előírásai szerint); valamint indokolt esetben kaphat a Szentszéktől különleges feladatokat és hatalmakat. Főpapi funkciói végzésére az egyháztartomány minden templomában jogosult, méghozzá azzal az ünnepélyességgel, amellyel a szuffragáneus egyházmegye püspöke tenné egyházmegyéjében. Valamint kötelességei és jogai vannak a pallium elnyerése és viselése kapcsán is.³⁷⁷

³⁶⁹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 53.

³⁷⁰ Ld. *Codex Iuris Canonici* (1917) Can. 312., Typis Polyglottis Vaticanis, Róma 1926.

³⁷¹ GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 53.

³⁷² Ld. SZUROMI, SZ. A., *Egyházi intézménytörténet*, 204.

³⁷³ Uo. 206.

³⁷⁴ Uo. 25 – 27.

³⁷⁵ Uo. 58 – 59.

³⁷⁶ Uo. 204.

³⁷⁷ Ld. ERDŐ, P., *Egyházjog*, Szent István Társulat, Budapest 2014, 334 – 335.

Egyházi tartományt csakis a legfőbb egyházi hatóság hozhat létre, változtathat, avagy szüntethet meg. A tartomány fölött egyházkormányzati hatalommal a metropolita rendelkezik. Erre a pápa kinevez egy olyan egyházmegyét, amelyhez a tisztséget tartósan hozzá akarja kötni.³⁷⁸

Ezeket a jogokat VII. Piusz pápa sem mulasztotta el leszögezni, amikor létrehozta az új érsekséget 1804-ben. Az alapító dokumentum tartalmazta a metropolita jogait, hogy püspökké szentelje szuffragáneusait; hogy összehívhat tartományi zsinatot; hogy az egyházi fegyelem megtartásában felügyeleti joga van; másodfokon bírászkodhatott; liturgikus jogaiban pedig megkapta a pallium hordás jogát valamint, hogy felvonulásokon keresztet vitethet maga előtt.³⁷⁹

A felmerülő kérdés, hogy azon időszakokban, amikor az egri érseki tartományban csak a főegyházmegye szerepelt és nem voltak szuffragáneus egyházmegyék, nem szűntek-e meg a metropolitai jogai az érseknek? Vajon tudta-e az egri érsek, az őt megillető jogokat szuffragáneus egyházmegyéi magyarországi csonka részein gyakorolni? A vizsgált időszak 1937-1938, illetve 1978-1993 közé esik, a többi időszakban az egri érsekség rendelkezett szuffragáneus püspökségekkel.

³⁷⁸ Ld. ERDŐ, P., *Egyházjog*, 333 – 334.

³⁷⁹ Ld. MESZLÉNYI, A., *Az egri érsekség felállításának s a kassai és szatmári püspökségek kihatásának története*, 234 – 235.

IV. KONKORDÁTUMOK A SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKKAL – AZ APOSTOLI KORMÁNYZÓSÁGOK LÉTREJÖTTE

1. A konkordátum fontossága

„Konkordátumon olyan kétoldalú nemzetközi szerződést értünk, amely a Szentszék és valamelyik állam között jön létre, s amelynek célja a két megállapodó felet közösen érintő összes egyházi és az állami egyházjog körébe tartozó ügyeknek, vagy csak azok egy részének tartós szabályozása.”³⁸⁰ Ilyen ügyek lehetnek többek között „az Egyház szabadsága és jogai; a püspökök kinevezésének körülményei; a plébánosokra, a tábori lelkészekre vonatkozó egyházi és állami előírások, tevékenységükkel és díjazásukkal kapcsolatos kérdések; az Egyház immunitása; a katolikus oktatási és nevelési tevékenység szabályozása; házasságjogi kérdések”³⁸¹ stb.

A konkordátum tehát, mint nemzetközi megállapodás, nagyobb biztonságot tud nyújtani az adott ország helyi egyházának, annak működési feltételeinek. Épp ezért ilyen megállapodást a helyi püspököknek a kánonjog alapján, szentszéki felhatalmazás nélkül nincs is joguk kötni, nehogy esetleges kiszolgáltatottság esetén hátrányos, az egyház tanításával összeegyeztethetetlen terheket kelljen magukra venni.³⁸² XI. Piusz pápaságának első részét nagyban jellemezte a konkordátumos politika. A diplomáciai kapcsolatokra nagy hangsúlyt fektető pápa úgy vélte, hogy a katolikus érdekek megvédésére csakis akkor van lehetőség, ha tárgyalásokba bocsátkozik a különböző államokkal.³⁸³

2. Lengyelország

A lengyel konkordátummal azért is szükséges foglalkoznunk, mivel a történelmi Magyarország területéből 589 km² került az újonnan megalakuló Lengyel Államhoz.³⁸⁴ A Szentszék már a világháború alatt támogatta Lengyelország visszaállítását, ezért már 1918-ban pápai delegátust és apostoli vizitátort nevezett ki Achille Ratti (a későbbi XI. Piusz pápa) személyében.³⁸⁵ Kinevezésekor Ratti a vatikáni könyvtár könyvtárosa volt, aki nem rendelkezett diplomáciai tapasztalattal. Viszont rátermettsége és jártassága a közép-európai történelemben alkalmassá

³⁸⁰ LISTL, J., art. *Konkordátum*, in *Egyháztörténeti Lexikon* (szerk. Véghseő, T. – Gárdonyi, M. – Tóth, T.), vol. 2., JEL Könyvkiadó, Budapest 2009, 519.

³⁸¹ SZUROMI, SZ. A., *Egyházi intézménytörténet*, 170.

³⁸² Ld. ÉRSZEGI, M. A., *Pápa–Szentszék–Vatikán*, 74.

³⁸³ Ld. GÁRDONYI, M., *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, JEL Könyvkiadó, Budapest 2012, 318.

³⁸⁴ Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, 67.

³⁸⁵ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, Kairosz Kiadó, Budapest 2005, 113 – 114.

tették a szolgálatra.³⁸⁶ Ratti eredményesen munkálkodott, 1919-re öt, az oroszok által megszüntetett püspökséget (Minszk, Wloclaweck, Plock, Sandomierz és Sejn) újraszervezett, elérte új püspökök kinevezését és megszervezte az első lengyel püspökkari konferenciát. Érdemeire való tekintettel Rattit varsói apostoli nunciussá nevezték ki.³⁸⁷ Püspökké szentelésére is Lengyelországban került sor: 1919. október 28-án Varsóban, Aleksander Kakowski érsek szentelte fel.³⁸⁸ A lengyel kormány ezt követően felvette a diplomáciai kapcsolatot a Vatikánnal és az első követ rögtön a megérkezése után jelezte, hogy a kormány konkordátumot kíván kötni a Szentszékkal.³⁸⁹

Az egyház nagy szerepet kapott az állam újjászervezésében. Talán ennek lett a következménye, hogy a lengyel papság beleavatkozott a választásokba azokon a területeken, ahol a nemzeti hovatartozásra lehetett szavazni. Mivel a papságnak ez a tevékenysége sem a politikai sem az egyházi vezetésnek nem tetszett, ezért, mint bűnbak, felháborodtak Ratti nuncius ellen és kérték a Szentszéktől visszahívását, amely 1920. december 2-án meg is történt (Rattit a következő évben milánói érsekké és bíborossá nevezték ki). A szentszéki lengyel nagykövet szintén távozni kényszerült hivatalából 1921. áprilisában indiszkréciónak miatt.³⁹⁰

Lorenzo Lauri 1921. májusában történt nunciusi és az új lengyel szentszéki követ kinevezésével a konkordátumi tárgyalások is folytatódhattak. Ezek a tárgyalások viszont nagyon lassan haladtak, aminek fő oka az egyházi birtokok és javadalmak kérdése volt, amelyet még az orosz kormány sajátított ki, a lengyel kormány pedig nem volt hajlandó visszaadni. A lengyel püspöki kar 1922-ben létrehozott egy püspöki bizottságot az ügy érdekében, de további két év kellett hozzá, hogy a konkordátum eljusson az elfogadásra. Végül 1925. február 10-én írták alá a megállapodást Rómában, amelyet Varsó június 2-án ratifikált. Az egyházszerkezeti változásokat október 25-én a *Vixdum Poloniae* bullában jelentették meg. A pápai bulla értelmében a meglévő három érsekség (Gniezno-Poznań, Lemberg, Varsó) mellett két püspökség került érseki rangra: Krakkó és Vilna.³⁹¹

A bulla a krakkói érsekség részeként említi az elcsatolásra került Szepes és Árva vármegyei részeket és kijelenti, hogy megszűntek az egyházmegyei területek átnyúlásai a lengyel és

³⁸⁶ Ld. TÖRÖK, J., *Egyetemes egyháztörténelem* vol. 2, Szent István Társulat, Budapest 1999, 274.

³⁸⁷ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, Kairosz Kiadó, Budapest 2005, 113 – 114.

³⁸⁸ Ld. TÖRÖK, J., *Egyetemes egyháztörténelem* vol. 2, 274.

³⁸⁹ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, Kairosz Kiadó, Budapest 2005, 113 – 114.

³⁹⁰ Uo. 114 – 115.

³⁹¹ Uo. 115 – 117.

csehszlovák politikai határokon túl.³⁹² A szepesi egyházmegyéből így 19 plébánia került a krakkói érsekséghez, az ott szolgáló 16 pappal együtt.³⁹³ A Szentszék ezzel a rendelkezésével az első területeket vontta ki az esztergomi érsek primátusi, valamint az egri érsek metropolitai joghatósága alól.

3. Románia

A trianoni békediktátum következtében Románia lakosságának vallási eloszlása is változott. A katolikus lakosság aránya – latin és görög rítusúakat is beleszámítva – 13-14%-al növekedett.³⁹⁴ Az 1923. év végére az elcsatolt román területeken már csak két római katolikus püspök maradt. Glattfelder Gyula csanádi püspök Magyarországra, Szegedre tette át a székhelyét, Széchenyi Miklós nagyváradi püspök pedig elhunyt.³⁹⁵ A bukaresti nuncius a püspök halála után felfüggesztette a helynök megválasztását, ám a magyar részen lévő kanonokok mégis megválasztották Bjelik Imrét, akinek a megválasztását a Szentszék megerősítette.³⁹⁶ A nagyváradi püspökség vezetését így Bjelik, az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó tábori püspöke, nagyváradi kanonok vette át. Az ő halálával pedig Mayer Antal lett az ideiglenes kormányzója az egyházmegyének.³⁹⁷

A konkordátum létrehozásában fontos célkitűzésnek tekintették a helyi görögkatolikus egyház megerősítését. Ennek az a vágyalom adhatott alapot, mely szerint az itteni görög szertartásúak erősödésével az ortodox hívek majd katolizálni fognak.³⁹⁸ Nem könnyítette meg az ügyet az sem, hogy míg a görögkatolikusokat tárgyalópartnernek tekintették, addig a latin szertartású püspököket nem hallgatták meg a konkordátum ügyében, ami tény a hívekre is negatív hatást gyakorolt.³⁹⁹ A konkordátum ügye a kezdeti nehézségek után holtpontra jutott, és 1924-ben a

³⁹² <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-17-1925-ocr.pdf> AAS 1925.

³⁹³ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 28.

³⁹⁴ Ld. NÓDA, M., *Hogyan születik egy konkordátum?*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 200.

³⁹⁵ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 65.

³⁹⁶ Ld. TÓTH, K. – TUSOR, P., *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae 14), 64.

³⁹⁷ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 65.

³⁹⁸ Ld. NÓDA, M., *Hogyan születik egy konkordátum?*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 201.

³⁹⁹ Ld. MARTON, J., *Az Úr feddhetetlen szolgája. Márton Áron püspök küzdelmei és segítőitársai*, Szent István Társulat, Budapest 2023, 30.

Szentszék megüzente a román kormánynak, hogy ha ténylegesen megegyezésre akarnak jutni, akkor minden tárgyalást előről kell kezdeni.⁴⁰⁰

A románok viszont nem zárkoztak el a megegyezéstől, sőt, a számukra előnyös konkordátum érdekében még azt is kiharcolták a Vatikánnál, hogy lemondassák a német származású Netzhammer bukaresti érseket, aki akadályozta volna a latin egyházmegyék területi átrendezését.⁴⁰¹ Az érsek nem tartotta ugyanis jó ötletnek, hogy minden latin egyházmegyét a bukaresti érsekség alá rendeljenek, sőt védelmére is kelt a latin rítusú egyházmegyéknek.⁴⁰² Ez az átrendezés ugyanis magával vonta volna azt, hogy Székelyföld egyes területeit a bukaresti érsekséghez csatolják. Majláth erdélyi püspök ezután a Szentszékhez folyamodott, és levélben üzent meg, hogy, ha bár nehezen is, de hajlandó elfogadni azt a tényt, hogy az elszakított egyházmegyék a bukaresti érsek fennhatósága alá kerüljenek, de ezt csakis akkor, ha ezek az egyházmegyék sértetlenül fennmaradnak. A püspök azonban azt a választ kapta XI. Piusz pápától, hogy jobb, ha nem sürgetik a konkordátumot, mert a fennálló helyzet még mindig jobb, mint ami előre láthatólag a konkordátum után lesz. Még néhány próbálkozás után az Avarescu-kormány tudhatta magáénak a dicsőséget, hogy tető alá hozta a megállapodást.⁴⁰³

1927. április 27-én ugyanis megkezdődtek a tárgyalások. A Szentszék részéről Pietro Gasparri bíboros államtitkár, míg román részről Vasile Goldis kultuszminiszter, Dimitrie Pennescu szentszéki követ, valamint Barbu Constantinescu tanácsadó vettek részt.⁴⁰⁴ A kultuszminiszter Rómában adta át az immár megfelelő konkordátum szövegét. Az aláírás azonban nem történt meg azonnal, mivel a kultuszminiszter tovább utazott, sőt még meg kellett győznie az ortodox kormányt a konkordátum fontosságáról.⁴⁰⁵ Ez alatt a várakozási idő alatt a helyettes államtitkár legalább informálhatta Serédi Jusztiniánt a konkordátumról és elmondhatta számára annak hasznosságát.⁴⁰⁶

⁴⁰⁰ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 70.

⁴⁰¹ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 72 – 74.

⁴⁰² Ld. NÓDA, M., *Hogyan születik egy konkordátum?*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 206.

⁴⁰³ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 72 – 74.

⁴⁰⁴ Ld. NÓDA, M., *Hogyan születik egy konkordátum?*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 208.

⁴⁰⁵ A helyi ortodox egyház egyébként is sérelmezte a konkordátum megvalósulását és félt saját előjogainak sérelmétől. Ld. NÓDA, M., *Hogyan születik egy konkordátum?*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 205.

⁴⁰⁶ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 72 – 74.

A román konkordátumot végül 1927 tavaszán, Ferdinánd király uralkodásának legvégén kötötték meg a Szentszékkal. Életbe viszont csak 1929 nyarán lépett.⁴⁰⁷ Ez a határozat kimondta, hogy Romániában székelő ordináriusnak nem lehet joghatósága az ország határain túl, így ez maga után vonta a Szatmári és a Nagyváradai egyházmegye felosztását.⁴⁰⁸ Így jött létre július 17-én a debreceni apostoli kormányzóság a nagyváradai püspökség magyar részéből,⁴⁰⁹ valamint a szatmári apostoli kormányzóság, amelynek magyar székhelye Mérk lett. Mind a két terület közvetlenül a Szentszéknek lett alárendelve, de kormányzói teljes jogú tagjai voltak a magyar püspöki konferenciának.⁴¹⁰ A szatmári püspökség Csehszlovákiába átnyúló része is önállósodott apostoli kormányzóságként, Ungvár székhellyel. Ennek első kormányzója Tahy Ábrahám volt, ennek halálakor (1934) pedig Szvoboda Ferenc vette át a terület kormányzását.⁴¹¹

A Szentszék ezek után 1930. június 5-i keltezésű *Solemni conventione* kezdetű apostoli konstitúciójával egyesítette a szatmári és a nagyváradai püspökségeket, valamint püspöki rangra emelte a csanádi egyházmegye romániai részét, így a temesvári apostoli kormányzóságból temesvári egyházmegye lett.⁴¹² Az egyesített szatmár-nagyváradai egyházmegyébe új püspököt is ki kellett nevezni, mivel Boromisza Tibor szatmári püspök 1928. július 9-én elhunyt, így püspöki széke megüresedett.⁴¹³ Az egyházmegyét a püspök halála után Szabó István, káptalani helynök kormányozta.⁴¹⁴ Az új hivatalra a temesvári püspöki helynököt, Fiedler Istvánt nevezte ki a Szentszék.⁴¹⁵ Az egyesített egyházmegyében meg kellett osztani a két székhely között a feladatokat. Példának okáért a szemináriumi képzés is két helyen működött: a kispapok a filozófiát Szatmárnémetiben, a teológiát Nagyváradon végezték.⁴¹⁶

A konkordátum továbbá rendezte az egyházmegyei beosztásokat is, mind latin, mind görög részről. A latin szertartású egyházmegyék számára létrehozta a metropóliát, ahol a bukaresti

⁴⁰⁷ Ld. VÉCSEY J. A., *A legújabb kor egyháztörténete dióhéjban 1800–1930*, 160.

⁴⁰⁸ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 65.

⁴⁰⁹ Ld. LOTZ, A., *Az egykori Debreceni Apostoli Kormányzóság*, in *Magyar Katolikus Almanach 1984* (szerk. Turányi, L.), 758.

⁴¹⁰ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 65.

⁴¹¹ ⁴¹¹ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 16.

⁴¹² Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 77.

⁴¹³ Ld. TAKÁCS, E., art. *Boromisza Tibor*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós, I. – Viczián, J.), vol. 1., Szent István Társulat, Budapest 2004, 938.

⁴¹⁴ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 15.

⁴¹⁵ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 81.

⁴¹⁶ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 56.

egyházmegyét érseki rangra emelte (szemben azzal, hogy hívei létszáma jóval kevesebb volt, mint az erdélyi egyházmegyéé). A görög szertartásúak számára még egy új egyházmegye, a nagybányai püspökség alapítását, is tervbe vette. Mindezzel együtt a magyar latin katolikusok veszteségeket ért meg, hiszen a magyar püspökségek kisebbségbe kerültek, katolikus templomok pedig görög katolikusok, majd később ortodoxok lettek.⁴¹⁷ Erdélyben a görögkatolikusok nagy része román volt, bár jelen voltak a magyar, és rutén anyanyelvű görög szertartásúak is. A magyar nyelvű híveknél viszont Trianon után megjelent a rítusváltás tendenciája, tekintve, hogy a görög rítust a románokkal való nemzetiségi összetartozásnak tekintették.⁴¹⁸

Románia területén így megegyezett a latin és görög szertartású püspökök száma, hiszen mindegyikből volt öt-öt. Nemzetiségileg viszont három magyar püspöknek kellett hét románnal szemben helyt állnia.⁴¹⁹ Ebből is látszott, hogy mi volt Róma szándéka: a román görög katolikusok pártolásával megnyerni az egész országot, még ha a latin egyházmegyék vissza is szorulnak.⁴²⁰ Ezt a román nemzeti törvényhozás is megerősítette, ugyanis az állami szenátusban csak az ortodox és görögkatolikus püspökök voltak jelen rangjuknál fogva. A latin rítusú püspökök közül csak a bukaresti érseknek engedték meg, hogy részt vehessen a törvényhozásban.⁴²¹

Magyarországon is történtek változások, mivel a nagyváradi görög katolikus püspöknek megszűnt a joghatósága az egyházmegyéjének magyar földre átnyúló részén. Radu püspök szerette volna, ha ezeken a plébániákon adminisztratúra jönne létre, amelynek kormányzója addigi helynöke, Siegescu József lenne. A Vatikán viszont ezeket a plébániákat a hajdúdorogi püspök fennhatósága alá vonta.⁴²² A harmincas évek közepére az állam ösztönzőleg akart hatni a rítusváltásokra is. Ezzel kellett szembenéznie Adolf Vorbuchnernek, akit 1936-ban neveztek ki segédpüspökké az ekkor már betegeskedő Majláth megyéspüspök mellé. Vorbuchner még azt is megtette, hogy a keleti kongregáció titkárát, Tisserant bíborost Romániába hívta, hogy személyesen győződjön meg a helyzetről. Sajnos a bíboros nem a megfelelő embereket kérdezte

⁴¹⁷ Ld. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, 80 – 81.

⁴¹⁸ Ld. LUKÁCS, I. R., *A római és görög katolikus rítusvita a két világháború között Erdélyben*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 214 – 215.

⁴¹⁹ Ld. VIRTH, L., *Katolikus kisebbség Erdélyben* (Egyházfórum könyvei 7), Egyházfórum, Budapest – Luzern 1991, 14.

⁴²⁰ Ld. VÉCSEY J. A., *A legújabb kor egyháztörténete dióhéjban 1800–1930*, 160.

⁴²¹ Ld. NÓDA, M., *Hogyan születik egy konkordátum?*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 211.

⁴²² Ld. TÓTH, K. – TUSOR, P., *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae 14), 174.

meg, így olyan hamis információkat is szerzett, hogy a székelyek eredetileg román származásúak és görög katolikusok voltak.⁴²³

A konkordátum életbelépése után nem kellett sokat várni, hogy a román kormány problémákat találjon. Egy nagy problémát jelentett Fiedler István, az egyesített szatmár-nagyváradai egyházmegye első püspöke. Az ő kinevezését azért fogadta el az állam, mivel német származású volt és ezért azt várták, hogy segíteni fogja a szatmári svábok visszánémetesítését, akik már jó ideje magyarnak vallották magukat. Ez az elvárás azonban nem valósult meg, hiszen Fiedler is magyarnak, nem pedig németnek vallotta magát, és hogy ezt megmutassa híveinek, püspökszentelésére is az ősi egyházmegyei központban, Nagyváradon került sor. A kormány emberei csalódottságukban az egyházmegye néhány papjának revizionista felfogására hivatkozva 1933-ban egy éles hangú cikkben támadta a püspököt és követelték elmozdítását. Ez a cikk megindította a teljes románság ellenszenvét a püspökkel szemben, olyannyira hogy még a Szentszéknél is bepanaszolták. Fiedler még ugyanezen év végén Rómába utazott, hogy kötelező jelentést tegyen a pápának. A Vatikánban elfogadták a püspök beszámolóját, hogy az elnémetesítésnek semmi értelme nincs, hiszen híveinek kisebb része az, aki még egyáltalán beszél a német nyelvet, így hat-hét település kivételével a német nyelvű szentmisék bevezetésére sem lát megfelelő indokot. A román kormány így nem tudta elűzni hivatalából az új püspököt.⁴²⁴

Fiedler lelkiismeretesen próbált rendszert teremteni az új egyházmegyében, hogy egység legyen a két korábbi egyházmegye területéből összeállított részegyházban. Ennek érdekében tartott 1938-ban egyházmegyei zsinatot. Ennek következtében a püspökség területén egységes lett a közigazgatás, a lelkipásztorkodás, valamint a vagyon- és ügykezelés szabályai.⁴²⁵

Az állam viszont nem díjazta a püspök tevékenységét és továbbra is munkálkodott eltávolításán. Erre 1939-ben találtak megfelelő indokot, amikor is néhány papja egy nemzeti felkelést előkészítő csoporthoz csatlakozott.⁴²⁶ A revizionista érzelmű csoportosulást a román titkosrendőrség 1939 októberében leplezte le, aminek következtében 150 férfit (köztük az egyházmegye 12 papját) és 6 nőt tartóztattak le és vetettek börtönbe, hogy ott utána súlyos

⁴²³ Ld. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, 82.

⁴²⁴ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 81 – 82.

⁴²⁵ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 56.

⁴²⁶ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 81 – 82.

kínzásoknak vessék alá őket. Az eset legkellemetlenebb része az volt, hogy gyűléseiket a püspöki palota pincéjében tartották.⁴²⁷ Bár a püspökre semmit nem tudtak rábizonyítani, mégis választás elé állították: vagy lemond püspöki hivataláról és akkor papjait átadják a magyar hatóságoknak, vagy megmarad hivatalában, de akkor papjait bíróság elé állítják, hazaárulás vádjával, melynek halálos ítélet lett volna a vége.⁴²⁸ Bár a Szentszék igyekezett megmenteni az Egyház püspökét és ezért felajánlotta, hogy Fiedler cseréljen helyet Pacha Ágoston temesvári püspökkel, de erről a román kormány hallani sem akart és ezért Fiedler kénytelen volt lemondani.⁴²⁹ A püspök lemondása következtében december 21-én 29 pap és 10 laikus lett kitoloncolva az országból.⁴³⁰ Az így megüresedett egyházmegye élére a pápa Márton Áron gyulafehérvári püspököt nevezte ki kormányzóvá.⁴³¹

Ugyanis a gyulafehérvári egyházmegyében is személyi változások történtek, miután Majláth Gusztáv Károly nyugalomba vonult, Vorbuchner Adolf néhány hónapnyi megyéspüspöki szolgálat után, 1938-ban elhunyt.⁴³² A püspök halála után a Szentszék hamar intézkedett és négy napra rá, szeptember 14-én kinevezte az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség igazgatóját, Márton Áront az egyházmegye apostoli kormányzójává. Még ez év karácsonyán az apostoli kormányzó megkapta kinevezését az egyházmegye élére, mint megyéspüspök.⁴³³ Ez a kinevezés az egyházmegye teljes területén, nagyon kevés kivétellel osztatlan örömet szerzett. Márton Áron püspökké való szentelésének nem csak a katolikus hívek, hanem a protestáns vagy éppen a nem hívő emberek is örvendeztek.⁴³⁴

Glattfelder Gyula csanádi püspök az egyházmegyéje hivatalos szétszakításával lépésekre szánta el magát. 1931. április 22-i keltezéssel levelet küldött a Vatikánba, amelyben kérte, hogy tegyék meg a csanádi egyházmegye központjává Szegedet, az ottani fogadalmi templomot székesegyházzá, valamint, miután a székes káptalannak Temesváron kellett maradnia, engedélyezzenek Szegedre is káptalant, amelybe a debreceni és szatmári apostoli

⁴²⁷ Ld. TEMPFLI, I., *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2002, 49 – 50.

⁴²⁸ Ld. FODOR, J., *A jóság elitje a XX. században. Dr. Bogdánffy Szilárd élete*, Nagyvárad 2004, 44.

⁴²⁹ Lemondása után Fiedler Nagyváradon telepedett le. Itt hunyt el 1957. október 25-én.

<https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazi-megye-jubileumi-sematizmusa.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa*, 57.

⁴³⁰ Ld. FODOR, J., *A jóság elitje a XX. században. Dr. Bogdánffy Szilárd élete*, 44 – 45.

⁴³¹ Ld. TEMPFLI, I., *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2002, 49 – 50.

⁴³² Ld. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, 82.

⁴³³ Ld. MARTON, J., *Ezeréves az erdélyi egyházmegye*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 26.

⁴³⁴ Ld. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, 84.

kormányzóságokból is helyezne tagokat, ha pedig káptalan nem lehetséges, akkor consultorium állíttasson fel. Egyúttal kérte ezeknek a kormányzóságoknak a kormányzása alá vonását, azok függetlenségének meghagyásával.⁴³⁵ Ennek elfogadására azért láthatott lehetőséget, mert az állam már 1929-ben javaslatot tett arra, hogy a szatmári és nagyváradai püspökségek magyar részeinek jövedelmeit a szegedi szeminárium építésére kéne fordítani. A püspöki kar akkor egy bizottság felállítását látta jónak, amely megvizsgálja majd a felterjesztés jogosságát.⁴³⁶

Glattfelder Gyula, mint a bizottság elnöke az 1930. március 3-i püspöki konferencián számolt be területek jövedelmeinek állásáról és itt megismételve a kérését, megkapta a kívánt összeget a papnövelde építésére, ám azt 30 éven belül vissza kellett fizetnie az alapba.⁴³⁷ Glattfelder ezt a levelet mellékelte a hercegprímás számára is, aki tekintettel arra, hogy a román részen tulajdonképpen dismembratio történt, támogatta az új székhely, az új székesegyház és a tanácsosi testület felállításának ötletét. Hogy pedig eredményes legyen ez a felterjesztés, Serédi Rómába utazott, ahol egyeztetett az új államtitkárral, Eugenio Pacellivel. A bíboros-államtitkár szintén megvalósíthatónak tartotta a felterjesztést, egyedül az apostoli kormányzóságok beolvasztását nem támogatta.⁴³⁸ Az apostoli kormányzóságok sem járultak hozzá a csanádi püspök adminisztrátorságához. Erről árulkodik Apor Vilmos gyulai plébánosnak a nunciushoz intézett levele is, amelyben a csonka részt is elég nagyra ítélte ahhoz, hogy különálló kormányzás alá essen.⁴³⁹ A pápa végül 1931. június 19-én el is fogadta ezeket a döntéseket.⁴⁴⁰

A konkordátum következtében a román kormánynak már csak egy szálka maradt a szemében: az Erdélyi Római Katolikus Státus.⁴⁴¹ Az Erdélyi Római Katolikus Státus egyházmegyei intézmény fogalma nem más, mint az erdélyi püspöki megyében történelmileg és jogilag kialakult római katolikus egyházmegyei autonómia, azaz egyfajta egyházi önkormányzat. Szervezete az erdélyi katolikusok összességét képviselő státusgyűlés és az ott hozott határozatokat végrehajtó igazgatótanács.⁴⁴²

Onisifor Ghibu kolozsvári egyetemi tanár el is kezdte munkáját, hogy megkísérelje kétségbe vonni a Státus jogi személyiségét és birtoklási jogát. A vallásügyi minisztérium 1931. április

⁴³⁵ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 65 – 66.

⁴³⁶ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 159 – 160.

⁴³⁷ Uo. 166 – 167.

⁴³⁸ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 65 – 67.

⁴³⁹ Ld. TÓTH, K. – TUSOR, P., *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae 14), 146.

⁴⁴⁰ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 67.

⁴⁴¹ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 77.

⁴⁴² <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/saspeter-erdely.htm> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

30-án össze is állított egy történelmi-jogi bizottságot, Ghibu elnökletével, amely megállapította, hogy a Státusnak nincsen törvényes és kanonikus alapja. Ez az irat elindította a folyamatot a Státus megszüntetésére. A következő gyűlést már meg is akarták tiltani, ám az utolsó pillanatban mégis megengedték a megtartását. Ezt követően viszont a vezetőségi tagok 1932 elején személyesen vitték el védekező iratukat Rómába, sőt a nuncius is közbenjárt a kormánynál. Ez a védekezés azonban nem ért célt, mert májusban már elkezdődtek a Státusról a tárgyalások Bukarestben és Rómában is. A román kormány szándéka az lett volna, hogy a Státust egyszerű tanácsadó testületté minősítse, amelynek sem jogi személyisége, sem birtoklási joga nincs és így a birtokát képező vagyont a bukaresti érsek elnökletével összeülő latin és görög rítusú tanács ellenőrizte volna, hogy abból mindkét rítus részesedjen. A nuncius viszont közbenjárt abban, hogy a görög katolikusok nem kívánnak részesedni ebből a vagyonból, így Bukaresten ugyanazt a szerződést sikerült megkötni, amit később Rómában. A Vatikánban 1932. május 30-án jött létre az egyezség, mely alapján az 1521-es kánon szerint folytatódhatott tovább a Státus munkája, Gyulafehérvári Római Katolikus Püspökség Egyházmegyei Tanácsa néven. A tárgyaláson felsorolt birtokokat a gyulafehérvári egyházmegye tulajdonaként kell, hogy telekkönyveztesse. A vagyon felhasználása ugyan a bukaresti érsek és az állam felügyelete mellett történhetett csak meg, de továbbra is egyházi ügyekre fordították. A román hatóságok ezt a megállapodást viszont nem akarták elfogadni, mert egy új egyesület létrejöttéért, nem pedig a konkordátum kiegészítésének tekintették.⁴⁴³

4. Csehszlovákia

Hogy a csehszlovák vezetés elkezdjen az egyházzal tárgyalni, abban komoly szerepe volt a szlovák katolikusok 1925-ös választási sikereinek. Az ügynevezett ludákok ugyanis kiálltak a keresztény értékrend mellett, ami a huszitizmus felé orientálódó prágai vezetést a megegyezés felé vezette.⁴⁴⁴ A Csehszlovák Állam 1927-ben kezdett közeledni az egyházhoz, amikor megígérte, hogy engedélyezni fogja a Katolikus Néppárt létrejöttét, hogy visszaadják a katolikus iskolákat és rendezik a szekvesztrált egyházi vagyont. 1927. december 17-én meg is kezdődtek az első vatikáni-csehszlovák tárgyalások.⁴⁴⁵

Az első megállapodást, ügynevezett *modus vivendi*-t 1928. február 2-án tette közzé Gasparri bíboros-államtitkár. Ez kimondta, hogy egyetlen csehszlovák egyházmegye sem nyúlik túl az

⁴⁴³ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 77 – 79.

⁴⁴⁴ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 1, 179.

⁴⁴⁵ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 154 – 155.

államhatárokon, viszont egyetlen külföldi püspöknek sincs joghatósága a csehszlovák területeken. Az egyházmegyehatároknak és javadalmaiknak megállapítására a Szentszék és a csehszlovák állam egy-egy bizottságot fog felállítani. Az eddig zár alá került javakat és ingóságokat a csehszlovák püspöki kar elnökének a kezelésébe helyezik. Az állam területén lévő szerzetesrendek nem függenek olyan tartományfőnöktől, aki külföldön székel. Az ilyen házakat a generális rendház alá helyezik. A tartományfőnökök pedig csak csehszlovák állampolgárok lehetnek majd. Az állam kifogásolási jogot kap a püspökök kinevezésénél, nehogy politikailag kifogásolható püspök legyen kinevezve. A megállapodás továbbá tartalmazta a hűségeskü szövegét és az állami törvények összhangba helyezését a *modus vivendi*-vel. Bár a tervezetet kidolgozták, az mégsem lépett érvénybe, és majdnem tíz évet kellett várni mire ez megtörténhetett.⁴⁴⁶ Ennek egyik oka, hogy a csehszlovák kormány minél előbb az egyházmegyei határok rendezését szerette volna, ám a Szentszék ezt addig nem engedte, amíg a magyar egyháziak tulajdonát képező javak vissza nem kerülnek tulajdonosaikhoz.⁴⁴⁷

Serédi Jusztinián a *dismembratio*val szemben már 1930-ban hangot adott tiltakozásának Rómában, amikor vagyoni jogilag követelte, hogy a primási birtokok jövedelmét visszamenőleg juttassák el neki, mert a megszállások óta mindössze annyi történt, hogy Csernoch János hercegprimás egyszer kapott értük 10 millió cseh koronát. Sajnos a Szentszéknek nem voltak eszközei arra, hogy erre rávegye a csehszlovák kormányt, viszont a *modus vivendi* életbeléptetését többszörösen is sikerült eltolniuk.⁴⁴⁸

A felvidéki magyar papság is panaszt emelt a csehszlovák rendelkezések ellen és memorandumban fordultak Rómához, hogy a szlovák nyelven nem tudó papok nem kapják meg a kongruát, valamint hogy a komáromi küsszeminárium, mivel semmi segélyt nem kap, ezért a papok és a hívek adományából áll fenn.⁴⁴⁹ A folyamatos tulajdonjogi vita azonban a javak folyamatos pusztulásához is vezetett. Az elidegenítések miatt többek között az esztergomi érsekségi földekből is már csak 38000 hold volt meg 1931-re.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 64.

⁴⁴⁷ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 39.

⁴⁴⁸ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 64 – 65.

⁴⁴⁹ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 40.

⁴⁵⁰ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 69.

Serédi Római útja során próbált hatni a Szentatyára, ám még az a felvetése is, hogy a csehszlovák érdekek megnyerésére alkalmas lehet a prágai nuncius visszahívása, eredmény nélkül maradt. A pápa a lelkek üdvössége érdekében nem kívánt erélyesebben fellépni az ügyben.⁴⁵¹ A magyar kormány 1932. áprilisában nyomást akart gyakorolni a csehekre, ezért minden szlovák püspökségnek és egyházi jogi személynek Magyarországon lévő javadalmait zár alá helyeztette, mondván, hogy ezzel az esztergomi érseket kívánják támogatni.⁴⁵² Közben a csehek hangoztatták terveiket a *modus vivendi*-vel kapcsolatban, miszerint felosztják a rozsnyói egyházmegyét, az esztergomi érsekség felvidéki részeiből új egyházmegyét alakítanak ki Pozsony székhellyel és Ungváron görög katolikus érsekséget hoznak létre.⁴⁵³

A vagyoni jogi helyzet megoldására végül 1934-ben kezdődtek lépések, amikor is a szepesi püspök elnökletével vagyongazdálkodási bizottság létesült. Ez a bizottság még az év nyarán egy tervezetet küldött Serédi hercegprímásnak, amelyben vagyongosztról volt szó: az esztergomi érsekség 40, míg a felállítandó új püspökség 60%-ban részesedett volna a javakból. Bár Serédi elfogadhatónak tartotta az ötletet, sem a Vatikántól, sem pedig a magyar kormánytól nem kapott megerősítést, sőt mi több a Szentszék továbbra is a csehszlovák *modus vivendi* elhalasztásán volt, amíg az érseki birtokok vagyoni jogi helyzete nem tisztázódik.⁴⁵⁴ A csehszlovák kormány végül azzal oldotta meg a kérdést, hogy 1937-ben átutalt Serédinek a birtokok javadalmából egy bizonyos összeget, ami a Vatikán felé biznysággal ért fel.⁴⁵⁵

A megállapodás 1937. szeptember 2-án lépett érvénybe, XI. Piusz *Ad ecclesiastici regiminis* kezdetű konstitúciójával, amellyel így létrehozta a nagyszombati apostoli kormányzóságot.⁴⁵⁶ Ezzel együtt a csehszlovák területek püspökségei ki lettek vonva a magyar hierarchiából és egyenesen a Szentszék alá lettek rendelve.⁴⁵⁷ Ebbe beletartozott a szatmári egyházmegyéből csehszlovák részen maradt 1930-ban létrehozott apostoli kormányzóság is.⁴⁵⁸ A kassai és rozsnyói püspökségek magyarországi részeit diszmembrálták és az esztergomi érsek

⁴⁵¹ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 40.

⁴⁵² Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 65.

⁴⁵³ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 42.

⁴⁵⁴ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 69 – 70.

⁴⁵⁵ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 43.

⁴⁵⁶ Ld. *Az esztergomi 1941. évi főegyházmegyei zsinat határozatai*, Főegyházmegyei Hivatal, Budapest 1942, 13.

⁴⁵⁷ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 76.

⁴⁵⁸ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 44.

kormányzásával adminisztratúrákká szervezték azokat.⁴⁵⁹ Az érsek vezetése azért is vált szükségessé, mert a szentszéki diplomácia nem kívánta növelni, a nem püspöki rangban lévő apostoli kormányzók számát.⁴⁶⁰

A Vatikán emellett pedig tervbe vette, hogy a szlovák területeken két érsekséget (egy latint és egy görögöt) is létesítenek majd: az egyiket Nagyszombatban, a másikat pedig Ungváron. A görögök számára pedig egy újabb egyházmegye létesítése is tervbe került Huszt székhellyel.⁴⁶¹ A tervezett huszti püspökséget a rozsnyói püspöki javadalmakból kívánták volna a csehszlovákok finanszírozni, a többségében magyarlakta püspökséget pedig megszüntetni, területét pedig beolvasztani a környező püspökségekbe. A rozsnyói püspökség felosztása azonban nem sikerült, ám Prágában folyamatosan napirenden volt.⁴⁶² Ugyanígy a Csehszlovákiában élő alsópapság is új ötleteket vetett fel és mintegy 100 pap írta alá azt a kezdeményezést, hogy Komárom központtal új felvidéki magyar egyházmegye jöjjön létre. Ezt az ötletet azonban még a magyar kormány sem támogatta. Ezek után megelégedtek egy magyar helynökség létrehozásában is.⁴⁶³ A Szentszékkal történt megbeszéléseknél a változtatások viszont csakis azzal a feltétellel léphetnek majd érvénybe, és csakis akkor változik majd a történelmi egyházmegyék területi igazgatása, ha megtörténik a magyar birtokosok kárpótlása és sor kerül a javak megosztására.⁴⁶⁴

A létrejött megállapodás után Barcza György szentszéki magyar követ aidemémorie-ban járult a bíboros-államtitkárhoz, Eugenio Pacelli-hez, hogy az elszakítás alá került felvidéki egyházmegyékben az egyházmegyei határok meghagyásával, új egyházmegye alapítása nélkül, a többségében magyar lakta területeken magyar vikariátusokat hozzanak létre. Emellett pedig a két legidősebb vikárius legyen tagja a csehszlovák püspöki konferenciának, hogy ezáltal is biztosítsák a magyar hívek érdekeit a szlovák területeken belül. Pacelli államtitkár biztosította a követet, hogy ez ügyben a legnagyobb jóindulattal fognak majd eljárni, ám a javaslatok végrehajtását még nem tartotta aktuálisnak.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 76.

⁴⁶⁰ Ld. *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 1 (szerk. Csiky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2022, 150.

⁴⁶¹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 76.

⁴⁶² EÉL, Busta Dioecis Rozsnyó 1924-, 2/IX 1935.

⁴⁶³ Ld. BARTÓK, B., *A rozsnyói egyházmegye magyarországi kormányása 1937–1939 között*, 193 – 194. in <https://uni-eszterhazy.hu/api/media/file/2cf42ac273f825826bbdb5a61601f92f69b889d0>

⁴⁶⁴ <http://forumszemle.eu/2004/06/16/racz-kalman-esztergomi-ersekseg-kontra-csehszlovak-allam-egyhazi-birtokperek-a-hagai-birosag-elott-2-resz/> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28)

⁴⁶⁵ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 44 – 45.

A kérdés viszont nagyon is fontos volt a csehszlovákiai magyarság számára, hiszen a magyar vikariátus ügye előkerült a Magyar Katolikus Tanács 1938. április 7-i pozsonyi közgyűlésén. Az ülés célkitűzései között szerepelt még a katolikus magyarság együtt maradásának megoldása, a magyar papnevelés biztosítása, magyar férfi tanítóképző megnyitása és a komáromi katolikus gimnázium és a bencés rend anyagi megalapozása.⁴⁶⁶

A magyar és csehszlovák katolikus egyház között az események ellenére nem volt kiélezett, helyrehozhatatlan ellentét. Sokkal inkább a csehszlovák állami vezetéssel volt nehézsége a magyar egyháznak. Erre példa az 1938-as Eucharisztikus Kongresszus, melyet Budapesten tartottak meg, május 25 és 29 között.⁴⁶⁷ A csehszlovák püspökök nemcsak, hogy meghívást kaptak, de részt is vettek a budapesti eseményeken.⁴⁶⁸ Sőt mi több, az első ülésnapon Jantausch Pál püspök szólalhatott fel a csehszlovákiai katolikusok nevében, és fejezhette ki örömét a vendégszeretet felett, tekintettel arra, hogy a magyar és csehszlovák népet oly sok hagyomány köti össze.⁴⁶⁹

5. A konkordátumok hatása a magyarországi csonka részekre – az apostoli adminisztratúrák létrejötte

Mint fentebb láthattuk a konkordátumok két külön időben érintették az érseki tartományt. A román konkordátum 1928-ban, a csehszlovák *modus vivendi* pedig 1937-ben. A két államnak a Szentszékkal kötött megállapodása a magyarországi részeket elválasztotta az egyházmegyei központtól és önálló apostoli kormányzóságokká alakította azokat. Míg a román konkordátum után azonban az addigi helynökök kaptak kinevezést az adminisztrátori feladatokra, ez a csehszlovákokkal való megegyezést követően már nem valósult meg, hanem az esztergomi érsek lett kinevezve erre a feladatra.

Bár a területek önállóvá váltak és hivatalosan nem tartoztak már az egri érseki tartományba – hiszen közvetlen a Szentszék alá lettek rendelve – mégis megmaradt az a lelki kötődés a metropolita felé, amelyet az előtte levő száz évben megéltek. Amikor a csehszlovák *modus vivendi* létrejött és a rozsnyói és kassai részeknek a hercegprímás lett az adminisztrátora, még

⁴⁶⁶ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 42 – 43.

⁴⁶⁷ <https://www.iec2020.hu/hu/1938-budapest>

⁴⁶⁸ Ld. *A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékkönyve*, Szent István Társulat, Budapest 1938, 76 – 77.

⁴⁶⁹ Uo. 143.

akkor is éreztették a csonka részek hálájukat Szemerecsányi felé, hálát adva minden segítségért és gondoskodásért, melyet ezen területek felé mutatott.⁴⁷⁰

a) Mérki apostoli kormányzóság

A területet 1928. július 17-én nyilvánítja a Szentszék apostoli kormányzósággá, amelynek vezetésével az eddigi helynököt, Székely Gyulát bízzák meg. Az ekkor bekövetkezett strukturális váltásban Székely létrehozott egy egyházmegyei tanácsot, amely, mivel káptalan nem volt, ezért tanácsadói szerepet látott el.⁴⁷¹ A tanácsadó testület tagjai Kursinszki Zsigmond vikárius, Molnár Károly mátészalkai-, Bart Mihály fehérgyarmati-, és Láng Gyula vállaji plébános voltak.⁴⁷² Miután új lelkészségek alakultak Nagyecsedben és Beregsurányban 1928-ban, Székely 3 esperesi kerületre osztotta a kormányzóságot: mátészalkai, fehérgyarmati, vásárosnaményi.⁴⁷³

A helynök fontosnak tartotta, hogy csekély számú plébániája mégis előrébb haladhasson a hit útján. Ennek okán elrendelte, hogy minden plébánia három évente szervezzen népmissziót. Ugyanígy a nép művelése érdekében szinte minden egyházközségben új tantermeket építettek és számtalan új tanítói állást szerveztek. Az új plébániákon új templomok épültek, a nagyobb filiákban pedig szükségképpen új templomok épültek. Új templomok épültek Nagyecsednek, Nyírmadának, Paposnak, Vásárosnaménynak, Fülöpösdarócnak, Tizzaszalkának és Nagylónyának; valamint szükségképpen Zsuzsannamajornak, Györteleknek, Gacsálynak, Császlónak, Csegöldnek, Tyukodnak és Tarpának.⁴⁷⁴

Ahogy a későbbi szentelésekből is kitűnik, az egyházmegyerész papnövendékei Magyarország különböző szemináriumában készültek a papságra. A 30-as évek végén többségében a szegedi szeminárium számított a szatmári magyar rész elsődleges szemináriumának, ám emellett voltak olyanok, akik Budapesten, vagy éppen Bécsben végezték tanulmányaikat.⁴⁷⁵ A szegedi

⁴⁷⁰ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 6153/1937.

⁴⁷¹ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 28 – 29.

⁴⁷² Ld. *Brevis Schematismus Cleri Administraturae Apost. Szatmáriensis in Hungaria ad annum Jesu Christi 1936*, levél formában in Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar Könyvtára, Schematismusok, Szatmári Egyházmegye 1936, 1744/1936, 95.

⁴⁷³ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 28 – 29.

⁴⁷⁴ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 4105/1939.

⁴⁷⁵ Ld. *Brevis Schematismus Cleri Administraturae Apost. Szatmáriensis in Hungaria ad annum Jesu Christi 1936*, 97.

szeminárium azért vált preferálttá, mivel az éppen akkor épülő szeminárium kibővítését 200000 pengővel támogatták, így a szatmári egyházmegye a szeminárium társtulajdonosa lett.⁴⁷⁶

1938-ban határkiigazítás történt az egri érsekség és a szatmári apostoli kormányzóság között, amelyet a Szentszék is jóváhagyott. Ekkor a kormányzósághoz öt filia lett átcsatolva (Kántorjánosi, Tiszaadony, Tizsakerecseny, Tizsaszalka, Tiszavid), míg Egerhez 3 filiát (Ilk, Nyírvasvári, Záhony) csatoltak.⁴⁷⁷ Ennek a határkiigazításnak az ötlete már több évvel azelőtt felvetődött és el is kezdődött. Fő indoka a filiális egyházak könnyebb megközelítése és ellátása, a pasztorációs munka megkönnyítése volt.⁴⁷⁸ Maga az átvétel 1939. elején történt meg.⁴⁷⁹

Összegezve Székely Gyula 18 évi tevékenységét: 9 új lelkészség lett megalapítva, 8 új templomot, 7 új kápolnát és 4 új iskolakápolnát építettek, 9 templomot renováltak, 10 új lelkészlakást létesítettek és 5-öt renováltak, 6 új iskola lett alapítva, 3-at pedig bővítettek.⁴⁸⁰

b) Sátoraljaújhelyi apostoli kormányzóság

1937-ben, a szlovák konkordátum következtében a terület apostoli kormányzóság lett, melynek élére Serédi Jusztinián hercegprímás lett kinevezve.⁴⁸¹ A magyar hercegprímás mivel személyesen nem tudott jelen lenni a két apostoli kormányzóságban ezért helynököt nevezett ki Meszlényi Zoltán személyében.⁴⁸² Meszlényi, mint esztergomi segédpüspök látta el a két adminisztratúra kormányzását, ezért a hivatali központja is az esztergomi prímási palotában volt.⁴⁸³

Bár az esztergomi érsekség területének bővülést jelentett volna, ha a kassai és rozsnyói magyar részeket magába olvasztotta volna, ez Serédben nem merült fel. A bíboros ugyanis továbbra is képes volt bízni a magyar feltámadásban és így egyben az egyházmegyei határok helyreállításában.⁴⁸⁴ Ezt a reményét a román részekkel kapcsolatban is fenntartotta, így nem

⁴⁷⁶ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 1056/1930.

⁴⁷⁷ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 29.

⁴⁷⁸ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 2790/1935.

⁴⁷⁹ Ld. SOÓS, I., *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, Szent István Társulat, Budapest 1985, 401.

⁴⁸⁰ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 6022/1939.

⁴⁸¹ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szentévbén*, 163.

⁴⁸² Ld. SOÓS, I., *A Kassai, Rozsnyói és Szatmári Egyházmegyék magyarországi területei*, in *Magyar Katolikus Almanach 1984* (szerk. Turányi, L.), 768.

⁴⁸³ Ld. *Isten szolgája, Meszlényi Zoltán Lajos püspök életrajza*, Szent István Társulat, Budapest 2009, 25.

⁴⁸⁴ <https://docplayer.hu/46175395-Madarasz-istvan-kassai-megyepuspok.html> BEKE, M., *Madarász István kassai megyéspüspök (1884–1948)*, in *Magyar Sion. Új folyam V./XLVII. (2011/1)*, 92

látta szükségesnek, hogy a szatmári részek komolyabb rendezésben részesedjenek. Mindössze a két apostoli kormányzóság egyesítését látta aktuálisnak.⁴⁸⁵

Az ügyek helybeni intézésének megsegítésére azonban az addigi helynök, Payer Ferenc kinevezést kapott, mint az apostoli kormányzó megbízottja, a helyi ügyek intézésére.⁴⁸⁶

Érdekes, hogy a terület papnövendékei nem lettek áthelyezve az esztergomi egyházmegyébe ennek ellenére. Az 1937-38-as tanévben mindössze három kassai növendék tanult a prímási székhelyen: Bacsur Sándor (IV. évf.), Laczkó József (IV. évf.), Balogh István (II. évf.).⁴⁸⁷

c) Rozsnyói apostoli kormányzóság

Az esztergomi érsek vezetése alatt a terület megtartotta részleges önállóságát. Pájer egykori helynök a továbbiakban az apostoli kormányzó megbízottjaként, delegátusaként volt jelen. Ebben főként a helyi ügyek intézése volt a feladata. Munkáját egy tanácsadói testület is segítette, melynek létrehozását Serédi írta elő. Ennek tagjai lettek Fejér Miklós litkei, Horváth Gyula kisterenyei és Mester Károly hidvégardói plébános.⁴⁸⁸

Maguk a papok viszont elégedetlenek voltak a helyzettel, magát az ügyintézést nem tartották alkalmasnak és nézetüket kifejtették Pájer delegátusnak is. Pájer azonban türelemre intette paptársait, és arra, hogy az új helyzetnek még ki kell magát fornina, hogy minden a megfelelően tudjon majd működni. A terület lelkipásztori ellátása azonban igényelte az esztergomi érsekség segítségét. Négy esztergomi pap volt, aki a rozsnyói részeken lelkipásztori feladatokat látott el.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 4839/1939.

⁴⁸⁶ Ld. BARTÓK, B., *A rozsnyói egyházmegye magyarországi kormányzása 1937–1939 között*, 197. in <https://uni-eszterhazy.hu/api/media/file/2cf42ac273f825826bbdb5a61601f92f69b889d0>

⁴⁸⁷ Ld. *Schematismus venerabilis cleri Archidioecesis Strigoniensis pro anno reparatae salutis communi 1938.*, Typis Societatis Sancti Stephani, Budapestini 1938, 113 – 116.

⁴⁸⁸ Ld. BARTÓK, B., *A rozsnyói egyházmegye magyarországi kormányzása 1937–1939 között*, 193. in <https://uni-eszterhazy.hu/api/media/file/2cf42ac273f825826bbdb5a61601f92f69b889d0>

⁴⁸⁹ Uo. 196 – 197.

V. REVÍZIÓK, ÚJRA EGYESÜLT EGYHÁZMEGYÉK

1. Sikeres revíziók

A területi igazságtétel gondolata elsősorban nem csak a magyarok körében kezdett elterjedni, hanem nemzetközi szinten. A revízió szellemének egyik legnagyobb nyugati támogatója egy angol főnemes, Lord Rothermere volt. A brit lord a *Daily Mail* című újságban kezdett sajtóhadjáratot, aminek következtében szimpátiacsoportok alakultak meg a Brit-szigeteken és Franciaországban is, sőt mi több a békeszerződések kidolgozásában szerepet vállaló David Lloyd George is elismerte, hogy annak idején igazságtalanul bántak el Magyarországgal. Ezek a csoportok viszont nem a teljes revíziót támogatták, hanem csak a többségében magyar lakta területek visszaadását.⁴⁹⁰

Magyarországon az elcsatolt magyar területek visszaszerzésének, a revíziónak az eszménye egy olyan dolog volt, amely a felsőbb politikai hatalomtól indulva jutott el az egész néphez. Bethlen István miniszterelnök még 1928-ban tartott egy beszédet Debrecenben, ahol keményen hangoztatta nézeteit: „Ezekre a határokra egy végleges békét felépíteni nem lehet. Ezekre a határokra fel lehet építeni egy börtönt, amelyben mi vagyunk az őrzöttek, és a győzők az őrzők... nekünk más határokra van szükségünk.”⁴⁹¹ Ez a beszéd a kultuszminisztériumot arra indította, hogy a népet a revíziós érdekek mellé tudja állítani, és ennek érdekében el is kezdték kidolgozni a neonacionalizmus gondolatát. Ebben külföldi támogatást is kaptak, mivel az olasz kormányfő, Benito Mussolini kifejtette együttérzését a magyar ügy iránt.⁴⁹²

A Horthy-korszak kormányzatai, bár tudták azt, hogy a területek visszaszerzése erőszak nélkül nem fog sikerülni, mégis a békés revíziót hirdették, hogy a köznép számára minél elfogadhatóbb legyen, és így megalkossa a cél elnyeréséhez szükséges közhangulatot. A béke érdekében a népek önrendelkezési joga állt, amelyre hivatkozva kérdés nélkül vissza lehetett volna igényelni a tisztán magyar lakta területeket, a vegyes lakosú részeken pedig népszavazásokat lehetett volna kezdeményezni.⁴⁹³ A revízió sikerességét látszott tükrözni a Szentszék tevékenysége is, ugyanis azzal, hogy igyekezett eltolni a környező országokkal történő konkordátumok megkötését, a katolikus hívek azt a reményt vélték felfedezni ebben,

⁴⁹⁰ Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, 154 – 155.

⁴⁹¹ GERGELY, J. – PRITZ, P., *Történelem*, in *Magyar Kódex* (szerk. Szentpéteri, J.), vol. 6., Enciklopédia Humana Egyesület – Kossuth Kiadó, Budapest 2001, 24.

⁴⁹² Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, 155 – 156.

⁴⁹³ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *Történelem*, in *Magyar Kódex* (szerk. Szentpéteri, J.), vol. 6., 24 – 25.

hogy a határok mihamarabbi változásával nem lenne ésszerű bármilyen határozat meghozása az egyházi kormányzatban.⁴⁹⁴

Az ősi magyar határok visszaállítására való törekvés első reménysugarát az jelentette az akkori miniszterelnök, Gömbös Gyula számára, hogy az 1933-as német választásokon a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt szerzett többséget, így annak vezetőjét, Adolf Hitlert nevezték ki kancellárnak. Az új német kancellár legfőbb tervei között volt a versailles-i békeszerződések által bevezetett korlátozások és megkötések felszámolása, melyek közül elsőként a katonai korlátozásokban látta a probléma megoldását. Bár Gömbös kezdetben nem tartotta alkalmasnak a későbbi Führert a kormányzásra, a revízió sikerességében látott potenciát a német-magyar kapcsolatok kiépítésében, így a már fennálló olasz kapcsolatokkal együtt északon és délen is lett kire támaszkodni az ügy érdekében. A magyar vezetés meg is tette az első lépéseket és Mussolini olasz miniszterelnöknek felvetették az olasz-magyar-német szövetség tervét. Az olasz kormányfő ekkor viszont még nem látta alkalmasnak az időt a politikai kapcsolatok kiépítésére, mivel a katonai felkészültség még nem érte el az általa várt szintet. Ennek ellenére Mussolini a brit miniszterelnökkel, MacDonalddal még ebben az évben aláírt egy tervezetet, amely a négy nyugati nagyhatalom (Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország) szövetsége mellett tartalmazta a Párizs környéki békék revízióját, viszont ezeket a törekvéseket csakis a Nemzetek Szövetsége keretein belül szabad megvitatni. Emellett megadták volna a fegyverkezési egyenjogúságot Ausztriának, Magyarországnak és Bulgáriának is. A revízió felvetése ebben a tervezetben megadta a reményt Magyarország számára, hogy elvesztett területeit belátható időn belül vissza fogja kapni.⁴⁹⁵

Ezen a tervezeten változtatott Franciaország, ami féltve a kisantant és Lengyelország érdekeit, nem volt hajlandó addig aláírni a paktumot, amíg az nem biztosította minden állam számára a területi integritást. Így mire a franciák aláírták a szerződést a revízió szó már nem is szerepelt benne. Ehelyett egy ígéret volt beszövegezve arról, hogy nem döntenek államok sorsáról anélkül, hogy be ne vonnák őket a tárgyalásokba. David Lloyd George volt brit miniszterelnök viszont azt hangoztatta a franciáknak, hogy az országhatárok változása nélkül nem lesz béke Európában. Végül a négy nagyhatalom a francia tervezetet írta alá 1933. június 7-én, amely csalódottságot okozott a magyar közvéleményben. Az olasz kormányfő viszont igyekezett megnyugtatni a magyarokat azzal, hogy ha a négy nagyhatalomnak a jövőben együttesen kell

⁴⁹⁴ Ld. LÁSZLÓ, T. L., *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*, 202.

⁴⁹⁵ Ld. HAMERLI, P., *Magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok és regionális hatásaik (1927–1934)* (Doktori és habilitációs értekezések), Fakultás Kiadó, Budapest 2018, 194 – 198.

döntenie ügyekről, akkor, ha már hárommal szimpátiát tudott teremteni az ország, akkor van esély a revízió kieszközlésére.⁴⁹⁶

Gömbös igyekezett megnyerni az ügy érdekének a németeket, akiket a gazdasági kapcsolatokkal akart bevonni a közös ügyekbe. Bár a németek inkább a maguk oldalára akarták csábítani a magyarokat, amit a magyar gazdaságnak a némettel való elválaszthatatlan összekapcsolásában láttak megvalósulni, Magyarország mégis mindkét nemzettel, a németekkel és az olaszokkal akart szövetkezni. A revízió szempontjából a németektől várta a Csehszlovákiával, az olaszoktól pedig a Romániával és Jugoszláviával szembeni segítséget.⁴⁹⁷

Ám épp ebben az időszakban több nemzetközi esemény is veszélyeztetni látszott az ország újraegyesítésének tervét. Az első ilyen esemény egy politikai merénylet volt Marseille-ben, ahol egy macedón terrorista a horvát függetlenségért harcoló usztasa szervezet segítségével meggyilkolta Sándor jugoszláv királyt és Barthou francia külügyminisztert. Mivel a szervezet központja Rómában volt, ezért az elsőszámú gyanúsítottak is az olaszok voltak, de a Népszövetségen belül félték attól, hogyha Mussolinin megvádolják a merénylettel, akkor felhagy addigi politikájával, amivel visszafoghatta Németország hatalmi törekvéseit. Ezért végül a magyarok váltak bűnbakká, tekintettel a területi veszteségekre. Végül a felelős szervek kivizsgálását és a megbüntetését a Nemzetek Szövetsége a magyar kormányzásra bízta. Az ezzel előállt helyzetben a magyar közvéleményben megtört kissé a revizionista eszmény és inkább a társadalmi reformokat kezdték el ezek helyett szorgalmazni.⁴⁹⁸

A másik nagy problémát az 1935. január 7-én létrejött francia-olasz megegyezés jelentette. Ennek lényege ugyanis az volt, hogy megóvják Ausztria függetlenségét, mégpedig azzal, hogy az olaszok, németek, csehszlovákok, jugoszlávok és magyarok részvételével, a franciák, románok és lengyelek későbbi becsatlakozásával kölcsönös megállapodás születik arra, hogy ezek a népek nem szólnak bele a másik ország belügyeibe és nem folytatnak semmilyen agitációt vagy propagandatevékenységet arra vonatkozóan, hogy a területi integritásokat, vagy a fennálló társadalmi és politikai rendet megbontsák. A megállapodás ezen formája minden revíziós törekvésnek gátat szabott volna. A magyarok, bár bíztak abban, hogy a németek nem mennek bele ilyen tárgyalásokba, mégis inkább az olaszokkal és osztrákokkal karöltve próbálta meg életben tartani terveit, úgy hogyha azok nem teljesülnek, akkor Magyarország nem

⁴⁹⁶ Ld. HAMERLI, P., *Magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok és regionális hatásaik (1927–1934)* (Doktori és habilitációs értekezések), 200 – 203.

⁴⁹⁷ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 400 – 401.

⁴⁹⁸ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 104 – 105.

csatlakozik be a tárgyalásokba. Budapest számára pedig elengedhetetlen volt a békés revízió jelszava, a katonai egyenjogúság és a kölcsönös segítségnyújtás elutasítása. Végül a szerződést a németek tényleg nem fogadták el és Hitler 1935. március 16-án bejelentette az általános védkötelezettség bevezetését.⁴⁹⁹

Közben Németország és Olaszország egyre közeledett egymáshoz. Mussolini abesszin hadjárata csak a németek segítségével sikerült, így a Duce a Führer lekötelezettje lett. Olaszország kénytelen volt hagyni, hogy feladja az osztrák függetlenségért való harcot, és így a németek végbeviessék az Anschlusst. De találtak közös ügyet is, amikor a spanyol polgárháborúban mindketten Franco tábornok pártjára álltak. 1936-ban így megszületett a Berlin-Róma tengely, aminek következtében Olaszország kilépett a Népszövetségből és az antikomintern paktumhoz csatlakozott. A magyar vezetést megrémítette a németek túlzott befolyása a térségben, így a nemzetközi politikai manőverezések helyett a kisantant országai felé fordult, és velük kezdtek el tárgyalásokba bocsátkozni.⁵⁰⁰ Ezeknek a tárgyalásoknak egy európai horizontális tengely létrehozása lett volna a célja, amely majd visszaszorítja a német befolyásokat. A szomszédos államok a szerződések alapján megengedték volna Magyarországnak számára a katonai egyenjogúságot, de cserébe megnehtámadási szerződést követeltek. Talán ezek a tárgyalások vezettek ahhoz, hogy Darányi Kálmán miniszterelnök Győrben 1 milliárd aranypengő értékű fegyverkezési programot indított el.⁵⁰¹

Németország viszont be akarta vonni a magyarokat leendő terveibe. 1937-ben, miután a brit külügyi államtitkár, Edward Halifax, Hitlernél tett látogatásán olyan következtetéseket engedett meg a náci vezérnek, hogy az Egyesült Királyság független maradjon Ausztria és Csehszlovákia anektálása esetén, a német vezetőség napokon belül megkezdte a tárgyalásokat Magyarországgal, hogy csatlakozzanak Csehszlovákia megsemmisítéséhez.⁵⁰² Darányi miniszterelnököt és külügyminiszterét, Kánya Kálmánt Berlinbe hívták, ahol a németek a teljes revíziós törekvés támogatásáról biztosították őket, cserébe, ha beleegyeznek az Anschlussba és aktívan részt vesznek Csehszlovákia feldarabolásában, ám ezt egyelőre még csak Csehszlovákiára korlátozzák, mert Németországnak szüksége van a Balkán békéjére.⁵⁰³

⁴⁹⁹ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 110 – 111.

⁵⁰⁰ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 401.

⁵⁰¹ Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, 237.

⁵⁰² Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 120.

⁵⁰³ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 402.

Bár a magyarok számára vonzó volt a terv, azt mégsem akarták addig elfogadni, amíg nem volt biztosítva Jugoszlávia semlegessége. A németek viszont épp szorosabbra akarták fűzni a kapcsolatot a jugoszlávokkal, ezért nem akartak így kiállni a magyar ügy mellett. A magyar kormány ezért folytatta tárgyalásait a kisantanttal.⁵⁰⁴

Miután megtörtént Ausztria bekebelezése, Hitler újra tárgyalni akart a csehszlovák megszállásról és ezért Horthy kormányzót Kiel-be hívatta. A Führer terve az volt, hogy Magyarország tegye meg az első lépéseket, Németország pedig majd segítségnyújtóként, nem pedig agresszorként tűnik majd fel. Ezért cserébe Magyarország a teljes Felvidéki részt visszakaphatja. Bár az európai közvéleménybe elfogadhatóbb lett volna a magyar kezdeményezés, érezhető volt Horthy számára, hogy ezek az események akár újabb világháborúba is vezethetnek, abba pedig nem kívánt kezdeményezőként belekeveredni.⁵⁰⁵ A Szentszék szintén attól tartott, hogy a katonai akciók világháborúba torkollanak, de azt is világosan látta, hogy a szudétanémetek ügye mindenképpen Csehszlovákia felbomlásához fog vezetni.⁵⁰⁶

Ezzel szemben 1938. augusztus 23-án a kisantant országaival Bled-ben aláírták a magyar katonai egyenlőségről és megneemtámadásról alkotott megegyezést. Bár a szerződés soha nem lépett életbe, mivel érvényessége a kisebbségek védelmére szóló kétoldali megállapodásoktól függött, a németeket mégis felbőszítette maga az aláírás ténye is.⁵⁰⁷ Talán ennek volt a következménye, hogy amikor a müncheni egyezmény után 1938. szeptember 29-én a Szudéta-vidéket Németországhoz csatolták, Magyarország csak tárgyalási jogot kapott a Csehszlovák kormánytól a revízióról. Ezek a négy napig tartó tárgyalássorozatok október 9-én kezdődtek és 13-án eredménytelenül értek véget.⁵⁰⁸ A magyar delegáció az etnikai határnál kívánta meghúzni az államhatár vonalait, amellyel így több mint 14000 km² és több mint egymillió főnyi lakosság tért volna vissza. Etnikai többségnek számított minden olyan település, ahol a magyar lakosság meghaladta az 50%-ot. Ezt a korábbi népszámlálások alapján tudta bemutatni a szlovák félnek, sőt mi több az utolsó két csehszlovák népszámlálási adatokat is felhasználták. Ez a magyar delegáció felkészültségét mutatta, amely igényesség a másik fél oldaláról nem valósult meg.⁵⁰⁹ A Csehszlovákok nem járultak hozzá még a többségében magyar lakta területek visszaadásához

⁵⁰⁴ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 120.

⁵⁰⁵ Uo. 122.

⁵⁰⁶ Ld. *A vatikáni magyar követ jelenti... Dokumentumok a Vatikán és az európai fasiszta államok kapcsolatáról* (szerk.: B. Lőrincz, Zs.), 272 – 273.

⁵⁰⁷ Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, 242.

⁵⁰⁸ Ld. ZETÉNYI CSUKÁS, F., „Visszatért” *Trianon és revízió*, 61 – 62.

⁵⁰⁹ Ld. GULYÁS, L., *A Horthy-korszak külpolitikája*, vol. 4., Attraktor, Máriabesnyő 2016, 135 – 137.

sem, csak az Ipolyság és Sátoraljaújhely Csehszlovákiához került fele került visszaadásra.⁵¹⁰ Ezen kívül viszont a csehszlovák küldöttség nem volt hajlandó nagyobb engedményekre. A magyarok által kért területeknek előbb csak autonómiát akart ígérni, utána pedig csak a Csallóközt akarták átengedni. Végül nagyobb engedményt adtak volna, de egy fontos, magyarok által kért város sem volt benne a javaslatban.⁵¹¹ Épp ezért még október 13-án éjszaka össze is ült a magyar minisztertanács, és megállapították, hogy a müncheni egyezményt aláíró nagyhatalmakhoz fog fordulni (elsősorban Németországhoz és Olaszországhoz), hogy döntőbírók legyenek a szlovák-magyar területi kérdésekben.⁵¹² A német területi változásokra figyelemmel a revíziós ügyet lelki dimenzióba vitte át. Az október 4-i püspökkari ülésen a hercegprímás kéréssel fordult püspöktársaihoz, hogy buzdítsák papjaikat a hazáért való imádságban. Kimondták, hogy a Magyarok Nagyasszonya miséjének könyörgését minden misében el kell mondani, mégpedig mint oratio imperata pro re gravi. Emellett elrendelték a Serédi hercegprímás által szerkesztett imának, minden mise után való elimádkozását az igaz magyar ügy sikeréért.⁵¹³

November 2-án azonban a bécsi Belvedere palotában az olasz és német külügyminiszterek vezetésével létrejött az I. bécsi döntés, aminek következtében 11927 km² terület került vissza Magyarországhoz a Felvidékből.⁵¹⁴ A döntés Szlovákia északi részeit is érintette, ugyanis néhány Árva és Szepes megyei települést Lengyelországnak ítélték.⁵¹⁵ A terület visszavételére a magyar csapatok november 4-én indultak meg és az átvétel november 11-én be is fejeződött, minden különösebb atrocitás nélkül. A kormányzó maga is részt vett a visszacsatolásban.⁵¹⁶ Horthy a dunai hídon keresztül vonult be Komáromba november 6-án valamint Kassára is bevonult 11-én. Emlékirataiban leírta, hogy az emberek reakciója a magyar csapatok bevonulására mutatja, hogy valóban felszabadulás valósult meg.⁵¹⁷ Csárszky József püspök, aki magyarellenességéről volt ismeretes mértéktartó ám mégis lojalitásról tanúskodó beszédben

⁵¹⁰ Ld. ZETÉNYI CSUKÁS, F., „Visszatért” Trianon és revízió, 61 – 62.

⁵¹¹ Ld. *Az első bécsi döntés okmánytára. Diplomáciai iratok 1938. augusztus – 1939. június* (szerk.: Szarka, L. – Sallai, G. – Fedinec, Cs.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2017, 328.

⁵¹² Ld. GULYÁS, L., *A Horthy-korszak külpolitikája*, vol. 4., 144.

⁵¹³ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 252.

⁵¹⁴ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *Történelem*, in *Magyar Kódex* (szerk. Szentpéteri, J.), vol. 6., 35.

⁵¹⁵ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 228.

⁵¹⁶ Ld. GULYÁS, L., *A Horthy-korszak külpolitikája*, vol. 4., 158.

⁵¹⁷ Ld. HORTHY, M., *Emlékirataim*, Európa Könyvkiadó, Budapest 2019, 196 – 197.

köszöntötte a kormányzót, ám az utána következő polgári rendezvényeken már nem vett részt.⁵¹⁸

A revíziós siker után újabb cél tűnt fel: Kárpátalja megszerzése. Persze itt pontosítani kell, hiszen az I. bécsi döntéssel Kárpátalja többségében magyarlakta területei (896km², 207000 lakos) már visszakerültek az anyaországhoz.⁵¹⁹ Magyarországot az Anschluss után a kisantant mellett a befolyásra törekvő Németország is határolta. Kárpátalja megszerzésével Magyarország határsávot nyert volna Lengyelországgal, ami az alapját képezhette volna a Berlin-Róma tengelyt ellensúlyozó Varsó-Budapest-Belgrád-Róma-vonalnak. A magyar csapatok november 18-ra tüzték ki a fegyveres bevonulás kezdetét a térségbe, ám ezt német nyomásra először november 21-re elnapolták, majd végül felhagytak a tervvel.⁵²⁰

Imrédy Béla miniszterelnök próbálkozott még olasz támogatást szerezni, sőt még a lengyeleket is megpróbálta meggyőzni a közös lerohanás ötletéről, de ezek a tervek sem találtak támogatásra. Terve inentől az lett, hogy a németek szimpátiáját keresi majd, hogy megkapja a kellő támogatottságot. Így amikor az olasz külügyminiszter Budapestre látogatott, magyar társa Csáky István közölte vele, hogy Magyarország csatlakozna az antikomintern paktumhoz felkérésre, majd ezután kilépne a Népszövetségből. Ez a következő év elején meg is valósult, ám előtte a magyar külügyminiszter Hitlernek is ígéreteket tett, mégpedig hogy Magyarország megkezdje az újrafegyverkezést, revizionista céljait a magyarlakta részekre korlátozza, jó viszonyt fog ápolni Jugoszláviával és Romániával, Németországgal gazdasági egyezményt köt tíz évre, és nekilát megoldani a zsidókérdést.⁵²¹ Bár a Führer hangot adott elégedetlenségének Magyarország korábbi hozzáállása miatt, korábbi álláspontját mégis megváltoztatta, és amikor birodalmába olvasztotta a maradék cseh és morva országrészeket, megengedte Magyarországnak, hogy önerőből visszafoglalhassa Kárpátalját.⁵²²

A német annektálások következtében ugyanis március 14-én kikiáltották a szlovák függetlenséget, amivel egy időben Kárpátalja területén is önálló terület jött létre, Avgusztin Volosin vezetésével. Mivel a németek nem ismerték el Volosin vezetését a területen, a magyar csapatok március 15-én megkezdtek a bevonulást Kárpátaljára. A terület visszafoglalása alig

⁵¹⁸ *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 1 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), 194.

⁵¹⁹ Ld. GULYÁS, L., *A Horthy-korszak külpolitikája*, vol. 4., 161.

⁵²⁰ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 124 – 125.

⁵²¹ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 407.

⁵²² Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *Történelem*, in *Magyar Kódex* (szerk. Szentpéteri, J.), vol. 6., 38.

néhány napig tartott. Ennek az akciónak az eredményeképpen 12061 km²-rel nőtt az ország területe.⁵²³

Az elért területi sikerek miatt azonban Teleki kormánya nehéz helyzetbe került. Egyre inkább németbarát politika kezdett el uralkodni az országban, viszont a miniszterelnök nem akarta az országot háborúba sodorni, vagy kitenni a nyugati hatalmak általi megbélyegzésnek. Épp ezért Hitler Lengyelország elleni szervezkedéseiben sem kívánt részt venni. Mikor azonban Mussolini érdeklődött a magyar állásfoglalásról, hogy milyen állásponton lennének egy esetleges háború esetén, a magyar miniszterelnök két levelet is intézett mind az olasz, mind a német vezetésnek. Az egyikben azt állította, hogy Magyarország kész a tengelyhatalmak politikájához igazodni, ám a másik levélben erkölcsi megfontolásokra hivatkozva elutasította a Lengyelország elleni hadműveletekbe való csatlakozást. A németek felháborítónak tartották ezt a hozzáállást és megtagadták a további revíziós segítségek nyújtását. A következő időszakban így Magyarországnak új külpolitikai feladatai lettek: úgy elhárítani a német hódítási tervekbe való csatlakozást, hogy azok továbbra is támogassák a magyarokat Erdély visszafoglalásában, és mindeközben meg kellett győzni a nyugatot arról, hogy Magyarország helyesen cselekszik.⁵²⁴

Németország végül szeptember 1-én megtámadta Lengyelországot, és ebbe a harcba szeptember 17-én lépett be a Szovjetunió, hogy felosszák az országot. A két hatalom augusztusi megnevetési szerződése kvázi szövetségessé tette a Szovjetuniót Magyarország számára, így tervbe vették, hogy amennyiben a szovjetek támadást indítanak Románia ellen Besszarábia visszaszerzéséért, akkor a magyarok becsatlakoznak Erdély visszavétele érdekében. Ezt a tervet azonban csak nagyhatalmi támogatással merték elindítani. A németektől függetlenedni kívánó vezetés inkább Olaszországon keresztül vette fel a kapcsolatot nyugattal, ahonnan az a válasz jött, hogy a magyar-román határrendezést a háború utáni békekonferencián lenne érdemes tárgyalni, míg Mussolini a szovjet-román párharcban inkább a románok mellé állt volna. A belpolitika is nehézségeket gördített az ügy elé, amikor a minisztertanács bejelentette, hogy amíg a felvidékről visszakerült területek közigazgatási és gazdasági helyzetét nem rendezik, addig nem támogatják a további területszerzési terveket.⁵²⁵

Így ismét a németekhez kellett fordulni, akikkel viszont újfent megromlott a viszony, amikor Teleki nem engedte át használatra a kassai vasútvonalat a német offenzívákhoz. Hitler előlötti

⁵²³ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 128 – 129.

⁵²⁴ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 408 – 409.

⁵²⁵ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 131 – 133.

haragjában le is állította Magyarország felé a hadianyag szállítást.⁵²⁶ Ez a hadianyag export a győri fegyverkezési program miatt lett volna fontos az országnak. Novemberben maga Horthy kezdeményezte a békülést a Harmadik Birodalommal és annak vezéréhez írt levelében Magyarország támogatásáról biztosította őt. Hitler elfogadta ezt az üzenetet és decemberben újra elindultak a fegyverszállítmányokat Magyarországra, viszont figyelmeztetést is küldtek mellé, miszerint Magyarország ne kívánjon semmiféle ellenséges akcióba keveredni Romániával. Ezt követte a szovjetek igénybenyújtása Romániának, amivel egy időben Teleki miniszterelnök is felsorakoztatta a magyar határon a hadsereget. Miután Hitler látta, hogy a magyarok nem engednek revíziós szándékaikból tárgyalásokat ajánlott számukra, ahol a románokkal együtt megállapodhatnak a határváltozásokban. Ezeknek a kétoldalú tárgyalásoknak Szörényvár (Turnu-Severin) adott otthont, de ezek is éppolyan eredménytelennek bizonyultak, mint annak idején a csehszlovákokkal.⁵²⁷

Románia még július elején elkezdte németbarát politikáját és a tárgyalásokban is ez mutatkozott meg, amikor felkérte Németországot és Olaszországot, hogy legyenek döntőbírók ebben a helyzetben. Mivel Hitler már tervezte a leendő keleti front megnyitását, amelyhez szüksége volt a magyar vasúti rendszerre, ezért kompromisszumos megoldás valósult meg.⁵²⁸ A két ország német nagykövetei közösen alakítottak ki egy tervezetet, amelyet Hitler egyesített azzal a térképpel, amelyet a külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának helyettes vezetője, Carl Clodius nyújtott át neki, így aztán az előzetes tervekhez képest Magyarország jóval nagyobb területet kapott.⁵²⁹

1940. augusztus 30-án kihirdették a II. bécsi döntést, ami alapján Magyarország visszakapta Észak-Erdélyt és a Székelyföldet (43104 km² terület), viszont a Romániában maradt Dél-Erdélyben még 400000 fős magyar lakosság volt jelen.⁵³⁰ A visszacsatolásra szeptember 5-én indultak el a magyar csapatok és 13-ára fejeződött be a bevonulás. Horthy kormányzó ekkor is több városba bevonult: 5-én Szatmárnémetibe, 6-án Nagyváradra, 15-én Kolozsvárra, 16-án Szászrégenbe és Marosvásárhelyre. A felszabadulás érzését mutatja, hogy a kolozsvári ünnepségen szakadó esőben is tízezrek vettek részt.⁵³¹ A területi változások mellett viszont belpolitikai változások is történtek, mivel az ország egyre inkább jobbra tolódott. 1940.

⁵²⁶ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *Történelem*, in *Magyar Kódex* (szerk. Szentpéteri, J.), vol. 6., 38 – 39.

⁵²⁷ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 410 – 411.

⁵²⁸ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 134.

⁵²⁹ Ld. ROMSICS, I., *Erdély elvesztése 1918–1947*, 333.

⁵³⁰ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 134.

⁵³¹ Ld. GULYÁS, L., *A Horthy-korszak külpolitikája*, vol. 5., Attraktor, Máriabesnyő 2018, 247.

szeptember 27-én fel is adta politikai semlegességét és becsatlakozott a német-olasz-japán háromhatalmi egyezménybe.⁵³²

Két területi revízió után Magyarország már csak egy irányba, dél felé nem terjeszkedett. Jugoszláviával azonban sokkal inkább baráti kapcsolatot akartak kiépíteni, aminek az eredményét képezte az 1940. december 12-i örökbarátsági szerződés.⁵³³ A németek támogatták is ezt a szerződést és igyekeztek a délszláv államot megnyerni a háromhatalmi egyezménynek. 1941. március 25-én meg is történt a csatlakozás, de ez Jugoszláviában belső felháborodást okozott, és két nappal később leváltásra került a kormány.⁵³⁴ Ezt a leváltást nyugatbarát tisztek eszközölték ki, akik az addig fennálló régensi kormányzásnak is véget vetettek és hatalomhoz engedték az akkor még csak 17 éves II. Péter királyt.⁵³⁵ Németország számára ez nagy gondot okozott. A szövetséges olaszok ugyanis belépve a háborúba elkezdték Görögország megszállását, ami igencsak nagy gonddal járt. A folyamatos vereségek miatt a németek a megsegítést tervezték, amihez kapóra jött a jugoszláv szövetség, mert így harcok nélkül eljuthattak a német csapatok az Égei-tengerig. Belgrád gyors visszakoázása után viszont megváltozott a helyzet. Sztójay Döme berlini magyar nagykövet, még a jugoszláv puccs napján azt a jelentést küldte Budapestre, hogy ha Magyarország csatlakozik Jugoszlávia megsemmisítéséhez, akkor cserébe visszakapja az igényelt területeit.⁵³⁶

Horthynak kifejezetten tetszett ez az elképzelés, viszont Teleki, hiába nem akarta elhalasztani a kiváló alkalmat, meglátva a veszélyeket, távol akart maradni az eseményektől. Ebben megerősítette Barcza György londoni magyar nagykövet üzenete, amiben ismertette a miniszterelnökkel, hogy ha engedi a németek, hogy bázisnak használják Magyarországot a déli hadjáratukhoz, akkor az Egyesült Királyság megszakítja diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal, ha pedig bármilyen ürüggyel hadat üzennek Jugoszláviának, akkor számítania kell arra, hogy Angliával együtt, annak szövetségesei is hadat üzennek Magyarországnak. Teleki Pál miniszterelnök végül a dilemmahelyzet alatt felőrlődött, és az 1941. április 3-ára virradó éjszakán önkézevel vetett véget életének.⁵³⁷ Utódja Bárdossy László lett, aki mindenben eleget tett a kormányzó elnöklete alatt működő Legfelső Honvédelmi Tanácsnak. A Délvidék visszaszerzésének tervével ezért nem is voltak kétségek, egyedül anny

⁵³² Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 134.

⁵³³ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 412.

⁵³⁴ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 136 – 137.

⁵³⁵ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 413.

⁵³⁶ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 136 – 137.

⁵³⁷ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *Történelem*, in *Magyar Kódex* (szerk. Szentpéteri, J.), vol. 6., 40 – 41.

kitétel volt, hogy ez akkor fog végbemenni, ha már Jugoszlávia végleg szétesett.⁵³⁸ Erre nem is kellett sokat várni, miután Zágrábban április 11-én az usztasák kikiáltották Horvátország függetlenségét.⁵³⁹ Az ekkor becsatlakozott magyar csapatok visszafoglalták a Baranya háromszöget és Bácskát. Muraközt a németek még április 6-án foglalták el, amit aztán április 16-án átengedtek a magyaroknak.⁵⁴⁰ A déli revíziós sikerek összesen 11475 km²-nyi területet jelentett.⁵⁴¹

Az összes terület tehát, amelyet Magyarország szerződési vagy hadi úton visszaszerzett 1938-1941 között az 78567 km² volt, ahol mintegy 5,3 milliós lakosság élt, aminek 42%-a volt magyar. A visszaszerzett területek a Trianonnal elcsatoltaknak 53%-át tették ki.⁵⁴²

2. Az I. bécsi döntés hatásai a magyar egyházra

A magyar egyházi vezetés reakciója megelőzte a bécsi döntés tényleges kihirdetését. Serédi bíboros ugyanis október 9-én táviratozott a Vatikánba a nunciatúrán keresztül, hogy a Szentszék tegye semmissé az egy évvel korábbi rendelkezését, amelyben különválasztotta a csehszlovák egyházi részeket a magyarországiaktól, és a visszatérő területek azonnali egyesülését kérte a magyarországi részekkel, mind a saját, mind pedig a többi érintett egyházmegyében és apostoli kormányzóságban (megjegyzendő, hogy az érintett két kormányzóságnak is a hercegprímás volt a kormányzója).⁵⁴³ Megfigyelhető, hogy ekkor még nem lehettek tisztában azzal, hogy mely területek térnek vissza, hiszen Rozsnyó és Kassa visszakerülésével, azok apostoli kormányzóit emiatt rögtön fel kellett volna menteni tisztségükből. Erre a levél nem tér ki, és mint később láthatjuk, nem is valósultak meg.

A magyar területi revízió nagy érdeklődést keltett a Vatikánban is. Az I. bécsi döntés kihirdetése napján, amikor még nem volt köztudott az ottani határozat, Eugenio Pacelli államtitkár már arról tárgyalt ügyvivőjével, hogy milyen fejlemények lesznek várhatóak. A bíboros-államtitkár, mint a XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszus pápai legátusa, jó benyomást szerzett Magyarországról budapesti tartózkodása során. Így nem is habozott elismerni, hogy a visszacsatolt területek visszakerülnek majd eredeti püspökségük kormányzása alá. Ám mivel a csehszlovák *modus vivendi* hivatalosan elszakította ezeket a részeket a magyar egyházi

⁵³⁸ Ld. ROMSICS, I., *A Horthy-korszak*, 254.

⁵³⁹ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 138.

⁵⁴⁰ Ld. ZETÉNYI CSUKÁS, F., „*Visszatért*” *Trianon és revízió*, 118 – 120.

⁵⁴¹ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *Történelem*, in *Magyar Kódex* (szerk. Szentpéteri, J.), vol. 6., 41.

⁵⁴² Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 414.

⁵⁴³ *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 1 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), 185 – 186.

szervezettől, ezért amíg a pápa nem rendelkezik, addig csak a joghatóság lesz kiterjesztve és nem csatolják vissza azokat.⁵⁴⁴

A területi változásokkal 152 plébánia került vissza az esztergomi érsekséghez (243 Csehszlovákiában maradt), székvárosaikkal együtt 42 a kassai püspökséghez (119 Csehszlovákiában maradt), 43 a rozsnyóihoz (36 Csehszlovákiában maradt), és 33 a munkácsi püspökséghez (294 Csehszlovákiában maradt). Székvárosától elszakadva 5 paróchia került át az eperjesi püspökségtől és az egykor Szatmárhoz tartozó munkácsi apostoli kormányzóságból, annak székhelyével együtt 18 plébánia (Csehszlovákiában maradt 33).⁵⁴⁵

Pacelli bíboros külön kifejezte örömét afölött, hogy a visszacsatolt területek egy olyan Magyarországhoz csatlakoznak, amelyik a térségben kiemelkedett az egyházzal való kiváló kapcsolataival, így megszabadulva az egyházellenes elnyomástól. Közvetlen másnap Serédi Jusztinián hercegprímás meg is kapta a joghatóságot egyházmegyéje visszatért része felett. Az esztergomi érsek még abban a hónapban Rómába ment, hogy tárgyaljon a területek egyházzjogi helyzetéről.⁵⁴⁶

Tervezetének talán legfőbb pontja az volt, hogy a visszacsatolt terület integrálása megtörténjen a korábbi egyházmegyéjükhöz. Ehhez hozzá tartozott, hogy a kassai apostoli kormányzó Csárszky József ne maradjon a magyar részen püspökként, hanem maradjon a szlovák részen maradt terület kormányzója, Kassára pedig nevezzenek ki új püspököt. Ugyanezt várták el a rozsnyói egyházmegye esetében is, viszont itt elfogadták az adminisztrátort, Bubnics Mihályt megyéspüspöknek. A kárpátaljai déli részek tekintetében, amelyek a szatmári egyházmegye részét képezték, azt javasolta, hogy olvassák egybe a magyar apostoli kormányzósággal. Mivel a bécsi döntéssel a munkácsi görögkatolikus egyházmegye központja is visszakerült, ott is kérdéses volt a vezető személye, ám ott is elfogadták Sztojka Sándor személyét.⁵⁴⁷ A munkácsi egyházmegye vezetése különösen is nagy hozzáértést igényelt, tekintve, hogy a csehszlovák vezetés idején több tízezerrel csökkent a hívek száma.⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 79.

⁵⁴⁵ *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 1 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), 193 – 194.

⁵⁴⁶ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 49.

⁵⁴⁷ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 77 – 78.

⁵⁴⁸ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 157.

Az esztergomi egyházmegye helyi papsága az egyháztartomány nagyságára való tekintettel szerette volna, ha az egyházmegye északi részén újra létrejönne egy vikariátus, amelyet bár a kánonjog megenged (CIC 364. kánon 3.§), de a fennálló helyzet még nem teszi azt aktuálissá.⁵⁴⁹

Teleki Pál kultuszminiszter megerősítette a miniszterelnök számára a visszakerült területek püspökeivel kapcsolatos terveket, miszerint a rozsnyói és munkácsi püspököket megerősítik, Csárszky helyére pedig új püspököt kell kinevezni. Továbbá, hogy a visszakerült területek csatoltassanak vissza a korábbi egyházmegyéjükbe és így szűnjenek meg a magyarországi apostoli adminisztratúrák. Ezt a helyzetet viszont nem látta indokoltnak arra, hogy a szlovák részeken új egyházkormányzat jöjjön létre. Végül pedig ellenezte a tervezett ruszin egyházmegye létrehozását, Huszt központtal, mert az véleménye szerint csak erősítené az ukrán befolyást.⁵⁵⁰

A Vatikán nem siette el a bulla kiadását, aminek a szlovák közbelépések mellett az volt a fő oka, hogy további területváltozások voltak várhatóak.⁵⁵¹ Sőt a háborús helyzetben az önállósuló Szlovákiával is meg kellett teremteni a jó kapcsolatot a Szentszéknek. Az ottani állami vezetés ugyanis nem nézte jó szemmel, hogy nem neveztek ki új nunciust az országba, hanem egyszerűen a korábbi prágai nuncius tette át a székhelyét Pozsonyba. Ezért a szlovák vezetés nem tekintette nunciussnak Giuseppe Burziót.⁵⁵²

Kárpátalja teljes visszaszerzése után egyéb egyházi feladatok is felmerültek, mégpedig püspöki kinevezések, mivel a rozsnyói és a kassai püspökség mellett a veszprémi és szombathelyi egyházmegye is főpásztor nélkül maradt. A kormány a jelöltek neveinek leadása mellett kérte, hogy a kassai püspököt egyúttal nevezzék ki a Magyarországon lévő szatmári részek apostoli kormányzójává, hogy így megfelelő jövedelemben részesüljön. Ezzel együtt kérték, hogy ne Csárszky legyen a szlovák részen a kassai adminisztrátor, hanem az új kassai püspök nevezzen oda ki helynököt. Ezt a Szentszék nem fogadta el, sőt mi több kötelezték az új püspököt, hogy a szatmári javadalmakból köteles lesz valamennyit átadni a szlovák adminisztrátornak.⁵⁵³ Ez az összeg a későbbiekben évi 6000 Pengőt tett ki.⁵⁵⁴

⁵⁴⁹ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 100.

⁵⁵⁰ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 78 – 79.

⁵⁵¹ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 49.

⁵⁵² Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 18.

⁵⁵³ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 79 – 81.

⁵⁵⁴ EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 964/1945.

A hercegprímás kettő illetve 3-3 jelöltet nevezett meg az egyes püspöki székek betöltésére. Rozsnyóra az addigi kormányzó Bubnics Mihály szerepelt az első helyen, második helyen pedig Sipos István pécsi szemináriumi rektor, kánonjogász. Kassára Madarász István, Meszlényi Zoltán esztergomi-, valamint Kriston Endre egri segédpüspök. Veszprémbe Czapik Gyula nagyváradai kanonok után Kriston valamint Apor Vilmos gyulai plébános; Szombathelyre pedig Grósz József adminisztrátor mellett Kriston és Apor voltak jelölve. A kormány javaslata majdnem teljesen egyezett a prímáséval, annyi különbséggel, hogy Aport második helyen sorolta Veszprémbe, Szombathelyre pedig Luttor Ferenc, a szentszéki magyar követség kánonjogi tanácsosa szerepelt Kriston Endre helyett.⁵⁵⁵

A püspöki kinevezések 1939. július 21-én érkeztek meg Budapestre. A püspöki székekre az első számú jelölteket fogadták el, így rozsnyói püspök Bubnics Mihály, kassai püspök Madarász István, veszprémi püspök Czapik Gyula, szombathelyi püspök pedig Grósz József lett.⁵⁵⁶ Madarász a kassai püspökség mellett a szatmári püspökség magyarországi részeinek is apostoli kormányzója lett.⁵⁵⁷ Az 1939. október 3-i püspökkari gyűlésen Madarász átveszi a mérki apostoli kormányzó helyét a szatmári magyar rész gazdasági bizottságában.⁵⁵⁸

Az új kassai püspök egyébként már többször is jelölve lett megyéspüspöki pozícióra. Először 1933-ban Győrbe. Ekkor a kormány terjesztette fel, ám a prímás nem gondolta, hogy elfogadják kinevezését, tekintve, hogy a kultuszminisztérium vallási osztályának vezetőjeként aktív tisztviselő volt, így pedig nem nevezhető ki, ennek ellenére a kormány jelöltjei közül őt tartotta legalkalmasabbnak.⁵⁵⁹ 1938-ban is közel állt a püspökséghez, amikor Rott Nándor veszprémi püspök koadjutort kért maga mellé a pápától. A kormány felterjesztettjei között Madarász mellett még szerepelt Hamvas Endre esztergomi kanonok, Tóth Tihamér szemináriumi rektor, egyetemi tanár, valamint Apor Vilmos gyulai plébános. A Szentszék választása ekkor Tóth Tihamérra esett.⁵⁶⁰

Madarász preferálása a kassai székre érdekesnek tűnhet abból a szempontból, hogy Meszlényi volt már a terület vezetője, mint érseki helynök. Talán épp azért esett rá a választás és az

⁵⁵⁵ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 333 – 334.

⁵⁵⁶ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 79 – 81.

⁵⁵⁷ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 30.

⁵⁵⁸ Ld. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között* vol. 2 (szerk. Beke, M.) (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 13), Aurora, München – Budapest 1992, 220.

⁵⁵⁹ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 329 – 330.

⁵⁶⁰ Uo. 312.

elsőként való jelölés, hogy személyét a szlovák vezetés, pontosabban Jozef Tiso is elfogadja. A szlovák elnök és az új kassai püspök ugyanis mindketten a bécsi Pázmáneum növendéke volt. Madarász István 1903-1905 között volt az intézet növendéke,⁵⁶¹ míg Tiso 1906-ban kezdte meg tanulmányait a bécsi intézményben.⁵⁶² Bár nem egy időben végezték tanulmányaikat, nem kizárható az egymással való valamilyen szintű kapcsolattartásuk, tekintve, hogy a pázmániták igyekeztek a század első felében közösséget létrehozni és a pázmánita szellemet erősíteni, aminek következtében az egykori növendékek többször is találkozókat szerveztek.⁵⁶³

Két nappal a püspökök kinevezése előtt a Szentszék kiadta *Dioecesium fines* kezdetű bulláját, amellyel az esztergomi érsekség visszakapta területeit, a munkácsi egyházmegye pedig újra szuffragáneusa lett. Ugyanígy Rozsnyó és Kassa is visszatért az egri érseki tartományba. Szlovákiában Csárszky Eperjes székhelyről irányította a kassai egyházmegye ott maradt 96 plébániáját, mint apostoli kormányzó. Ezekon kívül a néhány szatmári plébánia (5 darab⁵⁶⁴)⁵⁶⁵ valamint később az északi rozsnyói területek is az ő kormányzása alá kerültek.⁵⁶⁶ A területi változásokkal a pannonhalmi apátság is visszakapta három felvidéki plébániáját.⁵⁶⁷ Ezek az intézkedések október 5 és 6 közötti éjféltorok váltak hatályossá.⁵⁶⁸ A visszatért területeken az egyházi hatóság szabadon változtatta a személyi beosztást: új espereseket és plébánosokat neveztek ki, sőt egyházmegyei vizitációkat is tartottak.⁵⁶⁹

A Budapesten, májusban megtartott Katolikus Nagygyűlés az ország gyarapodás jegyében lett megrendezve. A Felvidék és Kárpátalja katolikus magyarsága szép számban képviseltette magát az eseményeken.⁵⁷⁰ Serédi hercegprímás külön kitért megnyitóbeszédében rájuk és

⁵⁶¹ Ld. BEKE, M., *A Pázmáneum története az újraindulástól napjainkig*, in *A bécsi Pázmáneum* (szerk.: Zombori, I.) (METEM Könyvek 37.), 307.

⁵⁶² Ld. G. KOVÁCS, L., *Jozef Tiso. Portrévázlat*, in G. KOVÁCS, L. – KAMENEC, I., *Jozef Tiso. Arckép kettős tükrében*, Nap Kiadó, Dunaszerdahely 2011, 12.

⁵⁶³ Ld. BEKE, M., *A Pázmáneum története az újraindulástól napjainkig*, in *A bécsi Pázmáneum* (szerk.: Zombori, I.) (METEM Könyvek 37.), 305.

⁵⁶⁴ Palóc, Ungszenna, Nagyzalacska, Vinna, Ubrezs.

⁵⁶⁵ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 16.

⁵⁶⁶ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 49 – 50.

⁵⁶⁷ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 88.

⁵⁶⁸ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 264.

⁵⁶⁹ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 103.

⁵⁷⁰ Ld. RÓNAY, L., *A magyar katolikus egyház története 1939-ben* (Katolikus reneszánsz) vol. 2, Új Ember Kiadó, Budapest 1995, 13.

köszöntötte őket, mint azokat, akik a húsz évnyi elszakítottság következtében, először tudnak jelen lenni a Katolikus Nagygyűlésen.⁵⁷¹

A csehszlovák *modus vivendi*-ben tervezett ruszin püspökség végül nem valósult meg. Az esztergomi egyházmegye területeivel együtt 32000 kataszter holdnyi birtokot, az esztergomi főkáptalan 13000 kataszter holdnyi, a szeminárium 5000 kataszter holdnyi birtokot kapott vissza.⁵⁷² A nagyszombati apostoli kormányzó a területi változások miatt írásban és szóban is kérte az esztergomi érseket, hogy a javadalmakból juttasson az adminisztrátúra kormányzati költségei fedezésére. Ugyanígy a szepesi püspök is kérte magyarországi javainak feloldását a zár alól, amelyet még 1932-ben zároltak az esztergomi érsek megsegítésére. Serédi hercegprímás álláspontja az volt, hogy visszatéríti a szepesi püspökség javaiból felvett összeget, valamint garantálja a zárlat alóli felbontást, amint a szlovák kormány visszaadja a magyar birtokokat, valamint megtéríti a visszakerült birtokokra vett kölcsönök kárait. Ha mindezek megtörténnek Esztergom vállalja, hogy gondoskodik a nagyszombati apostoli kormányzóság egyházi közigazgatásáról.⁵⁷³

A határváltozások a papnevelésre is kihatottak. Az addig a Csehszlovákiában lévő egyházmegyéknek fenntartott helyek a különböző nevesebb szemináriumokban (Innsbruck, Olmütz), már nem álltak rendelkezésre, így új helyeket kellett keresni, ahol a tehetségesebb növendékek befejezheték tanulmányaikat. Erre volt kiváló lehetőség a budapesti Központi Szeminárium.⁵⁷⁴ Itt persze rögvest kérdést jelentett, hogy a szeminárium mennyi támogatott helyet tud biztosítani, kell-e változtatni a püspöki kar által 1929-ben megállapított számokon. Drahos János esztergomi helynök, Marczell Mihály rektorhoz intézett levelében kifejtette, hogy nem látja indokoltnak a számok módosítását, tekintve, hogy az érintett egyházmegyék így is egyel több növendéket küldhetnek, mint 1929. előtt. A számot csak akkor lenne érdemes növelni, ha az egyházmegyék teljes terjedelmükben kerülnének vissza.⁵⁷⁵

Az egyetlen problémás helyzetet a munkácsi görög püspökség ösztöndíjas helyeinek számának megállapítása jelentette. Az egyházmegyének ugyanis 1873. óta négy helyet biztosítottak a budapesti papnöveldeben, mely számra, ésszerűen nem tértek ki az 1929-es megbeszélésen.

⁵⁷¹ Ld. *Az országos katolikus nagygyűlések Magyarországon, 1933–1947. Válogatott beszédek és tudósítások* (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. Egyháztörténeti Források 9.) (szerk.: Gianone, A.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2017, 210.

⁵⁷² Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 81.

⁵⁷³ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 50.

⁵⁷⁴ KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1938 Nr 1 – 313, 310., 2389/1938.

⁵⁷⁵ KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1938 Nr 1 – 313, 304.

Sztojka Sándor így kénytelen volt érveivel alátámasztani, hogy a jogfolytonosság jegyében továbbra is négy stipendium illeti meg az egyházmegyét. Nem mellesleg a püspök nem volt abban az anyagi helyzetben, hogy papnövendékeit saját költségen taníttassa a Budapesti Királyi Tudományegyetemen.⁵⁷⁶ Ebben a kérdésben a görögkatolikus püspök a hercegprímás segítségét is kérte, hogy segítsen neki kieszközölni a szemináriumi helyeket.⁵⁷⁷ Serédi bíboros bár elismerte a püspök kérését, mellyel a régi jogaival szeretett volna élni, ám közölte vele, hogy az alapítványi helyek növelése vagy újabb felosztása a püspöki kar feladata. Végül azzal oldotta meg a kérdést, hogy az esztergomi érsekség alapítványából engedett át helyeket a munkácsi egyházmegye számára.⁵⁷⁸ A püspöki kar végül úgy döntött az 1939. október 3-i tanácskozásán, hogy a meghagyja a tíz évvel azelőtt meghatározott alapítványi helyek számát, Munkács számára pedig Kalocsa, Veszprém, Csanád és Eperjes mond le egy-egy helyről.⁵⁷⁹

A visszakerült területeken egyetlen egyszer került sor ordinárius váltásra, mégpedig a munkácsi görög katolikus egyházmegyében, Sztojka Sándor 1943. május 31-én bekövetkezett halála következtében. Az egyházmegye irányítását ideiglenesen Ilniczky Sándor nagyprépost vette át, mint káptalani helynök. Új püspököt találni viszont egyáltalán nem volt egyszerű, hiszen eddigre már Magyarország aktív résztvevője volt a II. világháborúnak. A Szentszék ezért inkább apostoli kormányzót nevezett ki, Dudás Miklós hajdúdorogi püspök személyében. A szovjet front azonban egyre közelebb érkezett a Kárpátokhoz, ami miatt fontos lett, hogy helyben levő ordinárius legyen a területen. Erre a szerepre az alkalmas jelölt az ungvári szeminárium spirituálisa, Romzsa Tódor lett. Romzsa 1944. szeptemberében kapta meg a kinevező bullát, mely őt appia-i címzetes püspökké és a munkácsi egyházmegye segédpüspökévé nevezi ki. A püspökszentelése a légítámadások árnyékában szeptember 24-én történt meg.⁵⁸⁰

3. A II. bécsi döntés és a déli ország gyarapodás hatásai a magyar egyházra

A II. bécsi döntéssel visszakerült partiumi és észak-erdélyi területek egyházi szempontból két fontos kérdést vetettek fel: az ottani görög katolikusok helyzetét, valamint az Erdélyi Római Katolikus Státus visszaállítását.⁵⁸¹ A területtel három görög katolikus püspökség került vissza

⁵⁷⁶ KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1939 Nr 1 – 397, 10., 3002/1939.

⁵⁷⁷ KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1939 Nr 1 – 397, 14., 5713/939.

⁵⁷⁸ KPIL, Busta 1928 – 1945, fasc. 1939 Nr 1 – 397, 17., 6158/939.

⁵⁷⁹ Ld. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között* vol. 2 (szerk. Beke, M.)(Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 13), 221.

⁵⁸⁰ Ld. PUSKÁS, L., *Megalkuvás nélkül. Boldog Romzsa Tódor élete és vértanúhalála*, Barnaföldi Gábor Archívum, Budapest 2005, 74 – 77.

⁵⁸¹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 81 – 82.

az anyaországhoz: a kolozsvár-szamosújvári, a nagybányai és a nagyváradi. Ezek közül két püspököt, Hossu Gyulát és Rusu Sándort Serédi hercegprímás azonnal meghívta a következő püspökkari konferenciára, amely meghívást a görög katolikus püspökök örömmel elfogadtak. Ez a gesztus is kifejezésre juttatta az ő közjogi méltóságukat, valamint hogy így az állam felé is jelezve lett, hogy őket is fel kell ruházni a megillető jogokkal és kiváltságokkal. Ezek az egyházmegyék viszont nem lettek kivéve a gyulafehérvár-fogarasi egyházmegye fennhatósága alól, így továbbra is annak voltak alávetve. A román konkordátum alapján pedig a gyulafehérvár-fogarasi érsekség nem tartozik az esztergomi érsek, hercegprímás joghatósága alá. Serédi viszont felhívta a görög katolikus püspökök figyelmét, hogy a hercegprímásnak, mint prímásnak és pápai legátusnak, a joghatósága kiterjed egész Magyarországra, függetlenül attól, hogy az adott egyházmegye nem az ő érseki tartományához tartozik.⁵⁸² További problémát jelentett állami szempontból, hogy az újonnan létrehozott nagybányai egyházmegye a magyar törvénykezésben nem volt becikkelyezve, vagyis jogilag nem létezett, ami miatt a püspököt nem hívták meg a felsőházba. A Vatikán szeretne volna megoldani a problémát azzal, hogy a nagyváradi-szamosújvári püspökséget érseki rangra emeli, így a három egyházmegye számára létrejönne egy új érseki tartomány és így elszakadhatnának a Romániában székelő érsektől. A magyar kormány viszont ebbe nem egyezett bele.⁵⁸³

A másik kérdésnek egyszerűen pontot tettek a végére. A Katolikus Státus az gyulafehérvári egyházmegyében beállt változások miatt csak, mint egyházmegyei tanács működött tovább.⁵⁸⁴ Az új bécsi döntés ugyanis a latin egyházmegyékben is változásokat hozott. A korábbi szatmári egyházmegye teljes egészében, a nagyváradi 9 plébánia kivételével visszakerült Magyarországhoz.⁵⁸⁵ A határváltozás következtében az 1939. decemberében kiutasított papok is hazatérhettek és folytathatták szolgálatukat saját egyházmegyéjükben.⁵⁸⁶

A gyulafehérvári püspökséget viszont az új határ kettéhasította, és így 163 plébánia került vissza az anyaországba, míg 86 plébánia a püspöki székhellyel, valamint magával Márton Áron püspökkel, Románia területén maradt.⁵⁸⁷ Márton püspök a magyar püspöki karnak jelezte, hogy az északi magyar területekre püspöki helytartóságot állít fel Kolozsvár székhellyel, aminek

⁵⁸² Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 272 – 273.

⁵⁸³ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 82.

⁵⁸⁴ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 80.

⁵⁸⁵ Ld. BEKE, M., *Madarász István kassai megyéspüspök (1884–1948)*, in Magyar Sion. Új folyam V (2011/1), 91.

⁵⁸⁶ Ld. FODOR, J., *A jóság elitje a XX. században. Dr. Bogdánffy Szilárd élete*, 47.

⁵⁸⁷ Ld. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, 85.

vezetője Sándor Imre, korábbi általános helynök lesz.⁵⁸⁸ Az északi részre költözött át a szeminárium a kispapok többségével, hiszen azok nagy része a Székelyföldről származott. A déli részről származó diákok és tanárok viszont Gyulafehérváron maradtak.⁵⁸⁹ Az új határokkal az egyházmegyén belül népvándorlás kezdődött, és rengetegen költöztek át az északi részekre, aminek következtében Erdély déli részén etnikai átrendeződés ment végbe, ami gyengítette a magyarság pozícióját a térségben.⁵⁹⁰ Márton püspök ugyan ezek után csak útlevelemmel látogathatta meg egyházmegyéje északi részét, ezt mégis gyakran megtette. Bérnakörutakat járt és papokat szentelt a magyar részeken, valamint nem szűnt meg buzdítani az itteni híveket és a megbékélés fontosságát.⁵⁹¹

Hogy megoldja az egyházkormányzati helyzetet, a kormány 1940-ben pro memoriát adott át a budapesti nunciának, valamint a Szentszéknek. Ez a memorandum 9 pontban tárgyalta a magyar kéréseket. Az első pont a szatmár-nagyváradai egyházmegye szétválasztását kérte, tekintettel arra, hogy a szatmári teljes egészében, a nagyváradai néhány plébánia kivételével teljes egészében visszakerült, így nincs szükség arra, hogy fennálljon az aequo-principaliter egyesítés. A második pont a nagyváradai görög katolikus püspökség vezetését tárgyalta, mivel Frentiu Traján Valér püspök a magyar katonák elől egyházmegyéje román részére szökött, viszont mind segédpüspöke, mind általános helynöke magyarellenes érzületű, ami miatt kérték elhelyezésüket. A kormány továbbá kérte, hogy Frentiu püspököt mondassák le és nevezzenek ki új püspököt az egyházmegye élére. A harmadik pont a máramarosi görög katolikus egyházmegye felszámolását kéri, amelyet nem a magyar király főkegyúri joga által hoztak létre, így annak püspöke – aki ellen a magyar kormánynak ugyan nincs kifogása – nem lehet felsőházi tag. A kormány ezért kéri, hogy a máramarosi plébániák csatoltassanak vissza a Trianon előtti egyházmegyéjükbe (hajdúdorogi és munkácsi), a megmaradó egyházközségeket pedig egyesítsék a nagyváradival. A negyedik pont a székelyföldi görög szertartású 39 plébániát kívánta visszacsatolni a hajdúdorogi egyházmegyéhez, amely ott vikariátust létesítene. Az ötödik pont az örmény katolikusok helyzetét akarta tisztázni, mivel annak három plébániája, köztük a székhelyül szolgáló Szamosújvár, Magyarországra kerültek. A magyar kormány javaslata szerint vagy innen kormányozza a határon túli területeit is az adminisztrátor, vagy pedig a dél-erdélyi híveket helyezték a gyulafehérvári püspök joghatósága alá. A memorandum

⁵⁸⁸ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 273.

⁵⁸⁹ Ld. ANDRÁS, I. – VENCSE, L., *Az erdélyi római katolikus egyház a múlt és jövő feszültségében*, in *Távlatok XII. – XIII.* (1993/4 – 5), 572.

⁵⁹⁰ Ld. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, 85.

⁵⁹¹ Ld. GERGELY, J., *Főpapok, főpásztorok, főbbik. Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből*, 256.

hatodik pontja az új határok által szelt egyházmegyékkel foglalkozott. A magyar kormánynak nem volt kifogása az ellen, hogy a gyulafehérvári püspök helynök által kormányozza egyházmegyéje északi részét, és azt is tudomásul vették, hogy a két görögkatolikus püspök szintén helynök által gyakorolja joghatóságát a román részekben. Azt viszont kikötötték, hogy a nagyváradi püspöknek a székhelyén kell laknia. A gyulafehérvár-fogarasi érseknek viszont nem fogadták el a joghatóságát a magyar területeken. A hetedik pont a joghatóságokat vizsgálta, amelyben elfogadták, hogy a gyulafehérvári püspök továbbra is a bukaresti érseknek lesz a szuffragáneusa, viszont a görög katolikus püspököket az esztergomi érsekség joghatósága alá kívánták csatolni. A nyolcadik pont a szentjebbi apátság javadalmi illetékességét akarta tisztázni, mivel az korábban mindig a budapesti várplébánost illette meg. Végül a kilencedik pont a román konkordátum érvényességét kérdőjelezte meg. A kilenc pontból végül csak az első pont lett, amelyiket maradéktalanul végrehajtottak, a második pontot részben (a nagyváradi egyházmegye magyar részén Hossu Gyula lett az apostoli kormányzó), a többit viszont elutasították. A görög katolikusok elleni intézkedések tulajdonképpen semmilyen eredményt nem értek el.⁵⁹²

A román származású és többségében román híveket pasztoráló görögkatolikus püspökökkel viszont mind az államnak, mind a többi püspöknek nehéz volt jó viszonyt ápolni. Ezek a püspökök ugyanis nem akarták elfogadni az esztergomi érsek fennhatóságát és mindentől függetlennek tartották magukat. A hercegprímás sérelmezte, hogy bár ő mindent megtesz a Romániából Magyarországra került görög szertartású egyházmegyékért, azok püspökei mégis elszigetelődnek, és még a katolikus nagygyűlésen sem képviseltetik magukat. Ezzel szemben folyamatosan felhánytorgatják sérelmeiket a magyar állammal szemben.⁵⁹³

A Jugoszlávia elleni hadjárat eredményeként visszakerült az egyházi közigazgatásba a bácskai apostoli kormányzóság, a baranyai háromszög 18 plébániája, amit visszacsatoltak a pécsi egyházmegyéhez, valamint a Muravidék és a Muraköz, amivel 24 plébánia került vissza Magyarországhoz.⁵⁹⁴ A délvidéken történt területi revíziót örömmel fogadták az ottani katolikus hívek. Az ottani egyházi vezetés azonban nehézségeket élt meg. A bevonuló magyar csapatok a szabadkai helynököt, Rajic Balázst börtönbe vetették 1918-as politikai

⁵⁹² Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 83 – 86.

⁵⁹³ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 285 – 287.

⁵⁹⁴ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 86.

szerepvállalása miatt. Budanović püspököt, a terület apostoli kormányzóját is korlátozták szabadságában, majd június 1-én felmentették szolgálatából.⁵⁹⁵

A bácskai apostoli kormányzóság megtartotta különállást, viszont a kormányzását a kalocsai érsekre Zichy Gyulára bízta, aki 1941. május 26-tól vette át ezt a szolgálatot. Ugyanezen a napon az érsek Ijjas Józsefet nevezte ki a terület érseki biztosává.⁵⁹⁶ Ijjas Szabadkán végezte hivatali kötelezettségeit, ahol hivatalt is berendezett magának.⁵⁹⁷ Budanović-ot mind a magyar kultuszminiszter, mind a budapesti nuncius el akart távolítani Szabadkáról. Angelo Rotta nuncius ezért a püspököt Budapestre, a domonkosok kolostorába parancsolta, hivatala alól pedig felmentette.⁵⁹⁸ Budanović viszont szabadkai plébános is volt, amely hivatalához viszont feltétlenül ragaszkodott. A magyar kormány el akarta érni a Szentszéknél, hogy mondassák le a volt apostoli kormányzót a plébánosi címéről is, de mivel Budanović püspök volt, ezért a Vatikán nem kényszeríthette erre. Végül az állam kénytelen volt engedni, hogy Budanović visszatérhessen Szabadkára plébánosként.⁵⁹⁹

Muravidék és Muraköz területén a kialakult helyzet joghatósági vitába torkollott. Muravidék ugyanis Trianon előtt a szombathelyi püspökség területét képezte, a Muraköz viszont a zágrábi érsekség része volt. A Szentszék rendelkezése szerint Grósz József szombathelyi püspök csak a Murától északra levő területen kapta meg a joghatóságot, mint muravidéki apostoli kormányzó. A Muraköz helyzetét viszont az is nehezítette, hogy a függetlenedett horvát állam is jogot formált rá, sőt a magyar csapatok már a horvátoktól foglalták el a területet.⁶⁰⁰

A magyar szándék az lett volna, ha a zágrábi egyházmegye részét képező 22 plébániát a lakosság integrálásáig apostoli adminisztratúrává alakítják át, amelynek kormányzója Pehm József (Mindszenty József) zalaegerszegi apátplébános lenne. Serédi hercegprímás még 1941 őszén kezdeményezte a Szentszéknél, hogy a területet csatolják a szombathelyi

⁵⁹⁵ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 113.

⁵⁹⁶ Ld. LAKATOS, A., *Gróf Zichy Gyula a kalocsai érseki széken (1923-1942)*, in *Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére* (szerk. Horváth, I. – Kikindai, A.) (Egyháztörténeti tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből 2), 124.

⁵⁹⁷ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 113 – 114.

⁵⁹⁸ Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A Kalocsai Érsekség évezrede*, 35.

⁵⁹⁹ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 114.

⁶⁰⁰ Ld. BALOGH, M., *Pehm József prelátus és a muraközi országgyarapodás in Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk.: Klestenitz, T. – Zombori, I.), 285 – 286.

egyházmegyéhez, ám a Vatikán nem akart a háború végéig politikai színezetű döntést hozni, ezért nem is változtak az egyházmegyei határok.⁶⁰¹

Az 1941. októberében szervezett Katolikus Nagygyűlésen minden visszatért terület képviseltette magát. Még a nagygyűlés elején a visszatért területek képviselői⁶⁰² kifejezték üdvözlétüket és hálájukat, hogy visszatérhettek a szentistváni országba. Rövid, de mégis sokatmondó beszédek voltak ezek, amelyek összekötötték az anyaországtól való elszakadtság fájdalmát és a hit népet megtartó erejét. Megtudhatjuk ezekből a beszédekből, hogy a Felvidéken kezdetben még felhangzott a szentmiséken a magyar himnusz. Illiczky felszólalásának különlegessége, hogy méltatja, sőt a történelmi *gens fidelissima*⁶⁰³ névvel említi meg a ruszin népet, akik szintén vágytak a Magyarországhoz való visszatérésre. Délvidék pedig azzal a kéréssel fordult az anyaországhoz, hogy az elnyomatás éveiben Istentől is elszakított népet segítsenek ismét hitre, Isten szeretetére és követésére nevelni. Ezek után a felszólalások után Czapik Gyula tette fel a nagy kérdést: Mit jelent a katolicizmus a megnagyobbodott Magyarországon?⁶⁰⁴ Válasza egyúttal a magyarságtudatnak is leírása: ölelkező testvériség. Azonban kifejti azt is, hogy az ország gyarapodás nem a pihenésre ad lehetőséget, hanem felszólít a további harcra, hogy a teljes szentistváni örökséget vissza lehessen állítani. A katolikusság ehhez a feladathoz az ország többségét képviseli: a megnagyobbodott ország lakosságának a 65,2%-át.⁶⁰⁵

4. Az egri érseki tartomány az ország gyarapodás idején

a) Az egri érsekség

A visszakerült egyházmegyék új püspökeinek kinevezése mellett az idős Szmrecsányi érsek is kezdeményezni szeretett volna egy püspökszentelést. Irodaigazgatóját, Subik Károly kanonokot szerette volna koadjutorrá kinevezni.⁶⁰⁶ Vitéz Subik Károly 1888. október 11-én született. Papi élete szinte teljes egészét Egerben, az érseki hivatal körül folyt. 1925. óta volt irodaigazgató, 1928. óta pedig főegyházmegyei főtanfelügyelő. Munkásságát 1926-ban

⁶⁰¹ Ld. BALOGH, M., *Pehm József prelátus és a muraközi országgyarapodás* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk.: Klestenitz, T. – Zombori, I.), 297 – 298.

⁶⁰² Báró Schell Péter kassai főispán, Illiczky Sándor munkácsi nagyprépost, Inczedy-Joksmann Ödön, Kolozs vármegye főispánja; Deák Leó, Bács-Bodrog vármegye és Zombor főispánja.

⁶⁰³ Leghűségesebb nép. Ezt a jelzőt a ruszinok még a Rákóczy-féle szabadságharcban kapták, mivel végig kitarítottak a fejedelem mellett.

⁶⁰⁴ Czapik előadását Dudás Miklós hajdúdorogi püspök olvasta fel, ugyanis a veszprémi püspök autóbalesetet szenvedett.

⁶⁰⁵ Ld. *Az országos katolikus nagygyűlések Magyarországon, 1933–1947. Válogatott beszédek és tudósítások* (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. Egyháztörténeti Források 9.) (szerk.: Gianone, A.), 245 – 256.

⁶⁰⁶ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 335.

címzetes apáti, 1929-ben kanonoki címmel tüntették ki.⁶⁰⁷ Serédi hercegprímás azonban nem értett egyet ezzel a kinevezéssel. Egyrészt azért mert Subikot túl nyers embernek tartotta, másrészt pedig azért, mert az egri érsekségnek már volt egy segédpüspöke, Kriston Endre személyében. Éppen ezért a bíboros kérte az idős érseket, hogy jelöljön meg alkalmas embereket erre a pozícióra. Szmrecsányi viszont kitartott Subik jelölése mellett, valamint Kristont és egy 80 éves idős papot nevezett még meg. Serédi ezért kérte a nunciust, hogy bár nem kell elvetni Szmrecsányi kérését, de az arról való döntést érdemes elhúzni. A nuncius megfogadta a javaslatot és ennek eredményeképpen Subikból nem lett koadjutor, bár élvezte a kormányzó támogatását a kinevezésben.⁶⁰⁸

Szmrecsányi Lajos a világháború közepén, 1943. január 28-án hunyt el. A Vatikán május 8-án hozta nyilvánosságra az *Osservatore Romano*-ban, hogy az egri érsekség élére Czapik Gyula veszprémi püspököt nevezték ki.⁶⁰⁹ Az ünnepi fogadtatásról, és az új érsek szívélyes fogadtatásáról még a nuncius is említést tett vatikáni jelentésében.⁶¹⁰

b) A kassai egyházmegye

A bécsi döntések következtében a kassai egyházmegye, székvárosával együtt 42 plébániával bővült ki a magyarországi részekben.⁶¹¹ Így a püspökség az anyarországban immár 3 főesperességgel, azokon belül 9 esperességgel, azaz 95 plébániával rendelkezett. A püspökség 96 plébániája maradt Szlovákiában.⁶¹²

A magyar egyházi és állami vezetés fő célja az volt, hogy a visszatérő területek egyháziilag újra egy egységet alkossanak a magyarországi részekkel, így pedig a kassai püspökség is újra egységes legyen a magyar részekben. Ehhez pedig hozzá tartozott, hogy a magyarok által nem igazán kedvelt akkori kassai apostoli kormányzó, Csárszky József ne maradjon a magyar részen püspökként, hanem maradjon a szlovák részen maradt terület kormányzója, Kassára pedig nevezzenek ki új püspököt.⁶¹³

Amikor a kormány elküldte jelöltjeinek nevét a Szentszék számára, egyúttal kérte, hogy az új kassai püspököt nevezzék ki a Magyarországon lévő szatmári részek apostoli kormányzójává,

⁶⁰⁷ <http://lexikon.katolikus.hu/S/Subik.html>

⁶⁰⁸ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 335.

⁶⁰⁹ Uo. 341.

⁶¹⁰ *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 2 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), 176.

⁶¹¹ Uo. 193 – 194.

⁶¹² Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 87.

⁶¹³ Uo. 77 – 78.

hogy így megfelelő jövedelemben részesüljön. Ekkor viszont már azt kérték, hogy ne Csárszky legyen a szlovák részen a kassai adminisztrátor, hanem az új kassai püspök nevezzen oda ki helynököt. Ezt a Szentszék nem fogadta el, sőt mi több kötelezték az új püspököt, hogy a szatmári javadalmakból köteles lesz valamennyit átadni a szlovák adminisztrátornak.⁶¹⁴

Az új püspök, Madarász István kinevezése 1939. július 21-én érkeztek meg Budapestre.⁶¹⁵ Az állami kérés alapján Madarász a kassai püspökség mellett a szatmári püspökség magyarországi részeinek is apostoli kormányzója lett.⁶¹⁶ Ez volt az alapja annak, hogy az 1939. október 3-i püspökkari gyűlésen Madarász átveszi a mérki apostoli kormányzó helyét a szatmári magyar rész gazdasági bizottságában.⁶¹⁷

A metropolitai jogok Madarász István püspökszentelésében viszonylagosan érvényesültek. Bár a főszentelő Serédi Jusztinián esztergomi érsek volt, a társszentelők között ott szerepelt Kriston Endre egri segédpüspök.⁶¹⁸

Két nappal az új püspök kinevezése előtt a Szentszék kiadta *Dioecesium fines* kezdetű bulláját, amellyel Kassa visszatért az egri érseki tartományba. Szlovákiában Csárszky Eperjes székhelyről irányította a kassai egyházmegye ott maradt 96 plébániáját, mint apostoli kormányzó. Ezekon kívül a néhány szatmári plébánia (5 darab⁶¹⁹)⁶²⁰ valamint később a felvidéki rozsnyói területek is az ő kormányzása alá kerültek.⁶²¹ Ezek az intézkedés október 5 és 6 közötti éjfélkor vált hatályossá.⁶²² A visszatért területeken az egyházi hatóság szabadon változtatta a személyi beosztást: új espereseket és plébánosokat nevezett ki, sőt egyházmegyei vizitációkat is tartottak.⁶²³

Madarász igyekezett egyházmegyéje területén békét teremteni. 55 éves korában tanulta meg így a szlovák nyelvet, hogy szót tudjon váltani híveivel, sőt prédikálni is tudjon nekik. Ezt minden olyan helyen megtette, ahol a településen több, mint száz szlovák volt. Ugyanakkor Kassán, ahol a lakosság mindössze 8%-a volt szlovák származású évenként háromszor tartott

⁶¹⁴ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 79 – 81.

⁶¹⁵ Uo.

⁶¹⁶ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 30.

⁶¹⁷ Ld. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között* vol. 2 (szerk. Beke, M.)(Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 13), Aurora, München – Budapest 1992, 220.

⁶¹⁸ <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bmadarasz.html>

⁶¹⁹ Palóc, Ungszenna, Nagyzalacska, Vinna, Ubrezs.

⁶²⁰ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 16.

⁶²¹ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 49 – 50.

⁶²² Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 264.

⁶²³ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 103.

külön számukra püspöki pontifikális misét, melyen prédikációban is szólt a néphez. Mivel azonban a Kassán élő szlovákok nem tudták volna megtölteni a székesegyházat, ezért a környező szlovák falvakban már hónapokkal előre hirdették az eseményt, hogy vegyenek részt rajta. Az új püspök nagy teret engedett a szlovák nyelv használatának a plébániákon is. Papjait is igyekezett az ebben való megbékélésre tanítani, ezért hogy jobban elsajátíthassák a másik nyelvét, így a szlovák papokat az egyházmegye déli, míg a magyar papokat az északi részekre küldte szolgálatra.⁶²⁴

c) A rozsnyói egyházmegye

Az I. bécsi döntés következtében a rozsnyói egyházmegye nagyobb része immár Magyarországon volt, ugyanis 43 plébánia került vissza Csehszlovákiától a székvárossal együtt. Ezek után csak 36 plébánia maradt csehszlovák részen.⁶²⁵ A rozsnyói egyházmegye visszacsatolt részeivel együtt Magyarországon 3 főesperesség, 9 esperesi kerület, 68 plébánia volt.⁶²⁶ A rozsnyói részek esetében is elvárták a most visszacsatolt részeknek a trianon után megmaradt plébániákkal való egyesítését. A rozsnyói részek esetében viszont nem követelt a magyar kormány új püspököt, itt elfogadták az akkori apostoli adminisztrátort, Bubnic Mihályt megyéspüspöknek. A megyésfőpásztori székre való kinevezése pedig 1939. július 21-én meg is történt.⁶²⁷

Két nappal a püspök kinevezése előtt a Szentszék kiadta *Dioecesium fines* kezdetű bulláját, amellyel Rózsnyó visszatért az egri érseki tartományba.⁶²⁸ Az egyházmegye 38, Szlovákiában maradt részeit Csárszky József kassai apostoli kormányzó irányította Eperjes székhelyről.⁶²⁹ Ezek az intézkedések október 5 és 6 közötti éjjélkor váltak hatályossá.⁶³⁰ A visszatért területeken az egyházi hatóság szabadon változtatta a személyi beosztást: új espereseket és plébánosokat nevezett ki, sőt egyházmegyei vizitációkat is tartottak.⁶³¹

A magyar részeket a főpásztor egységesnek tekintette és emiatt a magyar részen szolgáló papok közül többen kerültek az addigi csehszlovák részekre, és ugyanígy a Felvidékről is érkeztek papok az addigi anyaországi részekre. Ilyen volt Danics Lajos aki Bódvaszilason, Béres Gábor

⁶²⁴ EÉL, Busta Kassa 1948. 1-750. sz., 750/1948.

⁶²⁵ *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 1 (szerk. Csiky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), 193 – 194.

⁶²⁶ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 87.

⁶²⁷ Uo. 77 – 81.

⁶²⁸ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 49 – 50.

⁶²⁹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 87.

⁶³⁰ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 264.

⁶³¹ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 103.

aki Tornaszentandrás, és Perényi László aki Putnokon lett plébános.⁶³² A kinevezésekkel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy azok magyarországi gyakorlatáról Pájer egykori helynöknek kellett felvilágosítást adni a püspökségnek, ahol hozzá voltak szokva a kinevezéseknél a csehszlovák hatóságok elutasító magatartásához.⁶³³

Bubnics püspök látogatta is az egyházmegye déli részeit. Egyik legjelentősebb ilyen alkalom volt 1939-ben a homokterenyei templom felszentelése. De volt Zagyvapálfalván az új kultúrház megáldani, avagy Litkén bérmálni. Amikor nem tudott személyesen részt venni egy eseményen, Róbert Pobožný püspöki helynök lett megbízva a püspök helyettesítésére.⁶³⁴

d) A szatmári egyházmegye

A román konkordátum következtében elszakadt, egykor Szatmárhoz tartozó munkácsi apostoli kormányzóságból, annak székhelyével együtt 18 plébánia került a magyar fennhatóság alá az I. bécsi döntés következtében. Az adminisztrátúra 33 plébániája ekkor még Kárpátalja csehszlovák részén maradt.⁶³⁵

Amikor a kormány jelezte a Szentszék számára, kiket látna szívesen a visszatérő püspöki székhelyeken főpásztorként látni, a nevek leadása mellett azt is kérte, hogy az új kassai püspök egyúttal neveztesse ki a Magyarországon lévő szatmári részek apostoli kormányzójává, hogy így megfelelő jövedelemben részesüljön. A Szentszék ezt a felvetést elfogadta, ám kötelezte az új kassai püspököt, hogy a szatmári javadalmakból köteles lesz valamennyit átadni a szlovákiai kassai részek adminisztrátorának.⁶³⁶

Mivel a határrendezéssel a szatmári egyházmegye csehszlovák részéből több plébánia is visszakerült ezért különleges helyzet állt elő, mivel akkor az anyaegyházmegye két területe különálló kormányzóságként működött, az egyik Ungvár, a másik Mérk székhellyel.⁶³⁷ Székely Gyula mérki adminisztrátor, a kormányzóság alapításakor kiadott pápai rendelkezés alapján úgy gondolta, hogy mivel a kormányzóság területét a politikai határokhoz igazították, azok változásánál a Magyarországhoz csatlakozott részek az ő fennhatósága alá kell, hogy

⁶³² EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.

⁶³³ Ld. BARTÓK, B., *A rozsnyói egyházmegye magyarországi kormányzása 1937–1939 között*, 198. in <https://uni-eszterhazy.hu/api/media/file/2cf42ac273f825826bbdb5a61601f92f69b889d0>

⁶³⁴ Ld. VESZELOVSZKI, B., *Történeti áttekintés a Rozsnyói Egyházmegye magyarországi részének 1920 és 1952 közötti egyházkormányzatáról*, Magyar Sion XVI (2022), 262. in https://epa.oszk.hu/01300/01397/00032/pdf/EPA01397_magyar_sion_2022_02_253-272.pdf

⁶³⁵ *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 1 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), 193 – 194.

⁶³⁶ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 79 – 81.

⁶³⁷ *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 1 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), 192 – 193.

kerüljenek, míg az akkor még Csehszlovákiában maradt részeket továbbra is Szvoboda Ferenc láthatja el. Ezt a tervezetet a metropolitán keresztül a Szentszéknek is eljuttatta.⁶³⁸ Bár a magyar bíboros nem tartotta fontosnak egy új bulla kiadását, hanem egy egyszerű magyarázó rendelkezés kiadását is elégségesnek gondolta, a Szentszék mégis az új bulla kiadása mellett döntött.⁶³⁹ A hierarchia viszont a bulla kiadása nélkül is tudott érvényesülni, hiszen a visszakerült területek előjárói mind meghívást kaptak az 1939. január 13-i püspökkari megbeszélésre, amelyen hiánytalanul részt is vettek.⁶⁴⁰

Kárpátalja visszaszerzésével még inkább bővült a szatmári magyar rész: 1939. márciusában 24 plébánia került még Magyarországhoz.⁶⁴¹ A kormány törekvései viszont, miszerint a két szatmári részt a kassai püspök adminisztrálja, félreértésekhez vezetett. Ugyanis a helyi papság, valamint a területen illetékes földbirtokosok és közéleti személyek aggodalmukat fejezték ki afelett, hogy ezeket a területeket beolvasztják a kassai püspökségbe.⁶⁴² Ez persze nem valósult meg.

Madarász István, 1939. július 21-én történt, kassai megyéspüspöki kinevezésével a szatmári püspökség magyarországi részeinek is apostoli kormányzója lett.⁶⁴³ Az 1939. október 3-i püspökkari gyűlésen Madarász át is vette a mérki apostoli kormányzó helyét a szatmári magyar rész gazdasági bizottságában.⁶⁴⁴

A kormány 1940-ben kiadott pro memoriája, melyet a budapesti nunciusnak, valamint a Szentszéknek is átadtak első pontként foglalkozott a szatmár-nagyváradai egyházmegye kérdésével. A magyar állam az egyesített egyházmegye szétválasztását kérte, tekintettel arra, hogy a szatmári teljes egészében, a nagyváradai néhány plébánia kivételével teljes egészében visszakerült, így nincs szükség arra, hogy fennálljon az aequo-principaliter egyesítés. A pro memoria kilenc pontja közül végül csak ez az egy pont lett az, amelyiket maradéktalanul végrehajtottak.⁶⁴⁵

⁶³⁸ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 6215/1938.

⁶³⁹ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 49.

⁶⁴⁰ Ld. *A püspöki kar tanácskozásai* (szerk. Gergely, J.), 256.

⁶⁴¹ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 57.

⁶⁴² EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, jelzés nélküli, 1/VIII. 1939. dátumozással.

⁶⁴³ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 30.

⁶⁴⁴ Ld. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között* vol. 2 (szerk. Beke, M.) (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 13), Aurora, München – Budapest 1992, 220.

⁶⁴⁵ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 83 – 86.

A II. bécsi döntés idején az egyesített szatmár-nagyváradai egyházmegye szempontjából a legnagyobb kérdést a főpásztori szék betöltése jelentette. Fiedler István lemondása után a püspöki szék megüresedett. Az új püspök kinevezéséig a Szentszék Márton Áron gyulafehérvári püspököt nevezte ki apostoli kormányzónak. A román kormány legszívesebben Papp József nagyváradai kanonokot, szentjobbi apátot látta volna a püspöki székben, aki még a román csapatokkal hagyta el korábbi egyházmegyéjét, az egri érsekséget, és így az állam által kegyelt pap lett. A magyarok viszont nem nézték jó szemmel a román öntudatú pap jelöltségét, ezért mindent meg is tettek, hogy a Szentszéknel elérjék, hogy magyar püspököt nevezzenek ki. XII. Piusz pápa végül elfogadta, hogy amíg nem találnak megfelelő személyt a szatmár-nagyváradai püspökség élére, addig megmarad Márton Áron a kormányzónak. Az erdélyi püspök viszont nagy nehézségnek tartotta, hogy saját püspökségén kívül még kettő egyházmegyének megfelelő területen kell adminisztrátorkodnia, ezért is beajánlotta a püspökségre a kolozsvári jezsuita házfőnököt, Napholcz Pált.⁶⁴⁶

A jezsuita páter kifejezetten művelt egyéniségnek számított: tanulmányait Krakkóban és Leuvenben végezte. Egyetemi képzése után Krakkóban szolgált 1933-ig, majd innen visszatérve, Romániába, Szatmáron, majd pedig Kolozsváron teljesített szolgálatot, ahol, mint házfőnök, plébános és kiváló hitszónok, bizonyította rátermettségét.⁶⁴⁷ A Román Királyságban élő magyarság kiemelkedő képviselői, Gyárfás Elemér szenátorral az élen, viszont aggodalmukat fejezték ki a gyulafehérvári püspök jelöltje ellen, és sokkal szívesebben látták volna Schriffert Béla nagyváradai kanonokot a püspöki székben. A magyar kormány szintén osztotta ezt a véleményt, annak ellenére, hogy a magyar jezsuitákat is megkeresték a számukra ismeretlen Napholczról való tájékozódás végett. Legnagyobb problémát az a téves gondolat okozta, hogy az új püspök jezsuitaként a román tartományfőnök, a görögkatolikus Firceanak befolyása alá kerülne. A vatikáni államtitkár rendkívül szellemes válaszból oszlatta el a kormány aggodalmát, ugyanis rámutatott arra, hogy a legnagyobb probléma a jezsuita püspökökkel kapcsolatban az, hogy vitáznak a generálissal.⁶⁴⁸

Napholcz atyát 1940-ben nevezték ki püspöknek.⁶⁴⁹ Apor Gábor vatikáni követ igyekezett a magyar kormányt megnyugtatni és elmondani, hogy Napholcz magyar származású, kiváló pap

⁶⁴⁶ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 83 – 84.

⁶⁴⁷ Ld. TEMPFLI, I., *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*, 53.

⁶⁴⁸ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 336 – 337.

⁶⁴⁹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 82.

és nem fog függeni püspökként a jezsuita tartományfőnöktől. A Szentszék választása azért esett őrá, mert Schriffertet a román kormány nem fogadta volna el.⁶⁵⁰ A II. bécsi döntés okozta új politikai helyzetre való tekintettel, Napholcz, a jezsuita generális tanácsára felajánlotta lemondását.⁶⁵¹ Márton Áronnak, mint apostoli kormányzónak viszont helynököket kellett kineveznie Szatmárra és Nagyváradra is, hogy a lekipásztori munka zavartalanul folytatódhasson.⁶⁵² A szatmári rész kormányzója Pakocs Károly kanonok, a nagyváradi részé pedig Schriffert Béla kanonok lett.⁶⁵³

A magyar kormány elég hamar jelezte a Vatikánnak szándékát, hogy az újra Magyarországhoz került szatmári-nagyváradi részeket válasszák külön, állítsák vissza eredeti egységüket a magyar részekben lévő apostoli kormányzóságokkal és nem melleleg kerüljenek vissza korábbi tartományi beosztásukba: Szatmár legyen Eger, Nagyvárad pedig Kalocsa szuffragáneusa. A két püspöki szék betöltését pedig az *intesa semplice* szerint kell, hogy intézzék.⁶⁵⁴ A Szentszék késlekedésére tett panaszt Lindenberger János debreceni apostoli kormányzó Luttor Ferenc nagykövetségi tanácsosnak, mivel szerette volna mihamarabb a területek egyesítését, mert szerinte ez a késlekedés súlyos lelki károkat okoz. A protestánsok ugyanis könnyebben teret tudtak nyerni, kihasználva a katolikus hierarchia bizonytalan helyzetét.⁶⁵⁵

A két területet végül a Szentszék 1941. június 28-án választotta ketté a *Dioecesium circumscriptionum immutatio* kezdetű bullával, amellyel együtt a kassai apostoli kormányzóságot is felszámolta, valamint minden korábbi plébániát visszacsatolt a két egyházmegyéhez.⁶⁵⁶ Csak öt plébánia volt az egyházmegyékből, ami Szlovákiában maradt, ezek Csárszky apostoli kormányzóra lettek bízva, aki a Szlovákiában maradt egyesített kassai és rozsnyói rész főpásztora lett. Az újraegyesült szatmári püspökségnek 118 plébániája lett, amelyeken 210 egyházmegyes és szerzetes pap tevékenykedett, nagyjából 200000 hívő lelki üdvéért.⁶⁵⁷ Az egyesítés következtében a területi beosztás alsó szintje is helyreállt, így visszaállt

⁶⁵⁰ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 337.

⁶⁵¹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 82.

⁶⁵² Ld. VIRTH, L., *Katolikus kisebbség Erdélyben* (Egyházfórum könyvei 7), 24 – 25.

⁶⁵³ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 88.

⁶⁵⁴ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 337 – 338.

⁶⁵⁵ *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 2 (szerk. Csiky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), 129.

⁶⁵⁶ <https://www.szatmariegyhazmegye.ro/a-szatmari-egyhazmegye-tortenete/> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28)

⁶⁵⁷ Ld. TEMPFLI, I., *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*, 66.

az 1926. előtti espereskerületi beosztás is.⁶⁵⁸ A két területet viszont továbbra is Márton Áron kormányozta.⁶⁵⁹

A helyi érület azonban már kezdett megmutatkozni, önmagában abban is, hogy a szatmári részekre kinevezett Pakocs Károly helynök levélben köszöntötte az egri érseket, és jelezte számára helynöki kinevezését.⁶⁶⁰ November 8-án a pápa újabb rendeletet adott ki, amelyben a különválasztott két egyházmegyét nem helyezte vissza eredeti érsekeik egyháztartományába (Szatmárt az egri, Nagyváradot a kalocsai érsek alá), hanem mindkettőt közvetlenül a Szentszék alá rendelte.⁶⁶¹ Pakocs helynök azonban kérte az engedélyt az egri érsektől, hogy elintézzze a Szentszéknel, hogy a szatmári püspökség az érsekséghez fordulhasson a másodfokú egyházi bíraskodás ügyeiben. Ezt Szmrecsányi érsek nemhogy megengedte, hanem külön örömét fejezte ki afelett, ha ez megvalósul.⁶⁶² Erre 1942-ben került sor, amikor is Sacra Congregatio Consistorialis a Kánonjogi kódex 1594. kánon 3. §-ra⁶⁶³ hivatkozva mindkét egyházmegyének kikötötte, hogy másodfokú bíraskodásra az érseki egyházmegyékhez kell fordulniuk.⁶⁶⁴ Ezt a jogi kapcsolatot erősíti meg Angelo Rotta 1943-ban küldött jelentése Maglione bíboros államtitkárnak, amelyben Szatmárt az egri érseki tartomány részeként jelöli meg.⁶⁶⁵ Az érseki joghatóság kiterjesztése azonban nem történt meg, bár ezt maga a metropolita is várta volna. A nunciatúra azonban várakozásra intette az érseket és bízta, hogy a jelenlegi helyzet pusztán ideiglenes.⁶⁶⁶

Hóman Bálint kultuszminiszter októberre elküldte a magyar jelölteket a szatmári püspöki székre (a nagyváradit később tervezték betölteni, addig pedig a szatmári püspök lesz az apostoli kormányzója). A kormány jelöltjei között szerepelt Luttor Ferenc apostoli protonotárius, Subik Károly egri kanonok, valamint a két kormányzó, Pakocs és Schriffert.⁶⁶⁷ A szatmári hívek Meszlényi Zoltánt látták volna legszívesebben a püspökség élén. Ebben a közvéleményben a

⁶⁵⁸ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 60.

⁶⁵⁹ <https://www.szatmari-egyhazmegye.ro/a-szatmari-egyhazmegye-tortenete/> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28)

⁶⁶⁰ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 5880/1941.

⁶⁶¹ Ld. TEMPFLI, I., *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*, 63.

⁶⁶² EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 486/1942.

⁶⁶³ Pro causis primum agitatis coram Archiepiscopo qui caret Suffraganeis vel coram loci Ordinario immediate Sedi Apostolicae subiecto, fit appellatio ad Metropolitanam, de quo in can. 285.

⁶⁶⁴ <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-34-1942-ocr.pdf> AAS 1942, 100.

⁶⁶⁵ *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 2 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2022, 362.

⁶⁶⁶ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 4203/1942.

⁶⁶⁷ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 88.

legnagyobb latot az nyomta, hogy az esztergomi segédpüspök egyik nagybátyja, Meszlényi Gyula 1887-1905 között már betöltötte ezt a tisztséget.⁶⁶⁸

XII. Piusz viszont 1942. március 26-án egy olyan személyt nevezett ki, aki nem volt a jelöltek között (bár a kormányt megkérdezte politikai ellenvetéséről): Scheffler Jánost, a kolozsvári egyetem egyházjog tanárát. Az új püspököt két nappal később nagyvárad apostoli kormányzóvá is kinevezték.⁶⁶⁹ A püspökszentelésre május 17-én került sor Szatmáron. A főszentelő Serédi hercegprímás volt, társszentelők pedig Glattfelder Gyula és Madarász István.⁶⁷⁰ Madarász jelenléte a társszentelők között a metropoliai köteléket sugallja, hiszen, mint a másik szuffragáneus egyházmegye főpásztora volt jelen.⁶⁷¹

Még kinevezése után Scheffler levelet intézett Szemerecsányi érsekhez, melyben bár kitért arra, hogy jelen helyzetben nem áll fenn a szuffragáneusi viszony, magát mégis „hűséges suffraganeusa” megjelöléssel címezte, és mint ilyen adta a metropolita tudomására saját kinevezését.⁶⁷² Bár nagyváradra nem neveztek ki egyelőre új püspököt, Scheffler szorgalmazta a nagyvárad püspöki szék betöltését, már csak abból az okból is, mert saját egyházmegyéje kormányzása így is teljesen lekötötte.⁶⁷³ A nagyvárad részek könnyebb kormányzása érdekében ezért Schriffert Béla kanonokot nevezte ki helynöknek.⁶⁷⁴ Scheffler püspök egyházmegyéjének szervezésébe kezdett és ez a szervezés immár újra az egész területet érintette. Új plébániákat és lelkészségeket alapított, többek között 1943-ban Tiszakerecsenyben,⁶⁷⁵ vagy 1942-ben Aporligeten.⁶⁷⁶

5. A háború vége és a határok visszaállása

A II. világháború előrehaladtával a szovjet Vörös Hadsereg elkezdte visszaszorítani a német csapatokat és 1944. augusztus 23-án elérték Románia határát. A románok ugyanezen a napon

⁶⁶⁸ Ld. CSIZMADIA, A., *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, 338.

⁶⁶⁹ Ld. BURA, L., *Hűségesen, fáradhatatlanul. Scheffler János szatmári megyéspüspök életútja*, Római Katolikus Püspökség, Szatmárnémeti 1991, 38 – 41.

⁶⁷⁰ Ld. TEMPFLI, I., *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*, 66.

⁶⁷¹ <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsche.html>

⁶⁷² EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 1963/1942.

⁶⁷³ *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 2 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), 162.

⁶⁷⁴ EÉL, Busta Dioeceses Szatmár 1923-, 3077/1942.

⁶⁷⁵ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmusa.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa*, 62.

⁶⁷⁶ EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 353/1952.

átálltak a szövetségesek oldalára.⁶⁷⁷ Október 6-án a szovjet hadsereg és az 1. csehszlovák hadtest belépett Szlovákia területére.⁶⁷⁸

Magyarország így a front szomszédságába került, Horthy kormányzó pedig megkezdte a lépéseket a háborúból való kiugrásra. Bár a magyar vezetés alapvetően az angol és amerikai csapatokkal kereste a megállapodás lehetőségét, a szovjet csapatok közelsége miatt szükségessé vált, hogy Moszkvában is tárgyalások kezdődjenek. A fegyverszüneti tárgyalások 1944 őszén kezdődtek meg, miközben a Vörös Hadsereg már Magyarország területén folytatott offenzívákat. A Faragho Gábor vezérkari főnök vezette magyar küldöttség október 8-án a kormányzó felhatalmazásával aláírta a fegyverszüneti megállapodást, amely tartalmazta a magyar határok visszaállítását az 1937. december 31 előtti állapotába. Horthy Miklós kormányzó október 15-én rádióbeszédben jelentette be a fegyverszünetet, viszont ebben nem szerepelt az átállítás, vagy az arcvonalak megnyitása a szovjet csapatok előtt.⁶⁷⁹ Ugyanezen a napon a német csapatok elfogták a kormányzó fiát, ifjabb Horthy Miklóst. Erről a hírről a kormányzó a bejelentés előtt értesült.⁶⁸⁰ A nap végére a kormányzó viszont hagyta magát rábeszélteni a lemondására, a kiáltvány visszavonására, Valamint Szálasi Ferenc kormányfői kinevezésére.⁶⁸¹

Szálasi nemzetvezetőként tekintett magára, amely címet a parlament is megadott számára, politikája pedig a náci Németország kiszolgálását célozta meg.⁶⁸² Ennek a kiszolgálásnak egy fő pontja volt, hogy az országban egyre előrébb nyomuló szovjet csapatokat Budapesten meg kell állítani és a várost a végsőkéig védeni kell. A Vörös Hadsereg 1944. karácsonyára kerítette be a várost, amelyet két részben tudtak bevenni: Pestet január 18-án, Budát február 13-án. A főváros felszabadítása után harminc hadosztály folytatta a harcokat a Dunántúlon, ahol a területek többszörösen is gazdát cseréltek, de végül a szovjet csapatok április 4-re elmondhatták, hogy felszabadították Magyarországot a fasiszta elnyomás alól.⁶⁸³

„A nyilas hatalomátvétel, a front megérkezése és nyomában az újabb megszállás átmenetileg lehetetlenné tették a katolikus egyház normális működését.”⁶⁸⁴ A szovjet csapatok előretörésével a visszacsatolt területekre ismét visszatértek az azt magukénak érző államok. Így

⁶⁷⁷ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 161.

⁶⁷⁸ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 262.

⁶⁷⁹ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 161 – 163.

⁶⁸⁰ Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 437 – 438.

⁶⁸¹ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 164.

⁶⁸² Ld. CARTLEDGE, B., *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, 442.

⁶⁸³ Ld. GERGELY, J. – PRITZ, P., *A trianoni Magyarország. 1918–1945*, 165 – 166.

⁶⁸⁴ GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, 320.

Észak-Erdélybe is megjelent a román hatóság, ami bosszút állva a magyar lakosságon megkezdte annak deportálását, munkatáborba hurcolását. Nagy megpróbáltatást jelentett még a Maniu-gárdisták kegyetlenkedése, vérengzése is. Ezt megelégtelve a szovjetek kiharcolták a románokat a térségből, ami így, mint autonóm terület működött.⁶⁸⁵ Észak-Erdélyt végül 1945. március 9-én, Sztálin jóváhagyásával visszacsatolták Romániához.⁶⁸⁶

A helyzet a déli országrészekén sem volt egyszerűbb. a jugoszláv előretörések következtében Ijjas érseki biztos elhagyta bácskai állomáshelyét.⁶⁸⁷ Grósz érsek kénytelen volt Budanovičot újra kinevezni a terület kormányzására, amelyről a beleegyező levelet 1944. december 19-én kapta meg.⁶⁸⁸ Az egyházkormányzati intézkedések viszont egyelőre nem indultak meg, mivel a magyar fegyverszüneti egyezmény, amelyet 1945. január 20-án írtak alá Moszkvában, kiutasította a szentszéki diplomáciát az országból. Angelo Rotta nunciának április 6-án kellett elhagynia Magyarország területét.⁶⁸⁹

Az egyházkormányzati bizonytalanság viszont érezhető volt már akkor is, amikor a front még Magyarországon volt. A nuncius április 3-i jelentésében megemlíti, hogy a rozsnyói püspöki szék megüresedett, és ehhez viszont megjegyzi, hogy ez csak annyiban evidens kijelentés az ő részéről, amennyiben a terület még Magyarországhoz tartozónak mondható. A szovjetek amúgy is a trianoni határokat tekintették érvényesnek, ez pedig az egyházmegyék szétagoltságában is megmutatkozott. Az újonnan létrejövő apostoli kormányzóságokat általános helynökök irányították, akik széles körű fakultásokat kaptak azon okból, hogyha nem tudnának érintkezni püspökeikkel.⁶⁹⁰

⁶⁸⁵ Ld. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, 85 – 86.

⁶⁸⁶ Ld. MARTON, J., *Márton Áron küzdelme a kommunizmus idején Mindszenty József bíboros szellemében*, in *Mindszenty József és kortársai: vértanú és hitvalló püspökeink* (szerk. Mohos, G.), Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, Budapest 2012, 12.

⁶⁸⁷ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 117.

⁶⁸⁸ Ld. *Grósz érsek naplója* (szerk.: Török, J.), Szent István Társulat, Budapest, 77.

⁶⁸⁹ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 74 – 75.

⁶⁹⁰ *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 2 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), 235.

VI. MAGYAR EGYHÁZ A HÁBORÚ UTÁN

1. Egyházi válság a háború után

Magyarország 1945. január 20 óta megszállt országnak számított, tekintve, hogy a szövetséges országok katonai csapatai jogszerűen tartózkodtak az országban. Ekkor jött létre a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, melynek elnöke Vorosilov szovjet marsall volt. Mivel pedig hazánk a szovjetek érdekszférájába tartozott, így a szövetséges államok tagjai mindenben teret engedtek a szovjet akaratnak, melyet azok érvényesíteni is tudtak az országban.⁶⁹¹

A világháborút követő éveket a magyar egyház is válságos helyzetben kezdte meg. Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek, aki oly sokat fáradozott a magyar katolicizmus régi fényének helyreállításán, még a háború utolsó napjaiban, 1945. március 29-én váratlanul elhunyt. A káptalan Drahos János kanonokot, általános helynököt választotta meg káptalani helynöknek. Az érsek temetésére április 2-án került sor, amely elvégzésére Angelo Rotta nuncius lett felkérve.⁶⁹² Az apostoli nuncius pár nappal később kénytelen volt a szovjet politikai nyomásra elhagyni az országot. Ezt a szovjetek azzal indokolták, hogy mivel Rotta 1944. október 15-e után a helyén maradt, ezzel de facto elismerte a Szálasi-kormányt.⁶⁹³ Mielőtt elúzték volna sikerült még intézkednie az úgymond magára maradó magyar egyház legfontosabb kérdéseiben. Így informálódott az új esztergomi érseki jelöltekről, valamint felruházta Grósz kalocsai érseket azokkal a rendkívüli felhatalmazásokkal, amelyek szükségesek lehetnek, amíg nem képesek érintkezésbe lépni a Szentszékkal.⁶⁹⁴

A magyar püspöki kar 1945. május 24-én ült össze a háború után először. Az ülés elején megemlékeztek a háború alatt elhunyt püspökökről: Serédi Jusztinián prímásról; Mikes János címzetes érsekről, korábbi szombathelyi püspökről, aki 1945. március 28-án hunyt el; Apor Vilmos győri püspökről, aki vértanúságot szenvedett április 2-án; és Bubnics Mihály rozsnyói püspökről, aki még február 22-én hunyt el. Egyúttal arról is megemlékeztek, hogy az 1938-ban visszakerült területeken szörnyű nehézségeket éltek át. Több papot kiutasítottak, sőt mi több meg is gyilkoltak. Pontos adatok viszont ekkor még nem álltak rendelkezésükre.⁶⁹⁵ Megbeszélték továbbá, hogy kérik a külügyminisztérium segítségét, a környező országokban

⁶⁹¹ Ld. MÉSZÁROS, I., *Prímások, Pártok, Politikusok 1944–1945. Adalékok a Magyar Katolikus Egyház XX. századi történetéhez*, Szent István Társulat, Budapest 2005, 98 – 99.

⁶⁹² Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1985, 10 – 11.

⁶⁹³ Ld. SZABÓ, CS., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár, Budapest 2005, 29.

⁶⁹⁴ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 19.

⁶⁹⁵ http://real.mtak.hu/27125/3/BEKE_15_09_14_u.pdf, 54 – 55.

élő magyarok elleni atrocitások, illetve kitelepítések beszüntetésére.⁶⁹⁶ A püspöki kar arról határozott, hogy az esztergomi, kalocsai, kassai és rosznyói egyházmegyék, amelyekben az országhatárok változása következtében jelentősebben több pap volt, így segíthetnek azokon az egyházmegyéken, ahol paphiánnyal küzdenek.⁶⁹⁷ Ez esetben az érdekelt egyházmegyék érdeklődjenek az adott egyházmegyénél.⁶⁹⁸ A kassai egyházmegyébe érkezett is megkeresés. Szilágyi Gyulát kérték a veszprémi egyházmegyébe. Szilágyi kezdeményezte is, hogy a veszprémi püspökségben jelentkező paphiányt elsősorban a kassai egyházmegyes papokkal akarják megoldani. Ez elsősorban ideiglenes átvételt jelentett volna, melyben, ha a papok jól teljesítenek, abban az esetben két év után inkardinálják őket az egyházmegyébe.⁶⁹⁹ Mindszenty kérvényezte is Madarásznál, hogy számára néhány papot szíveskedjen küldeni.⁷⁰⁰ Hogy a paphiány tartós volt, azt jelzi az is, hogy a hercegprímás 1946-ban megismételte kérését Madarász püspök felé. Ekkorra azonban már megoldódtak a kassai részeken az elhelyezési problémák, ám egy esetleges újabb kiutasítás esetén készséget mutattak papok exkardinálására.⁷⁰¹

Ami még problémát jelentett a magyar katolikus egyház számára, az a földreform, ami miatt elveszítette birtokai nagy részét.⁷⁰² Március 17-én ugyanis az ideiglenes kormány elrendelte, hogy az 1000 katasztrális holdat meghaladó mezőgazdasági birtokokat és a 100 és 1000 kat. hold közé eső úri birtokokat kisajátítják. Ez a rendelkezés pedig az egyházat is érintette.⁷⁰³ Az addigi 862704 holdnyi birtokból 765684 holdnyt sajátítottak ki, így a magyar egyház számára összesen csak 92020 kat. holdnyi terület maradt, mint megélhetési alap. A rászoruló plébániák, iskolák és más egyházi jogi személyek részesültek még juttatásban, melynek összessége 19739 kat. hold volt, így összesen 111759 kat. hold maradt egyházi tulajdonban.⁷⁰⁴ Ez annyiban volt nehéz, hogy ezzel az egyház elveszítette azt az anyagi alapot, amellyel fenntarthatta iskoláit, szociális intézményeit, egészségügyi munkáját.⁷⁰⁵ A kormány viszont elismerte feladataként,

⁶⁹⁶ http://real.mtak.hu/27125/3/BEKE_15_09_14_u.pdf, 62 – 63.

⁶⁹⁷ Ld. SZUROMI, SZ. A., *A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*, in Magyar Sion. Új folyam V (2011/1), 102.

⁶⁹⁸ http://real.mtak.hu/27125/3/BEKE_15_09_14_u.pdf, 77.

⁶⁹⁹ EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 434/1945.

⁷⁰⁰ EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 205/1945.

⁷⁰¹ EÉL, Busta Kassa 1946. 2201-2927. sz., 2771/1946.

⁷⁰² Ld. DANKÓ, L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in *A katolikus egyház Magyarországon* (Ecclesia sancta 1.) (szerk.: Somorjai, Á. – Zombori, I.), Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága, Budapest 1991, 75.

⁷⁰³ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), Új Misszió Alapítvány, Miskolc 1992, 9.

⁷⁰⁴ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 24 – 25.

⁷⁰⁵ Ld. DANKÓ, L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in *A katolikus egyház Magyarországon* (Ecclesia sancta 1.) (szerk.: Somorjai, Á. – Zombori, I.), 75.

hogy az egyház anyagi szükségleteiről gondoskodjon, így az egyházi személyzet fizetéséről, valamint államsegéllyel az egyházi intézmények fenntartásáról. (Ezt a segílyt Mindszenty kezdettől fogva visszautasította).⁷⁰⁶ Ekkor már megmutatkozott, hogy a püspökök között sincs teljes egyetértés az új hatalommal való viszonyulásban. Mindszenty vezetésével egy keményvonalas irány alakult ki, amely keményen bírálta az új közigazgatási rendszert és az egyházat ért atrocitásokat; míg Czapik a megfontolt, békés lépések híve volt, hogy nehogy magukra haragítsák a hatalom birtoklóit.⁷⁰⁷

A kormány számára is kérdést jelentett az esztergomi érsek kinevezése, tekintve hogy továbbra is érvényesnek tekintették az 1927-es megállapodást a Szentszékkal, és élni akartak a jelölés jogával. Jelöltjei a következők voltak: Bánáss László debreceni plébános, Márton Áron erdélyi püspök⁷⁰⁸, Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát, Czapik Gyula egri érsek, Grósz József kalocsai érsek, valamint Jánosi József jezsuita atya.⁷⁰⁹ A Szentszék a kormány igénybejelentését megelőzve, szeptember 17-én Mindszenty József veszprémi püspököt nevezte ki esztergomi érseknek. Bízta abban, hogy a püspök, aki nem alkudott meg a fasizmussal és megmutatta hűségét az egyház felé, az a kommunista hatalommal szemben is helyt fog állni.⁷¹⁰ Személye ellen a kormánynak semmi kifogása nem lehetett, tekintve, hogy az új hercegprímás megjárta a nyilasok börtönét, így belehelyezkedett a korban kedvelt 'antifasiszta' szerepbe.⁷¹¹

A magyar kormány 1945-ben többször is tiltakozott a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál az őshonos magyarság valamint a magyar papság – különösképpen is Tost Barnabás kassai lelkész és Madarász István kassai püspök – kiutasítása ügyében.⁷¹² Október közepéig 37 magyar papot telepítettek ki, akik között még csehszlovák állampolgár is volt.⁷¹³ A háború után a határok visszaállásával Csehszlovákiában mintegy hatszázezer, Romániában kétmillió, a Szovjet

⁷⁰⁶ Ld. LÁSZLÓ, T. L., *Az egyház és állam viszonyának alakulása Magyarországon a második világháború után*, in *Katolikus Szemle* XVI (1964/1), 19.

⁷⁰⁷ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 22.

⁷⁰⁸ Az erdélyi püspök, a fasizmussal való szembenállásával nyerte el a kormány rokonszenvét, ezért is szerepelt ilyen előkelő helyen a jelöltek listáján. Miután viszont tudomást szerzett jelöléséről, elhárította magától, mivel az ő küldetése az erdélyi hívekhez szólt. Ld. GERGELY, J., *Főpapok, főpásztorok, főrabbiak. Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből*, 258.

⁷⁰⁹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 36 – 37.

⁷¹⁰ Ld. DANKÓ, L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in *A katolikus egyház Magyarországon* (Ecclesia sancta 1.) (szerk.: Somorjai, Á. – Zombori, I.), 76.

⁷¹¹ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 80.

⁷¹² Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 139.

⁷¹³ Ld. *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989* (szerk.: Havasy, Gy.), A szerző kiadása, Budapest 1990, 39.

Unióban kétszázézer, Jugoszláviában pedig félmillió magyar maradt.⁷¹⁴ A csehszlovákiai kitelepítések miatt a magyar hívek Mindszenty József esztergomi érsekhez fordultak segítségért, aki mind Harry S. Truman amerikai elnököt, mind pedig VI. György angol királyt tájékoztatta a magyarok nehéz sorsáról.⁷¹⁵ Értesítéséből megtudjuk, hogy a deportálások következtében a komplett családok mellett, az őket szolgáló papságot is deportálták a Szudéta-vidékre.⁷¹⁶

Tildy Zoltán miniszterelnök igyekezett volna a háború előtti egyházi diplomácia visszaállítására. Ezt jelezte Mindszenty hercegprímásnak is, aki erről értesítette később a pápát. XII. Piusz nagyon örült ennek a hírnök és kilátásba helyezte Angelo Rotta nuncius visszahelyezését Budapestre, aki szintén nagyon örült volna ennek.⁷¹⁷ Mindszenty viszont még ekkor kifejezte gyanúját a helyreállításokkal szemben, tekintve, hogy ezzel nem annyira az egyház érkei tudnának érvényesülni, mint inkább az új kormány legitimálása történne meg.⁷¹⁸ Ennek ellenére az esztergomi érsek itthon a püspöki kart és a kormányt is úgy tájékoztatta, hogy lehetséges a Szentszékkal való diplomáciai kapcsolat megújítása. A kormány már jelöltjét is megnevezte Cavallier József külügyi főosztályvezető, meghatalmazott miniszter személyében, aki majd a magyar ügyeket képviseli a Vatikánban. Az egyre inkább erősödő kommunista befolyás, az egyház elleni intézkedések (katolikus egyesületek feloszlása, fakultatív hitoktatás bevezetése stb.) egyre inkább az ellenállás szerepkörébe helyezte az egyházat és így bármi nemű diplomáciai kapcsolat erőltetése, a helyi egyház elleni fellépést jelenthette volna, amit az egyetemes egyházfő nem kívánt teljesíteni.⁷¹⁹ Talán az egyházi diplomácia újrakiépítésének késleltetésében fontos szerepe volt annak is, hogy nem akarják a kiépülő szocialista rendszert és annak intézkedéseit legitimizálni, hiszen az kellemetlen helyzetbe hozta volna a hercegprímást. A kommunista hatalomátvétel után minden kapcsolatfelvételre irányuló kezdeményezés el is halt. Az egyháziak csakis illegálisan tudtak kapcsolatot teremteni a Vatikánnal, de azt sem folyamatosan.⁷²⁰

Az országban elkezdődtek a politikai változások. 1946. február 1-én kikiáltották a Magyar Köztársaságot, aminek következtében a püspökök elveszítették a királyság korában fennálló

⁷¹⁴ Ld. SOMORJAI, A., *Segnato dalla Corona di Santo Stefano Protore d'Ungheria. Saggi raccolti 1992-2020*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2021, 330.

⁷¹⁵ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 135.

⁷¹⁶ Ld. *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989* (szerk.: Havasy, Gy.), 40.

⁷¹⁷ http://real.mtak.hu/27125/3/BEKE_15_09_14_u.pdf, 100 – 101.

⁷¹⁸ Ld. MINDSZENTY, J., *Emlékirataim*, 109.

⁷¹⁹ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 80 – 83.

⁷²⁰ Uo. 83.

előjogaikat. Még ugyanezen év júliusában, Rajk László belügyminiszter elrendelte a Magyar Cserkész Szövetség és a KALOT felosztatását, majd pedig további 1500 társadalmi egyesület és egyházi ifjúsági szervezet működését szüntették be.⁷²¹ Az egyre inkább erősödő szocialista rendszer ellen az esztergomi érsek, Mindszenty József vált vezéralakká. Bár személyét folyamatos támadások érték, ő annál inkább kiállt az egyház igazáért, és bátran bírálta a kiépülő pártállam egyházellenes lépéseit.⁷²² Erre kiváló példa a kormány 1947-es lépése, amelyben be akarta szüntetni a kötelező iskolai hitoktatást. Amikor a parlamentben március 12-én felvetették ezt az ötletet, a hercegprímás olyan szintű országos tiltakozó kampányba kezdett, hogy abba még a Vörös Csepel munkásai is aktív szerepet vállaltak. A püspöki kar körlevélben fejtette ki a fiatalság neveléséről vallott nézeteit és tárta fel a kommunisták szándékát. Ekkor még sikerült a baloldal szervezkedését megghiúsítani, hiszen az országos ellenállásra való tekintettel, a hitoktatás fakultatívvá tétele és a kommunista tankönyvek bevezetése lekerült a parlamenti napirendről.⁷²³ A püspöki karon belül viszont kezdett kialakulni egy ellenpólus, azokból a püspökökből, akik nem támogatták feltétlenül mindenben a hercegprímást, helyette külön tárgyalásokba kezdtek az állam képviselőivel. Ennek az ellenpólusnak vált a vezéralakjává Czapik Gyula egri érsek.⁷²⁴

Az egyre erősödő kommunista hatalom kitűzte céljait: a klerikális reakcióval való leszámolást. 1948-ban olyan megállapodásokra kívánta rávenni a püspöki kart a pártvezetés, amely teljesen az állami befolyás alá vonta volna a magyar egyházat. Ebben mind Mindszenty, mind pedig a püspöki kar tagjai a Szentszékkal való kapcsolatfelvételt szorgalmazták, tekintve, hogy kánoni tiltás volt rá, hogy országok püspöki karai átfogó megállapodásokat eszközöljenek ki az állami vezetéssel. Persze ez Rákosiékát nem érdekelte, véleménye szerint az az egyház belső ügye, hogy ők mit beszélnek meg egymással.⁷²⁵ A kommunisták a protestáns egyházakkal már 1948-ban megegyeztek és így a sajtó által hadjáratot tudtak folytatni a katolikus egyházzal szemben, hogy míg a protestánsok a haladás bajnokai, addig a katolikusok annak ellenségei.⁷²⁶

⁷²¹ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 12 – 13.

⁷²² Ld. GÁRDONYI, M., *A Magyar Katolikus Egyház önértelmezése a pártállam idején*, in *Vigilia* 69. (2004/1), 25 – 26.

⁷²³ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 15.

⁷²⁴ Ld. DANKÓ, L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in *A katolikus egyház Magyarországon* (Ecclesia sancta 1.) (szerk.: Somorjai, Á. – Zombori, I.), 76 – 77.

⁷²⁵ Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 84 – 85.

⁷²⁶ Ld. DANKÓ, L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in *A katolikus egyház Magyarországon* (Ecclesia sancta 1.) (szerk.: Somorjai, Á. – Zombori, I.), 77.

Viszont nem csak pszichológiai hadviselést kezdtek el a kommunisták, hanem támadásba lendültek és megkezdték első lépéseiket az egyház intézményeivel szemben. Ennek a küzdelemnek első csatatere az egyházi iskolák voltak. Rákosi szerette volna az egyházak iskoláit államosítani, hogy így egységes nevelést tudjanak bevezetni az országban. Ez ellen nem csak a püspökök tiltakoztak körleveleikben, hanem a hívek is több mint 500 helységről küldtek levelet az államosítási tervek visszavonására. Ebben a feszült helyzetben jött kapóra a kormánynak az úgynevezett pócspetri ügy, amikor is június 3-án a helyi hívek tömege a megjelent karhatalmat körbevéve pusztán érdeklődni kívántak az államosításról. Sajnálatos módon egy jelenlévő rendőr kezében elsült a fegyvere, amellyel így halálos sérülést okozott saját magának. A kormány ezt az esetet rögtön felhasználta, egyrészt a hívő parasztság megfélemlítésére, másrészt hogy az államosítás ügyét mihamarabb véghezvigyék. A kommunista rendszer szinte azonnal zár alá helyezte az egyházi iskolák ingó- és ingatlan vagyonát, majd ezután június 16-án a parlament megszavazta az államosítást. 4885 iskolát vettek el így az egyházaktól, melyből 3148 katolikus volt.⁷²⁷

A püspököknek 1948-ban *ad limina* látogatásra kellett mennie Rómába. Hamvas és Bánáss püspökök augusztusban elindultak, Czapik érsek viszont szeptemberben indult el az örök városba, miután tárgyalt Rákosival a magyar egyház jövőjéről. Elsőként Montini és Tardini helyettes államtitkárokkal tárgyalt, akik közül Montini hajlandóságot mutatott egy *modus vivendire*, Tardini viszont Mindszenty álláspontját képviselte. XII. Piusszal szeptember 29-én találkozott az egri érsek Castel Gandolfóban. Czapik előadta véleményét, mely szerint az orosz jelenlét tartós lesz az országban, így ajánlottnak tartana egy apostoli vizitátor kiküldését Magyarországra, aki helyben tud tájékozódni és javaslatot tenni a Vatikán számára. Czapik erre a célra Gennaro Verolino egykori nunciaturai uditore-t javasolta, a pápa viszont ragaszkodott Angelo Rotta egykori nuncius személyéhez. Ezt a Szentszék el is határozta és megigényelte a vízumot Rotta számára a beutazáshoz. Ennek a vízumnak a kiadását azonban a kommunisták megtagadták.⁷²⁸ Czapik igyekezett azon lenni, hogy véghezvigye tervét, ezért a kormány beleegyezésével elküldte Mócsy Imre jezsuita atyát, aki a kormány egy másik ajánlatát vitte el a Szentszékhez: elfogadja az apostoli vizitátort, de pert fog indítani Mindszenty ellen. December 17-én végül a római magyar követ közvetítésével a kormány visszavonta ajánlatát.

⁷²⁷ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 18 – 19.

⁷²⁸ Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 85 – 86.

Mócsy, akinek küldetése így semmissé vált, elhozta a püspököknek a Vatikán üzenetét, mely szerint legyenek bátrak és protestáljanak. Czapik javaslatait pedig teljesen elvetették.⁷²⁹

1948. karácsony másnapján az Államvédelmi Hatóság letartóztatta Mindszenty bíborost, a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés, valutaüzérkedés és kémkedés gyanújával. A Vatikán igyekezett védelmébe venni az egyház bíborosát és megmentéséhez bevonni a nemzetközi közvéleményt. Rákosi meghívta a püspököket tárgyalásra az ügyel kapcsolatban, ám a Vatikán kijelentette, hogy semmilyen megállapodás nem jöhet létre, amíg Mindszenty szabadon nem engedik.⁷³⁰ A püspöki kar is nyilatkozatot adott ki, melyben hangsúlyozta az Apostoli Szentszék illetékességét a tárgyalásokban, illetve bátorította a híveket, hogy a jelenlegi helyzetben is igyekezzenek az egyház törvényei szerinti magatartást tanúsítani. Emellett pedig imádkozzanak magyar hazánkért.⁷³¹ A bíboros mindeközben válogatott kínzásokon esett át: heteken át ütlegették, megalázták emberi méltóságában, valamint akaratbénító szereknek vetették alá.⁷³² A hercegprímás tárgyalása 1949. február 3-án kezdődött meg, Olti Vilmos bírói elnöklete alatt, és február 8-án kihirdette az ítéletet: az életfogytiglani fegyházbüntetést.⁷³³

1949. év elején a magyar kormány a Vatikán tudtára hozta, hogy függetlenül a hercegprímás ügyétől, fenntartja a lehetőséget az egyházzal való megegyezésre. A Szentszék viszont abszurditásként kezelte a kommunista vezetésnek ezt az óhaját, hisz összeegyeztethetetlen a megállapodás, miközben így bánnak az egyház egyik bíborosával. Emellett pedig hangoztatta a lelkiismereti szabadság fontosságát, amelynek mindenhol meg kell valósulnia, többek közt az igehirdetésben és a hitoktatásban is. Ennek következtében a püspöki kar is elállt mindennemű tárgyalástól, holott még 1948. végén, Mindszenty vezetésével, hajlandóságot mutatott a tárgyalásokra.⁷³⁴

1949. február 2-án a kommunista vezetés kikiáltotta a népköztársaságot, aminek szinte azonnali következménye lett a nyugati határ lezárása, az úgynevezett vasfüggöny felállítása.⁷³⁵ Október 22-én a minisztertanács előírta az alkotmányra való eskütételt mindazok számára, akik állami

⁷²⁹ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, Kairosz Kiadó, Budapest 2004, 15 – 16.

⁷³⁰ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 87 – 88.

⁷³¹ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 30/1949.

⁷³² Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 20.

⁷³³ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 87 – 88.

⁷³⁴ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, 17 – 18.

⁷³⁵ Uo. 20.

jövedelem kiegészítésben részesülnek.⁷³⁶ Mivel pedig a papok és a hitoktatók kaptak havi kongruát, így rájuk is érvényes volt ez a rendelet.⁷³⁷ A püspöki kar ebben a kérdésben köztes megoldást talált: a kongruában részesülő papok számára megengedte ugyan az eskütételt, de maguk számára ezt visszautasították, mondván hogy azt csakis a Szentszék engedélyével tehetik meg. A szerzetesi előljárók ugyanezen indokkal utasították el az eskütételre való felszólítást. Ez persze alapot adott arra, hogy a kommunisták fő ellenséget lássanak a püspökökben és a szerzetesekben, mint a klerikális reakció vezéralakjaiban. A központi vezetőség június 1-én határozatot tett a teljesen feleslegesnek nyilvánított szerzetesség felszámolására.⁷³⁸ Ezzel kívánták kikényszeríteni a püspöki kar beleegyezését a megállapodásra. Grósz érsek ugyanis attól tartott nem csak a több mint tizenegyezer szerzetest, de több ezer egyházmegyés papot is Szibériába deportálnak.⁷³⁹ 1950. augusztus 30-án a kommunista vezetés így kikényszerítette, hogy Grósz József kalocsai érsek, aki ez időben a püspöki kar elnöki tisztét is betöltötte, aláírja az állammal való megegyezést, amely által az egyház teljesen alávetette magát az állam akaratának. Ennek fő pontja a szerzetesrendek feloszlata volt, ám más komolyabb következményekkel is járt: egyes szemináriumokat bezártak, egyházi személyeket tömegesen hurcoltak el.⁷⁴⁰ A püspöki kar támogatta ebben a megállapodásban a népköztársaság társadalmi rendjét, és vállalta, hogy minden olyan egyházi személlyel szemben fellép, aki ezzel szembeszegülne. Vállalta a részvételt az állami öt éves tervben, valamint támogatta a békemozgalmat. Az állam ezzel szemben biztosította a vallásszabadságot, megengedte nyolc egyházi iskola újranyitását, és azok fenntartására négy szerzetesrend működését, valamint vállalta az egyház anyagi támogatását.⁷⁴¹

A szerződés következtében szeptember 7-én megvonták a szerzetesrendek működési engedélyét, aminek következtében 23 férfirend 182 rendházát és annak 2582 tagját, valamint 40 női szerzetesrend kb. 450 rendházát és annak nagyjából 10000 tagját érintette. Ez alól viszonylagos kivételt jelentettek a bencések, ferencesek, piaristák és a szegény iskolánövérék,

⁷³⁶ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 21 – 22.

⁷³⁷ Ld. SZABÓ, Cs., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, 40.

⁷³⁸ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 21 – 22.

⁷³⁹ Ld. DANKÓ, L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in *A katolikus egyház Magyarországon* (Ecclesia sancta 1.) (szerk.: Somorjai, Á. – Zombori, I.), 77.

⁷⁴⁰ Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 88 – 89.

⁷⁴¹ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, Szent István Társulat, Budapest 2001, 126.

akiknek viszont korlátozták létszámát.⁷⁴² Az elbocsájtott szerzetespapok közül voltak, akiket a püspökök átvettek, és így folytathatták lelkipásztori tevékenységüket, viszont voltak, akik a munkás életben próbálták meg végezni apostolkodó szolgálatukat, ami viszont több esetben is a papi identitás elvesztésével járt. Az aláírás végett a Szentszék elmarasztalta a kalocsai érseket, holott a püspöki kar végig kiállt amellett, hogy az ilyen szerződések megkötésére csakis a Vatikán illetékes.⁷⁴³

A kommunisták ezek után viszont szabadon úgy gondolták, hogy beleszólásuk van az egyház ügyeibe. Példának okáért a novemberben kalocsai segédpüspöknek kinevezett Bárd János és egri segédpüspöknek kinevezett Endrey Mihály felszenteléséhez a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa nem járult hozzá. Ennek következtében a Vatikán sem erőltette a püspöki kinevezéseket. 1959-ben újra próbálkoztak, ekkor Belon Gellért pécsi, illetve Winkler József szombathelyi segédpüspökké való kinevezésére⁷⁴⁴, de a pártállami vezetés ezekre is nemet mondott.⁷⁴⁵

Grósz érseket 1951-ben letartóztatták, több püspököt internáltak, illetve házi őrizetbe vettek. A kommunista hatalom célja az volt, hogy húsz éven belül felszámolja az egyházakat, és ez ügyben megtörténtek az első komoly lépések.⁷⁴⁶ Grósz érseket államellenes összeesküvés, kémkedés, valutaüzérkedés és a legitimista restauráció előkészítésének vádjával ítélték el. Az ő pere azonban nem csak a püspökök, hanem a szerzetesek elrettentését is szolgálta, hiszen vele együtt börtönre ítélték Endrédi Vendel zirci apátot, Hagyó-Kovács Gyula ciszterci-, valamint Csellár István pálos szerzetest, valamint halálra ítélték Vezér Ferenc pálos szerzetest.⁷⁴⁷ Ez év május 15-én törvényjavaslatot tettek az Állami Egyházügyi Hivatal létrehozására, melynek célját május 18-án határozták meg: a felekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtása. Emellett az ÁEH feladata volt az egyházak személyi és dologi ügyeinek az intézése, amely által megcsönkítették a püspökök egyházkormányzati jogkörét, és megadta a lehetőséget, hogy a jelentősebb egyházi pozíciókba az állam által preferált békepapok kerülhessenek. Mindezt az egyházmegyei hatóságokhoz kiküldött miniszteri biztosokon,

⁷⁴² Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 23 – 24.

⁷⁴³ Ld. DANKÓ, L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in *A katolikus egyház Magyarországon* (Ecclesia sancta 1.) (szerk.: Somorjai, Á. – Zombori, I.), 78.

⁷⁴⁴ Míg Bárdot 1951-ben, Winklert pedig állami hozzájárulással 1964-ben felszentelték, addig Endreyt csak 1972-ben, Belont pedig csak 1982-ben engedték püspökké szentelni.

⁷⁴⁵ Ld. SZABÓ, Cs., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, 35.

⁷⁴⁶ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 88 – 89.

⁷⁴⁷ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 26 – 27.

ügynevezett „bajszos püspökökön” keresztült tette meg, akik beleegyezése nélkül semmilyen egyházkormányzati tevékenység, papi helyezés nem valósulhatott meg.⁷⁴⁸ Emellett pedig a békepapok is beleszóltak a püspökségek irányításába, hiszen a püspöki helynökök, provikáriusok, irodaigazgatók és titkárok mind közülük kerültek ki, ráadásul mindegyik másik egyházmegyéből volt, mint ahol szolgálatot teljesített.⁷⁴⁹ Az ÁEH-n belül több fő- és alosztály volt található. A katolikus egyház esetében minden püspökségnek külön osztálya volt. A püspököket rendszeresen behívták a főosztályokra, ahol kihallgatáson kellett részt venniük, és véletlenül sem az őket megillető bánásmóddal fogadták őket.⁷⁵⁰

A letartóztatott Grósz érsek helyett az egri érsek, Czapik Gyula vette át a püspöki kar elnöki tisztét. Az egri érsek igyekezett szinte mindenben együttműködni a kommunista hatalommal, hogy így tudja az egyháznak azt a kis megmaradt maradékát megmenteni, nagy küzdelmek közepette.⁷⁵¹ A megfélemlített püspöki kar kénytelen volt szolidaritását kifejezni a Népköztársaság iránt és elfogadni a békepapi mozgalmat. Az Elnöki Tanács ezután törvényben erősítette meg, hogy fenntartja magának a főkegyúri jogot, vagyis hogy a főbb egyházi tisztségek csakis az Elnöki Tanács elfogadásával tölthetők be. Július 21-én a parlament dísztermében a püspöki kar, valamint az érseki és püspöki helynökök letették az államesküet az alkotmányra.⁷⁵² 1950-től az egyház kénytelen volt visszaszorulni a templomok és plébániák falai közé, miközben folyamatos atrocitásokat éltek át a fenyegetésekben, a hitoktatás elleni aknamunkában és a rágalomhadjáratokban.⁷⁵³ A püspökök is két út közé kerültek. Voltak, akik lemondtak az ellenállás politikájáról és hajlandóak voltak együttműködni a hatalommal, még ha hatalmas árat is kellett ezért fizetni. Erre a legjobb példa, maga a püspöki kar elnöke, Czapik Gyula volt. Viszont voltak olyan püspökök is, akik a passzív ellenállásban látták a legjobb megoldást, velük szemben viszont a pártvezetés nem volt rest az erejét fitogtatni. Így például Pétery József váci püspökkel szemben, akit 1952-ben Hejcére internáltak.⁷⁵⁴

1952-ben a párhatalom elrendelte hat egyházmegyei szeminárium (Szombathely, Veszprém, Pécs, Székesfehérvár, Kalocsa és Vác) bezáratását. Ezzel a lépéssel kívánták a meglévő

⁷⁴⁸ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 25 – 27.

⁷⁴⁹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 127.

⁷⁵⁰ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, 62.

⁷⁵¹ Ld. LÁSZLÓ, T. L., *Az egyház és állam viszonyának alakulása Magyarországon a második világháború után*, in *Katolikus Szemle XVI* (1964/1), 26.

⁷⁵² Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 26 – 27.

⁷⁵³ Ld. DANKÓ, L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in *A katolikus egyház Magyarországon* (Ecclesia sancta 1.) (szerk.: Somorjai, Á. – Zombori, I.), 78.

⁷⁵⁴ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 133 – 134.

maradék papneveldét minél jobban az ellenőrzésük alá vonni.⁷⁵⁵ Az országban így csak hat szeminárium maradt: Budapesten, Esztergomban, Győrben, Egerben és Szegeden, illetve a görögkatolikusok számára Nyíregyházán.⁷⁵⁶ Emellett törekedtek az iskolai fakultatív hitoktatás lemorzsolására, valamint a templomi hitélet ellehetetlenítésére is.⁷⁵⁷

Az egyházzal való leszámolás tervét azonban hamar újra kellett gondolni. Sztálin halála után válság mutatkozott a közép-kelet-európai országokban.⁷⁵⁸ Magyarországon Rákosi hatalma elkezdett meginogni, sőt, július 2-án kénytelen volt kormánya lemondani. Az új miniszterelnök, Nagy Imre a törvénytelen ségek megszüntetését tűzte ki feladatának, mely az egyházakra is kiterjedt. A püspöki kar is bizakodással tekintett az új miniszterelnökre. Czapik érsek is remélte az egyes sérelmek orvoslását. Ez valamilyen szinten meg is valósult: a főpásztorok visszakapták pecsétjeiket; júliusra véget értek az internálások; az augusztus 20-án amnesztiában részesült papok számára pedig engedélyezték a szolgálatot. Október 27-én széleskörű tárgyalásokra került sor, ahol további engedményeket kapott az egyház.⁷⁵⁹ 1955-ben a bebörtönzött püspökök felé is pozitív lépések történtek: Mindszentyt júliusban a börtönből Hosszúheténybe vitték kényszerlakhelyre.⁷⁶⁰ Innen november 2-án Felsőpeténybe szállították az ottani Almásy kastélyba, szintén kényszerlakhelyként.⁷⁶¹ Októberben Grösz érsek börtönbüntetését is felfüggesztették és kényszerlakhelyre vitték.⁷⁶² A pozitív változások azonban nem voltak hosszú életűek. Rákosi igyekezett visszaszerezni hatalmát, aminek következtében lejárató kampányba kezdett Nagy Imrével szemben, kijelentve, hogy nézetei opportunisták, nem egyeznek meg a marxista ideológiával. Rákosi végül elérte célját és 1955. április 14-én kizárták Nagy Imrét a pártvezetésből, április 18-án pedig felmentették miniszterelnöki tisztségéből. Rákosi restaurációja után az egyházzal folytatott kemény bánásmód is megújult.⁷⁶³

⁷⁵⁵ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 29.

⁷⁵⁶ Ld. SOMORJAI, A., *Segnato dalla Corona di Santo Stefano Protore d'Ungheria. Saggi raccolti 1992-2020*, 331.

⁷⁵⁷ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 29.

⁷⁵⁸ Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 91.

⁷⁵⁹ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 32 – 33.

⁷⁶⁰ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 144 – 145.

⁷⁶¹ Ld. *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989* (szerk.: Havasy, Gy.), 93.

⁷⁶² Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 144 – 145.

⁷⁶³ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 36.

1956. a változások éve volt Magyarországon. Czapik érsek április 25-én elhunyt. A magyar püspöki karon belül így egy dilemmahelyzet alakult ki, tekintve hogy egyik érsek sem tudta elfoglalni az elnöki tiszteletet. Így a május 11-i püspökkari tanácskozás két táborra hozott létre: a püspökök egyik része Shvoy Lajos székesfehérvári püspököt szerette volna az elnöki tisztségben tudni, aki nem volt kibékülve a hatalommal, mondhatni igazából csak megtűrt személy volt a hatalom szemében. A Czapikot egykor támogató püspökök viszont el kívánták érni Grósz szabadon bocsájtását, hogy elfoglalhassa az elnöki tisztséget. A többség emellett döntött és küldöttséget intézett Hegedűs András miniszterelnökhöz, hogy kieszközöljék az érsek szabadságát.⁷⁶⁴ Május 12-én pedig szabadon engedték Grósz József kalocsai érseket, aki így ismét elfoglalta helyét, mint a püspöki kar elnöke. XII. Piusz pápa június 29-én, a nándorfehérvári diadal 500. évfordulója kapcsán adott ki apostoli levelet, melyet elsősorban három fogvatartott bíborosnak (Mindszenty, Stepinac és Wyszyński) intézett, de ugyanúgy szánta a kommunista országok püspökeinek, papjainak és híveinek. Ebben a levélben mindnyájukat buzdította a szenvedések elviselésére és a kitartásra, mert, ahogy a török felett győzött a keresztény összefogás, úgy fog majd az újpogányság felett is győzedelmeskedni.⁷⁶⁵ Az év folyamán pozitív eredményként könyvelhető el, hogy többször is előfordultak papi amnesztiák.⁷⁶⁶

Október 23-án kitört Budapesten a forradalom, aminek a következménye volt, hogy Mindszenty október 30-án kiszabadult fogságából.⁷⁶⁷ A Pálincás-Pallavicini vezette rétsági páncélosalakulat október 31-én Felsőpetényből Budapestre vitték a hercegprímást.⁷⁶⁸ A kiszabadult bíboros Shvoy és Péteri püspökökkel november 2-án megbeszélést tartott, amelynek következtében felszólította a megyéspüspököket a békepapok vezető szerepükből való felmentésére, és az idegen békepapok visszaküldésére saját egyházmegyéjükbe.⁷⁶⁹ Egyes püspökök ezzel már megelőzték a bíboros kérését és intézkedtek róla, hogy egyházmegyéjük főbb hivatali posztjaira végre megfelelő embereket nevezzenek ki.⁷⁷⁰ A forradalmat a pápa is figyelemmel kísérte, és rokonszenvéről biztosította a szabadságáért küzdő magyar népet. A szentatya ugyanúgy aggodalmát fejezte ki a szovjet csapatok bevonulásakor, és elítélte

⁷⁶⁴ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 146 – 147.

⁷⁶⁵ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 91 – 92.

⁷⁶⁶ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 148.

⁷⁶⁷ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 91 – 92.

⁷⁶⁸ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 149.

⁷⁶⁹ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 40.

⁷⁷⁰ Ld. SZABÓ, CS., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, 33.

mindennemű erőszakot. Mindszenty október 4-én az amerikai nagykövetségre menekült. Kádárék szökött fogolynak minősítették a bíborost és minden áron el akarták szigetelni őt.⁷⁷¹ Október 5-én azért még sikerült levélben 11 békepapot eltiltania minden papi funkciótól, mely végzést Szabó Imre segédpüspök végre is hajtott (a pártvezetés később ezért Huguagra költöztette).⁷⁷² Mindszentyt élete és szabadsága megvédése végett fogadta be az amerikai misszió, és azért engedték meg, hogy maradjon, mert a házi őrizet, a börtön vagy legrosszabb esetben a Szovjetunióba való elhurcolás várt volna rá. Az itt töltött ideje alatt eleinte csak az USA elnökéhez és a külügyminisztereknek írt leveleit kézbesítették, majd pedig a pápához küldött üzeneteit is feladták, hogy ezzel segítsék elő a bíboros mihamarabbi távozását az intézményből.⁷⁷³

A forradalom után a kommunista vezetésnek meg kellett fontolnia, hogyan viszonyuljon az egyházhoz. A pártállam számára továbbra is fontosak voltak a békepapok, viszont a Vatikán konkrétan kifejezte azt a szándékát, hogy a magyar püspökök mentse fel ezeket a papokat helynöki, valamint irodaigazgatói tisztségükből.⁷⁷⁴ 1957-ben Kádárék úgy tekintették, hogy a hatalommal szemben nem ellenséges szemléletű papok és hívek, mind szövetségesnek tekintendők. Épp ezért tárgyalásokat kívánt kezdeményezni a püspökökkel, ám a Szentszék figyelmeztette Grósz érseket, hogy ezek a tárgyalások továbbra is a Szentszéknek vannak fenntartva. 1956. után a kommunista vezetés sokkal hatékonyabban tudta az egyházat belekényszeríteni az alárendelt pozícióba, viszont nem akkora nyilvánossággal, mint azt Rákosiék tették. Kádárék a csendes leszámolás hívei voltak.⁷⁷⁵ Az év folyamán azonban több püspök ellen történtek fellépések: a váci püspököt Hejcére, Kisberk Imre székesfehérvári segédpüspököt Dunabogdányba internálták februárban, augusztusban Badalik Bertalan veszprémi püspököt is Hejcére hurcolták. Szabó Imre esztergomi segédpüspököt, mivel végrehajtotta Mindszenty rendeleteit, ezért eltanácsolták Budapestről.⁷⁷⁶ 1957. január 30-án a kormány úgy határozott, hogy mindazokat az intézkedéseket, amelyeket Mindszenty

⁷⁷¹ Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 91 – 92.

⁷⁷² Ld. SZABÓ, Cs., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, 33.

⁷⁷³ Ld. SOMORJAI, Á., *Az amerikai levéltárak titka. Válogatott írások Mindszenty bíborosról*, Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Budapest 2021, 63 – 64.

⁷⁷⁴ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 42.

⁷⁷⁵ Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 93 – 94.

⁷⁷⁶ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 43.

kiszabadulása után intézett, azokat a pártvezetés semmisnek tekinti.⁷⁷⁷ 1958-ban aztán a korábbi fontos szerepet betöltő békepapok is visszakerültek magas beosztásaikba, azok pedig, akik 1956-ban együttműködtek Mindszentyvel, vagy esetleg általa kaptak kinevezést helynöki pozíciókra, azokat igyekeztek minél távolabbra helyezni a fontosabb helyektől.⁷⁷⁸ A papok elleni atrocitások is megkezdődtek 1960-ban. Bár akkor még csak 8 papot tartóztattak le, ez már előre jelezte, hogy további állami retorzióra lehet majd számítani. A következő évben nagyjából száz papot hurcoltak el.⁷⁷⁹ 1962-ben az ÁEH felszólította a püspököket arra, hogy az államnak nem tetsző papokat vonják ki a lelkipásztorkodás alól. De mivel erre a püspökök nem voltak hajlandóak, ezért a hivatal üzött el 64 papot a szolgálatból. Schwartz-Eggenhofer Artúr, esztergomi apostoli kormányzó felé pedig azzal a felszólítással mentek, hogy az érsekség 113 papját, három papnövendékét és két kitett kispapját részesítse kánoni büntetésben, különben a belügy fog eljárást indítani ellenük. Az apostoli kormányzó épp azért, hogy megmentse ezeket az embereket a börtöntől, egyeseket véglegesen, másokat ideiglenesen függesztett fel a papi szolgálatból. (Ezeket a papokat 1990-ben, Paskai László rehabilitálta).⁷⁸⁰

A kommunista hatalom virágkorának mérlege a következő: 1945-1964 között két püspök halt meg internálás közben, 14 püspököt börtönöztek be, vagy tartózkodott kényszerlakhelyen. A 3582 egyházmegyes pap közül 360-an, az 1421 szerzetespap közül pedig 940-en tapasztalták meg a börtönt. A bebörtönzött egyháziak számát tovább növelte a nem pap, illetve női szerzetesek. 34 pap volt, akit kivégeztek, avagy meghalt a börtönben.⁷⁸¹

2. Magyar-szentszéki megállapodás

A Szentszék és a Magyar Népköztársaság között egészen az 1960-as évek elejéig a szembenállás volt jellemző. '56 után, miután Kádár János került hatalmi pozícióba, az egyház úgy érezte lehetősége nyílik a kapcsolatok rendezésére.⁷⁸² 1962-ben maga a Szovjetunió vezetése vetette fel a katolikus többségű szövetséges népköztársaságok vezetőinek (magyar, lengyel és csehszlovák pártvezetők, illetve a francia kommunista párt vezetője), hogy lehetségesnek tartja a Vatikánhoz való közeledést. Kádár szerint ez a Magyar Népköztársaság

⁷⁷⁷ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2005, 292.

⁷⁷⁸ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 45 – 46.

⁷⁷⁹ Uo. 52 – 53.

⁷⁸⁰ Uo. 56.

⁷⁸¹ Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A magyar egyház évezrede*, 145 – 146.

⁷⁸² Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 301 – 302.

számára mindenképpen előnyös lenne, bár nyilván az egyház is előnyösnek ítélné.⁷⁸³ A kommunista vezetés XXIII. János megválasztásában látta a kormány és az egyház közötti kapcsolatok más megítélését.⁷⁸⁴ A kommunista rezsim 1961-re el is kezdett hajlandóságot mutatni az egyházzal kapcsolatos viszonyának normalizálására.⁷⁸⁵ Ennek önös érdekei is voltak, hiszen ezt a magyar kommunista vezetés a rokonszenv elnyerése végett is tette a különböző országok felé, hogy majd könnyebben tudjon kölcsönöket megigényelni.⁷⁸⁶ Az első lépéseket a magyar állam tette meg, amikor először is a törökországi követ útján kapcsolatba léptek az ottani apostoli delegátussal. 1961. nyarán Radó Polikárp, budapesti teológiai professzor jelezte Rómában a Szentszéknek a kormány tárgyalási szándékát. Később még további három kapcsolatfelvétel történt, de a Vatikán ezekkel nem elégedett meg, és ragaszkodott a kapcsolatok szabályszerű felvételéhez. A kommunisták a nyílt kapcsolatfelvételt továbbra sem erőltették, helyette 1963. májusában az éppen Bécsben tartózkodó Agostino Casarolihoz, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának altitkárához intéztek egy titkos küldöttséget, hogy meghívást intézzenek hozzá Budapestre. Az érsek pedig elfogadta ezt a meghívást.⁷⁸⁷ A küldöttség tagjai Hamvas Endre és Brezanóczy Pál voltak, akiktől Casaroli tudott tájékozódni a magyar egyházi helyzetről.⁷⁸⁸

Az 1960-as évek elején a Vatikán is megpróbált a békülés szándékával nyitni a Magyar Népköztársaság felé, így tárgyalásokat kezdeményezett a két fél között. Ennek fő oka az egyre inkább húzódó Mindszenty-ügy volt, aki a forradalom leverése után az amerikai nagykövetségen talált menedékre és azóta is ott tartózkodott.⁷⁸⁹ A Szentszék párhuzamosan kezdte meg tárgyalásait mind Magyarországgal, mind pedig Csehszlovákiával. Mindez a II. vatikáni zsinaton vette kezdetét, amikor is az első ülészak végén (a magyar zsinati atyáknak 1962. december 6-án, a csehszlovákoknak december 7-én) egy *Pro memoria*-t nyújtottak át, ami a tárgyalások megkezdését jelentette. Az államtitkárság ugyanis a két kommunista ország közeledési szándékát látta abban, hogy engedélyezték néhány püspök számára a zsinaton való részvételt.⁷⁹⁰ A magyar ordináriusok közül Hamvas Endre csanádi és Kovács Sándor szombathelyi püspök, valamint Brezanóczy Pál egri apostoli kormányzó vehetett részt a zsinat

⁷⁸³ Ld. SZABÓ, CS., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, 31 – 32.

⁷⁸⁴ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, 32.

⁷⁸⁵ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 124.

⁷⁸⁶ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945–1991* (Új Misszió könyvek 2.), 59.

⁷⁸⁷ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, 33 – 34.

⁷⁸⁸ Ld. SZABÓ, CS., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, 32.

⁷⁸⁹ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 301 – 302.

⁷⁹⁰ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 318 – 319.

első ülészakán. XXIII. János pápa kétszer is fogadta a magyar főpásztorokat. Ezek a találkozások tökéletes alkalmat nyújtottak rá, hogy a szentatya informálódni tudjon a magyar helyzetről.⁷⁹¹ Viszont a magyar püspökök is feladatot kaptak a kommunista vezetéstől: egységet kieszközölni Mindszenty bíboros ügyében, valamint új püspökök kinevezésében.⁷⁹²

A Vatikán által átadott *Pro memoria*-k magukban foglalták az alapvető kérdésköröket, amiket az államoknak meg kellett tárgyalniuk az egyházi ügyekben, így mondhatni ezek az írások lettek a tárgyalások alapidokumentumai. Az első és legfontosabb kérdés a püspökök kinevezése volt. Magyarországon tizenegy egyházmegye volt, amelyek közül a tárgyalások elején csak hat élén volt püspök, akik viszont már bőven benne jártak a korban.⁷⁹³ Három megyéspüspök, sőt, még a Szentszék által kinevezett apostoli adminisztrátorok közül is kettő akadályoztatva volt (az őket helyettesítő káptalani helynökök közül az egyik ráadásul kiközösítés alatt állt).⁷⁹⁴ A jegyzék második pontja az államnak tett esküvel volt kapcsolatos. A Vatikán nem zárkózott el ettől, csak kérte a megfelelő formula használatát, ami nem sérti az egyház érdekeit sem. A Szentszék ezek mellett kívánta még a püspökök szabad tevékenységének a biztosítását, hogy feladatukat ne állami felügyelet mellett kelljen végezniük. Utolsó tételként pedig kifejezte azt a vágyát, hogy a zsinat következő ülészakára több püspök érkezzen Magyarországról.⁷⁹⁵

1963-ban a kormány még a tárgyalások előtt megtett bizonyos lépéseket, hogy előmozdítsa a megállapodások sikerességét. Ennek egyik fő példája a március 22-i amnesztia-rendelet, aminek következtében a legtöbb pap visszanyerte a szabadságát.⁷⁹⁶ A tárgyalások ügyében májusban meg is történt az első lépés, amikor is Agostino Casaroli Magyarországra látogatott, majd pedig egy magyar delegáció ment Rómába ugyanezen év októberében.⁷⁹⁷ Magyar részről az Állami Egyházügyi Hivatal vezetői voltak megbízva (1971-ig Prantner József, majd pedig Miklós Imre) a tárgyalások vezetésével.⁷⁹⁸ A szentszék részéről Agostino Casaroli, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának altitkára, valamint Giovanni Cheli és Luigi

⁷⁹¹ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 57.

⁷⁹² Ld. ADRIÁNYI, G., *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, 37.

⁷⁹³ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 321.

⁷⁹⁴ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 123.

⁷⁹⁵ Ld. SZABÓ, Cs., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, 69.

⁷⁹⁶ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 59.

⁷⁹⁷ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 302.

⁷⁹⁸ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 318 – 319.

Poggi volt megbízva.⁷⁹⁹ Amellett, hogy az MSZMP Központi Bizottságának Agitációs és Propaganda Osztálya jó előre felkészítette Prantnert a lehetséges témákkal kapcsolatban, az állambiztonság is megkezdte munkáját: megszervezték Casaroli lakásának lehallgatását, az érsek megfigyelését és az ügynökhálózat feladatait.⁸⁰⁰

A megbeszélések fő tárgyát a püspökkinevezések kérdése jelentette.⁸⁰¹ Ennek fő indoka, hogy a püspöki székek betöltetlensége miatt, az egyházi hierarchia sem tudott rendesen működni, ami viszont elengedhetetlen lenne a helyi egyház életében. Itt a problémát a jelöltek kiválasztása jelentette, hiszen az elsődleges szempont az volt, hogy az egyháznak, ne pedig az államnak legyenek püspökei. A Vatikán kezdettől fogva ferde szemmel nézett a kommunista hatalom által elfogadott püspökökre és kritikusan viseltettek megnyilvánulásaikkal, tevékenységükkel szemben.⁸⁰² Emellett pedig a püspökök munkáját nehezítő miniszteri biztosok létét sem nézte jó szemmel a Vatikán, így igyekezett elérni ezek eltüntetését a püspöki hivatalokból.⁸⁰³ Ezért is szerettek volna találni egy köztes megoldást, tekintve, hogy a Szentszék továbbra is magának tartotta fenn a püspökök kinevezésének a jogát. Ezért is úgy gondolták, hogy előbb az illetővel szeretnék közölni püspökké történő kinevezését, aki ezután személyesen, avagy a püspöki karon keresztül megszerzi az állami hozzájárulást.⁸⁰⁴

A részleges megállapodást végül 1964. szeptember 15-én írták alá. Ez a megállapodás nem annyira a megoldást jelentette, mint inkább a két fél jövőbeni tárgyalásainak további lehetőségét.⁸⁰⁵ A megállapodás tartalmazta a püspöki kinevezések és az egyházmegyék kormányzásának kérdéskörét is. A szocialista vezetés ugyanis még 1951-ben deklarálta azt a döntést, miszerint élni kíván a főkegyúri joggal, vagyis a püspöki székek betöltésével. 1957-ben pedig nem csak a megyés- és segédpüspöki, hanem az apostoli adminisztrátori kinevezéseket is a saját jogkörébe rendelte a kommunista hatalom.⁸⁰⁶ A püspökök kinevezésében elsődlegesen az az elképzelés született, hogy a Vatikán az állammal előre egyeztetett listáról válogathatott volna kinevezendő püspökök közül, ha pedig azon kívül akarta ezt megtenni, akkor előzetes állami hozzájárulás kellett a kinevezéshez. Az elkövetkezendő

⁷⁹⁹ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 318 – 319.

⁸⁰⁰ Ld. SZABÓ, CS., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, 32.

⁸⁰¹ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 302.

⁸⁰² Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 130 – 131.

⁸⁰³ Uo. 135.

⁸⁰⁴ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 321.

⁸⁰⁵ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 302.

⁸⁰⁶ Ld. SZUROMI, SZ. A., *A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*, in *Magyar Sion. Új folyam V* (2011/1), 102 – 103.

időszakban az utóbbi, úgynevezett rendkívüli eljárás vált bevetté.⁸⁰⁷ Az állami eskütételben is meghatározták a megfelelő formulát, amelyet mindkét fél elfogadhatónak tartott. Ebben külön kitételként megfogalmazták a papi lelkiismerethez illő bővítést: „ahogy a püspökhöz vagy a paphoz illik”.⁸⁰⁸ Továbbá kölcsönös kötelezettséget vállaltak arra, hogy a közös érdekeltségű kérdésekben további tárgyalásokat fognak folytatni. Ezekre a tárgyalásokra sor is került, ám a diplomáciai kapcsolatok nem lettek helyreállítva.⁸⁰⁹ Viszont a tárgyalások további témájául szolgált egyik oldalról a békepapi mozgalom, másik oldalról pedig az emigráns papok államellenes tevékenysége.⁸¹⁰

A megállapodás következményeként öt új püspök lett kinevezve még 1964-ben:⁸¹¹ Hamvas Endre kalocsai érsekké lett kinevezve, Brezanóczy Pál egri apostoli adminisztrátorrá, Cserhádi József pécsi apostoli adminisztrátorrá, Ijjas József csanádi apostoli adminisztrátorrá, valamint Bánk József győri-, Vinkler József pedig szombathelyi segédpüspökké.⁸¹² Az öt új püspököt Hamvas Endre szentelte fel Kovács Sándor és Kovács Vince püspökökkel együtt a budapesti Szent István-bazilikában.⁸¹³ Ami kissé beárnyékolja a kinevezéseket, hogy az öt új püspök közül három (Brezanóczy, Ijjas és Bánk) évek óta az államvédelmi hatóság ügynökei voltak, mondjuk ezek közül csak egy volt (Brezanóczy), aki hazafias alapon került beszerzésre.⁸¹⁴ Továbbá a kormány ígéretet tett, hogy a jövőben eláll a miniszteri biztosok kinevezésétől a püspökségekre, viszont a püspökök vagy a papok viselkedése indokolttá teheti a feladatkör felújítását.⁸¹⁵ A szerződés következtében újra megnyílhatott Rómában a Pápai Magyar Intézet, így az egyházmegyéből újra érkezhettek papok az örök városba, magasabb tanulmányok folytatására.⁸¹⁶ 1949. után így a Rómában található intézményt már nem az emigrációban élő magyarok bázisának tekintették, bár nem igazán tudtak mihez kezdeni vele. Anyagilag támogatták és a későbbi hallgatókat is megválogatták, de helyzete – talán épp azért, mert így a Vatikán tekintett rá előretolt bástyaként – nem javult.⁸¹⁷ A megállapodás bár nem volt a

⁸⁰⁷ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentzsék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 322.

⁸⁰⁸ Uo. 325 – 326.

⁸⁰⁹ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentzséki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentzsék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 95.

⁸¹⁰ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentzsék és a kommunista államok (1963–1989)*, 137.

⁸¹¹ Uo. 134.

⁸¹² <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-56-1964-ocr.pdf> AAS 1964, 825.

⁸¹³ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 61.

⁸¹⁴ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, 53.

⁸¹⁵ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentzsék és a kommunista államok (1963–1989)*, 135 – 136.

⁸¹⁶ Uo. 138.

⁸¹⁷ Ld. SZABÓ, CS., *A Szentzsék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, 38 – 39.

legnagyobb siker, mégis az első lépés volt, amelyet a Vatikán a Varsói Szerződés egyik országánál el tudott érni.⁸¹⁸

Mivel azonban a diplomáciai kapcsolatok nem éledtek újjá a Vatikán és Magyarország között, így nem tudtak biztosan informálódni a megállapodás eredményességéről. Hírekből úgy értesültek, hogy a helyzet nemhogy javult volna, hanem inkább tovább romlott. Ennek elsőszámú jelei a további papi letartóztatások voltak, valamint a hírek, hogy a kinevezésekben az püspökök még inkább korlátozva voltak; hogy a hitoktatás terén megszorítások történtek, továbbá, hogy megszüntetik az egyházi iskolákhoz tartozó internátusokat. Épp ezért már 1965-ben kérte a Szentszék, hogy tisztázhassák ezt a helyzetet a Magyar Állammal. A magyar kommunista vezetés beleegyezett a találkozóra, így június 14-én Prantner József államtitkár és Miklós Imre elnökhelyettes Rómába érkezett. Maguk a megbeszélések június 20-ig tartottak, igazán feszült légkörben. A magyar fél állította, hogy betartja a megállapodás ráeső részét, ha viszont bármi panasz van, akkor ne érdeklődjenek felőle, hanem szolgáltatassanak bizonyítékot. Hogy az informálódás megtörténhessen, ezért a Szentszék szükségesnek tartotta, hogy saját képviselőjét rendszeresen elküldhesse Magyarországra. A képviselő kapcsolatot tudna fenntartani a kormány megfelelő szerveivel, valamint a püspökökkel. A kormány ugyanilyen érintkezési céllal küldhetne embert a Vatikánba is. Ez a kapcsolat pedig megfelelő alap lehetne a diplomáciai kapcsolatok felújításához. Erre a magyar tárgyalópartnerek nem tettek ígéretet, tekintve, hogy nem voltak diplomaták és nem akarták bevonni az országba a Vatikán figyelő szemeit. A megbeszélés következtében ugyan nem sok előrelépés történt, de egyes kérdések mégis meg lettek válaszolva: a hitoktatás feltételei nem romlottak, nem korlátozódtak, valamint nem tervezik a katolikus iskolákhoz tartozó internátusok bezárását. Papi letartóztatások ugyan történtek, de azokat meg tudták indokolni. Három csoportban történt letartóztatás: hat jezsuita, hét regnumi és két világi atya. Az első két csoportra az államellenes összeesküvés bélyegét sütötték rá, mégpedig úgy, hogy a kommunista rendszert keresztényszocialista irányba akarták elvinni és ehhez elkezdték a rendszerváltó elit képzését. A két világi pap pedig nyugat-német rokonlátogatásból tért haza.⁸¹⁹

Az egyházzal szemben egy húzd meg – ereszd meg helyzet alakult ki, hiszen bár a cél továbbra is az egyház megsemmisítése volt, mégis a szocializmus céljai érdekében szükségesek voltak bizonyos együttműködések. Ennek okán 1969-ben újabb püspökök nyertek kinevezést: a

⁸¹⁸ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 62.

⁸¹⁹ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 139 – 144.

nyugalomba vonuló Hamvas Endre helyett Ijjas József lett a kalocsai érsek, a szintén nyugalomba vonuló Kovács Vince után Bánk József váci püspök, Schwarz-Eggenhofer Artúr helyett pedig Szabó Imre segédpüspök esztergomi apostoli kormányzó lett. Továbbá Brezanóczy Pál egri érseki, Cserhádi József pécsi püspöki, Kisberk Imre székesfehérvári-, Kacziba József győri-, Udvardy József csanádi apostoli kormányzói, Zemplén György esztergomi-, Vajda József pedig váci segédpüspöki kinevezést kapott.⁸²⁰ Ami pedig kiemelendő kegynek mondható az állam részéről, hogy megengedte Giovanni Cheli vatikáni megbízottnak, hogy személyesen, helyben folytathasson vizsgálatot a kinevezendő személyekről.⁸²¹

A Vatikán keleti politikájában viszont még kérdést jelentett az úgynevezett Mindszenty-ügy. A bíboros visszahelyezését érseki méltóságába az állami vezetés nem akarta elfogadni, sőt az általuk a kormányzásból eltávolított püspökök sem nyerték vissza méltóságukat.⁸²² A primás álláspontját a Vatikán még a tárgyalások megkezdése előtt meg akarta tudni, így 1963-ban diplomáciai misszió keretében látogatta meg őt König bécsi érsek, valamint Casaroli érsek.⁸²³ A '64-es tárgyalások idején a magyar fél bár fontosnak tartotta volna az ügy tárgyalását, mégis igyekezett kerülni a témát, hogy azt a benyomást kelthesse, hogy ez a kérdés csakis az egyház számára fontos, az államhatalom számára nem. Casaroli érsek észlelte ezt a szándékot és igyekezett minél több engedményt kicsikarni a kommunistáktól. Végül aztán arra jutottak, hogy a bíboros ügyét a megállapodásoktól külön fogják tárgyalni, hogy az elért sikereket minél hamarabb életbe lehessen léptetni.⁸²⁴ Az 1965-ös megbeszélésen megállapították, hogy a bíboros ügyében egyik oldalról sem állt be változás.⁸²⁵ 1971-ben viszont Miklós Imre került az Állami Egyházügyi Hivatal élére, aki célként a kommunista vezetés külső tekintélyének növelését és belső megszilárdítását tűzte ki maga elé, melynek eszközei megegyeztek a korábbi tendenciával: a papi békemozgalom támogatásával és a pártállam számára megbízható személyek vezető pozícióba való juttatásával.⁸²⁶

1972-ben újabb lépést tettek az egyház ellen a kommunisták. Bár engedélyezték újabb püspökök kinevezését, szerették volna a püspöki kar még nagyobb ellenőrzését. Épp ezért

⁸²⁰ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 70 – 71.

⁸²¹ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 329.

⁸²² Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 133.

⁸²³ Ld. SOMORJAI, Á., *Az amerikai levéltárak titka. Válogatott írások Mindszenty bíborosról*, 64 – 65.

⁸²⁴ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 323 – 324.

⁸²⁵ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 145.

⁸²⁶ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 75.

létrehozták a Püspökkari Titkárságot, melynek vezetésére Ákos Géza váci irodaigazgató lett megbízva.⁸²⁷ Ákos a pártállam embere volt, és mint beépített ügynök működött.⁸²⁸ A pártállam ekkor már nem annyira a megtörésben látta a megoldást, hanem ha az egyházat a maga oldalára tudja állítani.⁸²⁹

Miklós Imre pedig bele is kezdett a magyar egyház gyengítésének legnagyobb feladatába: Mindszenty bíboros Magyarországról való eltávolítására. A hercegprímás tudatában volt, hogy mekkora szolgálatot tenne távozásával a kommunistáknak, így annak feltételül a magyar egyház sérelmeinek orvoslását tűzte ki. Sajnos ebben nem nyert támogatást, tekintve, hogy Nixon amerikai elnök is jelezte számára, hogy egyre kellemetlenebb a jelenléte a nagykövetségen. Így a bíboros kénytelen volt beleegyezni távozásába. Ezt erősítette VI. Pál pápa levele, aki kérte őt, hogy a püspöki szinódus szeptemberi megnyitására érkezzen meg az örök városba. Mindszenty távozásáról 1971. szeptember 9-én egyezett meg az ÁEH és a vatikáni képviselő. A kiutazásra szeptember 28-án került sor.⁸³⁰ A megállapodás jegyében az esztergomi érsekség élére *sede plena* apostoli kormányzóként Kisberk Imre, székesfehérvári apostoli kormányzót neveztek ki.⁸³¹ A bíboros távozásával a Vatikán kezességet vállalt, hogy Mindszenty külföldön nem fog nyilatkozni és állást foglalni a pártállammal szemben.⁸³²

A bíboros a bécsi érsek közvetítésével elhagyhatta az amerikai nagykövetséget, és nyugatra távozhatott.⁸³³ Az országot elhagyva Bécsbe indultak, majd onnan repülőgépen Rómába, Casaroli érsek kíséretében. Rómában Villot bíboros államtitkár fogadta az érkezőket és így mentek a Vatikánba, ahol a pápa, nemcsak hogy személyesen fogadta a bíborost, de még egy mellkeresztet és egy gyűrűt is neki ajándékozott. Mindszenty az egész püspöki szinódus alatt élvezhette azt a tiszteletet, amelyben a világ püspökei részesítették kiállásáért.⁸³⁴ A hercegprímás a Szent János-toronyban kapott szállást, és szeptember 28-tól október 23-ig lakott itt.⁸³⁵ A rövid római tartózkodás után viszont úgy döntött, hogy Bécsben, a Pázmáneum

⁸²⁷ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 81.

⁸²⁸ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, 57.

⁸²⁹ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 81.

⁸³⁰ Uo. 78.

⁸³¹ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormányval (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 324.

⁸³² Ld. SOMORJAI, Á., *Az amerikai levéltárak titka. Válogatott irások Mindszenty bíborosról*, 66.

⁸³³ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 97 – 98.

⁸³⁴ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 78.

⁸³⁵ Ld. SOMORJAI, Á., *Az amerikai levéltárak titka. Válogatott irások Mindszenty bíborosról*, 68.

intézetében alakítja ki a rezidenciáját. Onnan tett európai és Európán kívüli utakat, hogy találkozhasson az emigráns magyar közösségekkel. Mindszenty népszerűsége a magyar csoportoknál valamint megnyilvánulásai, nagy nehézséget jelentett a magyar kormány és a Szentszék közötti viszonyban.⁸³⁶ Mindeközben viszont Mindszenty nem mondott le érseki tisztségéről még pápai felszólításra sem.⁸³⁷ Épp ezért a Szentszék 1973. december 18-án üresnek nyilvánította az esztergomi érseki széket és ezt a döntését 1974. február 5-én nyilvánosságra is hozta.⁸³⁸

1974. február 2-án Lékai László veszprémi apostoli kormányzót esztergomi apostoli kormányzóvá nevezte ki a pápa.⁸³⁹ Lékai 1976-os kinevezése az esztergomi érseki székbe, valamint Pataky Kornél addigi apostoli kormányzó győri püspökké való kinevezése végre teljessé tette a magyar egyházi hierarchiát.⁸⁴⁰ Az egyház és állam helyzete így a 60-as, 70-es években egyre inkább az együttműködés szellemében kezdett működni és sokkal kevésbé volt jelen a hatalmi elnyomás. Maga az állam is jó viszonyt kezdett ápolni a Vatikánnal, de a diplomáciai kapcsolat felvétele továbbra sem valósult meg.⁸⁴¹ Lékai igyekezett lépésről lépésre közelíteni az államhoz, kihasználva a népi vallásosság értékeit. A nyugati sajtó viszont nem egyszer bírálta ezt a fajta szemléletét.⁸⁴² Mindszenty József bíboros végül 1975. május 6-án visszaadta lelkét teremtőjének.⁸⁴³

1975. augusztus 1-én aláírták a helsinki Európai Bizottsági és Együttműködési Konferencia záróokmányát, amely által valamennyi európai állam, az Egyesült Államok és Kanada kinyilvánította azt a szándékát, hogy véget vet a világháború óta tartó kölcsönös bizalmatlanságnak és kirekesztésnek. Ettől a momentumtól az egyház is várta a változást, főleg a közép-kelet-európai országok irányában. Ez bizonyos szinten meg is valósult, tekintve, hogy

⁸³⁶ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 157.

⁸³⁷ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 97 – 98.

⁸³⁸ Ld. SZABÓ, CS., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, 47.

⁸³⁹ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 85.

⁸⁴⁰ Uo. 92.

⁸⁴¹ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 97 – 98.

⁸⁴² Ld. DANKÓ, L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in *A katolikus egyház Magyarországon* (Ecclesia sancta 1.) (szerk.: Somorjai, Á. – Zombori, I.), 80.

⁸⁴³ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 90.

1975. november 13-án VI. Pál fogadta a magyar miniszterelnököt, Lázár Györgyöt, 1977-ben pedig a magyar kommunizmus vezéralakját, Kádár Jánost.⁸⁴⁴

A kis lépések politikájának jegyében, a magyar egyház kisebb engedményeket kapott a pártvezetéstől. Új templomok épülhettek és megújulhattak az egyház intézményei is. Rómában is látható előrelépések voltak, hiszen nem csak a Pápai Magyar Intézet került felújításra, hanem a Szent Péter-bazilika altemplomában létesítettek egy kápolnát a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére.⁸⁴⁵

1989-ben az egyház viszont elkezdett kitörni a kommunista hatalom árnyékából. Ebben az évben Szendi József veszprémi püspök felszólalása, Grósz Károly miniszterelnöknek az egyházi vezetőkkel való találkozásokor, valamint Gyulay Endre szeged-csanádi püspöknek a cikke a *Magyar Hírlap*ban kifejezetten kritikus hangnemet ütöttek meg a rendszerrel szemben, ami miatt számon is lettek kérve. 1990. februárjában a vallás- és lelkiismereti szabadság törvénye visszaadta az egyház szabadságát. Ezt még az ÁEH dolgozta ki, de miután az 1989. júniusában megszűnt, az Igazságügyi minisztérium vette át a tervezést. Az állam fokozatosan revideálta azokat az egyházellenes döntéseket, amelyeket a kommunizmus alatt elkövetett, így visszaállították a szerzetesek működését, majd lemondott a főkegyúri jogról is. Így az első szabad választások előtt az egyház és az állam sikeresen rendezni tudta viszonyát.⁸⁴⁶

⁸⁴⁴ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 163 – 164.

⁸⁴⁵ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 97.

⁸⁴⁶ Ld. LUKÁCS, L., *Egyházunk a rendszerváltás után*, in *A katolikus egyház Magyarországon* (Ecclesia sancta 1.) (szerk.: Somorjai, Á. – Zombori, I.), 83 – 84.

VII. AZ ÉSZAKI RÉSZEK KIALAKULÁSA, BEOLVADÁSA ÉS AZ EGYHÁZMEGYÉK RENDEZÉSE

1. Magyar részi helynökségek 1952-ig

a) Háborús veszteségek

A két felvidéki egyházmegye súlyos károkat élt át a világháború következtében. Az orosz pusztítása nemcsak anyagi károkat okozott, hanem emberi áldozatokat is követelt. Ezt pedig tetézte a csehszlovák ellenséges magatartás, a magyarsággal szemben.

A kassai egyházmegye magyar részét többféleképpen is sújtotta a háború. Berzéken a templom, Gesztelyen a templom és a plébánia is tönkrement.⁸⁴⁷ Megrongálódott az abaújnádasdi, berzéki, kenyheci és mezőzombori templom. Hollóháza templomát kifosztották. Megrongálódott továbbá a kenyheci, és tállyai plébánia épület, valamint a megyaszói és tállyai iskolaépület.⁸⁴⁸ A katolikus iskolák belső berendezéseinek nagyjából 90%-a ment tönkre. Négy halálos áldozata lett itt a világháborúnak: Absolon Ede kenyheci plébános, Hettmanek János sátoraljaújhelyi káplán, Payer Ferenc kanonok, egykori magyarrészi helynök és Dombóvári András papnövendék. Három pap (Patrik József rátkai adminisztrátor, Stumpf Mátyás tokaji plébános, és Szerednyei János tarcali káplán) szovjet hadifogságba került, Ketten pedig meg is haltak ott.⁸⁴⁹

Absolon Ede 68 éves volt, amikor 1944. december 18-án a Kenyhecről a szomszédos településre menekülő nőket kísérve egy részeg orosz csapat nekik esett. Az idős plébános a nők védelmére kelt, amelyért az életével kellett fizetnie: lelőtték. Holttestét elvileg lemeztelenítve hagyták ott, majd a hívei vitték és temették el. Hettmanek János sátoraljaújhelyi káplán volt és a város bombázásának idején lelte halálát. Egy alaklommal ugyanis, amikor feljött a plébánia óvóhelyéről, egy akna épp akkor találta el a plébániaépület sarkát. Egy aknarepesz eltalálta tarkójánál, ami miatt kórházba szállították, ám szörnyű fájdalmak közepette 1944. december 18-án elhunyt. Payer Ferenc kanonok nem annyira közvetlenül, de mégis a háborús izgalomnak lett az áldozata. Az idős kanonok ugyanis már hosszabb ideje betegeskedett egy rosszindulatú gyomordaganattól. Ez a gyomordaganat fakadt ki neki, az izgalomnak köszönhetően, amikor 1945. január 20-án éjjel egy csoport orosz katona hatolt be hozzá. A következő napot végig agóniában töltötte, míg végül január 21-én elhunyt. Stumpf szovjet

⁸⁴⁷ EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 206/1945.

⁸⁴⁸ Prímási Levéltár (továbbiakban PL.), 3799/1945, in 5835/1946.

⁸⁴⁹ Ld. *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989* (szerk.: Havasy, Gy.), 415 – 416. EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 206/1945. EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 593/1947. EÉL, Busta Kassa 1947. 2601-3309. sz., 3039/1947.

hadifogságba került, és mint szénfejtő dolgozott. Egy alkalommal lába megsérült, ám továbbra is dolgoznia kellett. Akkor került kórházba, amikor már képtelen volt járni. A kórházban is lelkiismeretesen végezte papi feladatait és háton vitette magát a betegek ágyához, hogy gyóntatni tudja őket. Halála is ebben a szolgálatban érte. Miután egy beteget meggyóntatott, leültették egy padra, ahol hirtelen összeesett és meghalt.⁸⁵⁰ Szerednyei János személye önmagában érdekes, hiszen önként vállalkozott rá, hogy a Tarcáról elhurcoltakkal mehessen, hogy lelki vigaszt nyújtson számukra.⁸⁵¹ Halála pedig egy tragikus baleset eredménye lett, ott az orosz hadifogságban. A fiatal pap neve szerepelt a hazaengedendők sorában épp ezért is tragikus, hogy a véletlen következtében hunyt el. A szénbányában való munkája végeztével ugyanis felkapaszkodott egy fölfelé tartó csillére. Mikor észrevette, hogy a csille egyik kötele leszakadt, hirtelen leugrott, ám olyan szerencsétlenül érkezett, hogy egy támoszlopnak ütődött a halántéka, ami miatt azonnal szörnyethalt.⁸⁵²

Rendőri vizsgálatot tartottak Szén József püspöki helynök, szerencsi plébános és Karácsony Imre nyugalmazott plébános (szerencsi lakos) ellen. Világi személyek közül mintegy 600 fő került deportálásra, míg hozzávetőleg 1000 személy volt politikai okokból fogságban.⁸⁵³ A fegyverszüneti tárgyalások következtében visszaálló határhelyzet következtében a kassai egyházmegyei trianoni határain belül 99217 hívő maradt, az előtte levő 195668-hoz képest. 194 lelkészből 137 maradt magyar területen. 105 plébánia helyett csak 61-re terjedt ki Madarász püspök fennhatósága. Nemzetiségét tekintve a magyarországi rész színmagyarnak számított, a Csehszlovákiához visszakerült részekben 96451 hívőből 71432 magyar, 25019 pedig szlovák vagy német nemzetiségű volt. Az istentisztelet nyelvét tekintve eleinte vegyesnek volt tekinthető a szlovákokhoz visszakerülő részekben: 20 plébánián csak magyarul, 2-n magyarul, szlovákul és németül, 3-n magyarul és szlovákul, 5-ön szlovákul és magyarul, 4-ben pedig csak szlovákul folyt.⁸⁵⁴

A roznnyói püspökség területi integritását már az átvonuló szovjet front felborította. 1945-ben az egyházmegye déli részén (a mostani magyar határon inneni részeket) Horváth Gyula kisterenyei plébános adminisztrálta pár hónapig, majd pedig Bubnics püspök halálát követően (1945. február 22), Róbert Pobožný káptalani helynök megbízta a korábbi helynököt, Pájer

⁸⁵⁰ EÉL, Busta Kassa 1947. 2601-3309. sz., 3039/1947.

⁸⁵¹ Ld. TOMKA, F., *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945-1990 és az ügynök-kérdés*, Szent István Társulat, Budapest 2005, 128.

⁸⁵² EÉL, Busta Kassa 1947. 2601-3309. sz., 3039/1947.

⁸⁵³ PL, 3799/1945, in 5835/1946.

⁸⁵⁴ EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 959/1945.

Jánost, hogy újra lássa el ezt a feladatot.⁸⁵⁵ Az orosz front előrenyomulása következtében három pap lelte halálát: Borovi Gottfried pelsőci plébános, valamint két nyugdíjas pap, Dráveczki Kálmán és Ninger Ferenc.⁸⁵⁶ A háború végi kitoloncolások következtében hat pap lett kiutasítva Csehszlovákiából. Ez a hat pap azzal az egy bűnnel rendelkezett, hogy 1938. után lettek kinevezve az északibb területekre. Velük együtt még egy papnövendék is kiutasításra került. Ezeknek a papoknak igyekeztek helyet találni a trianoni határokon belüli plébániákon. Akiknek nem sikerült helyet találni, azoknak az egri érsekségben kérték az alkalmazását. Ezek mellett Pobožný káptalani helynök kérte Czapik érseket, hogy három magyarországi kispapját ideiglenesen fogadja be az egri szemináriumba. A metropolita igyekezett is segíteni a rászorultakon és még annak ellenére is elfogadta a papok alkalmazását, hogy saját egyházmegyéje nem szenvedett szükséglet a hivatásokban. A lelkek üdve érdekében viszont ajánlotta, hogy a papokat inkább a csanádi püspökségben alkalmazzák.⁸⁵⁷

A papságot ért atrocitások mellett anyagi károk is nehezítették a rozsnyói püspökség életét. Ipolytarnóc és Kalonda temploma teljesen elpusztult, Csoltó, Torna, Kisterenye, Losonc, Várgede, Ipolygalsa, Karancskeszi, Zagyvaróna és Fülekpüspöki temploma pedig megrongálódott. 18 templomot fosztottak ki, valamint megrongálódott a perkupai, liptagergei és egyházasgergei iskolaépület is.⁸⁵⁸

Talán legkevésbé a szatmári magyar részeket sújtotta a világháború vihara. A háborús események következtében mindössze egy pap hunyt el, Szmukó Emil csicseri lelkész. A bombázások áldozata lett 6 pap, 3 papnövendék és 3 apáca, akik a püspöki palota óvóhelyén lelték halálukat. Három templom rongálódott meg: Kistrát, Pusztadobos és a szatmári jezsuita templom. Papi foglyok a magyar részen nem voltak, a csehszlovákoknál Lőrincz István őrdarmai plébános, a románoknál pedig Czumbel Lajos szatmári kanonok-plébános, Scheffler Ferenc kanonok, valamint Melau Ferenc nagybányai, Jónuez Pál alsófernezhelyi és Bagossy László szamosdarái plébános. Világi hívek közül, nagyjából 30-40 személy került fogságba.⁸⁵⁹

A kitelepített papok között folyamatos kérdést jelentett, hogy képesek lesznek-e folytatni lelkipásztori munkásságukat az anyaország területén. A paphiányra való tekintettel több egyházmegye is szívesen fogadta a Felvidékről érkező papságot, ám nem tudott mindenkinek

⁸⁵⁵ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szeptemberben*, 212.

⁸⁵⁶ PL, 1821/1945, in 5835/1946.

⁸⁵⁷ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 1038/1945.

⁸⁵⁸ PL, 1821/1945, in 5835/1946.

⁸⁵⁹ PL, 621/1945, in 5835/1946.

addigi rangjához megfelelő feladatot találni, ezért is megértést kértek, hogy az egykori plébánosoknak, adminisztrátoroknak meg kell elégedniük kápláni, hitoktatói állásokkal.⁸⁶⁰

A gyorsan felálló politikai rendőrség a papok irányában nem volt kíméletes. Több papi letartóztatás is történt, sőt mi több Kriston Endre egri segédpüspököt, általános helynököt is letartóztatták.⁸⁶¹ Az egri internálótáborba került, ahol súlyosan bántalmazták őt.⁸⁶² Az egri főegyházmegye egy papja, Kató Ottó került szovjet hadifogságba.⁸⁶³ A háború következtében 6 pap volt, aki közvetlen háborús cselekménynek lett áldozata, öten a háború izgalmi következtében szívszélhűdést kaptak, egy papnövendék bombatalálatnak, egy másik pedig háborús szerencsétlenségnek lett az áldozata. Személyük mellett még 17 templom és 2 kápolna semmisült meg az egyházmegyében.⁸⁶⁴ A kommunista éra idején összesen 11 egri pap került a kommunisták börtöneibe. Melléjük hat kassai papot vittek el a kommunisták börtöneibe, a rozsnyói részekről viszont csak egyet. A szatmári részekről is csak egy pap volt, aki megjárta a kommunisták börtöneit.⁸⁶⁵ A rozsnyói részekről a csehszlovákok vittek el két magyar papot, akiket nem csak bántalmaztak, hanem kényszermunkára kényszerítették őket. Kiszabadulásuk után visszatértek plébániájukra. Néhány napig a nagyprépost és a rozsnyói kanonok-plébános is fogságban volt.⁸⁶⁶ Az egyházmegye magyar részén Molnár Gyula salgótarjáni hittanárt a sajtóban elkövetett hírverés címén két évre letartóztatták, Bizjék László mátranováki hitoktató ellen pedig május 1-i beszédje miatt indult eljárás.⁸⁶⁷ Mivel a kommunisták hatalmi kiterjesztése egyre nagyobb volt, ezért a püspöki kar utasítást adott ki a papok számára. Ebben kérték, hogy mindenki legyen naprakész az ügyvitelekben, hogy esetleges letartóztatás vagy internálás ne okozzon problémát a plébániák vezetésében. Ugyanígy szükséges megbízniuk valamelyik másik paptestvért, aki ilyen váratlan helyzetben minden szükséges és halaszthatatlan feladatot ellát.⁸⁶⁸

b) Kassai helynökség

1945. február 27-én Madarász István püspököt és Tost Barnabás kassai főplébánost kiutasították a székvárosból. Egyikük számára sem volt mentség a szlovákiai területről való származás. Madarász bár támogatta püspöksége idején a szlovák híveket is, sőt még ő maga is

⁸⁶⁰ EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 687/1947, in 1877/1947.

⁸⁶¹ http://real.mtak.hu/27125/3/BEKE_15_09_14_u.pdf, 60.

⁸⁶² PL, 3480/1945, in 5835/1946.

⁸⁶³ Ld. *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989* (szerk.: Havasy, Gy.), 415 – 416.

⁸⁶⁴ PL, 3480/1945, in 5835/1946.

⁸⁶⁵ Ld. *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989* (szerk.: Havasy, Gy.), 415 – 416.

⁸⁶⁶ PL, 3480/1945, in 5835/1946.

⁸⁶⁷ EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 2: helységregiszterek, 554/1946.

⁸⁶⁸ EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 1746/1948.

volt, hogy szlovákul prédikált, a tény, hogy csak 1938-ban érkezett Kassára, elég volt, hogy felhergeljék ellene a közvéleményt és elterjesszék, hogy szívében inkább magyar ő, mint szlovák. Tost azonban olyannyira kassainak számított, hogy egy időben még a város alpolgármesteri tisztét is betöltötte. Mégis, mivel mindketten a magyar főrendiház tagjai voltak, így nem lehetett maradásuk a püspöki székvárosban. Az ő kiutasításuk után, további kitelepítések következtek.⁸⁶⁹ A püspökkel és helynökével együtt a kassai egyházmegye 30 papja lett kitoloncolva Csehszlovákiából. Ezek voltak: Vécsey József Aurél, kanonok, szemináriumi rektor; Cselényi István kanonok, Brezanóczy Pál püspöki irodaigazgató, Frikker Mátyás püspöki titkár, Barkó István, Bartha Béla, Densz Géza, Gál Ferenc, Nagy József teológiai tanárok, Skripeczky Béla kassai hittanár, Braun István, Isky István és Kristóf Lajos kassai hitoktató káplánok, Eperjessy József kassai ideiglenes lelkész, Stumpf György szepesi plébános, Csontos Barna, szepesi káplán, Galambos J. Mátyás, aranyidai, Hoczmann V. Ágoston, perényi, Sáray Mihály buzitai, Kovács József nagykövesdi, Várfalvi Mihály battyáni, Tóth Bálint bodrogszerdahelyi lelkész, Bernáth Lajos nagytárkányi káplán, Józsa Ferenc betegszabadságon lévő lelkész, Vidákovich Aladár premontrei szerzetes, Kmetz György kassai lelkész.⁸⁷⁰ Arányi Róbert kassai hitoktató, és Szilágyi Gyula hernádtihanyi lelkész hivatalosan nem lett kiutasítva, hanem a trianoni határokon belül voltak szabadságon, amikor elkezdődtek a magyarok kitelepítései. Ezek után nem tudtak visszatérni a felvidéki részekre.⁸⁷¹ A kiutasítások között három indokot találunk: az illető magyar nemzetiségű, magyar párt tagja, vagy pedig 1938. után érkezett. Minden esetben a Szlovák Nemzeti Tanács eszközölte ki a kiutasításokat. A kiutasított papok számára igyekeztek helyet találni, hogy folytatni tudják szolgálatukat a trianoni határokon belül is.⁸⁷² A Csehszlovákiában történt egyházi viszontagságok miatt évek múlva is voltak papok, akik szerettek volna az anyaországban szolgálatot teljesíteni. Ezek főként az esztergomi részekről voltak, épp ezért a bíboros-hercegprímás levélben értesítette is Madarász püspököt, hogy a felvidékről jelentkezőket fenntartással fogadja egyházmegyéjébe. Erre azonban csak egyetlen alkalommal volt példa, Szabó Elemér hitoktató esetében, aki Magyarországi származású volt.⁸⁷³

⁸⁶⁹ <https://docplayer.hu/46175395-Madarasz-istvan-kassai-megyepuspok.html> BEKE, M., *Madarász István kassai megyéspüspök (1884–1948)*, in Magyar Sion. Új folyam V./XLVII. (2011/1), 95 – 96.

⁸⁷⁰ EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 1296/1945.

⁸⁷¹ EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 848/1945.

⁸⁷² EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 1296/1945.

⁸⁷³ EÉL, Busta Kassa 1948. 1-750. sz., 163/1948.

Az elűzött püspök egyházmegyéje magyarországi részén keresett menedéket és Hejcén építette ki új központját, ahol a püspökség nyaralója volt.⁸⁷⁴ Itt azonban szükséges volt elsősorban az épület rendbetétele a kosztól és mocsoktól, ugyanis a kastélyba lovakat kötöttek. Amíg ez meg nem történt a püspök a major tisztai lakásának egy kis szobájában húzta meg magát, villanyt, vizet és minden kulturált körülményt nélkülözve.⁸⁷⁵ A kassai részeket az ott tomboló magyargyűlölet és a postai közlekedés hiánya alkalmatlanná tette a közvetlen kormányzásra. A Szlovák Nemzeti Tanács nyomására így Madarász kénytelen volt kinevezni Csárszky püspököt a kassai részek helynökévé.⁸⁷⁶ Mivel azonban Madarással együtt a teljes püspöki iroda ki lett utasítva, az új helynök megérkezéséig Brezanóczy kiutasítási parancsát kitolták, amíg meg nem történik a hivatal átadása. Ez június 15-én történt meg.⁸⁷⁷ Csárszky püspök a helynöki feladatot lelkiismeretesen végezte és többször is hírt adott Madarász számára.⁸⁷⁸ Így kapott hírt Madarász püspök a Csehszlovákiához visszatérő részekben végbemenő nagyszámú aposztáziáról.⁸⁷⁹ Bár sanyarú sors jutott számára a kiutasítással, a hívek szívükön viselték főpásztoruk ügyét és igyekeztek lelki vigaszt nyújtani számára.⁸⁸⁰ Egy éven keresztül a hívek látták el élelmiszerekkel püspöküket.⁸⁸¹ Ugyanígy püspöktársai jóindulatára is számíthatott. Pétery József váci püspök vigasztaló soraiban nem csak rövid áttekintést nyújtott a kassai püspök számára a friss hírekről, hanem megígérte, hogy a kassai papnövendékeknek biztosítja a tanulást a váci szemináriumban.⁸⁸²

Mivel több papot is kiutasítottak vele együtt, ezért új lelkészségeket kellett létesíteni, hogy megoldja elhelyezésüket. Épp ezért 15 új lelkészség lett létesítve a magyar részekben.⁸⁸³ Ez a következő évben még 6-al nőtt, így 1945-1946 között 21 új lelkészség lett létesítve. Ezek Alsóméra, Bekecs, Berzék, Boldogkőújfalu, Golop, Hernádvécse, Karcsa, Károlyfalva, Kishuta, Megyaszó, Ond, Onga, Pamlény, Pere, Sóstófalva, Szegilong, Szemere, Tiszakarád, Tiszalúc, Vilmány és Vilyvitány. Ezeken kívül még két új iskola is létesült Tornynosnémetiben és Abaújszántón.⁸⁸⁴ Az esperesi kerületek száma így hat, helyett nyolc lett, a plébániák száma

⁸⁷⁴ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szeptemberben*, 163 – 164.

⁸⁷⁵ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 477/1981. Malinóczy József levele Csontos Barnának 1981. augusztus 24.

⁸⁷⁶ EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 959/1945.

⁸⁷⁷ EÉL, Busta Kassa 1948. 1-750. sz., 750/1948.

⁸⁷⁸ EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 53/1945. EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 54/1945.

⁸⁷⁹ EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 959/1945.

⁸⁸⁰ EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 8/1945.

⁸⁸¹ EÉL, Busta Kassa 1948. 1-750. sz., 750/1948.

⁸⁸² EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 72/1945.

⁸⁸³ EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 959/1945.

⁸⁸⁴ EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 485/1947.

pedig 83-ra emelkedett.⁸⁸⁵ Közvetlen a háború végén még csak 70 lelkészség és 30 kápláni állás volt.⁸⁸⁶ A papok az újonnan szervezett lelkészségekben kaptak lehetőséget, hogy papi szolgálatot tudjanak teljesíteni a hívek körében. Tost Barnabás tomori lelkész, Vécsey és Cselényi Sátoraljújhelyen kisegítő lelkész lett. Brezanóczy és Frikker megmaradtak feladatkörükben, ám ezt a munkát már Hejcén végezték. Az egykori teológiai professzorok közül Barkó István Hernádnémetiben lett ideiglenes lelkész, Bartha Béla lelkészi szolgálatot végzett Hollóházán, Densz Géza Vilmányban, Nagy József Ongán, Gál Ferenc pedig Szerencsen lett hitoktató. Az egykori plébánosok és lelkészek a megürült plébániákra is kaptak kinevezést, így lett Skripeczky tokaji, Galambos tiszalúci, Sáray alsómérai, Kovács kölcsei, Tóth károlyfalvai, Józsa berzéki, Vidákovich tiszakarádi, Kmetz kishutai lelkész. A káplánok pedig kisegítői feladatot láttak el továbbra is: Braun István Tállyán, Isky István Tarcalon, Kristóf Lajos Szikszón, Csontos Barna Szerencsen, Várfalvi (mint vándorhitoktató) Ricsén, Bernáth Lajos (mint hitoktató) Abaújszántón. Voltak, akik más egyházmegyében találtak szolgálati helyet maguknak: Eperjessy a veszprémi egyházmegyében lett lelkész, Arányi Róbert Kiszpesten lett hitoktató, Szilágyi Gyula a váci egyházmegyei Aszódon lett lelkész. Szórványlelkészi feladat ellátására is sor került: Stumpf György Hejcén, Hoczmann V. Ágoston Szikszón.⁸⁸⁷

Év végére az új helyzetben Szén József kérte felmentését a püspöki helynöki címe alól.⁸⁸⁸ A püspök elfogadta ezt a kérést és helyette 1946. január 1-i hatállyal Brezanóczy Pál lett kinevezve a kassai magyar részek püspöki helynökének.⁸⁸⁹

A személyi gondok mellett az anyagi értékek ügyeivel is foglalkozni kellett. A kassai dóm kincseit ugyanis a háborús veszedelem elől a hejcei püspöki nyaralóban rejtették el. Ezt még a Műemlékek Országos Bizottsága rendelte el, a kassai püspök csak felajánlotta a hejcei kastélyt az elhelyezésre.⁸⁹⁰ A háború után ott menedéket kereső püspök így székesegyháza kincseivel osztotta meg lakását. Ezek őrzésére katonai őrséget rendeltek ki. Az őrzés és az értékek megóvása azonban szinte lehetetlennek bizonyult, és maga a püspök sem kívánta eltulajdonítani azokat a méltó helyükről. Ezért is kezdeményezte azok visszaszállítását.⁸⁹¹ Az őrzéssel megbízott három katonát 1945. november 15-én visszarendelték, így még nehezebbé vált a

⁸⁸⁵ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szentévbén*, 163 – 164.

⁸⁸⁶ EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 304/1945.

⁸⁸⁷ EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 1296/1945.

⁸⁸⁸ EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 1639/1945.

⁸⁸⁹ EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 1641/1945.

⁸⁹⁰ EÉL, Busta Kassa 1946. 1551-2200. sz., 2102/1946.

⁸⁹¹ EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 696/1945.

műkincsek védelme.⁸⁹² Végül 1946-ban kerültek vissza ezek a kincsek az eredeti helyükre. Október 3-án Brezanóczy Pál püspöki helynök (mint az egyházmegye megbízottja), Nádosfai Antal, a hidasnémeti fővámhivatal vezetője (mint a magyar közbenjáró hatóság megbízottja), valamint Eugen Sabol, a Kassai Múzeum igazgatója (mint a csehszlovák kormány megbízottja) jelenlétében indult útjára a székesegyház 15 műkincsét tartalmazó fadoboz. Ez a 15 műkincs a következő volt: Egy főoltárszekrény két oldala, teteje és alja, fiále, párkány, vas stiftek, és 33 darab aranyozott szoborfeletti lap; 4 db. oltárszárny a főoltárból, baldachin; egy jelzés nélküli láda, egy kóruszobor, egy predella, egy darab Szűz Mária csüngő iker szobra, egy vörösréz edény, egy Mátyás király szobrát tartalmazó láda. Külön átadás tárgyát képezte a bártfai oltár sérült részeinek átadása.⁸⁹³

1946. május 1-i hatállyal a püspök létrehozta a tokaji esperesi kerületet, melybe Bekecs, Golop, Legyesbénye, Mád, Mezőzombor Monok, Ond, Rátka, Szerencs, Tarcál Tállya és Tokaj tartoztak.⁸⁹⁴ 1947-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a költségvetésben megállapította, hogy csak akkor tudja a kongruát folyósítani, ha tudják a pontos számot, mennyi lelkészi és segédlelkészi helyet adnak le az egyes egyházmegyék, mivel azonban nem érkezett be pontos adat, ezért Mindszenty vette kezébe az ügyet és méltányosan felosztotta, hogy az országban hány lelkészi és segédlelkészi állást kell leadniuk az egyes egyházmegyéknek. A hercegprímás ebbe nem vette bele az 50 plébániával kevesebbel rendelkező területeket, így sem a rozsnyói, sem pedig a szatmári magyar részeket nem érintette. A kassai magyar részéről azonban 2 lelkészi és 1 segédlelkészi pozícióval kellett csökkenteni az állományt.⁸⁹⁵ A két lelkészség Tomor és Szemere, az egy segédlelkészi állás pedig a szerencsi második káplánság lett.⁸⁹⁶ Az 1947-es felmérések szerint az egyházmegye magyar részén 55 plébánia, 22 lelkészség, 114 egyházközség, 126 pap, és 100869 hívő volt.⁸⁹⁷ Az esperesi kerületek száma 6 helyett 8 lett, a plébániák száma pedig 83-ra emelkedett.⁸⁹⁸ Közvetlen a háború végén még csak 70 lelkészség és 30 kápláni állás volt.⁸⁹⁹ És bár a lelkészségek számát tekintve a magyar rész fejlődött, a papságot még 1946-ban is atrocitások érték. Braun István és Kiss Imre segédlelkészeket rendőrségi felügyelet alatt tartották, ám ítélet egyikőjük ellen sem született.⁹⁰⁰

⁸⁹² EÉL, Busta Kassa 1945. 776-1689. sz., 1380/1945.

⁸⁹³ EÉL, Busta Kassa 1946. 1551-2200. sz., 2102/1946.

⁸⁹⁴ EÉL, Busta Kassa 1946. 1-900. sz., 900/1946.

⁸⁹⁵ EÉL, Busta Kassa 1946. 1551-2200. sz., 1723/1946.

⁸⁹⁶ EÉL, Busta Kassa 1946. 1551-2200. sz., 1650/1946.

⁸⁹⁷ EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 88/1947.

⁸⁹⁸ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szeptévben*, 163 – 164.

⁸⁹⁹ EÉL, Busta Kassa 1945. 1-775. sz., 304/1945.

⁹⁰⁰ EÉL, Busta Kassa 1946. 901-1550. sz., 1201/1946.

A száműzetés keserű kenyere azonban elvette a püspök kedvét a lendületes munkától. A püspökkari üléseken már csak ritkán jelent meg, távolmaradását vagy anyagi okokkal, vagy pedig egészségügyi állapotával indokolta.⁹⁰¹ Megpróbált közbenjárást kérni Czapik érseknél annak érdekében, hogy Győrbe kerülhessen. Az egri érsek már akkor jelezte a Szentszéknél, hogy esetleges áthelyezésével mindenképpen számolni kell, mikor Madarászt kiutasították Csehszlovákiából. Mindszenty viszont nem akarta addig felhozni a témát a Vatikánál, míg a béketárgyalások be nem fejeződnek, hiszen a magyar részről való kezdeményezés ellenkezne azzal a jogi állásponttal, amit Magyarország addig is képviselt.⁹⁰² Emellett 1946. május 8-i hatállyal a pápa kinevezte Csárszky Józsefet kassai apostoli adminisztrátorrá, ami azt jelentette, hogy elveszi Madarász István joghatóságát a trianoni határokon túli területekről.⁹⁰³

1946-ban felvetődött a gondolat, hogy a csonka rész központját Hejcéről Szerencsre helyezik át. Ennek első pontja az lett volna, hogy Szén József plébános átmegy Sárospatakra. Ezzel egy időben Brezanóczyt nevezik ki szerencsi plébánossá és a püspök is átteszi székhelyét az egyházmegyerész legközpontibb helyére. Ez azonban nem valósult meg, mivel Szén nem ment Sárospatakra. Egy évvel később azonban maga a plébános vetette fel újra a gondolatot, hogy a püspök a mindentől távol eső és rossz időben nehezen megközelíthető Hejceből Szerencsre tegye át lakhelyét. Erre a célra ugyan szükséges lenne a plébániaépület átalakítása, ám ezt helyben meg tudják oldani egy vetítógép és egy plébániai földterület eladásából. A hejcei javadalmakat a tervek szerint Frikker Mátyás tudná felügyelni, a püspöki háztartás pedig így egészében átköltözhetne. Szén plébános jövőjével kapcsolatban a helyben maradást látta volna a legbiztosabbnak, ám nem plébánosi minőségben, hanem egyéb beosztásban, amely által az állami pénztárból kapná fizetését. A püspök díjazta papja elképzelését, mindössze annyi kérdése volt, hogy lehetséges-e úgy kibővíteni a plébániát, hogy a teljes püspöki iroda ott tudjon lakni, illetve, hogy megmenthető-e a hejcei kastély, ha a püspök nem lakik ott tartósan.⁹⁰⁴ Szén plébános biztosította főpásztorát, hogy a plébánia teljes mértékben átalakítható ahhoz, hogy az megfeleljen egy püspöki rezidenciának, sőt mi több a munkálatok költsége is megvan. A teljes átalakítás ugyanis 18242 Ft-t tesz ki, a vetítógépért pedig már kapott egy 20000 Ft értékű ajánlatot.⁹⁰⁵ A püspöki rendelkezés alapján a plébánia átalakításának tervét Szén plébános ad

⁹⁰¹ <https://docplayer.hu/46175395-Madarasz-istvan-kassai-megyepuspok.html> BEKE, M., *Madarász István kassai megyéspüspök (1884–1948)*, in Magyar Sion. Új folyam V./XLVII. (2011/1), 96.

⁹⁰² EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 1545/1946.

⁹⁰³ EÉL, Busta Kassa 1946. 2201-2927. sz., 1068/1946 in 2623/1946.

⁹⁰⁴ EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 87/1947 in 457/1947.

⁹⁰⁵ EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 439/1947 in 457/1947.

acta tette.⁹⁰⁶ Ennél több információnk nincs az ügygel kapcsolatban. Az biztos, hogy a központ nem került át Hejcéről.

1947-ben jóvátételi kezdeményezésre került sor: Madarász püspök visszaigényelhette a kitelepítések következtében Csehszlovákiában maradt ingóságait. Ezeknek összértéke nagyjából 18000 Pengőt tett ki, melyben főként bútorok, élelmiszerek és fűtőanyag volt.⁹⁰⁷ Ezek visszavételével Brezanóczy helynököt bízta meg.⁹⁰⁸ Ezzel kapcsolatban Madarász Csárszkyt is levélben értesítette. Ebben a levélben pedig leszögezte, hogy nem kártérítésről van szó, hanem a kitelepítés következtében önkénytelenül otthagytott magántárgyáról. Kérte egyúttal, hogy Brezanóczy és a vele érkező püspöki titkár és az egykori kassai püspöki házvezetőnő számára, akik a tárgyak felkutatásában és elszállításában mennek segíteni, a püspökségen adjanak szállást és ételmezt.⁹⁰⁹ Csárszky a kéréseknek megfelelően cselekedett.⁹¹⁰

A terület vallási élete többé-kevésbé rendben volt. Az egyházmegyei felmérés szerint a plébániák híveinek nagy része rendszeres templomba járó volt, a plébánosok pedig lelkiismeretesen végezték munkájukat. Persze akadtak kivételek, ahol erősen megjelent az elvallástalanodás. Ilyen volt például Bodrogolaszi, ahol a 934 hívőnek mindössze 25%-a volt rendszeres vasárnapi misehallgató. Erdőbényén és Füzéren 40%, Tolcsván pedig 50% volt ez az arány. A többi plébánián ez a szám legalább 70 %-ot ért el, ám volt ahol a hívek teljes létszámmal végezték hitükből fakadó kötelességeiket.⁹¹¹ 1948-ban azonban megkezdődtek az atrocitások az egyháziakkal szemben. Kovács József karsai lelkészt a katolikus iskolák védelmében tett védekezése végett vitte el a rendőrség.⁹¹²

Mint ahogy már más püspöktársait is, úgy Madarász Istvánt is hamar magával vitte az elszenvedett veszteségek feletti bánat. A főpásztor szívgyengeségben szenvedett, mely gyógyíthatatlannak bizonyult. Brezanóczy helynök épp ezért elrendelte, hogy a papok minden templomi esemény (szentmise és litánia) után a következő imádsággal forduljanak Istenhez a püspök gyógyulásáért: *„Imádkozzunk súlyosan beteg István megyéspüspökünkért! Mindenható örök Isten, gyermeki bizalommal járulunk szent színed elé és alázatosan kérünk, add vissza István megyéspüspökünk egészségét, hogy jelszavához híven továbbra is munkálja bennünk az*

⁹⁰⁶ EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 457/1947.

⁹⁰⁷ EÉL, Busta Kassa 1947. 1-800. sz., 414/1947.

⁹⁰⁸ EÉL, Busta Kassa 1947. 801-1400. sz., 1306/1947.

⁹⁰⁹ EÉL, Busta Kassa 1947. 2001-2600. sz., 2595/1947.

⁹¹⁰ EÉL, Busta Kassa 1947. 2601-3309. sz., 2694/1947.

⁹¹¹ EÉL, Busta Kassa 1947. 2601-3309. sz., 2667/1947.

⁹¹² EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 1736/1948.

üdvözítő hitet, a cselekvő szeretetet és az áldozatos munkakészséget. Betegek gyógyítója, könyörögi érette! I Miatyánk és Üdvözlégy.”⁹¹³ Ugyanezt az imát a rozsnyói részeken is kérték mondani.⁹¹⁴ Sajnos azonban az Isteni akarat másként rendelkezett. Madarász 1948. augusztus 8-án bekövetkezett haláláig kormányozta a megmaradt, rábízott területeket.⁹¹⁵ Haláláról értesülve a pápa is kifejezte részvétét a kassai és rozsnyói magyar részek főpásztora iránt.⁹¹⁶ Földi maradványait Sátoraljaújhelyen helyezték örök nyugalomra.⁹¹⁷ A temetési szertartást Czapik Gyula egri érsek végezte.⁹¹⁸

1948-ban Tost Barnabás lesz kinevezve kormányzónak és e szolgálata 1951-ig tartott.⁹¹⁹ Kinevezése viszont érdekesen történt. Madarász István püspök halála után ugyanis a kánonjog szerint jártak el, mely szerint a megüresedett egyházmegye élére káptalani helynököt kell kinevezni.⁹²⁰ Ezt a kánonokok testülete teszi meg. A teljes káptalan azonban nem volt jelen, ám azok, akik a magyar részen voltak (7 élő kánonokból 5-en⁹²¹ voltak Magyarországon), megtették kötelességüket és megválasztották Tostot helynöknek. Az új káptalani helynök ezt a megválasztását közölte Czapik Gyula egri érsekkel, mint metropolitával. Czapik viszont ezt a választást egyszerre tartotta elfogadhatónak és cáfolhatónak is, így mivel sürgős esetről volt szó, a Vatikán akaratának megkérdésését nem tartotta megfelelőnek, helyette, mint metropolita megerősítette Tost Barnabás kinevezését a kassai magyar részek élére, mint vicarius capitularis.⁹²²

Ezzel azonban nem lett minden probléma megoldva. A kassai egyházmegyei magyar rész ugyanis megválasztotta őt káptalani helynöknek, de a rozsnyói rész rendezetlen maradt, vezető nélkül. Mindszenty hercegprímás épp ezért Czapik érseket kérte fel, hogy a kánonjogi kódex 432. kánonjának 3. §-a által megengedett jogainál fogva, nevezzen ki apostoli kormányzót.⁹²³ Az egyházi törvénykönyv szerint ugyanis, ha egy egyházmegye, széküresedés esetén nem tud nyolc napon belül megválasztani egy káptalani helynököt, akkor a metropolitának a joga az

⁹¹³ EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 1566/1948.

⁹¹⁴ EÉL, Busta Rozsnyó 1948. 656-1150-ig, 700/1948.

⁹¹⁵ <https://docplayer.hu/46175395-Madarasz-istvan-kassai-megyespuspok.html> BEKE, M., *Madarász István kassai megyéspüspök (1884–1948)*, in Magyar Sion. Új folyam V./XLVII. (2011/1), 96.

⁹¹⁶ EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 2047/1948.

⁹¹⁷ <https://docplayer.hu/46175395-Madarasz-istvan-kassai-megyespuspok.html> BEKE, M., *Madarász István kassai megyéspüspök (1884–1948)*, in Magyar Sion. Új folyam V./XLVII. (2011/1), 96.

⁹¹⁸ EÉL, Busta Rozsnyó 1948. 656-1150-ig, 1000-1019/1948.

⁹¹⁹ <http://lexikon.katolikus.hu/T/Tost.html>

⁹²⁰ CIC (1917), 432. kán. 1. §.

⁹²¹ Vécsey József Aurél, Cselényi István, Braun László, Link Imre, Tost Barnabás.

⁹²² EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 2052/1948.

⁹²³ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 6293/1948.

apostoli kormányzó kinevezése.⁹²⁴ Végül a kinevezést a Szentszék végezte el.⁹²⁵ Így tehát Tost a rozsnyói részeket, mint apostoli kormányzó vezette, míg a kassai részekben, mint káptalani helynök volt jelen, így ott kevesebb joga volt, mint egy apostoli kormányzónak. Az egri érsek közbenjárását kérte annak érdekében, hogy Kassát is, mint apostoli kormányzó vezethesse.⁹²⁶ Ebben a minőségben azonban nem voltak meg teljes mértékben azok a jogok, melyek a megyéspüspököt megillették. Így Tostnak szükséges volt az Apostoli Szentszék felhatalmazása ahhoz, hogy bérmálni tudjon.⁹²⁷

Ugyanígy nem illette meg az a jog sem, hogy helynököt nevezzen ki maga mellé, tekintve, hogy ő maga működik helynöki minőségben. Épp ezért, amikor a lapokban megjelent, hogy kinevezte Brezanóczy Pált helynökének (bár ezt akkor még csak szándékozott megtenni, úgy tudván, hogy van rá joghatósága), Czapik érsek rámutatott a dolog problémájára és felvilágosította a helyzet lehetetlen voltáról. A helynök munkáját segítő, eseti megbízásokat adhat egyes papoknak, ám mindenre kiterjedő megbízatást nem. Mivel pedig az esetet a sajtó is lehozta, így az érsek azt tanácsolta a kassai magyar részi helynöknek, hogy a következő körlevélben erősítse meg Brezanóczy irodaigazgatói pozícióját.⁹²⁸

A kormányzás terhében még mindig jelentős szerepet játszott a háborús károk felszámolása. Ezt kiválóan megoldotta, hiszen kormányzósága idejére tevődik a megyeszói templom felépülése. Emellett pedig mind a kassai, mind pedig a rozsnyói részeket egybevetve összesen 15 templomot restauráltatott.⁹²⁹

Az állam 1950-es akciója a szerzetesrendekkel szemben a kassai magyar részeket is érintették. Már az év január 1-én 11 szerzetespapot vett át az egyházmegye. Ezek többsége plébániai szolgálatot látott el, ám egyesek tanári feladattal lettek megbízva a hejcei szemináriumba. A 11 szerzetes a következő: Balogh László szalézi, Bálint József jezsuita, Dombi József jezsuita, Etele György piarista, Figula János jezsuita, Fülöp Gyula piarista, Gyulai Ferenc ferences, Horváth Ambrus piarista, Németh István piarista, Varga Márton domonkos és Váraljai József szalézi.⁹³⁰ Az állami megállapodás előtt négy darab szerzetesplébánia működött (3 premontrei,

⁹²⁴ CIC (1917) 432. can. 3.§.

⁹²⁵ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 6293/1948.

⁹²⁶ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 5905/1948.

⁹²⁷ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 1088/1949.

⁹²⁸ EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 2086/1948.

⁹²⁹ Ld. VESZÉLOVSZKI, B., *Történeti áttekintés a Rozsnyói Egyházmegye magyarországi részének 1920 és 1952 közötti egyházkormányzatáról*, Magyar Sion XVI (2022), 268. in

https://epa.oszk.hu/01300/01397/00032/pdf/EPA01397_magyar_sion_2022_02_253-272.pdf

⁹³⁰ EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1406/1951.

1 piarista). Ezekben hat darab szerzetes lelkész volt (3 premontrei és 3 piarista). A rendek működésének beszüntetése előtt még öt szerzetes végzett lelkipásztori szolgálatot, világi lelkipásztori állomáshelyen.⁹³¹ Októberre azonban az itteni szerzetesek ellen is intézkedések voltak. A három premontrei plébániáról (Novajidrány, Nyésta és Tiszakarád) kiutasították az ott szolgáló lelkészeket (Láng Alán, Ocsenda Kálmán és Makay Norbert). Ugyanígy kiutasítottak még három szerzetest, akik az egyházmegyei plébániákon teljesítettek szolgálatot: Alsóbereckiről Mészáros Lajos piaristát, Bodrogolasziból Pados Géza Ottokár bencést, és Karcsáról Barborik István piaristát. Ezzel együtt megszűnt a sátoraljaújhelyi Nagyboldogasszony plébánia piaristának lenni. Az itt élő öt szerzetes (Németh István, Horváth Ambrus, Fülöp Gyula, Tóth Tibor, Etele György) közül Tóth Tibor kivételével mindet tudta alkalmazni a csonka egyházmegye. Németh István korábbi plébános Abaujszántón lett segédlelkész, Horváth Ambrus Monokon, Fülöp Gyula Szikszón végzett ezután segédlelkézi szolgálatot, míg Etele György Sátoraljaújhelyen maradván ugyanazon plébánián végezte hitoktató-segédlelkézi feladatát. Az egykori piarista templomot pedig Frikker Mátyásra bízták, hogy plébánosként irányítsa.⁹³²

Tost kassai egyházmegyei helynök 1950-ben létrehozta a hejcei szemináriumot.⁹³³ Eme szeminárium felállításának ötlete még Madarász István püspöknek állt szándékában, melyről tanúskodik, hogy végrendeletében, mint általános örökösre hagyja vagyont egy felépítendő szeminárium javára.⁹³⁴ Az új papnevelő intézet október 1-én nyitotta meg kapuit a kassai magyar rész papnövendékei előtt, melynek helyszíne a hejcei püspöki nyaraló volt.⁹³⁵ Ez a szeminárium viszont kezdeti nehézségekkel küzdött, hiszen bár a bentlakásra adottak voltak a feltételek, de a tanulásra már annál kevésbé, hiszen nemhogy a szükséges tankönyvek, de egyáltalán könyvtár sem állt rendelkezésre. Tost helynök épp ezért igyekezett kapcsolatai révén hozzájutni a szükséges könyvekhez, sőt még a Szentszékhez is intézett kérvényt, hogy 20 növendék⁹³⁶ számára a szükséges tankönyveket megkaphassák.⁹³⁷ Emellett pedig egyéb adományok is érkeztek az újonnan alakult szeminárium javára, melyet a helynök elsősorban azok között a növendékek között osztott szét, akik családjuktól elszakítva (határon túlról

⁹³¹ EÉL, Busta Kassa 1950. 1201-2100. sz., 1952/1950.

⁹³² EÉL, Busta Kassa 1950. 1201-2100. sz., 2503/1950.

⁹³³ <http://lexikon.katolikus.hu/T/Tost.html>

⁹³⁴ EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 907/1951, in 1164/1951.

⁹³⁵ EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 2595/1950.

⁹³⁶ Kuklay Antal Béla, Jaskó Géza, Balogh Lajos, Burger György, Frikker István, Lengyel Sándor, Szutorcsik József, Királyhegyi József, Makranczi Géza, Maricsák József, Mészáros József, Szalai József, Gyulai László, Perlaki János, Ványai István, Antónyi László, Fogarasi Gusztáv, Kovács László, Malinóczki József. EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 2546/1950.

⁹³⁷ EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 2954/1950.

származó) élnek, avagy nehéz körülmények közül jönnek.⁹³⁸ A szeminárium előjárói voltak: Brezanóczy Pál rektor,⁹³⁹ majd ennek helynökké való megválasztása után Gál Ferenc töltötte be ezt a tisztséget,⁹⁴⁰ Densz Géza spirituális⁹⁴¹ (felmentése után Bálint József lesz megbízva)⁹⁴² és Csontos Barna, mint gondnok.⁹⁴³ A tanárok között szerepelt Brezanóczy Pál, Csontos Barna (neveléstan és szónoklattan), Bálint József, Densz Géza, Gál Ferenc és Dombi József.⁹⁴⁴ A szemináriumot tartós megmaradással alakították ki, így tanmenete is ennek megfelelően öt éves tervvel bírt.⁹⁴⁵ Mind a kassai, mind pedig a rozsnyói magyar részeknek voltak küsszeminaristái is. Ezek viszont nem helyben tanultak, hanem az egri érseki küsszemináriumban végezték gimnáziumi tanulmányaikat.⁹⁴⁶

Igazán különleges eseménynek számított, amikor a kassai egyházmegye magyar részén új kanonokokat avattak 1951. április 22-én, Hejcéen.⁹⁴⁷ Az alaklomra azért is került sor, mert be akarták tölteni az időközben elhunyt Payer Ferenc egykori helynök és Cselényi István megüresedett helyét a káptalanban. Épp ezért is kapott kanonoki kinevezést Brezanóczy Pál II. mesterkanonokká, Nagy József pedig III. mesterkanonokká. A kinevezéseket Tost Barnabás kezdeményezte a Szentszéknél és XII. Piusz pápa engedélyezte ezeket. Magát a szertartást is a helynök végezte el. Az új kanonokok beiktatása mellett a régebbiek közül négyen léptek előrébb a kanonoki rangsorban: Wick Béla éneklőkanonok, Vécsey József Aurél örkanonok, Braun László főesperes kanonok, Link Imre pedig I. mesterkanonok lett. A kassai káptalannak így nagyobb része magyar részen volt, hiszen ezekkel a beiktatásokkal már hét kanonokja volt a székeskáptalannak a székesegyháztól távol.⁹⁴⁸

1951. július 10-én elhunyt Tost Barnabás helynök.⁹⁴⁹ Temetésére július 12-én került sor a hejcei templom melletti temetőben.⁹⁵⁰ A magyar részen élő akkori öt kanonok (Vécsey József Aurél, Braun László, Link Imre, Brezanóczy Pál és Nagy József) július 12-én gyűlt egybe Hejcéen,

⁹³⁸ EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 356/1951.

⁹³⁹ EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 2231/1951.

⁹⁴⁰ EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 429/1952.

⁹⁴¹ EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 430/1952.

⁹⁴² EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 431/1952.

⁹⁴³ EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 469/1951.

⁹⁴⁴ EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 208/1952.

⁹⁴⁵ EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 550/1951.

⁹⁴⁶ EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 2871/1950.

⁹⁴⁷ EÉL, Busta Kassa 1951. 1-1100. sz., 782/1951.

⁹⁴⁸ EÉL, Busta Kassa 1951. 1-1100. sz., 795/1951.

⁹⁴⁹ EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1330/1951.

⁹⁵⁰ Ld. VESZÉLOVSZKI, B., *Történeti áttekintés a Rózsnyói Egyházmegye magyarországi részének 1920 és 1952 közötti egyházkormányzatáról*, Magyar Sion XVI (2022), 269. in https://epa.oszk.hu/01300/01397/00032/pdf/EPA01397_magyar_sion_2022_02_253-272.pdf

hogy új helynököt válasszon. Az ötből négy szavazatot megnyerő Brezanóczy Pál pedig elfogadta a választás eredményét és a jelen lévő egri érsek, Czapik Gyula jelenlétében letette a káptalani esküt.⁹⁵¹ A kassai részekkel egy időben az érsek kinevezte a rozsnyói magyar részek kormányzójává is.⁹⁵² 1951-től így a kassai és rozsnyói helynökségeket Brezanóczy Pál kormányozta Hejcéről.⁹⁵³ A kassai magyar résznek ekkor 125 papja volt, ebből 23-an voltak egykor szerzetespapok. Rajtuk kívül még 10 nyugdíjas papja volt a csonka egyházmegyének, ám ezek közül mindössze ketten laktak továbbra is a kassai magyar területen.⁹⁵⁴

A szerzetes papok esetében azonban hamar változás állt be, mivel az állam csak 500 volt szerzetes alkalmazását engedélyezte az egyházmegyéknek összesen. A püspöki kar utasítására így Brezanóczynak 25%-al csökkentenie kellett ezt a számot.⁹⁵⁵ A tényleges elbocsájtások előtt négy pap hagyta el önként az egyházmegyét: Figula Lajos vilmányi és Koczúr Jakab megyaszói kisegítő lelkészek, Leblanc Lajos sárospataki segédlelkész és Láng Alán novajidrányi lelkész. Rajtuk kívül az állami parancs végett elküldetett az egyházmegyéből Fülöp Gyula szikszói, Balogh László bodrogkeresztúri, Németh István hernádnémeti, Stefancsik Benedek füzéradványi segédlelkész, Gyulai Ferenc hercegkúti, Varga Márton gagyvendégi, Köves Ottokár tornyosnémeti kisegítő lelkész, Mészáros Lajos alsóberecki és Barborik István karcsai lelkészek, valamint Etele György, a sátoraljaújhelyi Nagyboldogasszony templom plébánosa. A szemináriumi oktatás miatt késleltetve lett Dombi József és Bálint József elbocsájtása a főiskolai év első félévének végéig.⁹⁵⁶ Év végére így 114 pap volt, aki szolgálatot teljesített a kassai és rozsnyói részekben.⁹⁵⁷

1952. február 21-én a helynökség székhelye átköltözött Egerbe, az érseki palotába.⁹⁵⁸ Onnantól kezdve az érseki székvárosból történt a területek kormányzása.⁹⁵⁹ A hejcei püspöki kastélyt felajánlották az idős és beteg szerzetesek elhelyezésére.⁹⁶⁰ A helynöki székhely átkerülésével a hejcei szeminárium és hittudományi főiskola (az ÁEH hozzájárulásával) megszűnt létezni, a területről származó kispapok innentől kezdve Egerben végezték a teológiát.⁹⁶¹ A tanulmányi év

⁹⁵¹ EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1330/1951.

⁹⁵² EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1331/1951.

⁹⁵³ Ld. SZUROMI, Sz. A., *A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*, in Magyar Sion. Új folyam V (2011/1), 102.

⁹⁵⁴ EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1405/1951.

⁹⁵⁵ EÉL, Busta Kassa 1951. 1101-1800. sz., 1407/1951.

⁹⁵⁶ EÉL, Busta Kassa 1951. 1801-2656. sz., 2228/1951.

⁹⁵⁷ EÉL, Busta Kassa 1951. 1801-2656. sz., 2369/1951.

⁹⁵⁸ EÉL, Busta Kassa 1952. 1-1100. sz., 443/1952.

⁹⁵⁹ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szentévbén*, 164.

⁹⁶⁰ EÉL, Busta Kassa 1952. 1-1100. sz., 851/1952.

⁹⁶¹ EÉL, Busta Dioecesis Kassa 1924-, 317/1952.

első felét még befejezték február 14-én, ám utána már útra készen álltak, hogy Hejcéről Egerbe menjenek.⁹⁶²

c) Rozsnyói helynökség

A rozsnyói egyházmegye újbóli megosztottsága már a háború vége fele, a front előrenyomulásával megtörtént. Putnok és Rozsnyó között ugyanis lelassult az addig igen gyorsan haladó ukrán front, és több mint egy hónapig (1944. december 17 – 1945. január 23) tartott, mire elérte az egyházmegyei központot. Az egyházkormányzat így meglehetősen nehézé vált, tekintve, hogy a háborús front borzalmait még maga előtt tudó központ, nem tudta megfelelően irányítani a háborús borzalmakon már átesett részeket. Ennek érdekében szükségessé vált egy helynök kinevezése az egyházmegye déli részeire. Erre pedig a legalkalmasabbnak Horváth Gyula kisterenyei prépost-plébános tűnt. Kinevezésében nem lett meghatározva, pontosan mely területekre terjed ki a joghatósága, egyedül annyi, hogy megbízatása a háborús időkre szól. A helynökség mérete a front előrehaladásával, avagy visszaszorulásával nöhetett vagy csökkenhetett. A helynök joghatósága így december 18-ra, Putnokra és Sajópüspökre terjedt ki. Jogait viszont csak 1945. februárjában kezdte el gyakorolni. Mivel azonban a háborús okokra hivatkozva a papok külön meghatalmazásokat kaptak, mely miatt nem volt szükséges feltétlenül a központi hatóságok intézkedésének igénybevétele, így a háború végéig viszonylag kevés plébánia volt, mely felvette a kapcsolatot a „frontvonal mögötti” helynökkel.⁹⁶³

Miután a háború véget ért a rozsnyói egyházmegye ismét a trianoni határok szerinti elosztás szerint lett megfeleltetve. A magyar részekén Bubnics püspök halála után továbbra is Horváth Gyula kisterenyei plébános lett megbízva, mint megbízott káptalani helynök, az ottani részek irányításával. Horváth már májusban jelezte az egri érsek számára, hogy a csehszlovák kiutasítások végett több papot áttesznek a határon, ám nem tudnak mindnyájuk számára szolgálati helyet biztosítani. Ezért is kéri az érseket, hogy ezen papok számára biztosítson helyet, és amennyiben szükség lesz szolgálatukra, engedje őket vissza a rozsnyói részekre. Emellett kérte Egerszegi Ferenc felszentelését, aki szintén a kiutasítások végett került át a magyar részre, magyar állampolgársága miatt, és ezért nem szentelődhetett a püspöki székhelyen. Természetesen a szentelés a rozsnyói püspökség címére történne.⁹⁶⁴ Emellett azonban Horváth sajnos nem bizonyult a legjobb választásnak a helynöki címre. Rátermettsége

⁹⁶² EÉL, Busta Kassa 1952. 1-1100. sz., 309/1952.

⁹⁶³ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.

⁹⁶⁴ EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 1: tárgyi csoportok, 79/1945.

ugyan megvolt, ám egészségi állapota és a háborús pusztítások, melyek a kisterenyei plébániát is súlyosan érintették, túl nagy falatnak bizonyultak ahhoz, hogy a többi plébániával is felvegye, keresse a kapcsolatot. Épp ezért félő volt, hogy a rozsnyói magyar rész is több részre szakad. Ám a magyar részi plébániák 1945 júniusától elkezdtek felvenni a kapcsolatot a kisterenyei helynökkel, hogy beszámoljanak háborús veszteségeikről, illetve hogy plébániai ügyekben tanácsot kérjenek. Ebben a legnagyobb szerepe Csomor Ernőnek és Koncz Lajosnak volt, akik megkezdtek a sort a kapcsolatok felvételében.⁹⁶⁵

A rozsnyói egyházmegye teljes területe megszenvedte a háború utáni visszaállítási kezdeményezéseket. Az új csehszlovák vezetés ugyanis továbbra is nem kívánatos elemnek tekintette az egyházmegyét és igyekezett azt megszüntetni. Ebben sajnálatos módon a nyitrai káptalan volt az állam legnagyobb támogatója. Még nagyobb könnyebbséget jelentett számukra az a tény, hogy vezető nélkül maradt a püspökség. Ebből az okból kérték fel Czapik Gyula érseket a csehszlovák rozsnyói részek segítésére is. Róbert Pobožný rozsnyói helynök a legnagyobb segítséget egy új püspök kinevezésében látta, amelyre a jelöltjei is megvoltak: első sorban a nyitrai segédpüspököt Nécsey Edét látta volna szívesen, tekintve, hogy így a káptalan nem támadja tovább az egyházmegyét; utána Lazik Ambrust, vagy Zlatos Jánost. Ezen személyek preferálásában kérte a helynök az egri érsek, valamint a hercegprímás közbenjárását.⁹⁶⁶ A csehszlovák részeket a nemzeti vezetés egyházellenes rendelkezései is sújtották. Eltörölték ugyanis a magyar nemzetiségi közép- és elemi iskolákat, ráadásul a magyar falvakban az istentisztelet és a hitoktatás is szlovákul folyt.⁹⁶⁷ A papok helyezése azonban, a határok az ideai bizonytalansága végett meglehetősen különösen, a határokon keresztül is megtörtént. Így lehetett, hogy épp magyar részen szolgáló papot (csehszlovák állampolgárságára hivatkozva) csehszlovák részre helyeztek. Ebben azonban fennállt az a nehézség, hogy a magyar érzelmű papok nem akartak Magyarországon kívül szolgálni és kérték a helynököt, hogy a magyar részeken folytathassanak szolgálatot.⁹⁶⁸ Ide tartoztak olyan papok is, akik a világháború kitörése előtt még Csehszlovákiában végeztek szolgálatot.⁹⁶⁹

A helynökség vezetésében 1945. június 17-én történik változás. Ekkor ugyanis a rozsnyói káptalani helynök leiratban Pájer János egykori helynököt nevezi ki a magyar részekre vikáriusává. Ennek előzménye, hogy a betegségével küszködő Horváth Gyula maga kérte

⁹⁶⁵ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.

⁹⁶⁶ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 3401/1945.

⁹⁶⁷ PL, 1821/1945, in 5835/1946.

⁹⁶⁸ EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 1: tárgyi csoportok, 233/1945.

⁹⁶⁹ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.

felmentését és tett javaslatot Pájér személyére.⁹⁷⁰ Ebben Borovi József közvetített, aki személyesen kereste fel a helynököt, miután áttették a határon és ő volt az, aki tájékoztatta Horvát helynököt arról, hogy Pájert is kiutasították a csehszlovákok. Ezt hallva kérte Horváth azonnali felmentését. Horváth nem sokkal később, augusztus 7-én elhunyt.⁹⁷¹ Pájér egykori helynök 1940-ben kanonoki kinevezést kapott, aminek következtében Rozsnyóba költözött, majd 1941-ben az egyházmegye viceofficiálisa lett.⁹⁷² 1945-ben azonban távozni kényszerült a püspöki székvárosból.⁹⁷³ Magyarországra való visszatérése után újra átvette azt a feladatot, melyet a világháború előtt is lelkiismeretesen végzett: ő lett a magyar részeken lévő plébániák püspöki helynöke.⁹⁷⁴

Helynöki feladatait először Bánrévéről kormányozta. Ez az egykori filiális hely, melynek nem volt előtte önálló lelkésze, nem egy okból lehetett alkalmas központnak: nem betöltött hely, ahol bútorozott lakhely van (tekintve, hogy sem Pájérnek, sem pedig Borovi titkárnak nem voltak bútorai a kitoloncolásuk végett). Bánrévén még önálló plébániaépület sem volt, helyette úgymond vendégszállást kapott a helynökség: először Lestál József egyházközségi pénztárosnál, majd pedig özvegy Szeberényi Dezsőnénél. A legnagyobb gondot azonban az ételmezés jelentette, melyet azonban nem sikerült biztosítani. Ez a helyzet azonban tarthatatlannak bizonyult, így a helynökség új székhelyet keresett magának.⁹⁷⁵ Így történt, hogy a rozsnyói magyar részeket 1945. augusztus 10-től Putnokról látták el.⁹⁷⁶ Rendes székhelye azonban itt sem volt, hiszen hely kellett a vikáriusnak, a titkárnak, és magának az irodának is. Ez a három végül Pájér helynök két nővérénél talált elhelyezésre.⁹⁷⁷

A csonka részen a helynökkel és titkárával együtt 29 pap teljesített szolgálatot, 28 plébánián. Ezek közül nyolcan voltak olyanok, akiket a Felvidékről utasítottak ki: Maga a helynök, illetve titkára, Borovi József (mindkettőt Rozsnyóról). Rajtuk kívül Mihalovics Gyula volt losonci plébános, Deák János dobócai lelkész, Egerszegi Ferenc, aki kispapként lett kiutasítva, Halmos G. Ottó volt jabloncai, Hinel Pál volt sőregi és Szentirmai Imre volt gömörsidei adminisztrátor. Magyarországon mindnyájuk számára találtak szolgálati helyet: Mihalovics Bánrévén lett plébános, Deák Hangonyban lelkész, Egerszegi, felszentelése után Mizserfa-bányatelepen

⁹⁷⁰ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.

⁹⁷¹ EÉL, Busta Rozsnyó 1950. 1-900-ig, 255/1950.

⁹⁷² Ld. *Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Rosnaviensis anno Domini Jesu Christi MCMXLII erectae sedis episcopalis CLXVII*, Typis Sajó-vidék, Rosnaviae 1942, 98.

⁹⁷³ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szentévbén*, 212.

⁹⁷⁴ EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 1: tárgyi csoportok, 179/1945.

⁹⁷⁵ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.

⁹⁷⁶ EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 1: tárgyi csoportok, 254/1945.

⁹⁷⁷ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.

lelkész, Halmos Ragályon, Hinel Somoskőújfalun adminisztrátor, Szentirmai Serényfalván szervezőlelkész.⁹⁷⁸ A váratlan papi többlet miatt szükségessé vált viszont, hogy új lelkészségek létesüljenek.⁹⁷⁹ Ebben az évben négy új lelkészség lett megalapítva: Baglyasalja, Bánréve, Hangony és Zagyvaróna.⁹⁸⁰ A következő évi számadás szerint nem csak a plébániák számában állt be növekedés, hanem a papok számának tekintetében is. Eszerint ugyanis 21 plébánia, egy bányalelkészség és 8 más lelkészség van a területen, melyet 41 pap lát el (ezekből 5 ferences a salgótarjáni plébániáról). A területen a katolikus hívek száma nagyjából 71877-et tett ki. Még egy pap volt ekkor érkezőben Csehszlovákiából: Linter József. A papnövendékek száma ekkor 6 volt, ebből ketten (Baranyai Jenő és Patakfalvi Géza) Budapesten, négyen (Illés László, Fábry Miklós, Ponyi Artúr és Vilezsál György) pedig Egerben tanultak.⁹⁸¹ A papnövendékeket ugyanis a háború viharos időszakában a biztonság kedvéért hazaküldték szüleikhez. Így az anyaországi származású papnövendékek itt is maradtak a magyar részen.⁹⁸² Rajtuk kívül még várhatóak voltak Csehszlovákiából érkező növendékek, így pedig a papi ellátás egyelőre megoldottnak látszott.⁹⁸³ A kispapok szemináriumi ellátásáért az esperesi kerületek voltak felelősek gyűjtést szervezni. A Budapesten tanulókért a nógrádi és a mátrai esperesség, az Egerben tanulókért pedig a putnoki és bódvai esperességek gyűjtöttek.⁹⁸⁴ Ebben az évben is történt lelkészség alapítás Serényfalván.⁹⁸⁵

1946-ban a területi közigazgatásban változás állt be. Pájer a rozsnyói magyar részeket két főesperességre osztotta szét: a nógrádi és a gömrői főesperességre. Ezeken belül két-két esperes kerület volt található. A nógrádiban a nógrádi és a mátrai esperesség, a gömöriben pedig a putnoki és a bódvai esperesi kerület. A plébániák elosztása pedig az alábbi módon valósult meg: a nógrádi esperességben volt Baglyasalja, Karancskeszti, Litke, Salgótarján két plébániája, Somoskőújfalu, Zagyvapálfalva és Zagyvaróna. A mátrai esperességben Bárna, Cered, Kazár, Kisterenye, Mátranovák, Mizserfa és Zabar. A putnoki esperesi kerületben Bánréve, Hangony, Putnok, Ragály, Sajópüspöki, Serényfalva és Szentsimon. A bódvai esperességben pedig Bódvaszilás, Hidvégardó, Perkupa, Szögliget és Tornaszentandrás.⁹⁸⁶ 1947-ben két főesperesség két-két esperesi kerületében összesen 27 plébániát tartottak számon, 45 filiával,

⁹⁷⁸ EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 2: helységregisterek, 3/1946.

⁹⁷⁹ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.

⁹⁸⁰ EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 314/1947.

⁹⁸¹ EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 2: helységregisterek, 554/1946.

⁹⁸² EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.

⁹⁸³ EÉL, Busta Rozsnyó 1945. 2: helységregisterek, 554/1946.

⁹⁸⁴ EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 942-1577. sz., 672-683/1946.

⁹⁸⁵ EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 314/1947.

⁹⁸⁶ EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 942-1577. sz., 672-683/1946.

melyekben 37 világi és 6 ferences pap szolgált.⁹⁸⁷ Bár az egri és váci egyházmegyék szívesen fogadták volna a papi többletet, ez a rozsnyói részeken nem vált szükségessé, ugyanis mindenki számára tudtak szolgálati helyet biztosítani.⁹⁸⁸

Pájer, mikor másodjára is elkezdte magyarrészi helynöki szolgálatát, magát és a rozsnyói magyar részt az egri érsek jóindulatába ajánlotta és bízott abban a korábbi jó viszonyban, melyet Szmrecsányi érsek is biztosított a csonka résszel szemben. Erről Czapik érsek biztosítékát is adta.⁹⁸⁹ Róbert Pobožný káptalani helynök is bízott a metropolita jóindulatában és evégett jelezte szándékát a Szentszék felé, hogy a rozsnyói magyar részeket az egri érsek apostoli kormányzósága alá helyezték.⁹⁹⁰ Ezt az ügyet a hercegprímásnak is elő akarták adni, és Borovi József el is ment hozzá, hogy személyesen adja elő a helynök kérését, ám ezzel a kéréssel már elkéstek.⁹⁹¹ A Szentszék is úgy látta jónak, ha a rozsnyói magyar részeket egy Magyarországon székelő ordinárius vezetné. Ez azonban nem az egri érsek lett.⁹⁹²

1946-ban Madarász István, aki Hejcéről kormányozta saját egyházmegyéje magyar részét, megbízást kapott a rozsnyói magyar részek kormányzására is.⁹⁹³ A rozsnyói részek kormányzásában viszont csak a legfontosabb ügyeket tartotta fenn magának, a helyi ügyintézés eredményessége érdekében továbbra is Pájer János végezte az ügyintézés, mint ottani helynök.⁹⁹⁴ Maga a helynökség intézménye azonban 1946. augusztus 1-i hatállyal megszűnt Putnokon.⁹⁹⁵ A kormányzás ténylegesen Hejcéről történt. A rozsnyói részek ügyeinek kezelésére Borovi József volt helynökségi titkárt is Hejcére rendelték.⁹⁹⁶ A magyar igazgatás mellett azonban a Szentszék egy döntése épp elválasztotta egy fokon a rozsnyói püspökséget az egri érseki tartománytól. 1948. március 16-i keltezéssel ugyanis a Vatikán kiadott egy dekrétumot, mely szerint a rozsnyói egyházmegye számára a II. fokú bírászkodásra nem Egert, hanem Szepest jelöli ki.⁹⁹⁷ Madarász kormányzói kinevezése viszont nem csak egy névleges kormányzás volt, hanem lelkiismeretes felelősségvállalás. Már 1946. szeptember 8-án

⁹⁸⁷ EÉL, Busta Rózsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 1877/1947.

⁹⁸⁸ EÉL, Busta Rózsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.

⁹⁸⁹ EÉL, Busta Dioecesis Rózsnyó 1924-, 1293/1945.

⁹⁹⁰ EÉL, Busta Dioecesis Rózsnyó 1924-, jelzés nélküli levél, 1945. december 30. keltezéssel.

⁹⁹¹ EÉL, Busta Rózsnyó 1949. 1-800-ig, 579/1949.

⁹⁹² EÉL, Busta Kassa 1946. 901-1550. sz., 1220/1946 in 1150/1946.

⁹⁹³ Ld. SOÓS, I., *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, 547.

⁹⁹⁴ EÉL, Busta Dioecesis Rózsnyó 1924-, 2262/1946.

⁹⁹⁵ EÉL, Busta Kassa 1946. 901-1550. sz., 1510/1946.

⁹⁹⁶ EÉL, Busta Dioecesis Rózsnyó 1924-, 2691/1946.

⁹⁹⁷ EÉL, Busta Rózsnyó 1949. 1-800-ig, 79/1949.

Salgótarjánba utazott, hogy az ottani esperesi kerület papjaival találkozzon. A számára ismeretlen egyházmegyei rész és hívei megismerését szolgálták a bérmautak is.⁹⁹⁸

Az 1947-es értesülések szerint 21 pap került áttelepítésre a Felvidékről, akikre lelkipásztori feladatok ellátását kellett bízni. Ezek voltak: Weisz József, Szigetvári Gábor, Kovács Gyula, Cservenka Béla, Privitzky Gyula, Sashegyi Aladár, Bodor Sándor, Gedeon Elek (premontrei), Furmann István, Fodor István, Katona Jusztinián (ferences), Lóska Béla, Radány Lajos, Kabla János, Nyeste József, Ádám Antal, Bányai József, Munka János, Linter József, Mancos N. (premontrei) és Klamarik László.⁹⁹⁹ Hogy helyükön maradhassanak az egyházmegye több papja élt a reszlovakizáció lehetőségével, ám ez sem menthetett meg mindenkit. A kitelepítendőek listáján az egyházmegye káptalanjának három tagján (Cservenka Béla, Sashegyi Aladár és Privitzky Gyula) kívül több más pap is szerepelt, mint Bodor Sándor, Klamarik László, Lóska Béla, Munka János, Holczmann József, Nyeste József, Csuz Gyula, Kovács Gyula, Jávorszky József, Sulyok Kálmán, Balázs Mihály, Szécsi Gyula, Durzó János, Csáji János, Róth János, Hidvégi József, Zolczer István, Zolczer Imre, Kosteczky József, Bányai József és Ádám Antal.¹⁰⁰⁰

Madarász püspöknek, a rozsnyói magyar részek apostoli kormányzójának végül a rozsnyói püspökség 23 kiutasításra váró papjáról kellett gondolkodnia, hogy elhelyezést nyerjenek valahol. Mivel ehhez minden helyre szükség volt, ezért a már a részen szolgáló, nemrég érkezettek igyekezett meggyőzni, hogy máshol keressenek szolgálatot. Ez főként volt szerzetesekre vonatkozott.¹⁰⁰¹ A kiutasításra várók között Ádám Antal, Bányai József, Durzó János és Kovács Gyula vállalta, hogy szolgálatot teljesítsen az egri érsekség területén.¹⁰⁰² Czapik érsek 8-10 pap átvételét ígérte, hogy azok továbbra is papi szolgálatot tudjanak végezni. Természetesen csak kápláni minőségben tudja őket alkalmazni.¹⁰⁰³ A váci és veszprémi püspökségek ezzel szemben korlátlan mennyiségben hajlandóságot mutattak a papok átvételére.¹⁰⁰⁴ A váci egyházmegyébe Zolczer Imre és Zolczer István vállalkozott, Veszprémbe pedig Hidvégi József után maga Bánáss püspök intézett megkeresést.¹⁰⁰⁵ Az idegen

⁹⁹⁸ Ld. VESZÉLOVSZKI, B., *Történeti áttekintés a Rozsnyói Egyházmegye magyarországi részének 1920 és 1952 közötti egyházkormányzatáról*, Magyar Sion XVI (2022), 259. in https://epa.oszk.hu/01300/01397/00032/pdf/EPA01397_magyar_sion_2022_02_253-272.pdf

⁹⁹⁹ EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 1243/1947.

¹⁰⁰⁰ EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 281/1947, in 1877/1947. EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 265/1947, in 1877/1947.

¹⁰⁰¹ EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 308/1947, in 1877/1947.

¹⁰⁰² EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 265/1947, in 1877/1947.

¹⁰⁰³ EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 465/1947, in 1877/1947.

¹⁰⁰⁴ EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 345/1947, in 1877/1947.

¹⁰⁰⁵ EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 265/1947, in 1877/1947.

egyházmegyékbe viszont a kiutasítandók csak akkor voltak hajlandóak menni, ha rozsnyói egyházmegyések maradhatnak. A többi kiutasítandók közül a kanonokok számára az apostoli kormányzó munkát nem tudott biztosítani, de ígéretet tett, hogy kanonoki illetményük folyósításáért tenni fog. Ugyanígy a nyugdíjas korúak nyugdíjfolyósításáért is kezességet vállalt. A még aktív szolgálatra képes papok közül Klamarik Lászlót és Szécsi Gyulát Salgótarján főplébániára, Jávorszky Józsefet Homokterenyére, Cservenka Bélát Mátraszelére, Balás Mihályt Karancsberénybe, Csáji Jánost Bocsárlapújtőre, Kosteczky Józsefet Ipolytanócra nevezte ki.¹⁰⁰⁶

Madarász István püspök halála után, 1948-ban Tost Barnabás lesz kinevezve kormányzónak.¹⁰⁰⁷ A csonka rész kormányzásában a helynökségi irodán is változás áll be: Borovi József helyére Koncz Lajos lesz kinevezve irodai titkárnak.¹⁰⁰⁸ Borovi ezek után Sajópüspökibe került plébánosnak, ám ez a kinevezés többekben megütközést keltett. A plébániát ugyanis úgy nyerte el, hogy ő volt az egyetlen pályázó, aki teljesíteni tudta azt a feltételt, hogy elődjéről, a súlyos beteg Upponyi Józsefről gondoskodni fog. Amikor pedig a nyugalmazott plébános másik lakhelyre költözött és így a gondoskodás szükségtelen lett, Borovi maga ajánlotta fel lemondását, hogy nálánál érdemesebb plébános kerülhessen Sajópüspökibe, hiszen többen vágytak erre a plébániára.¹⁰⁰⁹ Evégett felmerült annak a lehetősége, hogy ideiglenesen a kassai magyar részen teljesítsen szolgálatot.¹⁰¹⁰ Itt, vagy a sátorlajújhelyi, vagy pedig a szerencsi hitoktatói állást kaphatta volna meg, utóbbit az ondi lelkeszség ellátásával együtt.¹⁰¹¹ Mivel az intézkedés idejére a rozsnyói papság elfogadta az egykori titkárt Sajópüspöki élén, így nem tartotta Borovi az ügyet aktuálisnak, illetve tartott attól, hogy a kassai papság neheztelését vonja magára, ha ottani előkelő pozíciókba helyezik. Mindazonáltal alávetette magát az apostoli kormányzó rendelkezésének és elfogadta, bárhogy is döntsenek felőle.¹⁰¹² Tost kormányzó pedig úgy döntött, hogy pályázatot írat ki a sajópüspöki plébániára és 1949. szeptember 1-i hatállyal fogadja el Borovi lemondását. Erre azonban Borovi a kinevezendő utódja miatti papi felháborodástól, illetve a megkezdett templomi renoválások félbemaradásától tartva kérte a lehetőséget, hogy a felújítások befejezéséig Sajópüspökiben maradjon.¹⁰¹³ Ezt az elhatározását az is erősítette, hogy a kormányzóság egyházi hatósága

¹⁰⁰⁶ EÉL, Busta Rózsnó 1947-es AC és Mors anyag, 265/1947, in 1877/1947.

¹⁰⁰⁷ <http://lexikon.katolikus.hu/T/Tost.html>

¹⁰⁰⁸ EÉL, Busta Rózsnó 1948. 656-1150-ig, 970/1948.

¹⁰⁰⁹ EÉL, Busta Rózsnó 1949. 801-1399-ig, 890/1949, in 1120/1949.

¹⁰¹⁰ EÉL, Busta Rózsnó 1949. 801-1399-ig, 845/1949, in 1120/1949.

¹⁰¹¹ EÉL, Busta Rózsnó 1949. 801-1399-ig, 829/1949, in 1120/1949.

¹⁰¹² EÉL, Busta Rózsnó 1949. 801-1399-ig, 845/1949, in 1120/1949.

¹⁰¹³ EÉL, Busta Rózsnó 1949. 801-1399-ig, 890/1949, in 1120/1949.

nem adott megnyugtató választ, hogy a kassai papok szeretettel fogják fogadni, sőt semmilyen kinevezésről nem esik szó a leiratban. Így aztán a lemondásának benyújtásától is elállt.¹⁰¹⁴ Mivel leveleiben érezhető volt a benne levő indulatoság az ügygel kapcsolatban, így a kormányzóság úgy döntött, eláll a Sajópüspökire kiírt pályázattól és meghagyja ott Borovit plébánosnak.¹⁰¹⁵

A helynöknek a terület vezetésén kívül sajnos még 1948-ban is foglalkoznia kellett a kitelepítések kérdésével, mivel ez év októberében a rozsnyói káptalan két tagját is a kiutasítás fenyegette. Ezek közül az egyik a nagyprépost, Privitzky Gyula volt, a másik pedig Cservenka Béla kanonok. Sajnos 1948-ban az egyházmegye plébániái nem tudták fogadni és feladattal ellátni ezeket a papokat, így az egri érsek lett felkérve esetleges alkalmazásukra.¹⁰¹⁶ A papi utánpótlás kérdése a területen megoldottnak tűnt. Az 1948-as felmérések alapján három küsszeminarista tanult Egerben, valamint hét papnövendék végezte teológiai tanulmányait, ebből négy Egerben, három pedig Budapesten.¹⁰¹⁷

A Mindszenty ellen elkövetett intézkedések megrázták a magyar egyházat és ez Tost Barnabás apostoli kormányzót is gondolkodásra készítette: mi legyen a rábízott részek vezetésével, ha esetlegesen akadályoztatva lenne? Ennek érdekében írt levelet 1949. januárjában, melyben több lehetőséget is felvázolt a rozsnyói részek vezetésével kapcsolatban. Elsősorban Brezanóczy Pál helynököt nevezte meg utódjának, ha vele bármi is történne. Ez esetben a kormányzás központja Hejce maradna. Amennyiben Brezanóczy is akadályoztatva lenne, ez esetben Perényi László putnoki esperes-plébános venné át a rozsnyói rész irányítását. Ha pedig a postai viszonyok lehetetlenné teszik az egységes kormányzást Hejcéről, avagy Putnokról, abban az esetben a két főesperesség számára egy-egy helynök kerül kinevezésre: a gömöri főesperesség élére Perényi, a nógrádi főesperesség élére pedig Horváth László karancskeszzi esperes-plébános. A kormányzósági titkár és irodavezető minden esetben Koncz Lajos marad, aki összeköttetést jelent a rozsnyói részek, Hejce és a felsőbb egyházi hatóság fele.¹⁰¹⁸

Bár a kormányzó ellen nem, de az alsópapság ellen történtek atrocitások, főként Salgótarján környékén. A helyi pártszervezet ugyanis igyekezett megfélemlíteni őket és kikényszeríteni belőlük egy hűségnyilatkozatot a párt és a haza mellett, mely egyben elítélte volna Mindszentyt

¹⁰¹⁴ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 801-1399-ig, 900/1949, in 1120/1949.

¹⁰¹⁵ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 801-1399-ig, 1035/1949, in 1120/1949.

¹⁰¹⁶ EÉL, Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-, 6032/1948.

¹⁰¹⁷ EÉL, Busta Rozsnyó 1948. 656-1150-ig, 966/1948.

¹⁰¹⁸ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 3/1949.

és tevékenységét is. Mivel a párt meggyőző erői remekül tudtak működni, három pap érdeklődött is a kormányzóságnál, lehet-e ilyen, vagy ehhez hasonló nyilatkozatot tenni, ám a válasz természetesen elutasító volt.¹⁰¹⁹ Mindazonáltal Tost igyekezett erősíteni paptestvéreit és a tavaszi esperesi koronákra bátorító sorokban igyekezett oltártestvéreit a hűséges kiállásra és kitartásra sarkallni.¹⁰²⁰ Voltak azonban, akik látták a kommunista hatalom azirányú előretörését, hogy megnyerjék a püspökségeken, egyházi központokban dolgozó papokat maguknak. Ez vezetett ahhoz, hogy Koncz Lajos 1950. október 17-én lemondott püspöki titkári feladatairól egészségügyi okokra hivatkozva és Bánrévén lett plébános.¹⁰²¹ Utódja a titkári feladatokban Patakfalvi Géza lett.¹⁰²²

A csonka részek és az anyaegyházmegye közötti kapcsolat fontos maradt. A körlevelek kölcsönös megküldését Tost helynök nagyon fontosnak tartotta, mind a kassai, mind pedig a rozsnyói egyházmegye számára. Ezt szorgalmazta az ottani ordináriusok felé és kérte, hogy a csehszlovákiai részek körleveleit is küldje meg mindkét egyházmegye.¹⁰²³ Emellett persze megmaradt a csonka részek és az egri érseki egyházmegye közötti jó kapcsolat is. Mint ahogy a két világháború között, úgy a második világháború után is számíthattak az érsek kegyes közbenjárására és segítségére, hogy a lelki és pasztorális élet zavartalanul működhessen. A húsvéti szent olajokat is az egri érsekség szentelte és küldte el a csonka részek számára.¹⁰²⁴ Sőt egy másik jele volt a jó kapcsolatnak, amikor 1950. július 16-án a kassai és rozsnyói csonka részek együtt ünnepelték Sátoraljaújhelyen Tost Barnabás aranymiséjét. Ezen az alkalmon a kézvezető szerepét a metropolita, Czapik érsek vállalta el, míg az ünnepi szónok Sík Sándor piarista pap, költő volt. A papságot tekintve az esperesek képviselték a csonka részek teljes papságát.¹⁰²⁵

A háború utáni évek a megújulás időszakát is jelentették, tekintve, hogy több templomot kellett a háborús károk miatt renoválni, vagy akár teljesen újjáépíteni. A legelső ilyen renoválás Karancskesziben történt meg közvetlenül a háború után, még 1945-ben. 1946-ban kezdték renoválni a bánrévei plébániát, valamint a kisterenyei templomot is. Rónafalu ugyanebben az évben a háborútól való megszabadulás feletti hálája jegyében épített templomot. 1947-ben

¹⁰¹⁹ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 15/1949.

¹⁰²⁰ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 554/1949.

¹⁰²¹ Ld. VESZELOVSZKI, B., *Történeti áttekintés a Rozsnyói Egyházmegye magyarországi részének 1920 és 1952 közötti egyházkormányzatáról*, Magyar Sion XVI (2022), 270. in

https://epa.oszk.hu/01300/01397/00032/pdf/EPA01397_magyar_sion_2022_02_253-272.pdf

¹⁰²² EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 1-941. sz., 851/1951.

¹⁰²³ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 384/1949. EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 322/1949.

¹⁰²⁴ EÉL, Busta Rozsnyó 1949. 1-800-ig, 504/1949.

¹⁰²⁵ EÉL, Busta Rozsnyó 1950. 900-1700-ig, 752/1950, in 1125/1950.

restaurálták a bódvaszilasi plébániát, a somoskőújfalui és a hangonyi templomot, valamint kezdték el a kisterenyei plébánia felújítását. Több helyen történt renoválás 1948-ban. Így Szentsimonban és Hangonyban a plébánia, Homokterenyén pedig mind a plébánia, mind pedig a templom felújított. Még 1949-ben is történtek renoválások: a bocsárlapujtói és az egyházasgergei templomoké. Sőt, a háború alatt felrobbantott Ipolytarnóci templom helyébe is ekkor készült el az új templomépület. Ugyanúgy a háború után épült fel a varbóci templom és a serényfalvai lelkészlakás.¹⁰²⁶ A Mária mennybevételéről szóló dogma kihirdetésének alkalmából lett Bánréve és Hangony plébánia rangjára emelve, Homokterenye pedig önálló lelkészséggé.¹⁰²⁷

A szerzetesrendek feloszlata a rozsnyói részeket csak minimálisan érintette. Egyetlen egy szerzetesi plébánia működött ugyanis a területen: Salgótarjánban a Szent József plébánia. Itt négy szerzetes lelkészi, egy pedig hitoktatói feladatot látott el. Nagy szükség esetére azonban kettő alkalmazását helyezték kilátásba a rozsnyói részekben.¹⁰²⁸ Ez meg is történt: a rozsnyói terület szolgálatára 1950-ben lett átvéve Nagy János szaléziánus, Krupa Bernát ferences, Zuber János ferences, 1951-ben pedig Kamarás Ferenc ferences. Nagy János Litkén látott el segédlelkészi feladatokat, Krupa Ragályon lett plébános, Zuber Bódvaszilason segédlelkész, míg Kamarás a salgótarjáni Szent József plébánián maradván segítette Veres Barna plébános munkáját.¹⁰²⁹ A salgótarjáni ferences plébánián még egy volt szerzetes folytatta szolgálatát: Sándor József testvér végezte a harangozó szolgálatot.¹⁰³⁰

Tost Barnabás apostoli kormányzó 1951. január 8-i keltezésű leiratában kinevezte Brezanóczy Pált a rozsnyói magyar részekre általános helynöknek. Így nem csak Tost, hanem Brezanóczy személye is összekötötte a két csonka részt egymással és egységes vezetés valósult meg Hejceről.¹⁰³¹ Tost nem sokkal később bekövetkezett halála után Brezanóczy viszont már nem, mint általános helynök volt jelen a rozsnyói részekben, hanem mint annak apostoli

¹⁰²⁶ EÉL, Busta Rozsnyó 1952, 45/1952.

¹⁰²⁷ Ld. VESZELOVSZKI, B., *Történeti áttekintés a Rozsnyói Egyházmegye magyarországi részének 1920 és 1952 közötti egyházkormányzatáról*, Magyar Sion XVI (2022), 268. in https://epa.oszk.hu/01300/01397/00032/pdf/EPA01397_magyar_sion_2022_02_253-272.pdf

¹⁰²⁸ EÉL, Busta Rozsnyó 1950. 900-1700-ig, 1242/1950.

¹⁰²⁹ EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 1-941. sz., 851/1951.

¹⁰³⁰ EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 1-941. sz., 850/1951.

¹⁰³¹ EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 1-941. sz., 20/1951.

kormányzója.¹⁰³² Ekkor az egyházmegyében 45 pap teljesített szolgálatot.¹⁰³³ Az ügyek kezelése azonban továbbra is külön folyt, melyről az ÁEH is tájékoztatva lett.¹⁰³⁴

d) Szatmári helynökség

A világháború után, a szatmári magyar részen Scheffler püspök helynökséget hoz létre, amelynek vezetésével Baróth Mihály kanonokot, fehérgyarmati plébánost bízta meg.¹⁰³⁵ A csonka rész nehéz helyzetben volt, egyházi jogi munkásságot nem tudott ellátni. A kis létszám végett még az egyházmegyei bíróság felállítása is lehetetlen volt. Ezért is kérték az egri érsek közbenjárását, hogy Róma engedélyezze számukra, hogy a metropolitai központban intézhessék el a csonka rész egyházi házassági peres ügyeit.¹⁰³⁶ Ezt az engedélyt Czapik érseknek sikerült is kieszközölni és a szatmári magyar rész három évi időtartamig I. illetve II. fokozaton az egri érseki főszentszékhez fordulhatott.¹⁰³⁷ Ugyanígy kért közbenjárást Baróth bérnői fakultáshoz, tekintve, hogy a rész szegény ahhoz, hogy idegen püspököt hívjon, és egyes településeken nagyon esedékes lenne.¹⁰³⁸ A helynök egyre inkább erősítette a kapcsolatot a metropolitával, így a papnövendékeit is szerette volna a főegyházmegye szemináriumába beíratni. Bár Budapestről nem hívta vissza a szeminaristákat, a Szegeden tanuló papnövendékek 1950-ben már Egerben kezdték el a tanévet.¹⁰³⁹

1950. év elején Baróth Mihály levélben kérte Czapik Gyula egri érseket, hogy bárminemű akadályoztatása esetén (betegség vagy elhalálozás), a metropolita vegye át a szatmári csonka rész gondozását. Erre a lépésre a bizonytalanság vezette, ugyanis Scheffler püspök még annak idején felvetette, hogy Baróth után Pintér László, nagyváradi magyarrészi helynök vegye át a szatmári magyar részek vezetését is, de ez ügyben nem történt intézkedés. 1950-re lehetetlenné vált a szatmári püspökkel való kommunikáció, így gondolt a helynök az egri érsekre. Czapik számára utódokat is javasolt, akik helynökként vezethetik a szatmári részeket: első sorban Szíves Béla pusztadobosi plébánost, másodsorban Piskolti Ferenc nyírcsaholyi plébánost.¹⁰⁴⁰

A papi létszámban minimális változás állt be a világháború után. Bársony József a veszprémi egyházmegyébe, Kassai Sándor az egri egyházmegyébe, Körmendi Béla és Körtvélyessy

¹⁰³² EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 1-941. sz., 794/1951.

¹⁰³³ EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 1-941. sz., 851/1951.

¹⁰³⁴ EÉL, Busta Rozsnyó 1951. 942-1577. sz., 997/1951.

¹⁰³⁵ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szentévbén*, 242.

¹⁰³⁶ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 489/1949.

¹⁰³⁷ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 2772/1949.

¹⁰³⁸ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 956/1950.

¹⁰³⁹ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 2085/1950.

¹⁰⁴⁰ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 1324/1950.

Ferenc az esztergomi egyházmegyébe került át. Budapesten végzett szolgálatot Honti Jenő, Nádas László és Orosz Gábor. Elbocsájtott szerzetesek közül Bezzegh József szalézi (1948-tól), Nádas László piarista, Szántó János egykori verbita került a csonka részre, szolgálatra. 1951-ben internálásra került Gyarmati Károly.¹⁰⁴¹ Új lelkészségek is alakultak, mint 1949-ben Terem vagy 1952-ben Kántorjánosi.¹⁰⁴²

Baróth helynök 1951-ben bekövetkezett halála után, a szatmári magyar részek kormányzójává, a Szentszék 2759/51 számú rendelete alapján Czapik Gyula egri érseket nevezték ki.¹⁰⁴³ Innentől kezdve az egri érseki hivatal megküldte körlevelét a szatmári részekre is, azzal az utasítással, hogy az abban foglaltak erre a részre mutatis mutandis érvényesek. Első ilyen körlevelében jelezte, hogy a helyi ügyek továbbra is Vállajon lesznek intézve. Meg is történt a pályázati kiírás a vállaji plébánia vezetésére, melybe azonban bele lett foglalva, hogy az itteni plébánosi cím nem jár együtt a helynöki tisztséggel.¹⁰⁴⁴ Az egri érsek erre a területre Szíves Béla pusztadobosi plébánost nevezte ki helynöknek.¹⁰⁴⁵ A vállaji plébánia vezetését pedig Tóth Miklósrá bízták.¹⁰⁴⁶ Mivel pedig az ügyintézés Vállajról működött, így Tóth, mint a szatmári helynökség irodaigazgatója tartotta a kapcsolatot az apostoli kormányzóval, azaz az egri érsekkel.¹⁰⁴⁷ A rendes ügyforgalomhoz szükséges akták (így az egyházközségi ügyek, diszpenzációk, binandi fakultások, a tábori mise stb.), valamint az azonnali intézkedést kívánó jelentések (így a haláleset, betegség, sürgős helyettesítés stb.) továbbra is a területen belül intéződtek, Egernek csak a személyi vonatkozású felterjesztéseket kellett elküldeni.¹⁰⁴⁸

2. Az északi részek 1952 és 1982 között

a) A területi vezetés egységesítése Egerben

1951-1952 folyamán az állami vezetés szeretett volna belenyúlni az egyházmegyei szervezetbe is. Ennek elsődleges célja a határ által szelt egyházmegyerészek felszámolása volt. Éppen ezért nem maradhatott meg a kassai, roznányói, szatmári, nagyváradai magyar rész, a miskolci apostoli exarchátus, de még a pannonhalmi területi apátság sem.¹⁰⁴⁹ Az Állami Egyházügyi Hivatal azért is szorgalmazta a csonka részek feloszlását, mivel azok a csehszlovák és román részről

¹⁰⁴¹ EÉL, Statistica, 110/1951.

¹⁰⁴² EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 353/1952.

¹⁰⁴³ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 135.

¹⁰⁴⁴ EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 1-2/1951.

¹⁰⁴⁵ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 29.

¹⁰⁴⁶ EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 31/1951.

¹⁰⁴⁷ EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 77/1951.

¹⁰⁴⁸ EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 1-2/1951.

¹⁰⁴⁹ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 134.

irredentizmusra adhatnak okot.¹⁰⁵⁰ A csehszlovákok azt is nehezményezték, hogy a magyarok még továbbra is kassai és rozsnyói egyházmegyéről beszélnek a magyarországi csonka részek esetében.¹⁰⁵¹ Az első csapás Pannonhalmát érte, melyet 1951-ben a győri egyházmegyéhez csatoltak.¹⁰⁵² Illetőleg, mivel magát a részegyházat csak a pápa szüntethette volna meg, ezért a pannonhalmi apát ordináriusi tevékenységének akadályoztatása végett, a győri püspököt bízták meg ezen teendők gyakorlásával.¹⁰⁵³

A csonka részek megszüntetésének ügyét aztán az ÁEH elnöke, Kossa István vetette fel Badalik Bertalan veszprémi püspöknek. Ekkor mind a csonka részek irredenta voltára való tekintettel, mind pedig a többi egyházmegyének a közigazgatási határokhoz való igazításával kívánt foglalkozni. Badalik az ügyben nem tartotta magát illetékesnek, így Czapikhoz fordult annak megtárgyalásában. Ezt követően Czapik érsek, Badalik és Hamvas püspökök együtt kaptak meghívást Kossához, aki ismét kijelentette, hogy a csonka részek megszüntetése sürgős. 1952. január 8-án tárgyalt erről a püspöki kar. Ekkor még kérdés tárgyát képezte, hogy az egyes részek hová, melyik egyházmegyéhez kerüljenek. Czapik a rozsnyói részeket az esztergomi érsekséghez szerette volna csatolni, ám Hamvas Endre tiltakozott ez ellen, így a rozsnyói részek Egerhez csatolása mellett döntöttek.¹⁰⁵⁴

A felterjesztés elkészítésére az egri érsek, valamint a csanádi és veszprémi püspökök lettek megbízva. Ők január 16-án ültek össze, Brezanóczy Pál és Pintér László vikáriusokkal együtt az ÁEH épületében, hogy annak nemrégiben kinevezett új elnökével, Horváth Jánossal megtárgyalják az egyházmegyei csonka részek megszüntetését. Horváth jelezte, hogy a püspökök a pártakat szerint döntsenek a csonka részek helyzetéről, és nem kifogásolja, hogy a rendezést utólagos jóváhagyásra megküldjék a Vatikán számára. Czapik érsek előterjesztette, hogy a két helynök be fog költözni az egyházmegyei központokba, Egerbe és Szegedre. Ezzel pedig megszűnnek a helynöki központok Hejcéen és Debrecenben. Egyúttal a hejcei szemináriumot is megszüntetik a kastélyból pedig papi üdülőt terveztek létesíteni.¹⁰⁵⁵ Üdülő

¹⁰⁵⁰ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964)* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 9), Görres Gesellschaft, München 1988, 113.

¹⁰⁵¹ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 78/1978, in 477/1981.

¹⁰⁵² Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 28.

¹⁰⁵³ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944-1971*, 134.

¹⁰⁵⁴ Ld. *A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949-1965 között. Dokumentumok* vol. 1. (szerk. Balogh, M.), Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2008, 393 – 395.

¹⁰⁵⁵ Uo. 391.

helyett szociális otthon lett, ami aztán egyházi előjárók (mint Pétery váci és Badalik veszprémi püspökök, vagy Hász Brokárd karmelita tartományfőnök) internáló helyéül is szolgált.¹⁰⁵⁶

Az érsek ezzel kijelentette, hogy a csonka részek ezzel megszűnnek, ám az iratokat továbbra is a két vikárius írja alá és küldi ki a részekre.¹⁰⁵⁷ A püspöki kar kérte Rómától, hogy a kassai és rozsnyói részeket csatolják Egerhez, a nagyváradi részt pedig a csanádi püspökséghez.¹⁰⁵⁸ A szatmári egyházmegye magyar részével kapcsolatban nem látták szükségesnek az intézkedést, mivel már 1951-ben az egri érsek lett kinevezve apostoli kormányzóvá.¹⁰⁵⁹ A Szentszék azonban nem ezeknek a területeknek a megszüntetése mellett döntött, hanem csak ideiglenesen ezen püspökök főpásztori hatalma alá rendelte azokat.¹⁰⁶⁰ Ebbe a rendelkezésbe pedig a szatmári részek is belekerültek, annak ellenére, hogy ezt nem kérték.¹⁰⁶¹ Erről a püspöki karnak május 6-i gyűlésén számoltak be.¹⁰⁶² A miskolci apostoli exarchátus viszont nem lett megszüntetve. Ennek oka az lehetett, hogy már 1946. október 14 óta az exarchátus vezetése a hajdúdorogi püspökre volt rábízva.¹⁰⁶³

A rozsnyói, kassai és szatmári magyar részek, különállásukat megtartva, 1952-ben az egri érsekség részévé váltak.¹⁰⁶⁴ Ez a csatlakozás a Szentszék 3065/52 sz. rendelete alapján jött létre.¹⁰⁶⁵ Ez a kapcsolódás az egyházmegyéhez azonban csak abban mutatkozott meg, hogy az év április 19-től ezeknek a területeknek a mindenkori egri érsek lett az ordináriusa.¹⁰⁶⁶ Az irat szerint az egri érsekség mindenkori főpásztora ugyanazon jogokkal rendelkezik ezeken a területeken, mint saját egyházmegyéjében.¹⁰⁶⁷ Különállásuk azonban megmaradt, sőt adminisztrálásukban külön irodaigazgató segítette az érsek munkáját, Csontos Barna, kassai

¹⁰⁵⁶ Ld. VESZELOVSZKI, B., *Történeti áttekintés a Rozsnyói Egyházmegye magyarországi részének 1920 és 1952 közötti egyházkormányzatáról*, Magyar Sion XVI (2022), 268. in

https://epa.oszk.hu/01300/01397/00032/pdf/EPA01397_magyar_sion_2022_02_253-272.pdf

¹⁰⁵⁷ Ld. *A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok* vol. 1. (szerk. Balogh, M.), 391.

¹⁰⁵⁸ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964)* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 9), 113.

¹⁰⁵⁹ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 78/1978, in 477/1981.

¹⁰⁶⁰ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964)* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 9), 113.

¹⁰⁶¹ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 78/1978, in 477/1981.

¹⁰⁶² Ld. *A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok* vol. 1. (szerk. Balogh, M.), 419.

¹⁰⁶³ <https://www.migorkat.hu/a-miskolci-egyhazi-megye-tortenete>

¹⁰⁶⁴ Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A magyar egyház évezrede*, 141.

¹⁰⁶⁵ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematismusa az 1975. szentévből*, 164.

¹⁰⁶⁶ Ld. SOÓS, I., *A Kassai, Rozsnyói és Szatmári Egyházmegyék magyarországi területei*, in *Magyar Katolikus Almanach 1984* (szerk. Turányi, L.), 768.

¹⁰⁶⁷ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 135. EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 78/1978, in 477/1981.

egyházmegyes pap személyében.¹⁰⁶⁸ Helynöknek pedig Brezanóczy Pál lett kinevezve, immár mindhárom csonka részre.¹⁰⁶⁹ Ezt ő lelkiismeretesen is végezte, és a szatmári részek megismerése végett 1952. október 23-26 között helynöki látogatást tett az ottani plébániákra.¹⁰⁷⁰

A csatolt részek adatkezelése érdekében Czapik érsek 1952. december 30-i keltezésű, 355/1952 számú rendelete alapján 1953. január 1-től a szatmári részek ügyintézését is az északi részek irodájában végezték.¹⁰⁷¹ Evégett minden Vállajon őrzött iratot be kellett szállítani Egerbe.¹⁰⁷² A területek adatainak kezelése ugyanis teljesen külön folyt, annak ellenére, hogy bizonyos formában mégis az érsekség részének tekintették. Erről tanúskodnak az egyházmegyei sematizmusok is.¹⁰⁷³ Ezekben ezek a részek külön szerepeltek, a területek vezetése pedig a vikáriusok útján történt. Mindazonáltal minden jogi kapcsolat megszűnt a szelt rész és az anyaegyházmegye között.¹⁰⁷⁴ A papokat ennek ellenére külön a kassai, rozsnyói és szatmári egyházmegyéik titulására szentelték és gazdaságilag is önellátóak voltak.¹⁰⁷⁵ A különállás tekintetében viszont megmutatkozott, hogy a részek közti határokat a papi helyezéseknél is szigorúan megtartották és figyelembe vették.¹⁰⁷⁶ Mindazonáltal a további évtizedekben a papok sorsa az északi részekben összekapcsolódott, és sorsközösségük különösen is jó viszonyt alakított ki közöttük.¹⁰⁷⁷

b) Területi vezetés

A területeknek így 1952-től Czapik Gyula egri érsek lett az ordináriusa, egészen 1956-ban bekövetkezett haláláig. Helynöknek azonban megmaradt továbbra is Brezanóczy Pál. Czapik halála után Brezanóczy, mint káptalani helynök vezette az egyházmegyét, a csatolt részekkel együtt.¹⁰⁷⁸ A szatmári részek kormányzásához azonban külön szükséges volt a Szentszék engedélye, hiszen nem volt káptalan, aki helynököt választhatott volna, így Hamvas Endre volt, aki a neki kijáró jogok alapján Brezanóczyt felhatalmazta a kormányzásra addig, mint szomszédos ordinárius, hogy a lelkek üdve kárt ne szenvedjen egy bizonytalan vezetésű

¹⁰⁶⁸ Ld. *Az egri főegyházmegye schematizmusa 1963*, 85; 95; 109; 123.

¹⁰⁶⁹ EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 286/1952.

¹⁰⁷⁰ EÉL, Busta Szatmár 1951-1952, 353/1952.

¹⁰⁷¹ EÉL, Busta Szatmár 1953. 1-502. sz., 1/1953.

¹⁰⁷² EÉL, Busta Szatmár 1953. 1-502. sz., 355/1952, in 3/1953.

¹⁰⁷³ Ld. *Az egri főegyházmegye schematizmusa 1963*, 135.

¹⁰⁷⁴ Ld. GERGELY, J., *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*, 135.

¹⁰⁷⁵ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 78/1978, in 477/1981.

¹⁰⁷⁶ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 78/1978, in 477/1981.

¹⁰⁷⁷ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Szutorcsik József levele Kádár érsekhez 1981. március 30.

¹⁰⁷⁸ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematizmusa az 1975. szentévbén*, 164.

időszakban.¹⁰⁷⁹ 1959-ben aztán az egeri érsekség apostoli kormányzója lett. Püspökké 1964. október 28-án szentelték fel, ám ezzel nem vált automatikusan megyésfőpásztorrá. Érseki kinevezéséig egészen 1969. január 23-ig kellett várnia.¹⁰⁸⁰ Brezanóczy vezető békepap volt, aki jó barátságot ápolt az Egyházügyi hivatal későbbi elnökével, Miklós Imrével. Érseki kinevezése után is a pártállam hűséges kiszolgálója maradt.¹⁰⁸¹ Regnálása ideje így az egyházmegye életében is nagy nehézségeket okozott, és a pártállam így könnyedén tudta itt rombolni az egyházat.¹⁰⁸²

Brezanóczy, mint az állambiztonság ügynöke, jelentéseket írt az állam részére „Kékes Pál” fedőnéven. Így tett 1963-ban is, amikor beszámolót írt június 27 – július 4 közötti római kint tartózkodásáról is. Ez a jelentés egyetlen ok miatt érdekes az itt vizsgált témakörünk szempontjából: VI. Pál pápa megkoronázása végett több nemzet püspökei is kint tartózkodtak az örök városban. Július 1-én három szlovák püspök látogatást tett a magyar főpásztoroknál. Róbert Pobožný rozsnyói apostoli kormányzó pedig kihasználva a találkozást, szinte kisajátította magának az egeri apostoli kormányzót, hogy végigérdeklődhessen magyarországi ismerőseit, vagyis a rozsnyói püspökség anyaországi részének papjait.¹⁰⁸³ Talán egyszerű érdeklődésnek tekinthető ez, melyet egy ember a barátaival, ismerőseivel kapcsolatban tesz. De nem lehet azt mondani, hogy nem a főpásztori aggodás és gondoskodás volt az, ami Pobožný püspököt mozgatta, mikor a rábízott egyházmegye tőle elszakított részéről, ilyen intenzív érdeklődéssel kívánt érdeklődni.

A csonka részek lelkipásztori ellátásában a különállóság volt jellemző. Az egeri papok alapvetően nem lettek disponálva az északi részekre és onnan sem történtek diszpozíciók a főegyházmegye területére. Az északi részek különállósága is fontos szempont volt. A kassai, rozsnyói és szatmári részek papjai a saját területükön végeztek szolgálatot. Átjárás itt sem volt jellemző. Persze, mint mindenhol, úgy itt is történtek kivételek. Ez elsősorban az északi részeken történt meg, lelkipásztori indokokkal. Így lett Salgótarjánban káplán a kassai részekhez tartozó Balogh István 1963-1965 között, Cserhádi István szatmári részi, káplán Hernádnémetiben 1958-1960 között. Bocsor László is a szatmári részeken kezdte papi életét, majd a kassai részeken lett plébános. De történtek kinevezések az egeri érsekség területére is.

¹⁰⁷⁹ EÉL, Busta Dioecesis Szatmár 1923-, 1536/1956.

¹⁰⁸⁰ Ld. SZUROMI, SZ. A., *A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*, in Magyar Sion. Új folyam V (2011/1), 102.

¹⁰⁸¹ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, 54.

¹⁰⁸² Uo. 72.

¹⁰⁸³ Ld. SZABÓ, CS., *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, 126.

Így lett Diószegi Mihály kiséítő lelkész 1974-ben Adácson, vagy Götz Pál káplán Kisvárdán 1954-1957 között. De egri papok is kerültek az északi részekre, szolgálatra. Perkupán 1965-től kezdve egri részről érkező pap volt kinevezve plébánosnak.¹⁰⁸⁴ A papok kölcsönkérése és adása viszont sohasem történt a főpásztor önkényes rendelkezéséből, hanem mindig az illető papok megkérdezésével és beleegyezésével.¹⁰⁸⁵ Voltak, akik központi szolgálatot is elláttak Egerben, vagy az érseki iroda alkalmazásában (Csontos Barna), vagy pedig a szemináriumban előljáróként, tanárként (Borovi József, Gál Ferenc, Gonda Imre, Koncz Lajos). Ugyanígy részesedtek az itteni papok az egri érsekség kitüntetéseiben, elég csak Csontos Barna kanonoki kinevezésére gondolni 1969-ben, vagy Koncz Lajoséra 1979-ben.¹⁰⁸⁶

Brezanóczy érsek, 1972-es halálát követően két évig betöltetlen maradt az érseki szék, így mind a főegyházmegye, mind pedig csatolt részeinek vezetésére Dr. Mészáros Lajos, káptalani helynök volt megbízva.¹⁰⁸⁷ A helynök kezdeményezte, hogy az északi részen lévő papok ügyeinek végzésére időnként elment Szerencsre, hogy ott tartson fogadónapot, és ne kelljen lemenni az északi papoknak Egerbe, több mint száz kilométert megtéve. Ez a kezdeményezés aztán a későbbiekben elhalt.¹⁰⁸⁸ 1974. február 2-án Bánk József váci püspököt nevezték ki egri érseknek, és majd egy évig megmaradt váci apostoli kormányzónak is, ezzel majdnem az ország felének lett főpásztorává. Bánk érsek, váci utódja, Endrey Mihály halála után (1977. július 4) kérte a pápától, hogy visszatérhessen korábbi egyházmegyéjébe.¹⁰⁸⁹ 1978. március 2-án tehát a pápa kinevezte Bánk Józsefet a váci egyházmegye élére, érseki méltóságának megtartásával. Egerbe pedig Kádár László veszprémi püspök lett kinevezve.¹⁰⁹⁰ Kádárban a pártvezetés megbízható embert látott, tekintve, hogy beépített ügynökként működött.¹⁰⁹¹

c) Az északi részek egyesítésének terve

Bánk József már Vácra való kinevezése után, ám még tényleges visszatérése előtt levelet intézett Lékai primáshoz, melyben felvetette az északi részek rendezésének tervét, valamint Csontos Barna helynök esetleges segédpüspöki kinevezését.¹⁰⁹² Ebben a levélben az északi részek Egerhez való csatolását javasolta, melyhez egy, a csonka részekkel kapcsolatos *Pro*

¹⁰⁸⁴ Vö. *Az egri főegyházmegye sematizmusa 1987*, 91 – 143.

¹⁰⁸⁵ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Satoraljaújhelyi nyilatkozat 1981. augusztus 3.

¹⁰⁸⁶ Vö. *Az egri főegyházmegye sematizmusa 1987*, 96 – 98, 104 – 105, 113.

¹⁰⁸⁷ Ld. *Az Egri Főegyházmegye schematizmusa az 1975. szentévbén*, 242.

¹⁰⁸⁸ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Malinóczy József levele Csontos Barnának 1981. március 23.

¹⁰⁸⁹ Ld. NAGY, L. T., *Mátra aljától a Duna partjáig. Dr. Bánk József életútja*, Magyar Kapucinus Rendtartomány, Vác 2000, 21 – 22.

¹⁰⁹⁰ <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-70-1978-ocr.pdf> AAS 1978, 264.

¹⁰⁹¹ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, 74.

¹⁰⁹² EÉL, Busta Kassa 1978. 1-300. sz., 106/1978.

memoria-t is szerkesztett és kérte az ügy megtárgyalását a Szentszékkal. Csontosnak pedig 25 éves szolgálatának megkoronázását látná abban, ha segédpüspöki kinevezést kapna. Mivel pedig mindig lojális volt az államhoz, ezért állami szempontból sem lehet akadály a kinevezésnek.¹⁰⁹³

Az északi részek rendezésének tervét a csehszlovák egyházmegyei rendezés indokolta, melyről a későbbiekben lesz szó. Az új szlovák érseki tartomány ugyanis a kassai és rozsnyói egyházmegyék felvidéki részeit hozzákapcsolta az újonnan létrehozott nagyszombati érsekséghez. Ennek értelmében dismembrálta a magyarországi részeket az anyaegyházmegyétől, ami miatt azok helyzete bizonytalanná vált. Ennek következtében ugyanis megszűntek az egri érsek metropolitai jogai. Bánk érsek a dolognak a *L'Osservatore Romano*-ból való értesülése után szinte első dolga volt, hogy jelezze a primás felé a fennálló egyházi jogi bizonytalanságot. Hiszen bár a rendelkezés a kassai és rozsnyói egyházmegyét a nagyszombati érsekhez csatolta, azok magyarországi részeiről nem tesz említést. A felmerülő kérdések mellé (vagyis hogy kinek van joghatósága a kassai és rozsnyói magyar részeken) hozzátette, hogy a Szentszék a kérdés megválaszolásában vegye figyelembe a szatmári magyar részeket is és a három csonka részről együttes rendelkezést hozzon.¹⁰⁹⁴

Ebben a helyzetben merült fel Mészáros Lajos helynöknek a gondolata azzal kapcsolatban, hogy a két csonka részt a szatmári magyar résszel együtt csatolják az egri érsekséghez. Casaroli államtitkár azonban felhívta rá a figyelmet, hogy a vatikáni intézkedés, amely létrehozta a nagyszombati érseki tartományt, úgy nyilatkozott, hogy a magyarországi részek maradjanak mindaddig az egri érsek felügyelete alatt, amíg a Szentszék másként nem rendelkezik. Az úgynevezett „északi részeken” 139 plébánia és lelkészség volt ekkor található: a kassai részen 80, a rozsnyói részen 30, a szatmári részen pedig 29. Mivel földrajzilag nincsenek nagy távolságra az egri központtól és használhatóak a modern kor közlekedési alkalmasságai, ezért a bíboros-államtitkár nem látta értelmét a területek elszakításának, hanem jobbnak látta az egri érsek felügyelete alatt hagyni. Továbbá a papnövéndékek képzése és a felszentelt papok továbbképzése is Egerben történik, ami még indokoltabbá teszi a kapcsolatok fenntartását. A kis részek egyenként egyébként sem lettek volna képesek, mint különálló püspökségek egy saját püspöki aulát fenntartani. Casaroli bíboros így tehát támogatta volna a csonka részek Egerhez

¹⁰⁹³ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Bánk érsek levele a primásnak 1978. március 6.

¹⁰⁹⁴ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Bánk érsek levele Lékai primásnak 1978. február 9.

való csatolását, de a kezdeményezést rábízta az egri érsekségre, hogy történjenek kezdő lépések a csonka részek rendezése ügyében.¹⁰⁹⁵

A II. vatikáni zsinat *Christus Dominus* dekrétuma ugyanis kimondja, hogy az egyházmegyék határa egyezzen meg a politikai határokkal. Vegyék figyelembe a lélektani, gazdasági, földrajzi és történelmi adottságokat. Méretében legyen akkora, hogy azt a megyésfőpásztor látogatni és kormányozni tudja, és ebben kellő számú pap legyen a segítségére. Legyenek szükséges intézmények és anyagi források.¹⁰⁹⁶ A lelkipásztori és gazdasági vonatkozások alapján az egri érsekséggel való jogi kapcsolat fenntartása látszik legalkalmasabbnak. Mindezt 1980. decemberében.¹⁰⁹⁷ 1981. februárjában az északi részek provikáriusa, Csontos Barna is azon a véleményen volt, hogy a csonka részeket egyesíteni kell az érseki egyházmegyével.¹⁰⁹⁸

Az események azonban nem történtek olyan egyszerűen, mint ahogy azt gondolni lehetett volna. A püspöki kar 1981. március 10-11-i ülésén tárgyalt az északi részek rendezéséről. Kádár érsek előadta az északi részek jogbizonytalanságát és jelezte, hogy már Bánk érsek is felhívta erre a figyelmet és kérte a területek rendezését. Ezzel együtt közölte, hogy a Szentszék az ő és a magyar püspöki konferencia véleményét kérte, hogy csatoltassanak-e ezek a részek az egri érsekség területéhez. Bánk érsek-püspök támogatta ezt az elképzelést, majd ezután a teljes püspöki kar is egyhangúan helyesnek tartotta azt. Kádár terve szerint ezek a részek főesperességekként lesznek beolvasztva, és integrálásuk fokozatosan fog megtörténni, hogy elkerüljék a várható lélektani nehézségeket.¹⁰⁹⁹ Erről a *Magyar Kurír* és az *Új Ember* is hírt adott március 20-án, viszont szerencsétlenségükre nem a megfelelő megfogalmazásban. Az újságból ugyanis az volt érezhető, hogy a püspöki kar hozzájárult a csonka részek Egerhez való csatolásához. Az északi részek papjai először tévedésnek gondolták, ám mivel a hírek nem történt korrigálása ezért ez a fajta megfogalmazás súlyos következményekkel járt az öntudatos kassai magyar részi papok esetében.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁵ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 78/1978, in 477/1981.

¹⁰⁹⁶ Ld. ERDŐ, P., *A magyar és európai egyházmegyék alakulása az utóbbi tíz évben*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum (1998/3-4), 269 – 270, in http://real-j.mtak.hu/1004/1/MagyarEgyhaztortenetiVazlatok_1998.pdf

¹⁰⁹⁷ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Casaroli bíboros levele Mészáros Lajosnak 1980. december 23.

¹⁰⁹⁸ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Csontos Barna levele Mészáros Lajoshoz 1981. február 24.

¹⁰⁹⁹ EÉL, Busta Epp. Hung. 1981-1982, 498/1982.

¹¹⁰⁰ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Densz Géza levele Csontos Barnához 1981. március 27. EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Fogarasi Gusztáv levele Csontos Barnához 1981. március 26. EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Malinóczi József levele Csontos Barnának 1981. március 23.

Fogarasi Gusztáv zemplénagárdi plébános felháborodottan írt levelet Csontos Barna provikáriusnak, hogy ha és amennyiben megtörténne ez az egyesítés a kassai rész papságának többsége beadja nyugdíjazási kérelmét, avagy más egyházmegyébe fog távozni.¹¹⁰¹ Ugyanígy írt levelet az *Új Ember* főszerkesztőjének, hogy legyenek kedvesek egy korrigáló cikket írni, hiszen ez az egyházmegyei átszatolás az ő megkérdésük nélkül történne.¹¹⁰² Válaszban azonban az érkezett, hogy a püspöki kar titkársága fogalmazta meg így a konferencián elhangzottakat, nekik pedig azt szó szerint kellett közölni.¹¹⁰³

Ennél erősebb hangnemet ütött meg Malinóczki József hejcei plébános, aki a kassai magyar részeket életképes egyházmegyének látta, amely ráadásul nagyobb volt, mint a győri püspökség vagy a kalocsai érsekség. Így felháborodásában arra jutott, hogyha a kassai részeket Egerbe olvasztják, akkor e két egyházmegyét is olvasszák be a szomszédos püspökségekbe. Sőt a kassai részek megszűnésével véleménye szerint, mivel az egeri érsekségnek nem lesz így szuffragáneusa, ezért azt vissza kell majd minősíteni püspökség rangjára. Egy felállítandó új püspökségnek pont ideális lenne a csonka rész a maga 73 plébániájával és 90 papjával. Neve észak-keletmagyarországi, abaúji-zempléni, bodrogi vagy újhelyi püspökség lehetne. Egy helyben székelő püspök két évente meglátogathatná papjait és részt vehetne életükben. A papi ellátással és utánpótlással sincs baj. Amíg pedig nem neveznek ki püspököt, addig véleménye szerint Balogh István vagy Götz Pál kiváló helynök lenne, aki helyben irányítaná az északi ügyeket.¹¹⁰⁴

Az újsághír hallatára Forró központtal egy papi kezdeményezés is elindult, Szutorcsik Károly vezetésével, mely a terület önállóságát szorgalmazta.¹¹⁰⁵ Forrón már rendszeresen voltak előtte is papi összejövetelek, melynek munkájáról folytonosan hírt adtak a papok az egeri érsek felé, sőt a provikárius is több alkalommal részt vett ezeken. Egy ilyen gyűlésen történt a felháborodás az újságcikkeken, hiszen ezekből az derült ki a papok számára, hogy megkérdésük nélkül döntöttek sorsukról. Ezzel ugyanis minden hagyomány, érték és közszellem, mely a kassai részt

¹¹⁰¹ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Fogarasi Gusztáv levele Csontos Barnához 1981. március 26.

¹¹⁰² EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 477/1981. Fogarasi Gusztáv levele az *Új Ember* főszerkesztőjének 1981. március 26.

¹¹⁰³ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 477/1981. *Új Ember* főszerkesztőjének levele Fogarasi Gusztávhoz 1981. április 2.

¹¹⁰⁴ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Malinóczki József levele Csontos Barnának 1981. március 23.

¹¹⁰⁵ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Juhász József levele Kádár érsekhez 1981. március 27.

jellemezte odaveszett volna.¹¹⁰⁶ Erre a megbeszélésre ugyanis a forrói plébános meghívta az érseket, a provikáriust és a főespereseket hogy személyesen nyújtsanak tájékoztatást, sőt, rozsnói és szatmári részéről jövő papok is meghívást kaptak. Ám az érsek nem ment el az eseményre.¹¹⁰⁷ Sőt, táviratban jelezte Szutorcsik felé, hogy nem tartja helyesnek és indokoltnak a gyűlést, de a provikáriust leküldi.¹¹⁰⁸ Csontos Barna provikárius tehát részt is vett a március 26-i forrói gyűlésen, hogy lenyugtassa az indulatokat.¹¹⁰⁹ Így aztán levél készült a papság számára. Bár a levél alapvetően töredékesen van megfogalmazva, mégis érződik rajta a bizonytalanság, hogy szükséges a kiállítás, hogy a csonka kassai rész ne csatoltassék Egerhez, ám mindezt a főpásztor és a Szentszék felé való tisztelettel kell igyekezni, megvalósítani.¹¹¹⁰ Götz Pál hidasnémeti plébános javasolta ugyan, hogy ne hamarkodják el a lépéseket, és három fős küldöttségben menjenek Egerbe és érdeklődjenek az érseknél, ám ez nem valósult meg, mivel maga az utazás nem volt megvalósítható.¹¹¹¹

Az események után maga Szutorcsik írt levelet Kádár érseknek, hogy bocsánatát kérje az abaúji papok nevében is. Fő oknak jelölte meg idegkimerülését, melyben közrejátszott a munkával való leterheltség, édesapja korai halála, és a helyi, főként hitoktatásból fakadó nehézségek. Az *Új Ember*ből vett tervezetről való híradás sokakat megtévesztett, hiszen nem tudták annak miértjét és valóságalapját.¹¹¹² Az érsek kifejtette, hogy semmilyen haraggal nincs az abaúji papok felé. Az újságcikk megfogalmazása számára is váratlan volt és megértette, hogy ebben a balszerencsés helyzetben bizonytalanság ütötte fel a fejét. Az ügygel kapcsolatban pedig megígérte, hogy az Egyházmegyei Papi Szenátus ülésén a jelenlevő papok elé tárja majd, mindazt, ami megosztható a tervezettel kapcsolatban. Bízott abban, hogy ez a találkozás és megbeszélés sikeresen lehűti majd a kedélyeket.¹¹¹³

¹¹⁰⁶ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Götz Pál levele Csontos Barnának 1981. március 28.

¹¹⁰⁷ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Szutorcsik József levele Kádár érsekhez 1981. március 30.

¹¹⁰⁸ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Bánk érsek távirata Szutorcsik Józsefnek 1981. március 24.

¹¹⁰⁹ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Szutorcsik József levele Csontos Barnához 1981. március 30.

¹¹¹⁰ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Forrói levél 1981. március 26.

¹¹¹¹ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Götz Pál levele Csontos Barnának 1981. március 28.

¹¹¹² EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Juhász József levele Kádár érsekhez 1981. március 27.

¹¹¹³ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Kádár érsek levele Juhász Józsefhez, 1981. március 28.

A felháborodás híre a szomszédos egyházmegyékbe is áterjedt, erről tanúskodik Bálint József levele, melyet Csontos Barnának írt, baráti jelleggel. Ebben a levélben megemlíti, hogy az egyik váci aulista felvetette az ötletet, hogy a Szent Erzsébet jubileumra való tekintettel létre lehetne hozni a magyarországi kassai részekből a sárospataki adminisztratívát. Ez már csak avégett is lenne külön szép, mivel a kassai dóm is Szent Erzsébet tiszteletére van szentelve.¹¹¹⁴ A Rómában élő kassai származású Mester István is felvetette a magyar részekben történő új egyházmegye létesítésének lehetőségét. Sőt inkább egy teljes Magyarországot átfogó rendezést, ami viszont nagyobb vizsgálatnak kell, hogy az eredménye legyen.¹¹¹⁵

Az események folyása azonban megnyugtatta kissé a kedélyeket. Malinóczki is szívélyesebb levelet írt már júniusban Csontos provikáriusnak. Ebben még mindig kitartott a terület életképessége mellett, sőt bízott abban, hogy maga a provikárius lesz egyszer kinevezve a terület élére püspöknek.¹¹¹⁶ A főpásztor pedig az ügy érdekében kérte az északi részek papjainak véleménynyilvánítását az ügygel kapcsolatban.¹¹¹⁷ Ezt az Egyházmegyei Hatóság 309/1981 K. sz. leiratában adta ki, amihez hozzátartoztak Casaroli bíboros-államtitkár ügyiratát is.¹¹¹⁸ A bíboros ebben kérte, hogy a papok a rendezéssel kapcsolatos véleményüket fejtsék ki főpásztoruknak.¹¹¹⁹

Az esperesi koronák 1981. nyarán tárgyaltak az Egerhez való csatolás kérdéséről. A sátoraljaújhelyi esperesi kerület augusztus 3-án négy pontból álló nyilatkozatot küldött el az érsekségre, melyet minden pap aláírt. Ezzel elsősorban a méltányosságot és ésszerűséget kérték a csonka részek jogi helyzetének rendezési alternatíváit tekintve, mindezt Casaroli bíboros levelére hivatkozva. Amennyiben szükségessé válik az egri főegyházmegyéhez való inkardináció, azt egyénileg kívánták megfontolás tárgyává tenni. Mindenáron ragaszkodtak a részek autonómiájához, illetőleg ahhoz, hogy a papok kölcsönadása és kérése továbbra is az illető megkérdezésével történjen.¹¹²⁰

A tokaji esperesi kerületben három kérdést tettek fel a papok számára: *„1. Az újmisési papok incardinációja: Kassai? Egri? 2. Status quo fenntartása: alkalmasnak és helyesnek tartja-e a*

¹¹¹⁴ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Bálint József levele Csontos Barnához 1981. július 22.

¹¹¹⁵ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 477/1981. Mester István levele Balogh Istvánnak 1981. július 26.

¹¹¹⁶ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Malinóczki József levele Csontos Barnának 1981. június 18.

¹¹¹⁷ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Tokaji esperesi kerület válasza.

¹¹¹⁸ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Sárospataki esperesi kerület válasza.

¹¹¹⁹ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Casaroli bíboros levele Kádár érseknek 1981. május 9.

¹¹²⁰ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Sátoraljaújhelyi nyilatkozat 1981. augusztus 3.

Főesperességek, Esperességek jelen állapotát? 3. Helyesli-e a szolgálattelvő papok áthelyezését Kassai részről Egerbe, vagy viszont?” (Ezt a három témakört még Casaroli bíboros határozta meg).¹¹²¹ A három kérdésre átlagosan az alábbi válaszok érkeztek: az elsőre egyértelműen a kassai részre való inkardinációt támogatták (egyedül Krózser István tálljai plébános volt, aki az egrit írta, de csak azért, mert tudomása szerint a kassaira nem lehet inkardinálni). A jelenlegi status quo-t is egyöntetűen alkalmasnak tartották. A szolgálópapság áthelyezésével kapcsolatban pedig csakis a szükség esetén való helyezéseket látták elfogadhatónak. Itt fontos megjegyezni, hogy Béres Béla tokaji esperes plébános felvetette egy esetleges új egyházmegye létrejöttét az egri érsekség észak-északkeleti részeiből, melynek központja lehetett volna akár Sárospatak, Szerencs vagy Nyíregyháza, hogy ezek a részek könnyebben eljuthassanak egy közelebbi püspöki központba.¹¹²²

Hasonlóan ezt a három kérdést tárgyalta a hernádnémeti esperesi kerület is, akik szintén azon a véleményen voltak, mint a tokajiak. Egyedül Tóth Kálmán volt azon a véleményen, hogy a csonka részek beolvasszassanak az egri érsekségbe. Az itteni esperesi koronán is felmerült új egyházmegyének a létrehozatala, illetőleg a világegyházban látott tendencia, mely szerint a nagyobb egyházmegyéket decentralizálják és megosztottan egy segédpüspök segítségével kormányozzák. Ebből a szempontból Miskolc vagy Nyíregyháza központtal lehetett volna alközpontot létrehozni 100-200 pappal. A kassaiak számára viszont Sárospatak látszott alkalmas központnak.¹¹²³

A bodrogi és sárospataki esperességekben hasonló, ám mégis másként megfogalmazott négy kérdésre adtak választ, melyben a papok kinyilvánították, hogy nem szeretnék, ha a kassai magyar részeket Egerhez csatolják; hogy nem kívánnak az egri főegyházmegyéhez inkardinálódni; hogy alkalmasnak látják a jelenlegi helyzetet a meghagyásra; valamint hogy nem szeretnék, ha az egri érsekségbe diszponálnák őket.¹¹²⁴

Az abaúji főesperesség papjai szintén véleményt nyilvánítottak az ügyel kapcsolatban. A gönci esperesség papjai kézzel írva, saját szavaikkal adtak bizonyosságot kassai érzelmeikről, hogy az ehhez a közösséghez való tartozás példaértékű, és az egész országban máshol nem is

¹¹²¹ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Casaroli bíboros levele Kádár érsekhez 1981. május 9.

¹¹²² EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Tokaji esperesi kerület válasza.

¹¹²³ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Hernádnémeti esperesi kerület válasza 1981. augusztus 5.

¹¹²⁴ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Bodrogi esperesi kerület válasza 1981. július 7. EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Sárospataki esperesi kerület válasza.

tapasztalható.¹¹²⁵ Az szikszói esperesi kerület nevében Szutorcsik József forrói plébános írta meg a válaszlevelet, melyben mélységes hálóját fejezte ki, hogy ilyen lényeges kérdésben a Vatikán figyelembe akarja venni a papok véleményét is, valamint Kádár érseknek, hogy a Szentszék szándékát a papok tudomására hozta. Válaszában bár kitér az egri érsekhez való hűségre az északi papok részéről, mégis felveti új egyházmegye létesítésének tervét. Amíg pedig ez nem történik meg, a kassai rész maradjon az egri főegyházmegyétől független, melyet szimplán csak az ordinárius személye köt össze.¹¹²⁶ A szervezeti változásokat az encsi esperesi kerületben sem látták indokoltnak. Tiszteletüket kifejezték az érsek felé, és ordináriusuknak tekintették, de nem kívántak változást, és a más területre való helyezéseket is csak szükség esetén és csakis ideiglenesen fogadták el.¹¹²⁷

A szatmári rész papjai Nagyecsedben gyűltek össze augusztus 5-én. A tanácskozás élénk vitává alakult melynek végeredményeként kimondásra került, hogy a szatmári rész papsága sem kíván más egyházmegyéhez inkardinálódni; hogy a szatmári főesperességnek és annak három esperesi kerületének status quo-ját továbbra is fenn kívánják tartani; valamint hogy a papság továbbra is a szatmári egyházmegye területén kíván szolgálatot teljesíteni.¹¹²⁸ Itt is hivatkoztak a csonka rész családi hangulatára, ám egyúttal azt is megállapították, hogy ezt a csonka részt a szegénység, igénytelenség és áldozatkészség jellemzi, melyet az itt születettek magukénak tartanak, ám bárki máshonnan érkező pap nehézségként élné meg az itteni szolgálatot.¹¹²⁹

A rozsnyói magyar részi papság az ügyel kapcsolatban először kerületi szinten tartott megbeszéléseket, majd pedig augusztus 5-én tartottak vezetőségi gyűlést az összesítés céljából. Az itteni papság számára két szempont volt fontos: az elvi-jogi vonatkozás valamint a papságot érintő egzisztenciális és pszichikai következmények. Elvi vonatkozásban a rozsnyói papság elfogadja, a csehszlovák egyházmegyei rendezés következtében szükségessé vált átcsatolás tervét. Abban sem tartják magukat illetékesnek, hogy megítéljék egy még nagyobbra duzzasztott egyházmegye korszerűségét, és hogy mikor érkezik el az egész országot átfogó területi rendezés terve. A második szempontban a már máshol is vizsgált három kérdésre adnak választ. Ebben pedig kifejtik, hogy fontosnak érzik, hogy azt a népet szolgálják továbbra is, akik szolgálatára szentelték őket, akármennyire is megfogyatkozott erővel teszik ezt. Így a papság nem kérte az inkardinációját, hogy a papok továbbra is a rozsnyói részen szolgáljanak

¹¹²⁵ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Gönci esperesi kerület válasza.

¹¹²⁶ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Szikszói esperesi kerület válasza.

¹¹²⁷ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 61/1981, in 477/1981. Encsi esperesi kerület válasza.

¹¹²⁸ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 309/1981, in 477/1981. Szatmári gyűlés jegyzőkönyve.

¹¹²⁹ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 477/1981. Szatmári gyűlés jegyzőkönyve.

és csak egyéni kérelmezésre kerüljenek szolgálatra, egri részekre; valamint hogy hagyják meg az eddigi esperesi beosztást. Emellett azonban tudomásuk van róla, hogy a rozsnyói részt szükséges egy nagyobb részhez kapcsolni, mert önmagában életképtelennek bizonyulna.¹¹³⁰

Az esperesi kerületek véleményének megbeszélésére 1981. augusztus 18-án került sor az érseki székhelyen.¹¹³¹ Az ügy megtárgyalására az alábbi papok kaptak meghívót: A kassai részről Juhász József főesperes Abaújszántóról és Várfalvi Mihály főesperes Mádról. Továbbá az esperesek: Makranczi Géza Encsről, Turi István Hernádnémetiből, Götz Pál Hidasnémetiből, Szalay József Ináncsról, Kurtos András Sárospatakról, Isky István Sátoraljaújhelyről, Béres Béla Tokajról és Fogarasi Gusztáv Zemplénagárdról. Továbbá a nem esperes EPSZ tagok: Ács István füzéri, Szutorcsik József forrói és Tóth László szerencsi plébános. A rozsnyói részokről: Koncz Lajos főesperes Egerből. Esperesek: Abelovszky István Hidvégardóról, Tulcsik Károly Kisterenyéről, Veres Barna Salgótarjából, Brehely László Serényfalváról. EPSZ tagok: Kocsi Ferenc Tornaszentandrásról, Takács Alajos Sajópüspökiről és Kálmán László Putnokról. A szatmári részeket képviselte Csépany Ferenc főesperes Nyíregyházáról. Esperesek: Gyarmati Károly csengeri, Zólyom Sándor mérki és Cserhádi István vásárosnaményi plébános. EPSZ tagok: Marossy József Tizzaszalkáról és Varga János Nagyecsedről. Összesen tehát 27 pap lett meghívva, hogy képviselje a csonka részeket a megbeszélésen.¹¹³²

Juhász József előre elküldte levélben a kassai rész akaratát, mely szerint: a feleletek nem az érsek személye ellen szólnak, őt továbbra is főpásztornak akarják. Az Egerhez való csatoltatást nem szeretnék, hanem vagy mint különálló püspökség, vagy mint érseki helynökség kormányoztassanak a továbbiakban. A részek szolgálatára továbbra is lehessen kispapokat felvenni és papokat szentelni. Persze indokolt esetben ideiglenesen nyújtanak segítséget az érsek kérésére. Végül mindezt a megszokott esperesi és főesperesi határokon belül akarják.¹¹³³ Ugyanígy tett Várfalvi Mihály zempléni főesperes is, aki hasonló eredményről számolt be a főpásztornak.¹¹³⁴ Kádár érsek a meghallgatott véleményeket írásba foglalta és elküldte azokat a vatikáni államtitkárságra. Levelében mindent a vélemények alapján referált, kitért az érseki

¹¹³⁰ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 309/1981, in 477/1981. Rózsnyói állásfoglalás 1981. augusztus 18.

¹¹³¹ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 309/1981, in 477/1981. Kádár érsek levele az espereseknek 1981. június 15.

¹¹³² EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 309/1981, in 477/1981. Meghívottak névsora.

¹¹³³ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 309/1981, in 477/1981. Juhász József levele Kádár érsekhez 1981. augusztus 17.

¹¹³⁴ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 309/1981, in 477/1981. Várfalvi Mihály levele Kádár érsekhez 1981. augusztus 17.

vikariátus gondolatára a kassai részeken és megerősítette minden résznek azt a szándékát, hogy nem kívánnak a főegyházmegyéhez kapcsolódni, oda inkardinálódni.¹¹³⁵

Az érzelmek azonban nem csitultak azzal sem, hogy az ügy a papok meghallgatásával került a Szentszék elé. A kassai papokban ugyanis a kassai egyházmegyéért dobogó szív volt található. Malinóczky József, Csontos provikáriusnak írt levelében továbbra is kitart az önálló kassai apostoli kormányzóság mellett, mint ahogy ez az 1937-es dismembratio esetén is megtörtént. Levelét azzal próbálja nyomatékossítani, hogy a kassai püspökség alapító bullájából megidézi annak végső sorait, mely szerint mindenki, aki eme bullai rendelkezései ellen döntene, azokat megmásítaná, a Jóisten, valamint Szent Péter és Szent Pál apostolok haragját vonja maga után. A plébános kéri a provikárius közbenjárását, arra is hivatkozva, hogy annak idején történt egri kanonoki kinevezése is azért történt, hogy még hatásosabban képviselhesse az érseki székhelyen a kassaiak ügyét. Malinóczki kilátásba is helyezi, hogy a terület különállása Csontos pozícióját is védi, hiszen a területek egyesítésével nem lesz szükség az ottani helynök szolgálatára sem.¹¹³⁶ Csontos azonban egyre inkább az elfogadás állapotára került. A hozzá forduló papokkal azt a szomorú tényt közölte, hogy már nem kassaiak, hanem név és egyházmegye nélküliek. A helyzetben pedig nem a papoknak jár a döntés joga, hanem a Szentszéknek. A döntés pedig 1952-től kezdve kikövetkeztethető. Így inkább a megértést és elfogadást szorgalmazta, melyben nem az Egernek való szolgálatot kell látni a papoknak, hanem a rájuk bízottakét.¹¹³⁷

Kádár László érsek is az elfogadás pártját erősítette abban az esetben, mikor Kisberk Imre megkérdezte, hogy a készülődő zsolozsmáskönyvbe feltüntessék-e a rozsnyói, kassai és szatmári egyházmegyék védőszentjeinek (Nepomuki Szent János, Szent András apostol, Szent István király) illetve a székesegyház felszentelésének (október 27, szeptember 6, augusztus 21) az ünnepét. Az érsek, hivatkozással arra, hogy az említett északi részek már 1977. óta nem tartoznak ezekhez az egyházmegyékhez, illetve hogy a Szentszék 1980-ban kifejezte a szándékát, hogy ezeket a részeket Egerhez kapcsolja, mely már csak idők kérdése, így indokolatlannak látja egy hosszú távra tervezett zsolozsmás könyvben ezek szerepeltetését. A szatmári rész esetében ugyan nem áll fenn dismembratio, de az egyesítés szándéka ezzel a

¹¹³⁵ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 477/1981. Kádár érsek levele Casaroli államtitkárhoz 1981. augusztus 27.

¹¹³⁶ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 477/1981. Malinóczki József levele Csontos Barnának 1981. augusztus 24.

¹¹³⁷ EÉL, Busta Kassa 1981. 301-500. sz., 477/1981. Csontos Barna levele Fogarasi Gusztávnak 1982. szeptember 1.

résszel is fennáll, nem mellesleg védőszentje, Szent István ünnepe egész Magyarország számára főünnep. Viszont hogy az érzelmek ne sérüljenek, ezért ezen ünnepekhez való kapcsolódást a directoriumban való jelzéssel látja jónak megoldani. Hiszen ez évenként van kiadva, és csak addig kell szerepeltetni, hogy ezek a jelzett területeken ünnepek, míg azokat hozzá nem csatolják az érseki egyházmegyéhez.¹¹³⁸

3. Egyesített egri főegyházmegye – az északi főesperességek

Az Apostoli Szentszék 1982. május 11-én kiadott 569/82 számú, *Sacra Congregatio pro Episcopis* kezdetű dekrétuma a két kassai és az 1-1 rozsnyói és szatmári főesperességet az egri érsekséghez csatolta.¹¹³⁹ A dekrétum megfogalmazásában érdekes módon ekkor történik meg a kassai és rozsnyói részek dismembratio-ja az anyaegyházmegyétől, valamint a szatmári magyar részek is ekkor kerülnek leválasztásra. Ezeket a részeket II. János Pál pápa egyszerismindenkorra az egri érsekséghez csatolta. A szentszéki dokumentum továbbá elrendelte, hogy a hivatalos iratokat és okmányokat, melyek addig a különböző egyházmegyei hivatalokban voltak, szállítsák át az egri érseki hivatalba, ahová azok után tartoznak. A papok innentől kezdve ahhoz az egyházmegyéhez tartoztak, amelyben javadalommal, vagy hivatallal bírtak. A többi pap, egyházi személy illetve papnövendék oda tartozik, vagy oda kell felvenni, amely területen lakhellyel bír.¹¹⁴⁰

Az intézkedés alapján 139 plébánia és 221877 hívő került az egri érsekséghez. Ebből 80 plébánia 116616 hívővel kassai, 30 plébánia 83292 hívővel rozsnyói, 29 plébánia 21969 hívővel pedig szatmári részről. Papok számát tekintve összesen 157-en lettek az egri érsekség szolgálatára átrendelve. Kassai részről 96 (ebből 78 aktív, 9 nyugdíjas, 2 pedig külföldön szolgál), rozsnyói részről 33 (ebből 29 aktív, 4 nyugdíjas), szatmári részről pedig 28 (ebből 24 aktív és 4 nyugdíjas) volt.¹¹⁴¹ Mindezek végrehajtásával a Vatikán Kádár László érseket bízta meg. Az érsek szeptember 6-án rendelte el a szentszéki rendelet végrehajtását.¹¹⁴² Ennek megtörténte után a Vatikán is tájékoztatva lett a rendelet végrehajtásáról és annak

¹¹³⁸ EÉL, Busta Kassa 1982. 1-200. sz., 156/1982.

¹¹³⁹ Ld. SOÓS, I., *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, Szent István Társulat, Budapest 1985, 473.

¹¹⁴⁰ EÉL, Busta Kassa 1982. 401-600. sz., 466/1982, in 481/1982.

¹¹⁴¹ EÉL, Busta Epp. Hung. 1981-1982, 498/1982.

¹¹⁴² EÉL, Busta Kassa 1982. 401-600. sz., 466/1982, in 481/1982.

mikéntjéről.¹¹⁴³ Érdekes módon a nagyváradi magyar részeket így nem egyesítették a szeged-csanádi püspökséggel.¹¹⁴⁴

Az egri részek egyesítése szervezetileg azonban továbbra sem jelentett teljes megoldást. Az egri érsek ugyanis nem törekedett drasztikus lépésekkel beolvasztani az új részeket az érsekség területébe. Egyházi irányítása a megmaradt főesperességeknek, melyeket innentől csak északi főesperességeként neveztek, továbbra is elkülönült az érsekség többi részétől, irányításukkal külön iroda foglalkozott, sőt iratanyagában is önálló sorszámos iktatással rendelkezett és gazdaságilag is különálló volt. A központi terhek továbbra is változatlanul megmaradtak. Az északi részen elhunyt papokért azonban immáron az egész egyházmegye papságának kötelessége volt bemutatni a két szentmisét, az elhunyt lelki üdvéért.¹¹⁴⁵ Ezeken a területeken még mindig külön irodaigazgató segítette a munkát, amely tisztet továbbra is Csontos Barna töltött be.¹¹⁴⁶

A provikárius, szívéen viselve paptársai sorsát, levelet intézett feléjük, hogy bár megérti fájalmukat, mégis lássák meg, hogy az érsek jóindulata megmutatkozik feléjük és különállásuk valamilyen módon mégiscsak megmaradt. Ez esemény ne tántorítsa el őket a munkától, hanem továbbra is legyenek a nyáj jó pásztora.¹¹⁴⁷ A sematizmusok, történeti művek továbbra is külön részként hivatkoztak a területekre.¹¹⁴⁸ A papnövendékek számára is fontos maradt, hogy területi öntudatuk megmaradjon. A Központi Szeminárium önképző körének, a Magyar Egyházirodalmi Iskolának jegyzőkönyvében az északi főesperességből származó növendékek még 1982. után is kassai, rozsnyói és szatmári megjegyzéssel szerepeltek. Ugyanez a tendencia volt jelen a csanádi püspökség északi részéből származóknál, akik nagyváradiaként szerepeltek a névsorban.¹¹⁴⁹

Az egyházmegye papi ellátásában azonban hamarosan megfigyelhetőek lettek az egyesítés következtében beállt változások. Bár valóban külön voltak kezelve az északi részről származó papok, szolgálatukat tekintve már nem képeztek külön szigeteket és így többen kerültek

¹¹⁴³ EÉL, Busta Kassa 1982. 401-600. sz., 481/1982.

¹¹⁴⁴ Vö. PASKAI, L., *A lélek erejében*, Szent István Társulat, Budapest 1997, 123.

¹¹⁴⁵ EÉL, Busta Kassa 1982. 401-600. sz., 466/1982, in 481/1982.

https://www.egriersekileveltar.hu/downloads/leveltari_ismerteto.pdf HORVÁTH, I., *Az egri egyházmegye rövid története*, Érseki Vagyongazdálkodó Központ, Eger 2015, 13.

¹¹⁴⁶ Ld. *Az egri főegyházmegye sematizmusa 1987*, Eger 1987, 15.

¹¹⁴⁷ EÉL, Busta Kassa 1982. 401-600. sz., 466/1982, in 481/1982.

¹¹⁴⁸ Ld. *Az egri főegyházmegye sematizmusa 1987*, 69. Az északi főesperesség papjainak arcképei: 193 – 200.; Ld. SOÓS, I., *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, 475 – 593.

¹¹⁴⁹ Ld. Központi Szeminárium, Magyar Egyházirodalmi Iskola levéltára, *Magyar Egyházirodalmi Iskola évkönyve*, 94 – 95.

szolgálatra az eredeti egri részekre. Ám érdekes módon ez fordítva nem igazán történt meg. Maga az egri részekre való diszpozíció is főként az 1982. után szenteltekre vonatkozott. Északi részről származók közül Németh János volt, aki 1984-től kápláni szolgálatot teljesített Polgáron, 1986-tól pedig adminisztrátor volt ugyanott. Szintén 1984-ben Veres József kapott plébánosi kinevezést Boconádra. Az 1985-ben szentelt, sátoraljaújhelyi születésű Kecskés Attila 1989-ben került Miskolcra és kezdte el szolgálatát az egri részekben. Bereczki Miklós újmisésként már rögtön Pásztóra került káplánnak. Ugyanígy egy évvel később Baranyák Béla is. Árvai Ferenc Kiskörén kezdte el a papi szolgálatot 1992-ben. Juhász Imre pedig 1993-tól végezte a kápláni teendőket a miskolci Szent Anna plébánián. De különleges helyzetnek számított az északi részekről érkező, ám a már majdnem 30 éve az egri teológián tanító Szénási Sándor kinevezése is az egri Szent Anna templom plébánosává 1984-ben.¹¹⁵⁰

1987-ben a pápa Seregély Istvánt nevezte ki az egri érsekség élére. Számára már egyházmegyéje elfoglalásakor nyilvánvaló lett az a tény, hogy szükséges az egyházmegyének a felosztása, hiszen az eredeti egri egyházmegye és a szuffragáneusoktól Magyarországon maradt részek még ekkor is elszigetelten éltek egymástól, sőt, a csatolt részekben még az egyházi közigazgatási viszonyok is bizonytalanok voltak.¹¹⁵¹ Az egyházmegye ekkor 24000 km² volt, és 700 plébánia tartozott alá.¹¹⁵² Seregély igyekezett azonban az ekkora terület összetartásán és havonta egy napot Nyíregyházán töltött, hogy a szatmári papsággal is tudjon kapcsolatot tartani és ne nekik kelljen a hosszú utat megtenni Egerbe.¹¹⁵³ Az egyházmegye megosztásáról az érsek a papjait is felkészítette, akik többsége meg is értette ennek ésszerűségét.¹¹⁵⁴

a) Pallium viselési jog

A pallium az érseki hatalom szimbóluma, amelyet a kinevezett metropolita püspökszentelése, avagy, ha már felszentelt püspök, beiktatása után három hónapon belül köteles kérni a pápától.¹¹⁵⁵ Ezt a ruhadarabot az érsek csak egyháztartományán belül használhatja. Ez jelképezi azt a lelki hatalmat, amelyet a pápa az érseknek, mint helyettesének átad az adott egyházi tartományban.¹¹⁵⁶ Mivel átadásuk előtt a palliumok Szent Péter sírján nyugszanak, ezért

¹¹⁵⁰ Vö. *Az egri főegyházmegye sematizmusa 1987*, 91 – 143.

¹¹⁵¹ Ld. SEREGÉLY, I., *Magunkat nem hagyhatjuk el* (Pásztorok. Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 5), Szent István Társulat, Budapest 2007, 118.

¹¹⁵² Ld. *Püspökök könyve* (szerk.: Edélényi, J. – Nagy, A.), 328.

¹¹⁵³ Ld. SEREGÉLY, I., *Magunkat nem hagyhatjuk el* (Pásztorok. Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 5), 122.

¹¹⁵⁴ Ld. PASKAI, L., *A lélek erejében*, 124.

¹¹⁵⁵ CIC (1917) 275. kán.

¹¹⁵⁶ Ld. VÁRNAGY, A., *Liturgia*, Lämpás Kiadó, Abaliget 1993, 327.

erekyeként is lehet rájuk tekinteni. Ezt a ruhadarabot a metropolita csakis saját érseki tartományán belül hordhatja, azon kívül nem.¹¹⁵⁷

Az egyetlen metropolitához tartozó jog, amit gyakorolt az egri érsek, az a pallium hordásának a joga. 1978. utáni időszakban két érsek volt, akik ezt a jogot, szuffragáneus nélküli metropolita érsekként gyakorolhatták: Kádár László Gábor és Seregély István.¹¹⁵⁸ VI. Pál pápa, *Inter eximia* kezdetű motu proprio-ja 1978-ban kizárólagosan az érsekek számára korlátozta a pallium hordásának jogát, azaz megszüntette azt a kiváltságot, hogy egyes püspökök vagy érsekek hordhassák ezt a ruhadarabot.¹¹⁵⁹ Ez az apostoli rendelkezés azonban nem bolygatta meg az egri érsek jogait, akinek azelőtt sem kiváltságképpen, hanem metropolitai jogánál fogva járt a pallium. Hogy a gyakorlat továbbra is élő maradt, mutatja az is, hogy Seregély István püspökké szentelésén, amely egyben érseki beiktatása is volt, szintén viselte a Rómához való kötődést jelképező ruhaneműt.¹¹⁶⁰

4. Az egyházmegyei kérdés megoldása

a) Mindszenty tervezete

A magyar egyházmegyei helyzet rendezését már Mindszenty József bíboros is szorgalmazta. 1948-ban kidolgozott egy tervezetet, amely az akkori három legnagyobb egyházmegyét (Veszprém, Vác, Eger) megfeleltetné és új egyházmegyét hozott volna létre Kaposvár, Kecskemét és Nyíregyháza központtal. Ezt a tervezetet a népesség növekedésével valamint a nagy távolságok problémájával indokolta.¹¹⁶¹ A hívek száma a XIX. századi népességhez képest az egri főegyházmegyében háromszoros, a váci egyházmegyében ötszörös, a veszprémi püspökségben két és félszeres növekedést mutatott. Az egyházmegyék nagy kiterjedését tekintve Egertől 170 km-re, Veszprémtől 150 km-re, Váctól pedig 220 km-re volt az egyházmegye legtávolabbi pontja. Veszprémben ráadásul nagy akadályt jelentett az egyházmegye közepén elterülő Balaton, mely akadályozta a könnyű közlekedést. Az egyházmegyék területének csökkentése nagyban elősegítette volna az egyházi ügyek egyszerűbb intézését.¹¹⁶² A szent olajok és körlevelek plébániákra való eljuttatása, és főpásztori látogatások megvalósítása egyszerűbb lett volna kisebb egyházmegyékben. Ezek a területek

¹¹⁵⁷ Ld. ERDŐ, P., *Egyházjog*, 335.

¹¹⁵⁸ <https://eger.egyhazi.hu/hitelet/fopapjaink/fopapjaink-72>

¹¹⁵⁹ <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-70-1978-ocr.pdf> AAS 1978, 441 – 442.

¹¹⁶⁰ <https://archivum.mtva.hu/photobank/item/MTI-FOTO-TUVyUjh5S3JHcFhqSitXRIZ2aXJRdz09>

¹¹⁶¹ Ld. BOSÁK, N., *Törd meg az éhezőknek kenyeredet* (Pásztorok. Magyar apostolotudók a harmadik évezred elején 11), Szent István Társulat, Budapest 2009, 130 – 131.

¹¹⁶² PL, 4986/1948

egyébként is vegyes vallásúak voltak, ráadásul a marxizmus is el kezdett ott terjedni. Így még indokoltabb lett volna a közeli főpásztori jelenlét.¹¹⁶³

A tervek szerint a kaposvári püspökség a politikai Somogy megyét foglalta volna magába, melyben 312646 katolikus hívő volt. Egyházilag két főesperességet foglalt volna magába, a kaposvárit és a segesdit, melyekhez hozzácsatolták volna a pécsi egyházmegye somogyi plébániáit (6 plébánia, 14 filia). Még káptalant is tervezett, melyet úgy képzelt el, hogy a veszprémi püspökség a maga káptalani stallumjaiból 5-öt, a pécsi püspökség pedig 1-et átenged Kaposvárnak. A továbbiakban már több változatot is találunk a bíboros felvetései között.¹¹⁶⁴

A váci püspökség megfelelésénél az egyházmegye déli részén volt szükség egy püspöki központra. Ezt eleinte Szolnokra gondolta, ám utána inkább Kecskemét mellett döntött. A tervezett egyházmegye területén 525916 hívő volt. Itt is főként két főesperesség alkotta volna az egyházmegyét: a csongrádi 18 plébániával és a kiskunsági 27 plébániával. Ezekhez kapcsolták volna a szolnoki főesperességnek a Tiszától jobbra eső plébániáit, Ceglédet és környékét, összesen 3 plébániát. A püspökség így 48 plébániával rendelkezett volna, káptalanját pedig a Váctól kapott három stallum alkotta volna.¹¹⁶⁵

A nyíregyházi egyházmegye területe az egri érsekségből kiszakítandó patai és szabolcsi főesperességeket, valamint a törökszentmiklósi esperesi kerület 8 plébániáját foglalta volna magában.¹¹⁶⁶ A bíboros eleinte gondolkozott azon, hogy ne Nyíregyházán, hanem Debrecenben legyen az új egyházmegye központja, így létrehozva egy tiszántúli egyházmegyét. Ebben annyi nehézség volt, hogy Debrecen a nagyváradai egyházmegye részét képezte, sőt, talán ezért is döntött úgy, hogy inkább Nyíregyházát preferálja. Ebben a gondolatban Vác átadta volna szolnoki területeit, Nagyvárad pedig Hajdú vármegyei részeit, amelyért cserébe a magyar helynökség megkapja a Jász-Nagykun megyei déli részeket. Ezt viszont Mindszenty elvetette. Tervezetének még egy kis változtatás alkotta a részét, mely szerint a nagyváradai magyar részeket bővítette volna öt plébániával. Ebből négyet (Dévaványa, Pusztacseg, Kunszentmárton, Mesterszállás) az egri érsekségtől, egyet pedig (Mezőtúr) a váci egyházmegyétől csatolt volna át. Székhelyek megváltoztatása is belekerült a tervezetbe. A nagyváradai helynökség irányítását tanácsosabbnak látta volna Debrecen helyett Békéscsabáról

¹¹⁶³ Ld. ROSDY, P., *Mindszenty József bíboros hercegprímás tervezete új magyarországi egyházmegyék kialakítására*, in *Egyházak a változó világban* (szerk.: Bárdos, I. – Beke, M.), Esztergom, 1991, 573.

¹¹⁶⁴ PL, 4986/1948

¹¹⁶⁵ Uo.

¹¹⁶⁶ Ld. *A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye első sematizmusa 1995* (szerk.: Takács., J.), 44.

irányítani. Ezzel együtt pedig a hajdúdorogi püspökség is áthelyezhette volna székhelyét Nyíregyházáról Debrecenbe.¹¹⁶⁷

A tervezetet a hercegprímás fokozatosan kívánta volna megvalósítani, új püspökök kinevezése alkalmával. A terveit csak Bánáss László veszprémi püspökkel osztotta meg, aki örömmel fogadta ezt, sőt még azt az eshetőséget is felajánlotta, hogy átmegy Veszprémből Kaposvárra.¹¹⁶⁸ A hercegprímás terveiben azonban nem szerepelt a kassai, rozsnyói és szatmári részek rendezése.¹¹⁶⁹ Ez a tervezet azonban a kialakuló politikai helyzet miatt nem valósulhatott meg.¹¹⁷⁰

Itt érdemes egyébként megjegyezni, hogy Mindszenty saját magát a történelmi Magyarország hercegprímásának tekintette, akinek joghatósága az egész Nagy-Magyarország határaitra kiterjednek. Épp ezért, bár határon belül igyekezett volna rendezni az egyházmegyék helyzetét, később ugyanezt igyekezett volna megakadályozni a határon túl. Nem támogatta ugyanis, hogy az ausztriai, csehszlovákiai és jugoszláviai szelt részek egyházmegyei rangra emeltessenek.¹¹⁷¹ Tiltakozása azonban nem járt sikerrel, hiszen 1960-ban XXIII. János pápa, Burgenland területén megalapította a kismartoni (eisenstadti) püspökséget, melynek első püspökévé egy magyar papot, László Istvánt nevezte ki.¹¹⁷²

Első alkalommal a bíboros 1960. január 22-i keltezéssel írt levelet a pápának, amelyben főlemeli szavát az ausztriai konkordátumban tervezett kismartoni püspökség létrehozása ellen. Véleménye szerint ez jóvátehetetlen precedenst jelentene a csehek, románok és szerbek számára, hogy az ottani egyházmegyerészek is rendezésre kerüljenek.¹¹⁷³ Persze nem csak elutasító volt a környező országokban lévő változásokkal szemben, hanem igyekezett az ottani egyház problémáival is foglalkozni. Erre ad példát egy másik levele, melyben információt kér, hogy a Vatikán valóban szabadon nevezhet-e ki püspököket Csehszlovákiában, úgy hogy az addig akadályozott püspököket viszont nem engedik vissza hivatalukba, mint ahogy azt az *United Press International* híreiből hallotta. Levelében kitér arra, hogy mint a Felvidéken

¹¹⁶⁷ PL, 4986/1948

¹¹⁶⁸ Ld. ROSDY, P., *Mindszenty József bíboros hercegprímás tervezete új magyarországi egyházmegyék kialakítására*, in *Egyházak a változó világban* (szerk.: Bárdos, I. – Beke, M.), 574.

¹¹⁶⁹ Ld. PASKAI, L., *A lélek erejében*, 123.

¹¹⁷⁰ Ld. BOSÁK, N., *Törd meg az éhezőknek kenyeredet* (Pásztorok. Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 11), 131.

¹¹⁷¹ Ld. SOMORJAI, Á., *Az amerikai levéltárak titka. Válogatott írások Mindszenty bíborosról*, 70.

¹¹⁷² Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 52.

¹¹⁷³ Ld. SOMORJAI, Á., *Sancta Sedes Apostolica et cardinalis Ioseph Mindszenty* vol. 2., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2009, 176 – 177.

illetékes püspök, metropolita és primás illetékes a kérdésben informálódni és feladatának tarja az ottani egyház védelmét is.¹¹⁷⁴ Viszont 1966-ban újra csak meg akarta akadályozni a szlovák egyházmegyék rendezését, tekintettel arra, hogy az az ezeréves magyar egyházi hagyománnyal menne szembe. Sőt, egyenesen úgy fogalmazott, hogy ez a magyar hierarchiától való elszakadását jelentené.¹¹⁷⁵

Hasonlóan sérelmezte azt a hírt is, hogy a Szentszék létrehozta a szabadkai püspökséget. Ekkor részletesebb levelet intézett VI. Pál pápához, azzal a céllal, hogy ismertesse vele a Délvidék szenvedéseit, melyeket 1920. óta el kell viselnie, és hogy meggyőzze, hogy a terület maradjon meg a kalocsai érsekség részeként, melyet püspöki kormányzó vezet.¹¹⁷⁶ A bíboros azonban elkésett kérésével, mert a pápa 1968. január 25-én megalapította a szabadkai egyházmegyét.¹¹⁷⁷ Az új egyházmegye eleinte közvetlenül a Szentszéknek volt alárendelve. Első püspöke az addigi apostoli kormányzó, Zvekanović Mátyás lett.¹¹⁷⁸

1968-ban ismételten kezdett foglalkozni a csehszlovák egyházmegyei rendezéssel, mert értesülései szerint új érsekség alapítását tervezték (Mindszenty ekkor úgy értesült, hogy Nyitra kap majd érseki címet). Bár a szlovákok helytállása következtében a hercegprimás nem zárkózott volna el attól, hogy Nyitra érseki címet kapjon, de attól annál határozottabban, hogy a felvidéki egyházmegyék elszakadjanak a magyar hierarchiától. Levelében mind Esztergom, mind pedig Eger joghatóságát fontosnak tartotta Szlovákia területén. A Szentszék ekkor úgy válaszolt, hogy nem tervez egyelőre ilyet, de ha a rendezésre mégis sor kerül, akkor bízik abban, hogy a bíboros támogatni fogja az Apostoli Szentszék ez irányú tevékenységét.¹¹⁷⁹ A bíboros 1964-1971 között összesen hét levélben fordult a Vatikánhoz, hogy késleltetni tudja a csehszlovákiai egyházmegyei rendezést.¹¹⁸⁰

b) Végleges megoldás

Az egyházmegyék tényleges rendezéséhez szükség volt arra, hogy az állam is tisztázza helyzetét a Szentszékkel és újra felvegyék egymással a diplomáciai kapcsolatot. Ez viszont csak 1988-ban történt meg, amikor is az MSZMP országos értekezletén Kádár János kikerült a

¹¹⁷⁴ Ld. SOMORJAI, Á., *Sancta Sedes Apostolica et cardinalis Ioseph Mindszenty* vol. 3/1., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2010, 370.

¹¹⁷⁵ Uo. 511 – 512.

¹¹⁷⁶ Ld. SOMORJAI, Á., *Sancta Sedes Apostolica et cardinalis Ioseph Mindszenty* vol. 3/2., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2012, 163 – 166.

¹¹⁷⁷ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 69.

¹¹⁷⁸ Ld. *Schematismus Dioecesis Suboticanae*, Suboticae 2009, 12 – 13.

¹¹⁷⁹ Ld. SOMORJAI, Á., *Sancta Sedes Apostolica et cardinalis Ioseph Mindszenty* vol. 3/2., 175 – 180.

¹¹⁸⁰ Uo. 324.

hatalom gyakorlásából. Az év őszére megalakult a Németh Miklós vezette kormány, aminek elsődleges feladata a demokratikus keretek kibővítése volt, majd az 1989-ben megalakuló második Németh-kormány már a rendszerváltás feladatát vállalta magára. Ennek a kormánynak állt céljában a Szentszékkal való kapcsolatok újraértelmezése.¹¹⁸¹ Ennek legelső jele volt, amikor Paskai László bíboros 1988. augusztus 20-án, az ünnepi szentmise keretében jelentette be a hívek számára, hogy Francesco Colasuonno, lengyelországi pápai nuncius, a kommunista országokkal való kapcsolattartásért felelős különleges megbízott által a püspöki kar és a Magyar Népköztársaság nevében, lelkipásztori látogatásra hívta meg II. János Pál pápát. A népköztársaság nevében Straub F. Brunó az Elnöki Tanács elnöke tette meg ugyanezt a lépést szintén a nunciuson keresztül.¹¹⁸² Pozsgay Imre államminiszter 1989. márciusában tett látogatást a pápánál, miután maga jelentette be, hogy a szentatya elfogadta a meghívást.¹¹⁸³

A meghívás és a készülétek élénken felkeltette a magyar külügy érdeklődését, aminek következtében a diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele is felvetődött, persze azt eleinte csak a pápalátogatást követően szerették volna megvalósítani. Persze a tárgyalások elindultak és 1989. május 29. és június 5. között, egy Colasuonno érsek által vezetett vatikáni delegáció volt jelen az országban, akikkel Sarkadi Nagy Barna, az Egyházpolitikai titkárság vezetője tárgyalt nem csak a diplomáciai kapcsolatok felvételéről, hanem az előkészítésben lévő lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvényről is. Ekkor a szentszéki delegáció jelezte, hogy a kezdeményezés a magyar felet illeti. Erre, Horn Gyula külügyminiszter meg is tette a szükséges lépéseket. Az 1964-es megállapodások 25. évfordulójára hivatkozva küldte el Németh Miklós kormányfő a levelét Casaroli államtitkárnak, amelyben kérte a diplomáciai kapcsolatok felvételét. A levelet szeptember 11-én vette kézbe a bíboros államtitkár, és szinte villámgyorsasággal elkezdődtek a munkálatok a diplomáciai kapcsolatok létrehozására. A magyar delegáció, Sarkadi Nagy Barna vezetésével november 20-24 között volt kint Rómában, a Colasuonno érsek vezette szentszéki delegáció pedig december 8-16 között tartotta a megbeszéléseket Budapesten. Németh kormányfő már ezen az alkalmon meghívta Casaroli államtitkárt az okmányok ünnepélyes aláírására. A bíboros el is utazott Budapestre, ahol 1990. február 9-én alá is írták a megállapodást.¹¹⁸⁴ A megállapodásról szóló dokumentumot Kada

¹¹⁸¹ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 303.

¹¹⁸² Ld. PASKAI, L., *A lélek erejében*, 49.

¹¹⁸³ Ld. GERGELY, J., *Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 99.

¹¹⁸⁴ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 303 – 311.

Lajos érsek, a vatikáni delegáció tagjaként olvasta fel a parlamentben.¹¹⁸⁵ Az új nuncius, Angelo Acerbi június 21-én adta át megbízólevelét a magyar köztársasági elnöknek, Göncz Árpádnak, míg a szentszéki magyar nagykövet, Keresztes Sándor szeptember 15-én tette meg ugyanezt II. János Pál pápánál.¹¹⁸⁶

Ilyen előzmények után érkezett meg a pápa Magyarországra 1991-ben. Ezen az alkalmon kezdeményezte II. János Pál pápa az egyházmegyék rendezését.¹¹⁸⁷ Ekkor a szentatya a magyar egyházmegyei térképre tekintve azonnal felismerte, hogy az akkori állapot tarthatatlan. Ezt jól látták és tapasztalták az akkori püspökök. Példának okáért a váci püspöknek Szeged külvárosába kellett mennie bérházi, a csanádi püspöknek pedig Budapest könnyebben megközelíthető volt, mint egyházmegyéjének északi részei.¹¹⁸⁸

Az egyházmegyei rendezés kérdését a püspöki konferencia 1991. szeptemberében vetette fel először. Seregély István egri érsek már ekkor javasolta egyházmegyéje kettéosztását.¹¹⁸⁹ Az egyházmegyék új határainak felülvizsgálatával egy, Dékány Vilmos esztergomi segédpüspök által szervezett bizottság foglalkozott. Ez a bizottság figyelembe vette mind a természeti adottságokat, közigazgatási megyehatárokat, és az úthálózatokat is.¹¹⁹⁰ Sok idő nem volt a tervezetek kidolgozására, mivel eredeti tervek szerint 1992. szeptemberére el kellett készülni velük, így a papság sem tudott teljes mértékben tájékozódni.¹¹⁹¹ A tervezetnek azonban megvoltak a fő szempontjai: a történelmi hagyományok megmaradása; Budapest egy egyházmegyéhez tartozó lelkipásztori ellátása; a túlzottan nagy kiterjedésű egyházmegyék felosztásával a püspökök, papok és hívek közös munkájának könnyítése; hogy a kívánt változtatások egy időben történjenek; hogy a kettős elnevezésekkel a történelmi hagyományok és a jelentősebb városok kiemelését nyerjenek.¹¹⁹²

¹¹⁸⁵ Ld. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991* (Új Misszió könyvek 2.), 107.

¹¹⁸⁶ Ld. GERGELY, J., *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000* (szerk. Zombori, I.), 99 – 100.

¹¹⁸⁷ Vö. BOSÁK, N., *Törd meg az éhezőknek kenyeredet* (Pásztorok. Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 11), 131.

¹¹⁸⁸ Ld. *Püspökök könyve* (szerk.: Edelényi, J. – Nagy, A.), Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest 2005, 301.

¹¹⁸⁹ Ld. BOSÁK, N., *Törd meg az éhezőknek kenyeredet* (Pásztorok. Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 11), 131.

¹¹⁹⁰ Uo. 131 – 132.

¹¹⁹¹ Ld. PASKAI, L., *A lélek erejében*, 124.

¹¹⁹² Ld. Vértessomlói Római Katolikus Plébánia Könyvtára, *A Székesfehérvári Egyházmegye körlevelei 1991-1995. Litterae Encyclicae Ordinarius Dioecesis Alba-Regalensis annis 1991-1995*, A Magyar Katolikus Püspöki Kar nyilatkozata az egyházmegyék területének átrendezéséről, 1 – 2.

A püspöki kar 1992. október 20-22 közötti konferenciáján tárgyalta az addigi tervezetekről. Dékány püspök ismertette a felállított bizottság létrejöttét és addigi munkáját.¹¹⁹³ A bizottságba minden egyházmegye delegált személyt, ám további tagok is bevonásra kerültek. A bizottság tagjai: Dékány Vilmos (Esztergom), Nagy Imre (Budapest), Ternyák Csaba (MKPK), Blanckenstein Miklós (OLI), Bajcsy Lajos (Budapest), Széll János (Kalocsa), Váradai József (Eger), Wirth János (Veszprém), Bóna László (Győr), Kertész Péter (Székesfehérvár) és Réthy István (Szeged-Csanád). A tervezet kidolgozásánál figyelembe vették, hogy Mindszenty bíboros már foglalkozott új egyházmegyék létrehozásának ügyével, mely tervezetet Rómának el is küldte 1948-ban, ám a bekövetkezett változások miatt nem lett eredménye. A Szentszék pedig még 1973-ban kérte *Directorium de pastoralis ministerio Episcoporum* iratában a nagyobb kiterjedésű egyházmegyék megosztását és a nagyvárosok korszerű lelkipásztori ellátását. Acerbi nuncius is ezért tartotta szükségesnek Budapest egységes lelkipásztori ellátásának tervét. A bizottság erre törekedett, valamint a távolságok csökkentésére a püspöki központoktól. A határokat törekedett a közigazgatási megyehatárokhoz igazítani, figyelembe véve a természeti adottságokat, közlekedési lehetőségeket és így megszüntetni a szigeteket és nyúlványokat. Mindezt pedig a főpásztorok és tanácsosaikkal való konzultálás után.¹¹⁹⁴

A tervezet fő pontjaként Budapest egységes és korszerű lelkipásztori ellátására volt törekvés. Erre többféle lehetőséget láttak: elsősorban (A tervezet) azt, hogy Esztergom átveszi a váci és székesfehérvári egyházmegyéktől a budapesti plébániákat és cserébe átenged részeket a saját plébániáiból (Vácnak a nógrádi részeket, Székesfehérvárnak az Esztergomtól délre fekvő plébániákat és a Dunakanyar plébániáit). Mindezzel együtt pedig Győr megkapja a Szigetközt. A második tervezet (B tervezet) szerint Minden egyházmegye megtartaná a fővárosi plébániákat, ám azok élére vikáriusokat neveznének ki, akik Esztergommal kooperálva szervezik meg a magyar főváros lelkipásztori ellátását. A harmadik lehetőség (C tervezet) szerint semmilyen változás nem történik Budapesten, egyszerűen csak Szigetköz, valamint Budajenő és Telki vált egyházmegyét.¹¹⁹⁵

Kalocsa esetében két tervezet született: az egyikben egész Bács-Kiskun Megye az egyházmegye részét képezné, hogy egységes arculatot nyújtson és Kalocsának nagyobb mozgástere legyen, noha a hívek számarányában csak közepes méretű egyházmegyének

¹¹⁹³ EÉL, Eppi. Hung. Elnök, 162/1993.

¹¹⁹⁴ EÉL, Eppi. Hung. Elnök, 162/1993. 5. melléklet.

¹¹⁹⁵ Uo.

számítana. A másik tervezet szerint, ha Vácnak le kéne adnia a budapesti plébániákat, akkor abban az esetben Kecskemétet megtartaná.¹¹⁹⁶

Veszprém esetében felvetődött az egyházmegye érseki rangra való emelése, melyet ősisége és történelmi volta indokolna. Emellett pedig területét meg kéne osztani és a somogyi részekből létre kéne hozni a kaposvári egyházmegyét, mely 13 esperesi kerületből állna, ahol 134 plébánián 80 pap teljesít szolgálatot. Más esetben Veszprém megmaradna püspöki rangban, a somogyi részek pedig nem kerülnek elcsatolásra, hanem helynökség lesz létrehozva a területen. Ez előkészíthetné a későbbi szétválasztást.¹¹⁹⁷

Győr esetében egyszerű változtatásra kerülne sor: Esztergomtól megkapja Szigetközt, ő maga pedig átengedi keleti plébániáit a székesfehérvári egyházmegyének. Székesfehérvárnak viszont a nagy kérdést a budapesti plébániák jelentették. Mert vagy átengedi az ottani plébániákat és így kap plébániákat Esztergomtól, vagy pedig megtartja, de ebben az esetben a Buda környéki települések egy részét át kell adnia az érsekségnek. Vác helyzete szintén Budapesti plébániáitól függött. Mert vagy megtartja azokat, de akkor még területeket ad át Kalocsának, Egernek és Szeged-Csanádnak, vagy leadja a pesti részeket is és megkapja az esztergomi érsekségtől a Dunától északra fekvő területeit. Szeged-Csanád pedig Csongrád és Békés Megyét foglalná magába, illetve azon néhány plébániát, melyet Váctól és Egertől kapna.¹¹⁹⁸

Az egri érsekség esetében egyértelmű volt, hogy a Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyei területeiből új püspökség létesül. További területi változást jelentett, hogy nógrádi területeit Vácnak adja, Kunszentmártont, Mesterszállást és Mezőtúrt pedig Szeged-Csanádnak. Váctól azonban kéri Hatvant és Jánoshidát. Külön érdekesség, hogy szuffragáneusként az újonnan alakuló nyíregyházi, avagy debreceni központú egyházmegye mellett a hajdúdorogi görög püspökség lett megjelölve a tervezetben.¹¹⁹⁹

Paskai bíboros Budapest egységes ellátását szorgalmazta. Bár igaz, hogy Budapest akkori állapota az 1950-es években jött létre a környező települések beolvasztásával, de azok teljesen integrálódtak a fővároshoz, így lelkipásztori szempontból nem okozna zavart, ha egy egyházmegye alá tartozna. A váci püspök viszont az egyházmegyéjét érintő nehézségekre mutatott rá. Keszthelyi püspök szerint a peremterületek inkább leválnának a fővárostól, hiszen az egyesítés kényszerből valósult meg. Ugyanakkor egyházmegyéje legjelentősebb részét

¹¹⁹⁶ EÉL, Eppi. Hung. Elnök, 162/1993. 5. melléklet.

¹¹⁹⁷ Uo.

¹¹⁹⁸ Uo.

¹¹⁹⁹ Uo.

képezik a budapesti plébániák, és hivatások is főként onnan vannak. Ugyanígy sajnálattal töltene el, ha Kecskemétről is le kéne mondanía, hiszen így egyetemi város nélkül maradna. A kalocsai érsek pedig éppen a világi közigazgatás miatt jónak látta, ha Kecskemét a kalocsai érsekség részét képezné. A székesfehérvári egyházmegye számára is érzékeny pontnak számított a budapesti peremkerületek plébániáitól való megválás. Seregély érsek véleménye szerint elkerülhetetlen lesz Budapest egységes kormányzása és ezzel a nuncius is egyet értett.¹²⁰⁰

Vác esetében pedig kapja meg a nógrádi esztergomi területeket, amely közlekedési szempontból is indokolt lenne. Szendi József veszprémi püspök a somogyi papság félelmeit terjesztette elő, holott magával az új egyházmegye létrehozásával egyetért. Véleménye szerint ezt fokozatosan kéne megvalósítani és Kaposváron előbb egy püspöki helynökséget kéne létrehozni segédpüspökkel az élén. Itt az előrelátást szorgalmazták, hiszen a kérdés az volt, hogy életképes lesz-e az új püspökség. A nuncius felvetette Veszprém esetleges érseki rangra való emelését. Paskai nem tartotta ezt időszerűnek, véleménye szerint előbb az egyházmegyei határokat kell rendezni, ám ha a Szentszék mégis az új érsekség felállítását szorgalmazná, nem lenne ellenvetése. Az egri érseki tartomány is kérdést képezett. Elsősorban az egri érsekség megosztásából létrejövő új egyházmegye központja jelentett dilemmahelyzetet. Itt ugyanis ugyanúgy érvek szóltak Debrecen (katolikus többség, egyetemi város, kulturális központ) és Nyíregyháza (könnyű megközelíthetőség) mellett. Az biztos volt, hogy az új egyházmegyében protestáns többség fog uralkodni. Emellett az egri érsek kérte, hogy a váci püspökség legyen a másik szuffragáneusa. Ezt már csak azért is terjesztette elő, mert a hajdúdorogi püspökség az új keleti kódex miatt különálló egyházmegyeként lesz kezelendő a latin tartományoktól. Dankó érsek szerint a nagyváradi érzelmek miatt Debrecent kéne preferálni, ám egyúttal felveti, hogy a nagyváradi püspök súlyosan sérelmezné egyházmegyéjének illetén megcsonkítását. Paskai támogatta a Debreceni központot, mondván, hogy van egyházkormányzati hagyománya. A nagyváradi tiltakozással szemben pedig azzal védekezett, hogy ezt nem a magyar püspöki kar, hanem az Apostoli Szentszék rendelte el.¹²⁰¹

A püspöki kar a december 9-11 közötti ülésén tárgyalta tovább az eseményeket. Ekkor ténylegesen a jövőt szemlélve, előrelátóan kívántak foglalkozni a kérdésekkel. A két új egyházmegye létrejöttét így mindenki támogatta és megvalósíthatónak ítélte. A tiszántúli új egyházmegye központjaként Debrecent látták alkalmasabbnak. Gyulai Endre szeged-csanádi

¹²⁰⁰ EÉL, Eppi. Hung. Elnök, 162/1993. 5. melléklet.

¹²⁰¹ EÉL, Eppi. Hung. Elnök, 162/1993.

püspök azon információval állt elő, hogy a nagyváradai püspök, Tempfli József a Szentszéknél fogja majd kérni, hogy Debrecen hozzá tartozzon és ő majd helynökkel fog ott kormányozni. Budapest esetében is még tartotta magát, hogy három egyházmegye területén legyen, hiszen nincs kidolgozva egységes terv a város lelkipásztori ellátására, így indokolatlan lenne emiatt a határok módosítása. A helyi papok ellenállása Paskai bíborost is arra a véleményre sarkallta, hogy a budapesti egyházmegyei határokat hagyják változatlanul. A nuncius azonban nem látott garanciát az egységes lelkipásztori ellátásra, ha azt három különböző egyházmegye három helynökének kell kidolgoznia.¹²⁰² Erre az ülésre készült el a latin nyelvű tervezet, mely az előző üléshez képesti változásokat is tartalmazta. Ennek értelmében Veszprém esetében már egyáltalán nem szerepelt a tervezetben az érseki rangra való emelés. Eger esetében már Vác van megnevezve szuffragáneusnak, viszont Hatvan már nem szerepel azon területek között, melyeket megkapna tőle. Külön kiemelendő, hogy míg az előző tervezetben egyáltalán nem szerepelt, eddigre belekerült a Pannonhalmi apátság is a tervezetbe.¹²⁰³

1993. elején a magyar püspökök ad limina látogatást tettek a Vatikánban, ahol már elkezdtek a tárgyalásokat az ország egyházmegyei megújításáról, korszerűsítéséről.¹²⁰⁴ A több változattal is rendelkező tervezetet még az ad limina látogatás előtt elküldték a Szentszéknek.¹²⁰⁵ Bár az ad limina látogatás több napos volt, amelyeken a püspökök magával a szentatyával is többször találkoztak és beszéltek és a különböző dikasztériumokban is látogatást tettek, az egyházmegyei rendezésről a római látogatás utolsó napján beszéltek a külpolitikai ügyekben felelős Thauran érsekkel. Érdekes, hogy egyes püspökök (pl.: Szendi József veszprémi püspök) még ekkor sem tartották alkalmasnak az egyházmegyék illetén rendezését.¹²⁰⁶ A vatikáni hivatalok vezetői biztosították a püspököket arról, hogy az egyházmegyei kérdések ügyében mihamarabb döntés fog születni. A legfontosabb szempont Budapest egységes lelkipásztori ellátása. Emellett az új egyházmegyék megalapítását is kedvezően fogadták.¹²⁰⁷ A Szentszék gyorsan akart döntést hozni az ügyben, így a magyar egyháznak is alkalmazkodnia kellett. Az esztergomi egyházmegyei zsinat, amelyet 1993. júliusában terveztek megnyitni így váratott magára, hogy

¹²⁰² EÉL, Eppi. Hung. Elnök, 162/1993. Konferencia jegyzőkönyv 1992. december 9-10-11.

¹²⁰³ EÉL, Eppi. Hung. Elnök, 162/1993. Konferencia jegyzőkönyv 1992. december 9-10-11. 3. melléklet.

¹²⁰⁴ Ld. TÖRÖK, J., *Az utolsó évtized története (1990–2000)* in *A magyar kereszténység ezer éve. Hungariae Christianae Millennium* (szerk.: Zombri, I. – Cséfalvay, P. – De Angelis, M. A.), Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, Budapest 2001, 145 – 146.

¹²⁰⁵ Ld. PASKAI, L., *A lélek erejében*, 123.

¹²⁰⁶ Ld. SZENDI, J., *Számvetés, Kőkénydomb Művészeti Társaság – „Jót, s jól”* dr. Horváth Balázs Alapítvány, Veszprém 2011, 117 – 118.

¹²⁰⁷ Ld. *Litterae Encyclicae Ordinarius Dioecesis Alba-Regalensis annis 1991-1995*, 1993 év, 13, 515/1993.

az új egyházmegyei határoknak megfelelően, az új plébániákkal és papokkal együtt tudjanak dolgozni az egyházmegye megújításában.¹²⁰⁸

A veszprémi és későbbi kaposvári papság egyaránt kifejezte vágyát, hogy a veszprémi egyházmegye érseki címet kapjon, tekintettel a veszprémi egyházmegye gazdag múltjára és értékeire, melyet majd ezeréves történelme során tanúsított. Nem mellesleg a Dunántúlon enélkül nyolc egyházmegye lenne, egy érsekséggel. Ez a változás több szintű tárgyalást igényelt, ugyanis új érsekséget és érseki tartományt egyedül a Szentszék létesíthet a püspökök megkérdezésével, melyben nyilvánvalóan a nuncius is szerepet játszik. Első sorban tehát a püspöki karon belül kellett az ügyet megtárgyalni. Mivel pedig az új tartomány az esztergomi érsek metropolitai jogait érintené, ezért mindennél fontosabb az ő állásfoglalása. Ezt az ötletet Seregély érsek a veszprémi papok számára nem tudta vélelmezni, ám jelezte az apostoli nuncius számára az új érseki tartomány felállításának lehetőségét.¹²⁰⁹

II. János Pál pápa pünkösdvasárnapi keltezéssel adta ki *Hungarorum gens* kezdetű bulláját, ami tartalmazta az ezzel kapcsolatos rendelkezéseket. A szombathelyi egyházmegye kivételével minden egyházmegyének változott a területe, két új egyházmegyét hoztak létre (kaposvári, debrecen-nyíregyházai), Veszprém pedig érseki rangra emelkedett. Az egri főegyházmegyét nagyban érintette ez a pápai rendelkezés, hiszen területének nagyobb részéből került kialakításra az új debrecen-nyíregyházai püspökség, mely a váci egyházmegyével együtt az érsekség szuffragáneusa lett. Az új püspökség két székesegyházzal rendelkezett, melyek Debrecenben a Szent Anna, Nyíregyházán pedig a Magyarok Nagyasszonya-templom lett.¹²¹⁰ Területileg Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megye képezte, amelyek az egri érsekség tiszántúli és a csanádi püspökség északi (régi nagyváradi részek) részéből állt össze. A központ Debrecen lett, ami mind kulturálisan mind ökumenikusan is fontos volt, nem mellesleg pedig volt már székhely, hiszen a nagyváradi magyar részeket innen kormányozták.¹²¹¹ Az egri főegyházmegye egy kisebb része másik szuffragáneusához, a váci püspökséghez került. A szintén ezeréves egyházmegye, amelyet úgyszintén nem érintett a trianoni tragédia, az 1993-as rendezés déli részeit a szeged-csanádi, illetve a kalocsa-kecskeméti egyházmegyének, budapesti részeit pedig az esztergom-budapesti egyházmegyének adták át. Viszont kapott is

¹²⁰⁸ Ld. PASKAI, L., *A lélek erejében*, 125.

¹²⁰⁹ EÉL, Eppi. Hung. Elnök, 74/1993.

¹²¹⁰ Ld. TÖRÖK, J., *Az utolsó évtized története (1990–2000)* in *A magyar kereszténység ezer éve. Hungariae Christianae Millennium* (szerk.: Zombri, I. – Cséfalvay, P. – De Angelis, M. A.), 145 – 146.

¹²¹¹ Ld. BOSÁK, N., *Törd meg az éhezőknek kenyeredet* (Pásztorok. Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 11), 132 – 133.

területeket, ugyanis az egri részek mellett megkapta az esztergomi érsekség nógrádi területeit.¹²¹² Ez a pápai intézkedés a debrecen-nyíregyházi püspökség esetében 1993. június 15-én, a kaposvári püspökség esetében 16-án, a többi püspökség esetében pedig 19-én lépett érvénybe.¹²¹³

Az új egyházmegyék papságát az addig ott lévő plébániákon szolgáló papok tették ki. Az egyéb szolgálatban lévő papok és papnövendékek pedig ahhoz az egyházmegyéhez tartoztak a rendezés után, ahova a törvényes lakhelyük tartozott.¹²¹⁴ Az új egyházmegyébe kerülő papok pedig tisztelettel álltak az új helyzethez és új főpásztorukhoz.¹²¹⁵ Az újonnan megalakult debrecen-nyíregyházi egyházmegye így két terület papságát forrasztotta össze. Egerből 70 pap került át, viszont Csanádból csak 7-8. Ettől eltekintve többségében pozitívan fogadták az új egyházmegyét. Az új egyházmegye első püspöke Bosák Nándor, az egri szeminárium rektora lett. Püspökszentelésére 1993. június 15-én került sor Debrecenben. A főszentelő Paskai László bíboros volt, társszentelők pedig Seregély István az érseki tartomány metropolitája, valamint Tempfli József nagyváradai püspök, aki mondhatni a saját egyházmegyéjének részéből adott át területet az új egyháztartománynak.¹²¹⁶

Maga az egyházmegye felépítésileg két főesperességből tevődött össze, amelyekben összesen hét esperesi kerület volt. Az egyházmegyében összesen 112 plébánia volt, melyből kezdetben 58 volt helyben ellátott, 54 pedig oldallagosan, továbbá még 2 lelkészség, 122 filia és 54 miséző hely.¹²¹⁷ Az egyházmegye első saját papjait¹²¹⁸ Seregély István szentelte fel az egri bazilikában.¹²¹⁹ A debrecen-nyíregyházi püspökség megszületésével a helyi papképzés is változáson esett át, ugyanis az új püspök felelőssége volt, hogy hol taníttatja ki papnövendékeit. Az 1994-1995-ös tanévet az egyházmegye négy felsőbb évfolyama Egerben végezte, egy-egy ember Rómában és Innsbruckban, az első évfolyam pedig Veszprémben kezdte meg.¹²²⁰

A határon túli püspökökkel való kapcsolattartás céljából a magyar püspöki kar meghirdette 1990-ben a magyarul tudó püspökök lelkigyakorlatát, amelyet ezek után is két évente

¹²¹² Ld. TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A váci püspökség évezrede*, Mikes Kiadó, Budapest 2001, 46.

¹²¹³ Ld. *Litterae Encyclícae Ordinariatus Dioecesis Alba-Regalensis annis 1991-1995*, A Magyar Katolikus Püspöki Kar nyilatkozata az egyházmegyék területének átrendezéséről, 2.

¹²¹⁴ Ld. *A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye első sematizmusa 1995* (szerk.: Takács., J.), , 16.

¹²¹⁵ EÉL, Archidioecesis, 1300/1993.

¹²¹⁶ Ld. BOSÁK, N., *Törd meg az éhezőknek kenyeredet* (Pásztorok. Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 11), 134 – 136.

¹²¹⁷ Ld. *A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye első sematizmusa 1995* (szerk.: Takács., J.), 21 – 22.

¹²¹⁸ Bodnár Imre, Fehér László, Lipták József.

¹²¹⁹ Ld. *A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye első sematizmusa 1995* (szerk.: Takács., J.), 49.

¹²²⁰ Uo. 139.

megszerveztek. Erre elsősorban Délvidékről, Erdélyből és Kárpátaljáról jöttek el a püspökök, de ugyanígy résztvevője volt például Vladimír Filo Rozsnyóról és Orosch János a pozsony-nagyszombati egyházmegyéből.¹²²¹ A Központi Szeminárium is újra visszanyerte központi szerepét és újra megnyitotta kapuit a határon túli magyar növendékek előtt. A MEI jegyzőkönyvében az 1993/1994-es tanévtől kezdve folyamatosan megtalálhatóak az Erdélyből, Szlovákiából, Kárpátaljáról és a Délvidékről érkező papnövendékek nevei.¹²²²

Bár az érseki tartományba már nem tartoztak bele felvidéki püspökségek, egy bizonyos szintű kapcsolattartás mégis létezett. Voltak ugyanis fiatalok, akik a határon átkelve az egri érsekségben jelentkeztek papi szolgálatra. De voltak olyanok is, akik a kassai illetve a rozsnyói egyházmegyékbe jelentkeztek, de főpásztoraik Egerbe küldték őket tanulmányaik elvégzésére. Ugyanígy az egykori szatmári területekből létrejött munkácsi püspökségből is tanultak itt papnövendékek.¹²²³

A magyar egyházmegyei rendezés végül 2015-ben ment végbe, amikor Ferenc pápa létrehozta a magyarországi saját jogú görögkatolikus metropóliát.¹²²⁴ Rendelkezésében a pápa érseki rangra emelte a hajdúdorogi püspökséget, amelyek szuffragáneosai lettek a miskolci apostoli exarchátusból létrejövő miskolci püspökség, valamint az újonnan megalapított nyíregyházi püspökség. Miskolc első püspökének Orosz Atanáz címzetes püspök, addigi exarcha lett kinevezve, aki egyúttal a nyíregyházi egyházmegyének is az apostoli kormányzója lett.¹²²⁵

¹²²¹ Ld. SEREGÉLY, I., *Magunkat nem hagyhatjuk el* (Pásztorok. Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 5), 141.

¹²²² Ld. Központi Szeminárium, Magyar Egyháziroldalmi Iskola levéltára, Magyar *Egyháziroldalmi Iskola évkönyve*, 262.

¹²²³ Ld. SEREGÉLY, I., *Magunkat nem hagyhatjuk el* (Pásztorok. Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 5), 140.

¹²²⁴ Ld. TÓTH, T., *Hungaria Rómából*, 317.

¹²²⁵ <https://katolikus.hu/cikk/archive-2166>

VIII. AZ ÉRSEKI TARTOMÁNY CSEHSZLOVÁK RÉSZÉNEK RENDEZÉSE

1. Csehszlovákia a jogfosztottság ideje alatt

a) A határváltozások

A háború végével Csehszlovákia mondhatni újra megalakult. 1945-ben ugyanis a szovjet csapatok, amikor felszabadították az állam egykori területeit, egységes államként hozták azt újra létre.¹²²⁶ A felszabaduló Prága ismét fővárossá lett, Beneš pedig elfoglalta helyét az elnöki székben.¹²²⁷ De nem csak az állami vezetésben lettek betöltve újra a pozíciók, hanem az egyházi vezetésben is. A világháború alatt megüresedett prágai érseki széket a Vatikán nem akarta betölteni a náci hatalom fennállásáig, nehogy a kinevezés kérdésében megegyezést kelljen keresni a megszálló rezsimmel. A háború után viszont a független államba már nem okozott problémát Josef Beran érsekké való kinevezése. Személye mindenki számára örvendetes volt, hiszen köztudott volt a világháború alatti helytállása és a koncentrációs táborban való fogsága.¹²²⁸

Az I. bécsi döntés következtében Magyarországra került részek újra egyesítve lettek a Csehszlovákiában maradt részekkel, így Kassa és Rozsnyó is újra külön rész lett a Felvidéken.¹²²⁹ A németek nagyjából 500 papot deportáltak, közülük 143-at a dachau koncentrációs táborba. Ugyanoda, ahol a kommunistákat is fogva tartották, így nem meglepő, hogy a későbbi érsek a közös sors következtében jó viszonyba került a kommunistákkal, akik az 1946. december 8-i püspökszentelésén is részt vettek.¹²³⁰ Ezen érdemeiért állami érdemrenddel is kitüntették.¹²³¹ Ebből kifolyólag többen a kommunisták közül és több egyházi személy is úgy vélte, hogy lehetséges lesz az együttműködés a kommunisták és a hívek között. Ez persze a szlovák nép számára elképzelhetetlen volt.¹²³² 1945. augusztusában ült össze a csehszlovák püspökkari ülés, ahol a háború után először találkoztak a két rész püspökei.¹²³³

Magyarország a csehszlovákokkal szemben pedig újabb területi változások elé nézett. A nagyhatalmak nem fogadták el a bécsi döntések által történt területi gyarapodást, ezért az 1947.

¹²²⁶ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 18.

¹²²⁷ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 197.

¹²²⁸ Uo. 199.

¹²²⁹ EÉL, *Busta Dioecesis Rozsnyó 1924-*, 3482/1945.

¹²³⁰ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 24 – 25.

¹²³¹ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 174.

¹²³² Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 25.

¹²³³ Uo. 18.

február 10-i párizsi békeszerződés kimondta a trianoni határok visszaállítását, illetve három település (Horvátjárfalu, Oroszvár és Dunacsun) Csehszlovákiához való csatolását.¹²³⁴ Ez a három település a győri egyházmegye részét képezte.¹²³⁵ A csehszlovákok egyébként öt települést követeltek, de Rajkát és Bezenyét nem engedte át a békekonferencia.¹²³⁶ A visszaállított határokkal az egyházkormányzati helyzet is visszaállt.¹²³⁷ Az Esztergomtól visszakerült területeket eleinte Prenner Béla kormányozta püspöki helynökként, egészen letartóztatásáig.¹²³⁸

A régi-új határok által szelt egyházmegyék magyar részein újra apostoli kormányzóságokat hoztak létre.¹²³⁹ Érdekes viszont, hogy a felvidéken megmaradtak az érseki joghatóságok, így a munkácsi püspökség továbbra is Esztergomnak, Rozsnyó és Kassa pedig Egernek maradt a szuffragáneusa.¹²⁴⁰ A kassai egyházmegyében személyi változás is történt, ugyanis Madarász püspököt kiutasították Csehszlovákiából, helyére Csárszky József püspök tért vissza, Madarász pedig Hejcéről kormányozta tovább egyházmegyéje magyarországi részét.¹²⁴¹ Madarászt még a háború vége felé kényszerítették rá a szlovák partizánok, hogy hagyja el székhelyét és vonuljon vissza egyházmegyéje magyarországi részeire.¹²⁴² Hejcéről viszont nem sokáig kormányozhatta csonka egyházmegyerészét, ugyanis 1948-ban elhunyt. Sátoraljaújhelyen helyezték örök nyugalomba.¹²⁴³

b) A kitelepítések

Az új csehszlovák vezetés már a világháború alatt célkitűzéseket tett. A Londonban lévő emigráns kormány terveiben német és magyar viszonylatban is határkiigazításokat akart kezdeményezni és az ezek után fennmaradó kisebbségek esetében pedig lakosságcserét kezdeményezett volna. Ez a nézet viszont az idő előrehaladtával egyre jobban

¹²³⁴ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94700018.TV> (utoljára ellenőrizve: 2020. 04. 28.)

¹²³⁵ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 144.

¹²³⁶ Ld. SZARKA, L., *Csehszlovákia és a magyar békeszerződés*, in *Második Trianon? Tanulmányok a párizsi magyar békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára* (szerk.: Fülöp, M.), Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2022, 144.

¹²³⁷ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 50 – 51.

¹²³⁸ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 143.

¹²³⁹ Ld. SOÓS, I., *A Kassai, Rozsnyói és Szatmári Egyházmegyék magyarországi területei*, in *Magyar Katolikus Almanach 1984* (szerk. Turányi, L.), 768 – 769.

¹²⁴⁰ Ld. SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3), 51.

¹²⁴¹ Ld. SZUROMI, SZ. A., *A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*, in *Magyar Sion. Új folyam V* (2011/1), 101 – 102.

¹²⁴² *Dai Rapporti del nunzio Angelo Rotta. 1930-1939. Angelo Rotta Politikai jelentéseiből* vol. 2 (szerk. Csíky, B.) (Nunciusi jelentések 3/1), 235.

¹²⁴³ Ld. SZUROMI, SZ. A., *A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*, in *Magyar Sion. Új folyam V* (2011/1), 102.

radikalizálódott.¹²⁴⁴ Tervei elérésében a csehszlovák vezetés igyekezett megszerezni a Szovjetunió támogatását. Fő céljaik között szerepelt, hogy megtisztítsák a közeletet az árulóktól és a nációkkal kollaboráló személyektől. Ezt népbíróságok létrehozásával és mind a németek, mind a magyarok, mind pedig az árulók állampolgári jogaiktól való megfosztásával akarták elérni.¹²⁴⁵ A német lakosság nagy részét még a háború alatt evakuálták és nagy része Németországban és Ausztriában is maradt. Aki hazatért, azokat előbb megfosztották állampolgárságuktól, majd később kitoloncolták őket Németországba. Eredetileg a magyar lakossággal is így akartak eljárni, ám azt a nagyhatalmak nem támogatták.¹²⁴⁶

1944-ben azért megtette lépéseit a Szlovák Nemzeti Tanács a magyarság ellen, és feloszlatta a szlovákiai Magyar Pártot, bezáratta a magyar iskolákat és korlátozta a magyar nyelvű istentiszteleteket.¹²⁴⁷ 1945. április 5-én, Kassán az Edvard Beneš által kinevezett csehszlovák kormány nyilvánosságra hozta kormányprogramját, amelyben a kollektív bűnösség elvére alapozva kilátásba helyezték a magyar és német kisebbség felelősségre vonását, az állampolgárságuktól való megfosztást, vagyonuk lefoglalását és nemzeti gondnokság alá helyezését, a mezőgazdasági tulajdonaik elkobzását és a két nemzetiség iskoláinak bezárását.¹²⁴⁸ Ezzel együtt elkezdődtek az erőszakos kitoloncolások is. Csak május és június között 31780 magyar származású embert toloncoltak át a határon. A szövetséges hatalmak potsdami konferenciája a csehszlovák vezetés számára csak a németek kitelepítését engedélyezte, a magyarok kitelepítésére nem kaptak engedélyt.¹²⁴⁹ Mivel ez még mindig kevésnek bizonyult a vezetők számára, így lakosságcsere került sor.¹²⁵⁰ Ennek eléréséhez elkezdték a magyarokat a cseh részekre telepíteni. Ezt a szudétanémetek kitelepítése közben kialakult munkaerőhiányra hivatkozva, mint egy évig tartó közmunkaként törvényesítették, amely hat hónappal meghosszabbítható volt, indokolt esetben.¹²⁵¹ A magyar állam pedig kötelességének érezte, hogy kiálljon a felvidéki magyarságért, és szót emeljen az őket ért

¹²⁴⁴ Ld. POPÉLY, Á., *A csehszlovák nemzetállami törekvések és a magyar kisebbség (1945–1948)*, in *Második Trianon? Tanulmányok a párizsi magyar békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára* (szerk.: Fülöp, M.), 157.

¹²⁴⁵ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 264.

¹²⁴⁶ Uo. 266.

¹²⁴⁷ Ld. POPÉLY, Á., *A csehszlovák nemzetállami törekvések és a magyar kisebbség (1945–1948)*, in *Második Trianon? Tanulmányok a párizsi magyar békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára* (szerk.: Fülöp, M.), 159.

¹²⁴⁸ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 138.

¹²⁴⁹ Ld. POPÉLY, Á., *A csehszlovák nemzetállami törekvések és a magyar kisebbség (1945–1948)*, in *Második Trianon? Tanulmányok a párizsi magyar békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára* (szerk.: Fülöp, M.), 159 – 160.

¹²⁵⁰ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 266.

¹²⁵¹ Ld. POPÉLY, Á., *A csehszlovák nemzetállami törekvések és a magyar kisebbség (1945–1948)*, in *Második Trianon? Tanulmányok a párizsi magyar békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára* (szerk.: Fülöp, M.), 164 – 165.

sérelmekért. 1946. júliusáig összesen 184 alkalommal fordultak a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, hogy orvosolja a jogsérelmeket. Ez azonban nem járt eredménnyel, így kénytelen volt a magyar vezetés tárgyalásokat kezdeményezni. 1946. február 27-én, Budapesten írta alá Gyöngyösi János külügyminiszter és Vladimir Clementis külügyi államtitkár a lakosságcseréről szóló dokumentumot, ami rögzítette, hogy csak annyi magyart telepítenek át Magyarországra, ahány szlovák önként vállalkozik onnan az átköltözésre. Ez a szám nem elégítette ki a csehszlovák érdekeket, tekintve, hogy csak 95421 Magyarországon élő szlovák jelentkezett az önkéntes áttelepülésre. További áttelepítéseket a párizsi békekonferencia már nem engedélyezett.¹²⁵²

Ezzel együtt viszont szerették volna a déli részeket szlovákosítani.¹²⁵³ Ez abból állt, hogy a világháború alatt magyarosodott részeken élőket visszahozták az anyanemzethez. Ekkor a kampányban részt vevő szlovák szervezetek tulajdonképpen választás elé állították az embereket: vagy szlováknak vallják magukat és akkor az ország teljes jogú polgárai lesznek, mindennemű jogfosztottság vagy atrocitás nélkül, avagy magyarként vállalják a vagyonek kobzást és a kitelepítést. A reszlovakizációs kampány elérte célját: 449914 esetben kellett a hatóságoknak elbírálni a nemzetiségi hovatartozás kérdését. Ebből 83739 még a revízió előtt szlováknak vallotta magát és most újra meg akarta azt erősíteni. A fennmaradó esetekben pedig 284814 főnek fogadták el kérvényét és ismerték el őket szlováknak.¹²⁵⁴ 1948-ig végül 71787 szlovák települt át Magyarországról, valamint 89660 magyart telepítettek át Magyarországra.¹²⁵⁵ A szlovák püspökök mind Pozsonyban, mind pedig Prágában kifejezték tiltakozásukat a magyarok deportálása ellen.¹²⁵⁶ További nehézséget jelentettek a szovjetek általi elhurcolások a gulágra,¹²⁵⁷ valamint Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolása. 1945 őszétől a magyar tanítókat és tanárokat azonnali hatállyal elbocsátották, sőt 1949-ig egyetlen magyar nyelvű iskola sem működhetett.¹²⁵⁸

Az egyházi viszonyt is nehezítették a német és magyar kitelepítések, mivel azok csökkentették az egyházmegyék híveinek létszámát; továbbá a papok ellen elindított perek és ezzel együtt a

¹²⁵² Ld. POPÉLY, Á., *A csehszlovák nemzetállami törekvések és a magyar kisebbség (1945–1948)*, in *Második Trianon? Tanulmányok a párizsi magyar békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára* (szerk.: Fülöp, M.), 160 – 161.

¹²⁵³ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 266.

¹²⁵⁴ Ld. POPÉLY, Á., *A csehszlovák nemzetállami törekvések és a magyar kisebbség (1945–1948)*, in *Második Trianon? Tanulmányok a párizsi magyar békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára* (szerk.: Fülöp, M.), 162 – 163.

¹²⁵⁵ Uo. 168.

¹²⁵⁶ EÉL, Busta Rozsnyó 1947-es AC és Mors anyag, 321/1947, in 1877/1947.

¹²⁵⁷ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 266.

¹²⁵⁸ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 149.

paphiány.¹²⁵⁹ A kitelepítésekkel szemben Jantausch Pál nagyszombati apostoli kormányzó, a szlovák püspöki kar nevében Edvard Beneš köztársasági elnöknek, Jan Masaryk külügyminiszternek és a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségének memorandumot küldött 1947. február 1-én, amelyben tiltakozott a magyar lakosság csehországi deportálása ellen, sőt azt a zsidók elhurcolásához hasonlította. A kitelepített magyarok megsegítésére Csárszky József kérte meg papját, Pfeiffer Miklós kanonokot, aki Prágába ment, hogy Josef Beran érseknél – aki egykori tanára volt – közbenjárást nyerjen. Az érsek, aki megjárta a nácik haláltáborát együttérzést tanúsított a magyarok iránt és megbízólevelet adva a magyar papoknak, kérte őket, hogy szerezzenek maguknak tartózkodási engedélyt a rendőrségen. Ennek hatására 15 magyar pap szolgálta a kitelepítés előtt álló magyarokat.¹²⁶⁰

Az anyaországba átkerülő hívekre Mindszenty is gondolt, így az itteni lelkipásztori ellátásukra felkérte Király József érdemesült esperest, hogy a kitelepítetteket látogassa, számukra lelkigyakorlatokat és missziókat tartson.¹²⁶¹ A kitelepítések következtében a katolikusok száma megcsappant a térségben, hiszen a katolikus magyarok helyébe evangélikusok szlovákok érkeztek.¹²⁶² Az év tavaszán a katolikus egyház mellett a református és evangélikus egyház is Csehországba küldték lelkészeiket a pozsonyi magyar meghatalmazott hivatalával együttműködve, hogy lelkipásztorilag ellássák a deportált magyarokat. A személyes pasztoráció mellett a lelkipásztorok levélpasztorációt is végeztek.¹²⁶³ A magyarokkal szembeni eljárások 1948-ban szűntek meg, amikor is visszakapták állampolgárságukat, ám ezek az események megnehezítették a szlovák-magyar viszonyt az ország területén.¹²⁶⁴

A kitelepítések hatalmas veszteséget okoztak a szatmári egyházmegye Csehszlovákiában maradt részein, mivel öt német falu lakosságát deportálták Németországba papjaival együtt, majd 16 további pap és több ezer hívő hagyta el az ország területét.¹²⁶⁵ A szerzetesrendeket 1949. május 27-én feloszlatták, aminek következtében az atyák Csehországba és Észak-Szlovákiába lettek elhelyezve.¹²⁶⁶

¹²⁵⁹ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 159.

¹²⁶⁰ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 135 – 137.

¹²⁶¹ EÉL, Busta Kassa 1948. 1401-2150. sz., 2071/1948.

¹²⁶² Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 135 – 137.

¹²⁶³ Uo. 140 – 141.

¹²⁶⁴ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 267.

¹²⁶⁵ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 143.

¹²⁶⁶ Uo. 156.

c) A szlovák püspökök nehézségei

A háború után az állam hamar újraszervezte a diplomáciai kapcsolatait a Vatikánnal. 1946. június 11-én érkezett az országba az új prágai internuncius Saverio Ritter, augusztus 13-án pedig Rómába a csehszlovák vatikáni nagykövet, dr. Artur Maixner.¹²⁶⁷ Fontos volt az egyházzal való kapcsolat, mivel az egyház életében is megjelent a cseh-szlovák ellentét, hiszen az önálló Szlovákia létrehozásában és fenntartásában nagy szerepe volt a szlovák katolikus vezetésnek. Josef Beran prágai érsek 1947-ben audiencián fogadta a szlovák újságírókat, ahol kertelés nélkül beszélt a szlovák püspökök politikai megbízhatatlanságáról. Épp ezért volt érthetetlen számára, hogy a szlovák püspökök mindezidáig nem tették le a köztársaság iránti hűségüket. A szlovák klérus ezek után Nagyszombatban gyűlt össze, ahol megvitatták milyen óvintézkedéseket kell tenni arra az esetre, ha Beran leváltatná a szlovák püspököket. A *Katolícke Noviny* szlovák nyelvű katolikus lap június 29-i száma tárgyalta a hűségeskü kérdését, amit még a Vatikánnal kötött *Modus Vivendi* írt elő a kinevezésük és beiktatásuk között. Ennek viszont Skrábik András besztercebányai püspök kivételével (akit Szlovákia függetlensége idején neveztek ki), mindegyik püspök eleget tett még az első Csehszlovák Köztársaság idején.¹²⁶⁸ A szlovák püspökökre így rásütötték a néphatalommal való szembenállás bélyegét, és a szocializmus ellenségének tekintették őket.¹²⁶⁹

A szlovák főpapságot már nem sokkal a német kivonulás után megpróbáltatás érte: Vojtassák János szepesi püspököt, Buzalka Mihály nagyszombati segédpüspököt és Posztenyi János prelátust, a Szent Adalbert Egyesület igazgatóját 1945. májusában letartóztatták. A két püspök az önálló Szlovákia életében vállalt szerepéért kellett, hogy szenvedjen: Vojtassák az államtanács tagja, Buzalka pedig tábori püspök volt. Végül november 30-án engedték őket szabadon.¹²⁷⁰ A magyar püspökök sajnos a háború után tragikus gyorsasággal távoztak az élők sorából. Bubnic Mihály rozsnói püspök 1945. február 22-én hunyt el, nem sokkal szabadlábba helyezése után. Bubnicot a csehszlovák hatóságok börtönözték be, ahol mind testileg, mind lelkileg bántalmazásokat élt át.¹²⁷¹ A püspöki szék halála után betöltetlen maradt, adminisztrátorként Róbert Pobožný kanonok vezette az egyházmegyét. Jantausch Pál nagyszombati apostoli kormányzó a világháború után élemedett korúnak számított, így helyette

¹²⁶⁷ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 18.

¹²⁶⁸ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 135 – 136.

¹²⁶⁹ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 26.

¹²⁷⁰ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 203.

¹²⁷¹ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 136.

a püspöki ambíciók miatt politikailag taktikázó Lazík Ambrus, valamint a magyar ügyekben rosszindulatúnak bizonyult Isidor Holovič spirituális tevékenykedett.¹²⁷²

d) Csehszlovákia a kommunizmus kezdetén

A kommunisták viszonylag hamar bekerültek a hatalomba, hiszen az 1946-os májusi választásokon többséget szereztek az országos viszonylatban, így Klement Gottwald lett megbízva kormányalakítással. A hatalomban igyekeztek megerősíteni státuszukat Sztálin támogatásával.¹²⁷³ A kommunista hatalomnak ezért taktikát kellett váltania, hogy a püspökök elleni fellépések ne gerjesszenek népharagot. Így koholt vádakot kellett kreálniuk, hogy inkább a Vatikán intézkedjen leváltásukról. Erre nem is kellett sokat várni, hiszen már 1946. július 3-án átadta a miniszterelnök az internunciusnak a kérvényt, amiben négy szlovák püspök (Skrábik András besztercebányai és Vojtassák János szepesi megyéspüspökök, valamint Nécsey Ede nyitrai, és Buzalka Mihály nagyszombati segédpüspökök) felmentését kérte. De persze hiába szeretnék volna elérni ezen személyek eltávolítását (különösképpen Vojtassák volt nagy szálla az államvezetés szemében), próbálkozásaik nem jártak sikerrel. Idővel aztán az állami vezetés lemondott az egyház ilyen irányú ellehetetlenítéséről és inkább a püspökök maguk mellé állítását akarták elérni, amihez elsősorban az állami hűségnyilatkozatot tartották fontosnak.¹²⁷⁴

Jantausch 1947. június 29-én elhunyt. Utódja Lazík Ambrus lett, akit 1949. augusztus 14-én szenteltek püspökké.¹²⁷⁵ Ugyanezen időpontban szentelték fel Róbert Pobožný roznýói apostoli adminisztrátort és Barnás István szepesi segédpüspököt.¹²⁷⁶ Kmetykó Károly nyitrai püspök szintén idős volt így nem számított politikai tényezőnek. Skrábik András besztercebányai püspököt a független Szlovákia idején nevezték ki, nem melleleg Josef Tiso rokona volt, Csárszky József kassai püspök pedig politikai ingadozásai miatt vált a csehszlovák vezetés szemében megbízhatatlanná.¹²⁷⁷ A későbbi kommunista vezetésnek nagy kérdést is jelentett, hogy mihez kezdjenek a püspökökkel. Két lehetőségük volt: az egyik a letartóztatások, aminek hátulütője volt, hogy a nép és a közvélemény így felértékeli a püspökök személyét és akarva akaratlanul mártírokat csinálnak belőlük; a másik lehetőség pedig a félrevezetés illetve

¹²⁷² Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 142 – 143.

¹²⁷³ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 269 – 270.

¹²⁷⁴ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 28 – 32.

¹²⁷⁵ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 135.

¹²⁷⁶ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 224.

¹²⁷⁷ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 142 – 143.

meggyőzés, jobban mondva megtörés volt, amivel az államhatalom mellé állíthatják őket. Ennek problémája a püspökök erős ragaszkodása hitükhöz, híveikhez és egyházukhoz.¹²⁷⁸

Mivel a csehszlovákoknak a nyugati nagyhatalmak 1938-as politikája, az ország elárulását jelentette, ezért érthető a csalódottságuk, bizalmatlanságuk nyugat felé, és hogy miért is alakulhatott ki egy keletbarát, kommunistákkal szimpatizáló vezetés.¹²⁷⁹ A Szenszék félt is attól, hogy Csehszlovákia esetlegesen szovjet befolyás alá kerül, ám ezt mind a szlovák püspökök, mind pedig a vatikáni csehszlovák nagykövet is cáfolta. De a Vatikánban tudták, hogyha nem is a Szovjetunió, de a kommunisták biztosan veszélyeztetik az állam és az egyház biztonságát.¹²⁸⁰

A kommunisták 1948. február 25-én vették át a hatalmat.¹²⁸¹ Pár nappal előtte a kommunista miniszterek (Slánsky, Gottwald, Zápotocky és Nosek) kormányválságot idéztek elő. A többi miniszter beadta lemondását, majd ezek után a kommunisták által szervezett munkástüntetések törtek ki a lemondott miniszterek ellen. A rendőrség a munkásörséggel együtt megszállta a várost, ezzel szinte polgárháborús állapotot idézve elő. Beneš a vérontások elkerülése végett pedig elismerte az államcsínyt és legalizálta a kommunisták hatalmát.¹²⁸²

A kommunisták szemében szálkát jelentettek az egyházak működései. Szlovák területeken főként a katolikus egyház jelentett számukra problémát.¹²⁸³ Nem is késlekedtek az egyház elleni intézkedéseket mihamarabb fogatosítani: felszámolták a katolikus iskolákat, internátusokat, intézeteket, szemináriumokat (a leitmeritzi és a pozsonyi kivételével); feloszlatták a szerzetesrendeket (226 férfi-, és 720 női rendház), a különböző társulatokat, felszámolták a katolikus sajtót és vagyonaikat elvették.¹²⁸⁴ Az addigi 15 szemináriumból mindössze 2 maradt meg: Prágában és Pozsonyban.¹²⁸⁵ Az új földreform 165000 hektár erdőt és szántóföldet vett el az egyháztól. Ennek többsége (85%) ráadásul Szlovák területen volt.¹²⁸⁶

¹²⁷⁸ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 232.

¹²⁷⁹ Uo. 198.

¹²⁸⁰ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 23.

¹²⁸¹ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 159.

¹²⁸² Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 209.

¹²⁸³ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 285.

¹²⁸⁴ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 159.

¹²⁸⁵ Ld. *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989* (szerk.: Havasy, Gy.), 371.

¹²⁸⁶ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 211.

Az egyházzal szembeni intézkedések ellenére a pártvezetés szerette volna az egyházzal is legitimizálni az államvezetést. Rudolf Slánský pártfőtitkár és Alexej Čepička miniszter személyesen látogatták meg a prágai érseket ez ügyben. Az érsek nagyban sérelmezte az állam egyházellenes rendelkezéseit és ezért nem volt hajlandó az új rezsim elfogadására. Ennek ellenére ígéretet tett a püspöki kar összehívására, amely április 4-én meg is történt Brűnben. A teljes püspöki kar megerősítette az érsek véleményét és nem tartották szükségesnek, hogy ebből az alkalomból bármilyen pozitív megnyilatkozást tegyen. Sőt, egy május 3-i ülésen tiltó határozatot hoztak papjaikkal szemben, hogy azok ne csatlakozzanak semmilyen politikai megmozduláshoz, akik pedig már megtették, azokat felszólítják azok elhagyására.¹²⁸⁷ XII. Piusz pápa 1948. május 15-én levélben bízta a csehszlovák püspököket, hogy legyenek kitartóak és bátrak ebben a nehéz helyzetben és bízzanak Isten segítő kegyelmében.¹²⁸⁸

Az állami vezetésnek tennie kellett valamit, hogy azt mutathassa, az egyház elismeri a kommunista vezetést, és ehhez kiváló alkalmat nyújtott Klement Gottwald 1949. július 14-i elnökké választása. A rákövetkező napon ünnepi Te Deumra gyűlt össze a főváros népe a Szent Vitus székesegyházba, ahol az érsek által celebrált szentmisén az ateista elnök külön püspöki áldásban is részesült és Szent Vencel ereklyéi előtt is fejet hajtott. A sajtó ezt az eseményt el is könyvelte, mint a püspökök nyilvános hűségnyilatkozatát. Beran érsek viszont kinyilvánította az emberek számára, hogy nem áll ki a kommunista vezetés mellett, de nem tagadhatja meg senkitől, hogy Isten áldását közvetítse tevékenységére. Az egyház kitart a nép mellett és az államot sem árulja el, de Istent sem fogja elárulni.¹²⁸⁹

1949-ben elkezdődött az egyház harca a népi demokrácia ellen. A felsőpapság bel- és külföldön is rágalomhadjáratot indított a csehszlovák egyházüldözések miatt. A prágai internuncius segédletével még a szlovák parasztság körében is népmozgalmat akartak elindítani a szocialista államvezetés ellen.¹²⁹⁰ Magához Gottwald elnökhöz is több alkalommal intéztek levelet, remélve, hogy helyre áll a jó kapcsolat az állam és az egyház között.¹²⁹¹

Gennaro Verolino is, aki 1946. óta a nunciatúra fő képviselője volt, nem kívánatos személy lett a kommunista hatalom szemében. Maga a pártvezetés is az ő személyének titulálta a püspökök

¹²⁸⁷ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 33 – 34.

¹²⁸⁸ Ld. ŠMÍD, M., *Mission: Apostolic Nuncio in Prague. Czechoslovakian–Vatican Diplomatic Relations between 1920 and 1950*, 261.

¹²⁸⁹ Uo. 38 – 39.

¹²⁹⁰ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 156.

¹²⁹¹ Ld. ŠMÍD, M., *Mission: Apostolic Nuncio in Prague. Czechoslovakian–Vatican Diplomatic Relations between 1920 and 1950*, 262.

államellenes viselkedését. Állításuk szerint még Beran érsek is csak Verolino érkezése után állt szembe a hatalommal, sőt az egész püspöki kart szembe állította az állami vezetéssel. Így arra a következtetésre jutottak, hogy távozásra esetén a püspöki kar átállna a kommunisták oldalára. A csehszlovák szentszéki nagykövet, dr. Ilja Rath jelezte is a pápánál, hogy Verolino nem kívánatos személy lett Prágában, ezért mihamarabbi visszahívását követelik. A kommunisták terveiben azonban nem csak Verolino eltávolítása szerepelt, hanem hogy utódját is meg fogják akadályozni, hogy elfoglalhassa hivatalát. A Szentszék nevében Giovanni Baptista Montini jelezte a nagykövetségnek, hogy a csere június közepén fog megvalósulni. És valóban, június 24-én kinevezték Paolo Bertolli berni nunciust Prágába. A berni csehszlovák nagykövetség azonban nem adott vízumot az új nunciushoz. A prágai vezetés el is határozta, hogy ezt minél tovább meg is fogják akadályozni, és ha kell új személyt fognak kérni. Erre sor is került és a Vatikán Opilio Rossit nevezte aki, akinek személyével szintén nem volt Prága megelégedve. Viszont amíg új nuncius nem jött az országba, addig Verolino is a helyén maradt. Ezt az állam határozatban igyekezett megoldani és közölte a Vatikánnal, hogyha nem hívják vissza, akkor július 1-től eltávozottként fogják majd tekinteni. Az internuncius nem ijedt meg a kommunisták fenyegetésétől, sőt júniusban körutazott Szlovákiában, hogy buzdítsa az ottani püspököket az állhatatosságban. A hatalomnak így már csak a megfélemlítés maradt eszközül és így július 7-én letartóztatták az internuncius titkárát, Alois Zmrzlík atyát. Ezzel nemcsak elrettentették Verolint az egyház melletti további kiállástól, hanem munkájában is ellehetetlenítették, mivel Zmrzlík atya a kísérője és a tolmácsa volt. Így Verolino nem tudott már mit tenni, és július 13-án este elhagyta a nunciaturát.¹²⁹²

A Csehszlovák Nemzetgyűlés 1949 őszén a 217. számú törvényekkel rendelkezett az egyházi hivatal felállításáról. A 218. számú törvény pedig rendezi az egyház és állam viszonyát: elrendeli az egyházi vagyon feletti ellenőrzés jogát, megállapítja a lelkészi járandóságokat, a dologi kiadások fedezéséről intézkedik, a lelkészi kinevezések során pedig előírja az előzetes állami hozzájárulást. Az egyházi vezetés azonban nem mindenben követte az állami rendelkezéseket. Erre példa, hogy Skrabík András besztercebányai püspök halála után (1950. január 8) a káptalan állami jóváhagyás nélkül választotta meg Daniel Briedoňt helynöknek. Mivel pedig az állami jóváhagyást utólag sem kérték ki, ezért a Szlovák Egyházügyi Hivatal

¹²⁹² Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 46 – 51.

Dechet János hazafias papot nevezte ki ordináriusnak, akit ünnepélyesen be is iktattak. Dechetet a Szentszék kiközösítéssel sújtotta, ami megnehezítette az állam és az egyház viszonyát.¹²⁹³

Hogy pedig az állam ne tudjon csak úgy önszántából püspököket kinevezni saját megbízható embereiből a megüresedett pozíciókba, a Szent Officium 1951. április 9-én dekrétumot adott ki, amiben taglalja, hogy ha egy püspök úgy szentel fel másik püspököt, hogy arra előzőleg a Szentszék nem adta áldását, mind a felszentelt, mind pedig a szentelő püspök kiközösítés alá esik. Ezért is az állam inkább egyházmegyei kormányzók kinevezését erőltette, akiket nem kellett püspökké szentelni. Ezek a személyek viszont nem élvezték a papok és a hívek megbecsülését.¹²⁹⁴

Az államhű papok kiszűrésére a hivatal létrehozta ugyanis a békepapi mozgalmat, aminek tagjait igyekezett előnyös egyházi pozíciókba helyezni.¹²⁹⁵ Hogy pedig a nép számára nagyobb támogatást nyerjenek, és a békepapok kölcsönösen kifejthessék az államhű teológiát a vatikánhű papsággal szemben, 1949. májusában létrehozták a *Vestník katolíckého duchovenstva* című kiadványt. Hogy a hívek viszont tudják, hogy ez nem a katolikus egyház lapja, Beran érsek kiközösítéssel fenyegette meg mindazokat a papokat, akik ebbe a lapba publikálnak.¹²⁹⁶

A legnagyobb szakadékot a Vatikán és az állam között a pápa 1949. július 1-i megnyilatkozása okozta, amelyben kiközösítéssel fenyegette mindazokat a katolikus híveket, akik a kommunista hatalommal önszántukból együttműködnek. Bár a kormány igyekezett eleinte titkolni ezt a hírt, utána erőteljesen bírálta a pápának ezt a felfogását és azt állították, hogy ezzel az egész országot exkommunikálta. A kormány július 13-án fel is szólította a prágai szentszéki ügyvivőt, Gennaro Verolinot, hogy mihamarabb hagyja el az országot.¹²⁹⁷

A Szentszék bár a nunciust nem tudhatta Csehszlovákiában, a nunciatúra még nem került felszámolásra. Az ügyek intézésére Ottavio De Liva titkár lett megbízva. Az ő helyzete viszont nagyon hamar válságossá vált. Skrábik András beszercebányai püspök halála után ugyanis az állami pártvezetés nem fogadta el a megválasztott káptalani helynököt, helyette pedig a saját emberét, Dechet Jánost bízták meg az egyházmegye vezetésével. A megbízott ügyvivő pedig tehetlenné vált ebben az ügyben. Az állam nem ismerte el szolgálatát és nem engedte be az

¹²⁹³ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 158 – 160.

¹²⁹⁴ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 235.

¹²⁹⁵ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 159 – 160.

¹²⁹⁶ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 218.

¹²⁹⁷ Uo. 223 – 224.

egyház jelöltjeinek belépését a nunciatúra épületébe. De Liva ellen a külügyminisztérium az államellenes felforgató tevékenység vádjával, támadást indított, és 1950. március 16-án felszólította, hogy három napon belül hagyja el az országot. A megbízott ügyvivő kénytelen volt így elmenekülni az országból és március 21-én meg is érkezett a Vatikánba.¹²⁹⁸ Ezzel egy időben pedig az ország vatikáni nagykövetsége is elhagyta Rómát, ezzel pedig gyakorlatilag megszakadt a Vatikán és Csehszlovákia közötti diplomáciai kapcsolat.¹²⁹⁹

A kommunista hatalommal szembenálló püspöki kar hamar a nem kívánatos személyek listájára került és kirakatpercekben hosszan tartó börtönbüntetésre ítélték többüket.¹³⁰⁰ Az elsők között 1951. januárjában Vojtassák János és Buzalka Mihály lett elítélve. Vojtassák 24 évet, míg Buzalka életfogytiglani börtönbüntetést kapott.¹³⁰¹

1955-re már 13 püspököt ítélték el, köztük Beran prágai érseket is.¹³⁰² Beran letartóztatása után pár nappal négy püspököt is (Štěpán Trochta litoměřicei és Mořic Pícha hradeckrálovéi megyéspüspököket, Csárszky József kassai és Lazík Ambrus nagyszombati apostoli kormányzókat) felszólítottak az állami hűségeskü letételére. Ezzel együtt pedig a papokkal is elfogadtattak egy nyilatkozatot, amelyben kijelentik, hogy a püspöki kar által kiszabott egyházi büntetéseket, amivel, az állammal kollaboráló papokat sújtották, nem ismerik el.¹³⁰³ Továbbá a főpapok mellett 500 papot tartóztattak még le és több mint 1500 pap működési engedélyét vonták meg. A kommunisták elképesztő módon ellehetetlenítették az egyház működését, és míg 1948-ban 7330 pap volt az országban, addig 1979-re a meglévő 4436 plébániából 3175-öt nem tudtak betölteni.¹³⁰⁴

A katolikus egyházzal szemben az állam a más államhű egyházakat kívánta támogatni. Így nyert támogatást az ortodox egyház és így kezdte el az állam támogatni, hogy a görög katolikus egyház térjen át az ortodox hitre.¹³⁰⁵ Erre adott alapot a két világháború közötti ortodoxizálás az ország keleti részén, amelynek következtében azon a részen, ahol azelőtt nem volt jelen az ortodox egyház, az 1930-as években nagyjából 120000 görögkeleti hívő volt. Ezen a területen

¹²⁹⁸ Ld. HAL'KO, J., *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*, 52.

¹²⁹⁹ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 223 – 224.

¹³⁰⁰ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 159 – 160.

¹³⁰¹ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 286.

¹³⁰² Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 159 – 160.

¹³⁰³ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 234.

¹³⁰⁴ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 159 – 160.

¹³⁰⁵ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 161 – 162.

ekkor a szerb ortodox egyház vezetése alatt püspökséget is létrehozta (Munkács-eperjesi püspökség) Eperjes székhellyel, amely magában foglalta a kelet-szlovák és kárpátaljai részeket.¹³⁰⁶ Nem segítette a görögkatolikusok helyzetét az sem, hogy nem volt meg a megfelelő papi utánpótlás sem. Ezzel szemben a pravoszlávok rövid időn belül szinte bárkit pappá szenteltek, csak hogy agitálni tudjon a görögkatolikus egyházzal szemben.¹³⁰⁷

Az áttérésre a görög katolikus papság hajlandóságot is mutatott és tátrai és eperjesi gyűléseiken tárgyaltak is az áttérésről.¹³⁰⁸ Jobban mondva, a hajlandóságot mutatott papok mellett nagyjából 3000 világi kommunista szavazta meg ezt, mintegy zsinatnak titulálva magukat, mindezt úgy, hogy a két görögkatolikus főpásztort, Gojdics Péter Pált és Vasil Hopkót még előtte letartóztatták.¹³⁰⁹ Gojdics később, 1960-ban a börtönben halt meg. Hopkó segédpüspök még kiszabadult 1968-ban, de a szörnyű, brutális bánásmód következtében összeroppant idegileg.¹³¹⁰ Az eperjesi püspökséget be is olvasztották az orosz ortodox egyházba, ám az 1968-as prágai tavasz alatt visszatért a katolikus egyház kötelékébe.¹³¹¹ Azokat a papokat pedig, akik nem voltak hajlandók a pravoszláv egységben részt venni, egymás után, fokozatosan tartóztatták le.¹³¹²

2. A rendezés előzményei

a) Tárgyalások a Szentszékkal

A Szentszék keleti politikája igyekezett megnyitni a kommunista államok egyházhoz való hozzáállását. Ez Csehszlovákiában a hatvanas években kezdett el megmutatkozni.¹³¹³ Négy püspököt engedtek ki a II. vatikáni zsinatra: három apostoli kormányzó volt Szlovákiából és egy címzetes püspök Morvaországból.¹³¹⁴ Két szeminárium (leitmeritzi és pozsonyi) is újra megnyithatta kapuit, persze csak megadott létszám mellett.¹³¹⁵

¹³⁰⁶ Ld. SUTTNER, E. C., *A katolikus egyház a Szovjetunióban* (Ecclesia Sancta 2), Bencés Kiadó, Budapest 1994, 41.

¹³⁰⁷ Ld. RISKÓ, M., *Chira Sándor munkácsi püspök élete és vértanúsága*, 230 – 231.

¹³⁰⁸ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 161 – 162.

¹³⁰⁹ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 230 – 231.

¹³¹⁰ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 176.

¹³¹¹ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 160.

¹³¹² Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 231.

¹³¹³ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 161.

¹³¹⁴ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 175.

¹³¹⁵ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 161.

A II. vatikáni zsinaton vette kezdetét a csehszlovák-vatikáni politikai közeledés, amikor is az első ülészak végén a megjelent csehszlovák püspököknek átnyújtották a *Pro memoria*-t, ami a tárgyalások megkezdését jelentette. A szentszéki delegációt Agostino Casaroli, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának altitkára, valamint Giovanni Cheli és Luigi Poggi képezte.¹³¹⁶ A csehszlovákokat mindkét találkozáson Hruza és Travnicek képviselte. Az első találkozóra májusban került sor Zbraslavban, ami igazán kedvezőnek volt mondható a további tárgyalásokra. Ezek meg is kezdődtek a következő év szeptember 6-12 között, Rómában. Antonín Novotný köztársasági elnök, hogy még jobban kifejezze jó szándékát a Vatikán felé két püspököt is „kiszabadított” kitelepítéséből és három püspököt pedig szabadon engedett börtönbüntetésükből.¹³¹⁷ Közülük kettőt, Buzalka Mihályt és Vojtassák Jánost csakis idős korukra való tekintettel engedték szabadon.¹³¹⁸ Persze ez a szabadlábra helyezés nem jelentette hivataluk elismerését és abba való visszahelyezését. Szálláshelyük a kormány által kijelölt kényszerlakhely lett.¹³¹⁹

A következő hónapok az elhúzódó tárgyalások időszaka volt, ahol a fő cél a mindkét fél számára megfelelő, kötelező erejű dokumentum megfogalmazása volt. A novemberi tárgyalások mutatták meg a tárgyalások fő csapásirányát: a püspökök kinevezésének ügyét, hiszen ettől függően tudták csak folytatni a további tárgyalásokat.¹³²⁰ Ez azért is fontos volt, mert lassan attól lehetett tartani, hogy megszűnik az egyházi hierarchia az ország területén. A tárgyalások megkezdése idején a tizenhárom csehszlovák egyházmegyéből mindössze három élén volt felszentelt püspök, akik már igencsak benne jártak a korban. Viszont a csehszlovák kormány elutasító álláspontot foglalt a megegyezésekkel kapcsolatban, hogy így ki tudja kényszeríteni a saját akaratát. Így aztán nem is lettek olyan eredményesek a tárgyalások, ahogy azt a Szentszék szeretne volna.¹³²¹

Mielőtt azonban a püspöki kinevezések tárgyában bármi megbeszélés elkezdődhetett volna, előbb Beran érsek ügye és a prágai érsekség helyzete volt az, amelyre választ kellett találni.¹³²² A kormány ugyanis leszögezte, hogy kiemelten fontosnak tartja a prágai érsekség ügyét, és a

¹³¹⁶ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 318 – 319.

¹³¹⁷ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 178 – 180.

¹³¹⁸ Ld. CYWINSKI, B., *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában* vol. 2, 242.

¹³¹⁹ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 181.

¹³²⁰ Uo. 179 – 180.

¹³²¹ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 321 – 322.

¹³²² Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 180.

tárgyalások sikerességének ez lesz az igazi próbája.¹³²³ Casaroli személyesen kereste fel az érseket, aki Mukarov város egy a Karitás által fenntartott épületében élt ekkor Karel Skoupý, brnoi püspökkel együtt. A kormányt – aki elfogadta volna Beran érseki titulását, de kérték, hogy vonuljon nyugállományba – teljesen meglepte, hogy a cseh egyház vezetője hajlandó lenne lemondani érseki tisztségéről, mindezt az egyházmegyéje és a csehszlovák egyház érdekében.¹³²⁴

Pár hónappal később az állam hajlandó volt megengedni, hogy újra betöltsék a megüresedett püspöki székeket, és hajlandó volt arról is lemondani, hogy mindenképp a saját kormányhű jelöltjeivel töltsék be azokat.¹³²⁵ A prágai érseki szék betöltésében kisebb bonyodalmat okozott, amikor VI. Pál pápa 1965. februárjában kihirdette, hogy többekkel együtt Beran érseket is bíborossá kívánja kreálni. Az államnak ez nehézséget okozott, hiszen nem lehetett, hogy a közvélemény bírálja az államot, hogy egy bíboros hátráltatva van egyházmegyéje ellátásában. Az állam igyekezett a Szentszéknél azt elérni, hogy megengedik Beran kiutazását, ám ugyanakkor kérik, hogy maradjon is Rómában. A prágai érsekség gondjait ugyanakkor František Tomáškerekre bíznák, akiben a Vatikán megfelelő jelöltre talált. Beran nagy lelki őrlődések között egyezett bele, hiszen ez azt jelentette, hogy hazájától, a rábízottaktól távol kell majd leélnie életét; hogy úgymond magára hagyja nyáját.¹³²⁶ A Szentszék pedig vállalta azt a felelősséget, hogy Beran érsek helyzetét nem használják fel a kormány ellen, és nem is helyezik olyan tisztségbe, amelyben annak beleszólása lehetne a csehszlovák ügyekbe. Maga a Beran-ügy így a tárgyalásoktól függetlenül lett megoldva.¹³²⁷

A Csehszlovákiával való szentszéki tárgyalások ennél a pontnál rövid időre megszakadtak és nehezen akartak újraindulni. 1967. májusától ugyan voltak tárgyalások Prágában, de Casaroli kifejezetten pesszimista volt ezeknek eredményességében. Egyes csehszlovák püspökök viszont személyesen keresték fel és kérték, hogy folytassa ezeket a tárgyalásokat, és ha másban nem is, legalább a püspöki kinevezésekben próbáljon eredményt elérni, mert lassan nem lesz legitim püspöki kar az országban. Ebben a témában az állam viszont újra szorgalmazni kezdte, hogy a Vatikán egyes helyekre az állam jelöltjeit preferálja, különösképpen egy bizonyos Oliva kanonokot a litoměřicei egyházmegyéből, amelynek káptalani helynöke volt. Casaroli

¹³²³ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 323.

¹³²⁴ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 182 – 183.

¹³²⁵ Uo. 185.

¹³²⁶ Uo. 186 – 188.

¹³²⁷ Ld. FEJÉRDY, A., *A Szentszék tárgyalásai a magyar és a csehszlovák kormánnyal (1963–1978)* in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt* (szerk. Klestenitz, T. – Zombori, I.), 323 – 324.

sérelmezte a csehszlovákok ilyen hozzáállását, hiszen már jelezte, hogy az egyes személyek felé való ilyen nemű ragaszkodás mellett, teljesen felesleges a tárgyalások újratekintése.¹³²⁸

b) A prágai tavasz

1968-ban, Csehszlovákiában társadalmi változás állt elő. A reform kommunisták egyre előkelőbb helyet szereztek maguknak a pártvezetésen belül. Ennek legjelentősebb eseménye az volt, amikor a szlovák származású Alexander Dubček lett a Csehszlovák Kommunista Párt vezető titkára. Kinevezésével vette kezdetét az az eseménysor, melyet a történelemírás „prágai tavaszként” ismer. Dubček vezetésével a hatalmi pozíciókat új emberek vették át, akik közé nem csak új arcok tartoztak, hanem akár a párt régi emberei, akik időközben kegyvesztetté váltak. Az új politikai vezetés jelszava az „emberarcú szocializmus” volt. Az ország vezetésében beállt reformmozgalom (amely nem volt ugyan egységes, hiszen a megmaradt konzervatívok igyekeztek visszafogni a reform tevékenységeket), a nép számára is elindította a megújulás érzését. Egyre több olyan szervezet jött létre, amely kivonta magát a kommunista vezetés alól és a demokratizálódás felé vette az irányt. A csehszlovák megújulás gondolata viszont nem annyira a helyi vezetést zavarta, mint inkább a Szovjetunióét. Brezsnyev szovjet pártfőtitkár nem csak a csehszlovák vezetőket hívatta Moszkvába, hogy figyelmeztesse őket egy esetleges ellenforradalomra, hanem később a Varsói Szerződés országainak vezetőit is (amelyen Románia kivételével meg is jelentek), hogy megvitassa velük a csehszlovák helyzetet. Ennek volt egy figyelmeztető jele az augusztusi közös hadgyakorlat az ország területén. Dubček kitartott azon álláspontja mellett, hogy ők nem tértek le a szocializmus útjáról, ám ez a szovjet vezetést nem hatotta meg. Az országban való katonai beavatkozást a varsói szerződés országainak vezetői augusztus 18-án, Moszkvában helybenhagyták.¹³²⁹

A prágai tavasz idején több püspök, pap és hívő rehabilitálva lett, az állam több egyházellenes rendelkezését visszavonták és a békepapi mozgalmat is beszüntették. Persze ez a fellélegzés rövid életű volt, hiszen a szovjet és a vele szövetséges államok csapatai hamar leverték a felkelést.¹³³⁰ Augusztus 20-án éjszaka ugyanis a varsói szerződés öt országának csapatai (szovjet, kelet-német, lengyel, magyar, bolgár) átlépték az országhatárt, hogy megszállják az ország területét. A csehszlovák vezetőket előbb ukrán területekre, majd pedig Moszkvába hurcolták. A bevonuló csapatokat a szervezett hadsereg nem tartóztatta fel, ellentétben a nép

¹³²⁸ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 191 – 193.

¹³²⁹ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 307 – 312.

¹³³⁰ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 161.

tüntetésekbe kezdett, melynek halálos áldozatai is lettek. A Ludvík Svoboda, köztársasági elnök által vezetett küldöttség Moszkvában igyekezett elérni az elhurcolt politikusok szabadon bocsájtását és a helyzet rendezését, ám ebben a helyzetben nem voltak tárgyalóképesek. Brezsnyevék diktáltak, mégpedig úgy, hogy minden térjen vissza a kommunista befolyás alá az országban. Végül minden csehszlovák vezető a helyén maradhatott, de az országban lévő szovjet tankok árnyékában lassan elhervadtak a reform virágai.¹³³¹

c) Az egyházzal való viszony a levert forradalom után

Ahogy az állam különböző szerveiben is, úgy a Vatikánnal való kapcsolatfenntartás feladatkörébe is új személy került a megújuló kommunista hatalom részéről: Erice Kadlecova. A kapcsolatok újrafelvétele azonban – a válságra való tekintettel érthető módon – nem volt a leggyorsabb. A megújuló hatalom a Vatikán nélkül kívánt az egyházzal foglalkozni és nagy meglepetésre pozitív irányban. Kadlecova az egyházak rossz helyzetét az állami kormányzat számlájára írta és próbált javítani a meglévő állapoton. Három püspököt is (Trochta, Skoupý és Hlouch) visszaengedett egyházmegyéje élére és elismerte az eperjesi egyházmegyével való jogtalan bánásmódot, hogy az ortodoxiába kényszerítették.¹³³²

1969. augusztusában Tomášek püspök Rómában jelezte Ludovík Svoboda elnök szándékát, miszerint szeretne megállapodást kötni a Vatikánnal. Az ezzel kapcsolatos tárgyalások 1970-ben kezdődtek el, ahol a Szentszékét Giovanni Cheli és Angelo Sodano képviselte, Csehszlovákiát pedig Tichy követtanácsos, illetve Hruza és Homola. Az elsőszámú probléma, azaz az új püspökök kinevezése ismét a legfajszúlyosabb problémává alakult és az állami képviselők továbbra is hajthatatlanok voltak ez ügyben. Ekkorra viszont nagyobb volt a probléma, hiszen az idős püspökök egymás után hunytak el, így nem maradt egy olyan főpásztor sem az ország területén, akit az állam elismert volna. 1972. novemberében sikerült elérni egy megállapodást, ami alapján új püspökök lettek kinevezve Olmützbe, Nagyszombatba, Nyitrára és Besztercebányára. A többi egyházmegyéjét továbbra is helynökök irányították.¹³³³ 1973. március 3-án, Nyitrán, Agostino Casaroli szentelte püspökké a három szlovák püspököt: Julius Gábrišt Nagyszombatba,¹³³⁴ Jan Pasztort Nyitrára,¹³³⁵ Jozef Feranecet Besztercebányára. A

¹³³¹ Ld. KOVÁČ, D., *Szlovákia története*, 314 – 318.

¹³³² Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 203 – 204.

¹³³³ Uo. 205 – 209.

¹³³⁴ <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bgabris.html>

¹³³⁵ <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bpasztor.html>

társszentelők Trochta és Tomášek voltak. Másnap ugyanez a három püspök szentelte apostolotóddá Olmützben Josef Vranat.¹³³⁶

3. A csehszlovák egyházmegyei rendezés

1972-ben a Vatikán kezdeményezte az újabb tárgyalások elindítását. Ekkor már viszont nem csak az üres püspökségek betöltése, hanem az egyházmegye határok rendezése is sorra került, főként azért, hogy azokat az államhatárokhöz igazítsák. A több évnyi tárgyalás és megbeszélés eredménytelen maradt. 1977. szeptemberében viszont úgy látszott, ha mást nem is, de az egyházmegyéket rendezését meg fogják oldani. A szlovák katolikusoknak már több évtizedes vágya volt egy metropólia kialakítása a területen, amiről az 1937-ben érvénybe lépő *modus vivendi* rendelkezett is, ám az a történelmi okok miatt nem valósulhatott meg. A pápa elfogadta ezt a kicsiny eredményt is, amit azzal lehetett még egy kicsit javítani, hogy az addigi apostoli kormányzó – és időközben bíborossá kreált – Tomášeket kinevezik Prága érsekévé.¹³³⁷

VI. Pál pápa 1977. december 30-án két rendelkezést adott ki: a *Praescriptionum Sacrosancti Concilii*, valamint a *Qui divino consilio* kezdetű apostoli konstitúciókat, amelyekkel mind a cseh, mind pedig a morva egyházszerkezetet újrendezte. A szlovák egyházszerkezetbe megalapította a nagyszombati érsekséget és minden latin rítusú egyházmegyéjét alárendelt Szlovákia területén. Az eperjesi görög püspökség különálló maradt.¹³³⁸ A szentszéki dokumentum a nagyszombati érsekséghez csatolja a II. világháború után Csehszlovákiához csatolt három falu területét, valamint a pannonhalmi területi apátság két plébániáját. Az eddig a Szentszék befolyása alá eső nyitrai, besztercebányai és szepesi egyházmegyéket mellett a kassai és rozsnyói püspökségeket is Nagyszombat alá vonta, ezzel kivéve azokat az egri érseki tartományból. A szatmári püspökség Csehszlovákiában maradt plébániáit a kassai egyházmegyébe olvasztották be.¹³³⁹ Ezeket a változásokat és Tomášek érseki kinevezését 1978. január 10-én hozta nyilvánosságra a *L'Osservatore Romano*.¹³⁴⁰

Ez a szervezeti felépítés maradt meg egészen 1995-ig, amikor is azt a Szentszéknek újfent rendezni kellett. Ekkor Kassát érseki rangra emelték és metropolitai székhellyé.

¹³³⁶ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 212 – 214.

¹³³⁷ Uo. 221 – 225.

¹³³⁸ Ld. ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, 162.

¹³³⁹ http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/224_Sancta_Sedes/02/1978-1978_Sancta_Sedes_Acta_Apostolicae_Sedis_Vol_070_LT.pdf AAS 70, 275 – 276.

¹³⁴⁰ Ld. CASAROLI, A., *A türelem vértanúsága. A szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, 225.

Szuffragáneusai pedig azok az egyházmegyék lettek, amelyekkel korábban szintén egy érseki tartományhoz tartozott: Rozsnyó és Szepes.¹³⁴¹

Ezt követően 2008-ban történt újabb változtatás, amelyet a szlovák püspöki kar kezdeményezett. XVI. Benedek pápa meg is bízta a szlovák püspököket, valamint Henryk Józef Nowacki címzetes érseket, szlovákiai apostoli nunciust, hogy készítsék el a tervezetet. A munka fő célja az átláthatóság és a püspökök feladatának és a hívek ellátásának könnyítése. A tervezet elkészülte után a pápa 2008. február 14-én kiadta a *Slovachiae sacrorum* és a *Qui successimus* kezdetű dekrétumait, amelyek alapján létrejött Szlovákiában az új egyházmegyei rendszer. Ennek fő tényezője a Pozsony-nagyszombati érsekség különválasztása és így a pozsonyi érsekség létrejötte, amihez a korábbi érseki részegyház nyolc esperesi kerülete tartozott, székesegyháza pedig a pozsonyi Szent Márton templom lett. Nagyszombat megmaradt érseki rangú egyházmegyének és területét tizenkét esperesi kerület tette ki. Továbbá, nagyrészt a nyitrai egyházmegye területéből (kis részben a besztercebányaiból) létrehozták a zsolnai püspökséget. Ennek tíz esperesi kerülete lett. Területileg változtak csupán Nyitra, Besztercebánya és Rozsnyó egyházmegyéi. Bár Nagyszombat megmaradt érsekségnek, mégis Pozsony lett az új metropolitai székhely, amelyhez szuffragáneusként tartozik Nagyszombat, Nyitra, Besztercebánya és Zsolna.¹³⁴²

A latin egyházmegyék rendezését pár nappal előzte meg a kassai görögkatolikus exarchátus püspökséggé való nyilvánítása, január 30-án. Az újdonsült egyházmegye az eperjesi érsekségnek lett a szuffragáneusa.¹³⁴³

¹³⁴¹ <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-87-1995-ocr.pdf> AAS 1995, 776 – 777.

¹³⁴² <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/2008/marzo%202008.pdf> AAS 2008, 125 – 127.

¹³⁴³ Uo. 128 – 129.

IX. A SZATMÁRI PÜSPÖKSÉG TERÜLETI RENDEZÉSE

1. Szatmár a háború után

A világháború pusztítása 1944. szeptember 16-án érte el Szatmárnémetit, amikor a szövetséges hatalmak elkezdték a város bombázását. A bombázások a püspöki palotát is sújtották, amelynek következtében 20 ember lelte halálát, köztük rangos papi személyek, papnövendékek, szerzetesnővérek, valamint világi munkatársak. A püspök szerencsére az előtte való nap hagyta el a palotát. A front előrehaladtával 37 pap került szovjet fogságba vagy vált menekülté. Az egyházmegye papi ellátása viszont így is elegendőnek bizonyult, mert a lelkipásztorok többsége a helyén maradt.¹³⁴⁴ A háború vége felé (1944 végétől) a szatmári püspök szóbeli üzeneteken keresztül kormányozta a magyarországi részeket.¹³⁴⁵

Március 8-án az újonnan kinevezett román miniszterelnök, Petru Groza kérvényt intézett Sztálinhoz, hogy a román hadisikerekre való tekintettel az engedje vissza Észak-Erdélyt a román fennhatóság alá. A szovjet diktátor ennek helyt is adott így március 9-től Erdély teljes egésze ismét román kormányzás alá került.¹³⁴⁶ A püspök 1945. áprilisában útra kelt és végiglátogatta egyházmegyéjét (nem csak a román, hanem a magyar, szlovák és kárpátaljai részeket is.)¹³⁴⁷ Mivel a Szentszék féltette a szatmári püspököt a román hatóságok bosszújától, ezért szerette volna elérni, hogy egy magyar egyházmegye élére kerüljön. Így, mivel Apor Vilmos halálával megüresedett a győri püspöki szék, rögtön el akarták intézni áthelyezését és ehhez a teljes Vatikán hozzájárult. Scheffler bár jelezte, hogy elfogadja a pápa döntését, mégis kérte, hogy had maradhasson a szatmári püspökség élén. Mindszenty támogatta Scheffler helyben maradását, mivel bízott abban, hogy a párizsi békekonferencia után Szatmár magyar föld marad.¹³⁴⁸

¹³⁴⁴ Ld. TEMPFLI, I., *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*, 73 – 75.

¹³⁴⁵ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 29.

¹³⁴⁶ Ld. TEMPFLI, I., *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*, 83 – 84.

¹³⁴⁷ Uo. 80.

¹³⁴⁸ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 63.

A szatmári egyházmegye a világháború után négy részre szakadt. Romániában 54¹³⁴⁹ plébánia maradt, a Szovjetunióba 40,¹³⁵⁰ Csehszlovákiába 13,¹³⁵¹ Magyarországra pedig 27¹³⁵² plébánia került.¹³⁵³ Az elszakadt területekre Scheffler püspök helynököket nevezett ki: 1946-ban a magyar részre Baróth (Barth) Mihály fehérgyarmati plébános személyében,¹³⁵⁴ a Szovjetunióhoz került plébániák élére Pásztor Ferenc prelátust. A Csehszlovákiában maradt plébániákat hozzákapcsolták a kassai püspökséghez, tekintve, hogy az öt plébánia már évek óta a kassai egyházmegyéhez volt hozzárendelve. Az országhatárok viszont teljesen elvágták a kapcsolatot az elszakadt részek és a központ között.¹³⁵⁵ Maga a püspök még jelen volt 1947-ben Máriapócson, a Mária-évi ünnepeken, sőt, csonka egyházmegyéje részére papi gyűlést szervezett.¹³⁵⁶ Ugyanebben az évben O'Hara bukaresti nuncius meglátogatta az egyházmegyét, hogy bátorítsa mind a papságot, mind pedig a híveket.¹³⁵⁷

A szocialista rendszer hamar elkezdte a kiépítését. 1945. március 6-án alakult meg Petru Groza kormánya, aki el is kezdte a kommunista forradalmat. 1947-re elérték I. Mihály király lemondását és kikiáltották a Román Népköztársaságot.¹³⁵⁸ A területről a kommunista hatalom hat papot börtönzött be.¹³⁵⁹ A romániai részen a csehszlovákiaihoz hasonlóan kitelepítések történtek. A sváb lakosság több ezer tagja került deportálásra.¹³⁶⁰

¹³⁴⁹ Szatmárnémeti (5 plébánia), Batiz, Lázári, Lajosvölgyhuta, Mikola, Sárközújlak, Szamosdara, Alsóhomoród, Erdőd, Krasznabélték, Krasznasándorfalu, Krasznaterebes, Nagymadarász, Nagyszokond, Nántú, Szakasz, Szinfalu, Alsófernezely, Barlafalu, Felsőbánya, Giródtótfalu, Láposbánya, Nagybánya (2 plébánia), Nagysomkút, Szinerváralja, Börvely, Csanálos, Csomaköz, Kisdengeleg, Kaplony, Kálmánd, Mezőfény, Mezőpetri, Mezőterem, Nagykároly (2 plébánia), Nagymajtény, Szaniszló, Aknasugatag, Borsabánya, Felsővisó, Hosszúmező, Máramarossziget, Nagybocksó, Rónaszék, Halmi, Kökényesd, Nagytarna, Túrterebe.

¹³⁵⁰ Bene, Beregszász, Mezőkaszony, Sárosoroszi, Bárdháza, Felsőkerepec, Munkács, Szolyva, Várpalánka, Dolha, Huszt, Királymező, Németmokra, Técső, Visk, Aknaszlatina, Gyeertyánliget, Kőrösmező, Rahó, Fancsika, Feketeardó, Királyháza, Nagyszőlős, Tiszaújlak, Nevetlenfalu, Felsődomonya, Nagyberezna, Ördarma, Percseny, Szerednye, Unghuta, Ungvár, Csap, Császlócz, Kistrát, Kisszelmenc, Nagygejőc, Turjaremet, Radvác, Taracköz.

¹³⁵¹ Palóc, Ungszenna, Nagyzalacska, Vinna, Ubrezs, Csicsér, Jenke, Lakárd, Nagykapos, Dobóruszka, Rementevasgyár, Szobránc, Tiba.

¹³⁵² Aporháza, Mérk, Vállaj, Zsuzsánnamajor, Csegöld, Fehérgyarmat, Jánk Kölcse, Szatmárcseke, Zajta, Csenger Pátyod, Tyukod, Hodász, Kántorjánosi, Mátészalka, Nagyecsed, Nyírmada, Nyírcsaholy, Papos, Pusztadobos, Tiszakerecseny, Tizzaszalka, Vásárosnamény, Vítka, Beregsurány, Márokpapi.

¹³⁵³ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 17.

¹³⁵⁴ Uo. 29.

¹³⁵⁵ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 64 – 66.

¹³⁵⁶ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 29.

¹³⁵⁷ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 66.

¹³⁵⁸ Ld. BERECZKI, S., *Az erdélyi római katolikus egyház helyzetének alakulása a kommunizmus idején*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 253.

¹³⁵⁹ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 179.

¹³⁶⁰ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 143.

Romániában aztán visszaálltak a világháború előtti egyházi határok.¹³⁶¹ Scheffler püspök 1947. március 29-én másfél oldalas latin nyelvű levelet intézett a pápához, melyben azt kérte, hogy Szatmár és Nagyvárad maradjon különálló egymástól.¹³⁶² A pápa viszont 1948. április 9-én újra egyesítette a szatmári és nagyvárad püspökségeket.¹³⁶³ Az erdélyi részeken sokkal nagyobb gondot okozott, a magyarság védelme, ugyanis az új román vezetés már 1945-ben elkezdte üldözni mindkét katolikus egyházat.¹³⁶⁴ Márton Áron mellett még maga Mindszenty bíboros, hercegprímás is memorandumot küldött a párizsi békekonferenciához, hogy kiálljon az észak-erdélyi magyarság ügyében, ámde a görög katolikus püspökök nacionalista ellenmemoranduma is eljutott Párizsba. Bár a békeszerződés vallásszabadságot ígért, a román vezetés mégis egyházüldözésbe kezdett.¹³⁶⁵

1948. március 28-án a kommunisták 93,2%-os arányban megnyerték a választást.¹³⁶⁶ Ezt követően július 17-én egyoldalúan felmondta a Szentszékkal kötött konkordátumot, majd pedig 1950. július 7-én megszakította a diplomáciai kapcsolatait a Vatikánnal.¹³⁶⁷ A nuncius Gerald Patrick O'Hara amerikai származású volt, így ebből a szempontból sem volt kívánatos a szocialista országban.¹³⁶⁸ A püspöki konferencia mindezek ellen írásban tiltakozott a miniszterelnöknél.¹³⁶⁹ A kommunista hatalom 1948. augusztus 4-én megállapította az egyházmegyék minimális létszámát: eszerint csak az az egyházi közigazgatási egység számított egyházmegyének számukra, amelynek létszáma meghaladta a 750000-et. Ez alapján viszont csak két egyházmegyét ismertek el: a gyulafehérvárit és a jassyt.¹³⁷⁰ Ennek előzménye volt, hogy az egyes egyházak állami elismeréséhez szükséges volt egy hivatalos eljárásra. Ez abból állt, hogy szükség volt egy statútum kidolgozására, melyet előbb a kultuszminisztériumnak kellett jóváhagyni, majd pedig a nagy nemzetgyűlésnek kellett megszavazni. A katolikus egyház részéről Márton Áron és Hossu Gyula püspökök írták meg ezt a statútumot, mely aztán

¹³⁶¹ Ld. JAKUBINYI, GY., *A szentek nyomában Erdélyben*, Verbum Kiadó, Gyulafehérvár 2009, 174.

¹³⁶² <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 66.

¹³⁶³ Ld. JAKUBINYI, GY., *A szentek nyomában Erdélyben*, 174.

¹³⁶⁴ Ld. MARTON, J. – JAKABFFY, T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, 86.

¹³⁶⁵ Ld. MARTON, J., *Márton Áron küzdelme a kommunizmus idején Mindszenty József bíboros szellemében*, in *Mindszenty József és kortársai: vértanú és hitvalló püspökeink* (szerk. Mohos, G.), 13 – 14.

¹³⁶⁶ Ld. BEREZKI, S., *Az erdélyi római katolikus egyház helyzetének alakulása a kommunizmus idején*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 253.

¹³⁶⁷ Ld. NÓDA, M., *Hogyan születik egy konkordátum?*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 200.

¹³⁶⁸ Ld. BEREZKI, S., *Az erdélyi római katolikus egyház helyzetének alakulása a kommunizmus idején*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 255.

¹³⁶⁹ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 66.

¹³⁷⁰ Ld. *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989* (szerk.: Havasy, Gy.), 366.

a kultuszminisztériumnál megfeneklett. Így a katolikus egyház a Román Népköztársaság területén csak megtúrt vallásnak számított. Persze ez inkább a latin rítusú katolikusokra vonatkozott, mert a görögkatolikus egyház működését még abban az évben beszüntették, illetőleg beolvasztották az ortodox egyházba.¹³⁷¹ Az ellenszegülő püspököket vagy kényszerlakhelyre internálták, vagy pedig börtönbe csukták.¹³⁷² A rendelet következtében a szatmár-nagyváradai püspökség az állam szemében megszűnt egyházmegyének lenni, csupán főesperességnek tekintették.¹³⁷³ Ugyanez a sors várt a temesvári püspökségre is.¹³⁷⁴

Alig pár hónappal a két egyházmegye újraegyesítése után, szeptemberben az állam felfüggesztette Scheffler püspöki működését.¹³⁷⁵ A püspök kérvényezte a kultuszminisztertől a határozat visszavonását, de kérése nem nyert meghallgatást. Az egyházmegye közigazgatásában ez a helyzet nem okozott változást, csak annyiban, hogy előzetes egyeztetés után Pakocs Károly írta alá a papírokat.¹³⁷⁶ 1950-ben a püspököt kényszerlakhelyre szállították, 1952-ben pedig letartóztatták és börtönbe vitték.¹³⁷⁷ A szocializmus idején nem neveztek ki új püspököt az egyházmegye élére. A Szentszék előrelátóan még 1948-ban kiadott egy rendelkezést, amely szerint az akadályoztatott püspököket az általuk megnevezett ordináriusoknak kell helyettesíteniük. Minden püspöknek három ordináriust kellett megneveznie, arra az esetre, ha az első számú helyettes is akadályoztatva lenne.¹³⁷⁸ Mivel írásos bizonyítékok nincsenek, ezért csak feltételezés, hogy ekkor Pakocs Károly és Bogdánffy Szilárd¹³⁷⁹ voltak a megnevezett utódok.¹³⁸⁰ Ez a névsor aztán változott: Scheffler internálása után Czumbel Lajos lett az egyházmegye titkos ordináriusa.¹³⁸¹ Czumbel után a püspök Szvoboda Ferencet, valamint Dobos Jánost nevezte meg utódként.¹³⁸² Az egyházmegye

¹³⁷¹ Október 1-én, Kolozsváron, erőszakkal odarángatott papok csoportja mondta ki az egyesülést az ortodox egyházzal, mely után az állam nem létezőnek tekintette a román görögkatolikus egyházat. Ld. GERGELY, J., *Főpápok, főpásztorok, főrabbiak. Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből*, 259.

¹³⁷² Ld. BERECZKI, S., *Az erdélyi római katolikus egyház helyzetének alakulása a kommunizmus idején*, in *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye életéről* (szerk.: Marton, J. – Bodó, M.), 255.

¹³⁷³ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmusa.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa*, 67.

¹³⁷⁴ Ld. GERGELY, J., *Főpápok, főpásztorok, főrabbiak. Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből*, 259.

¹³⁷⁵ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 17.

¹³⁷⁶ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmusa.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa*, 67.

¹³⁷⁷ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 17.

¹³⁷⁸ Ld. SZTYAHULA, L., *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918–1950*, 143.

¹³⁷⁹ Bogdánffyt 1949. február 14-én titokban püspökké szentelte a bukarasti nuncius, Gerald Patrik O'Hara. Ld. FODOR, J., *A jóság elitje a XX. században. Dr. Bogdánffy Szilárd élete*, 60.

¹³⁸⁰ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmusa.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa*, 66.

¹³⁸¹ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 32.

¹³⁸² <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmusa.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa*, 68.

kormányzása viszont hamar félbeszakadt Czumbel számára, mivel 1951. március 11-én letartóztatták.¹³⁸³ Ekkor az ordináriusi feladatokat Szvoboda Ferenc veszi át, de őt is ez év decemberében száműzik Felsővisóra. Ekkor a feladatokat Révész Gábornak delegálja, aki évekig látta el ezt a feladatkört.¹³⁸⁴ 1950-1951 között a papszenteléseket Fiedler István egykori megyéspüspök végezte, annak ellenére, hogy 1949-től rendőri megfigyelés alatt állt.¹³⁸⁵ Scheffler János püspököt 1952. március 18-án hazaárulás vádjával letartóztatták, majd koncepciós perben elítélték. Előbb a belügyminisztérium fogdájában raboskodott, majd pedig a jilavai börtönbe szállították, ahol a politikai foglyokat tartották fogva. Itt érte a halál még azon év december 6-án.¹³⁸⁶

A titkos ordináriusok vezették az egyházmegyét az egész kommunista éra idején.¹³⁸⁷ Czumbel öt évet töltött el különböző börtönökben: előbb három évet Máramarosszigeten, majd Jilaván, végül pedig a Bárágani puszta Bumbacar nevű telepén. 1956-ban szabadult, és szabadulása után újra végezhetette ordináriusi munkáját.¹³⁸⁸ 1967. február 26-án bekövetkezett halála után Szvoboda Ferencnek kellett volna átvenni az egyházmegye vezetését, ám idős korára való tekintettel nem vállalta és helyette átadta a feladatot Sipos Ferencnek, az addigi általános helynöknek. Mivel azonban nem szerepelt a neve Scheffler püspök listáján, ezért szükséges volt a Szentszék megerősítése, melyet Cicogniani államtitkár meg is adott. Bár Sipos munkáját az állami szervek igyekeztek akadályozni, mégis sikerült az egyházmegye több templomát és plébániáját is felújítani.¹³⁸⁹

A szatmár-nagyváradai püspökség életében 1982. hozta az új fordulatot, amikor is II. János Pál pápa október 18-án, *Quando quidem* kezdetű bullájával újra különválasztotta a két történelmi egyházmegyét. Ennek végrehajtására a Szentszék Jakab Antal gyulafehérvári püspököt bízta meg. Ennek első lépése volt, hogy Nagyváradon is saját ordinárius legyen, aki vezeti az egyházmegyét. Erre a feladatra pedig Dászkál István kanonokot találták a legalkalmasabbnak. Sipos még ebben az évben kérte, hogy a Csehszlovákiában lévő 13 plébániát vegyék ki a

¹³⁸³ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 32.

¹³⁸⁴ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 391.

¹³⁸⁵ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/f-7547C/fiedler-istvan-7565A/>

¹³⁸⁶ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 68.

¹³⁸⁷ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 18 – 19.

¹³⁸⁸ <http://lexikon.katolikus.hu/C/Czumbel.html>

¹³⁸⁹ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 69 – 70.

szatmári püspökség fennhatósága alól, tekintve, hogy a kormányzása egyébként is lehetetlen. Ez 1983-ban meg is történt.¹³⁹⁰

Az 1989. decemberében bekövetkezett politikai változások arra ösztönözték a Vatikánt, hogy lépéseket tegyen az új politikai vezetésnél a kapcsolatok felvételére. 1990. januárjában a román egyházmegyei vezetők tanácskozást tartott, hogy milyen közös álláspontot tudnak majd képviselni az új helyzetben. A szatmári egyházmegyébe februárban érkezett meg John Bukovsky szentszéki diplomata, hogy tájékozódjon a kinevezendő püspök személyét illetően. A püspöki kinevezések még abban az évben megtörténtek.¹³⁹¹ A szatmári egyházmegye élére Reizer Pál személyében került új főpásztor,¹³⁹² míg 1990. március 14-én II. János Pál pápa, Tempfli Józsefet nevezi ki nagyváradi megyéspüspöknek. Püspökké szentelésére április 26-án került sor.¹³⁹³ Különlegesség, hogy az új püspököt a magyar prímás, Paskai László szentelte, társszentelők pedig Gyulay Endre szeged-csanádi és Bálint Lajos gyulafehérvári püspök voltak.¹³⁹⁴

A román egyházmegyei helyzet viszont ezzel nem lett megoldva. 1990. január 2-án az erdélyi latin és görög rítusú vezetők megbeszélésen vettek részt Colasuonno rendkívüli megbízott nunciussal és kérték a gyulafehérvári egyháztartomány létrehozását. Bár román püspökök már ekkor tiltakoztak, az erdélyiek írásba fektették kérésüket, sőt az új püspökök 1991-ben megismételték a kérést. Az év augusztusában a pápa érseki rangra emelte Gyulafehérvárt, de nem tette metropolitává. Szatmár és Nagyvárad továbbra is tiltakozott a Bukaresthez való tartozás ellen, Temesvár pedig közvetlen a Szentszék alá való rendelőt akarta elérni, de ezek a kérések egyházpolitikai okokból nem hallgattattak meg.¹³⁹⁵

2. A munkácsi püspökség kialakulása

Az egyházmegye kárpátaljai részét már 1944-től helynök irányította. Kezdetben ezt a tisztelet Pásztor Ferenc beregszászi főesperes töltötte be, de akadályoztatása esetén még két utódot is megnevezett Scheffler püspök. Ezek közül az első, Bujaló Bernát rövid ideig el is látta a helynöki feladatokat, ám betegsége miatt Szegedi Jenőnek kellett átvenni ezt a feladatot, aki ezt

¹³⁹⁰ <https://docplayer.hu/1133431-A-szatmari-egyhazmegye-jubileumi-sematizmus.html> *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmus*, 70.

¹³⁹¹ Uo. 71.

¹³⁹² Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 18 – 19.

¹³⁹³ Uo. 190.

¹³⁹⁴ <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/btempfli.html>

¹³⁹⁵ Ld. ANDRÁS, I. – VENCSEK, L., *Az erdélyi római katolikus egyház a múlt és jövő feszültségében*, in *Távlatok XII–XIII (1993/4–5)*, 575.

az állam jóváhagyása nélkül végezte. A szovjet pártvezetés ugyanis önkényesen nevezett ki vikáriust a területre, előbb Mészáros János, majd Závodnyik Tibor személyében, de Szegedi szava az ő vezetésükben is döntőnek bizonyult. 1985-ben a papság választotta meg vikáriusnak a huszti plébánost, Galambos Józsefet, majd ennek az évnek decemberben bekövetkezett halála után Csáti Józsefet.¹³⁹⁶

A Szentszék 1992-ben kezdte meg a terület egyházjogi rendezését, amikor is március 28-án Ukrajna nunciusát, Antonio Franco érseket kinevezte a terület ordináriusává. Persze a nuncius helynök útján tudta vezetni a területet. 1993. augusztus 14-én a területet apostoli kormányzósággá nyilvánították. 1995 év végén kapta meg püspöki kinevezését Majnek Antal ferences szerzetes, aki előbb segédpüspök, majd általános helynök, végül az apostoli kormányzóság ordináriusa lett.¹³⁹⁷ A kormányzóságot végül II. János Pál pápa, 2002. március 27-én egyházmegyei rangra emelte, az addigi ordináriust, Majnek Antalt pedig kinevezte az új püspökség első megyéspüspökévé.¹³⁹⁸ Az új egyházmegye pedig a lvovi érsekség szuffragáneusa lett.¹³⁹⁹

¹³⁹⁶ Ld. BURA, L., *A második évszázad (1904 – 2004). A szatmári római katolikus egyházmegye kislexikona*, 27.

¹³⁹⁷ Uo.

¹³⁹⁸ <https://munkacs-diocese.org/hu/tortenet/>

¹³⁹⁹ <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-94-2002-ocr.pdf> AAS 2002, 511.

BEFEJEZÉS

A magyar hazát Trianonnal ért veszteségek szinte felsorolhatatlanok számunkra. A nagyhatalmaknak az ország feldarabolását célzó döntése nem maradt se politikai, se gazdasági, sőt még egyházi következmények nélkül se. Talán a katolikus egyház volt az első, amelyik észrevette a nemzeti tragédia romboló hatását és kezdeményezte, hogy a magyar területek minél előbb visszakerüljenek az anyaországba. Tette ezt mind egyházpolitikai szempontból, mind a lelkek üdve érdekében. A kisantant országai ugyanis nem a keresztény szellemet örökítették tovább. Csehszlovákia protestáns, huszita irányvonalat képviselt, míg Románia és Jugoszlávia az ortodoxia dominanciáját akarta kiharcolni újonnan szerzett országrészeiben. Az elcsatolódott magyarság így nem csak etnikai volta, hanem vallási hovatartozása miatt is szenvedett.

A két világháború közötti Magyarország viszont a katolicizmus fellegvárának számított a térségben, ami miatt joggal bíztak a Szentszék közbenjárásában. Azt persze nem szabad elfelejtenünk, hogy a pápa a világegyház feje, akinek az egész Egyház érdekeit kell figyelembe vennie, nem pedig egyes államok akaratát. A Vatikán mégis figyelemmel volt a magyar püspökök kéréseire, meghallgatta őket a szomszédos államok egyházi ügyeivel kapcsolatban, sőt amikor Magyarország revíziós sikereket ért el, rövid időn belül visszacsatoltattak a visszatérő területek eredeti egyházmegyéjükbe. A történelem vihara azonban elsodorta ezeket a területi változásokat és 25 évvel Trianon után szinte előről kellett kezdeni az egész egyházmegyei rendezést. A két világháború közti időszak sajna nem volt elég arra, hogy megoldják az ország területi csökkenésével keletkezett egyházkormányzati problémákat. Ennek legfőbb oka a magyarok kitartása volt amellet, hogy az országhatárok változni fognak, ezért nem érdemes elkezdni a rendezést. A Vatikán által kezdeményezett konkordátumok nem érték el céljukat, a szerződés aláírása után az államok évekig nem tudták törvénybe iktatni az azokban foglaltakat. A bécsi döntések után talán ezért is történt meg a visszacsatolt területek reinteegrálása korábbi egyházmegyéjükbe.

A nagy kérdést jelentő gazdasági-, birtokjogi problémák sem oldódtak meg egyhamar. Az elszakított területek javadalmai évtizedekig zárlat alatt voltak, míg az adott egyházmegye válságos időket élt meg gazdaságilag. Talán a Gondviselésnek köszönhető, hogy egyetlen érsekség vagy püspökség sem került csódba, nem szenvedett gazdasági problémáktól. A nagy kérdés azonban nyitva maradt. Mi lesz az elszakított egyházmegyékkel? Mikor fog végleg pont kerülni a külföldre került egyházmegyék rendezésének ügyének végére? Mikor lesznek

egyházmegyék az apostoli kormányzóságokból, vagy mikor jönnek létre új egyházmegyék a területi rendezés végett?

A második világháború még bizonytalanabb egyházi helyzetet okozott ugyanis, mint az első. Bár itt kisebb területi változásokról beszélünk, a kommunista térnyerés annál jobban akadályozta az egyház ügyeinek intézését. Míg Trianon után az utódállamok is fontosnak tartották a Vatikánnal való kapcsolat mihamarabbi felvételét és az egyházi ügyek gyors rendezését, addig a II. világháborút követően a szovjet érdekszféra országai éppen elvágni igyekeztek magukat a Szentszék gondoskodó figyelme elől. A nunciatúrák megszűntek, a diplomáciai kapcsolatokat befagyasztották.

Ami a legnagyobb válságot jelentette, hogy a bécsi döntések következtében létrejött területi egyesítések, amik megszüntették az egykori apostoli kormányzóságokat, továbbra is érvényben maradtak. Az egyesített egyházmegyék egységesek is maradtak hivatalosan, ám területüket feldarabolták az országhatárok. Ez az állapot pedig lehetetlenné tette az egységes kormányzást. Így a pár évtizede már bevált helynöki tisztség újra feléledt, ám ezúttal új helyzet is megvalósult. A helyi egyháznak egyszerre kellett megoldani a maga közigazgatási, gazdasági problémáját, valamint az életbenmaradását a kommunizmussal szemben. A Szovjetunió kísértő árnyéka nagyobb veszélyt jelentett, minthogy a közigazgatásra tudjanak figyelmet szentelni.

A kérdés azonban nyitott maradt, ám nem mindenki látta ugyanúgy a megoldásokat. Mindszenty erős védőbástyája volt a hagyományos prímási jogoknak, melyeket a történelmi hagyományok erősítettek meg. Ezt nem csak az ország politikai történetében látta fontosnak fenntartani, hanem a teljes Nagy-Magyarország területén. Nem nézte jó szemmel a környező országokban létrehozott új egyházmegyéket, s mint prímási jogainak megcsönkítését és a magyar egyházi szervezet lerombolását látta ezekben. Amikor ő maga készített tervezetet az ország egyházmegyei megújítására, az akkori csonka részeket is a teljes egészben látta. Épp ezért nem törekedett ezen részek megszüntetésére, sőt határaik változtatásában is fontosnak tartotta az illetékes főpásztorral való kommunikációt.

Már előre vetítette a jövőt, amikor a kommunista rendszer nyomására a csonka részek vezetésére a Szentszék az egri érseket és a szeged-csanádi püspököt bízta meg. Nem szabad elfelejteni, hogy ekkor a rozsnyói, kassai, szatmári és nagyváradai magyar részek továbbra is saját egyházmegyéjük részét képezték és nem lettek beolvasztva egy másik egyházmegyébe. A nagyváradai részek egészen az egyházmegyei rendezésig meg is maradtak ebben az állapotban. A többi részeknek azonban ezt a különállását nem sikerült megtartania.

A világegyház történései ugyanis továbbra is kölcsönhatással voltak a magyar egyházi életre. Így tehát, amíg a román egyházpolitika annyiban megoldotta az egyházmegyei kérdést, hogy egyes területeket, bizonyos hívőszám alatt nem minősítettek püspökségként, addig a csehszlovák-vatikáni tárgyalások eredményei újabb dilemmákat okoztak. Ezt pedig nem csak a felsőpapság érezte saját ügyének. A lokálpatriotizmus ugyanis az egyházban is jelen van, és nehéz az ilyen érzelmekre hatni, ha nem lehetetlen. Az úgynevezett „északi részek” papsága kiállt saját függetlensége, saját hagyományai mellett, sőt, elmondások szerint ez az érzület egyesekben a mai napig is megvan. Láthatjuk tehát, hogy ezek a kérdések nem csak felsőbb körökben váltak fontossá, hanem a társadalom egészére is kihatással voltak. Új helyzetek alakultak melyekben fontos kérdéssé vált: hova is tartozunk?

Az országok határai sohasem állandóak, az Egyház hajóját pedig mindig megpróbáltatás fogja érni a történelem viharában. Azok a megoldások, amiket most véglegesnek látunk, lehet, hogy még csak átmenetiek. Az egyház viszont mindig törekedni fog arra, hogy a történelem által elé állított kérdésekre választ adjon, és minden problémára megtalálja a megoldást. Amit azonban a legnagyobb bizonytalanságban is fontosnak láttak mind a főpásztorok, mind pedig a legkisebb falvak papjai is: célunk, hogy a ránk bízottakat tudjuk az üdvösség felé vezetni. Akármilyen megpróbáltatások is érnek minket, akármennyire is embert és lelket próbáló helyzeteket állít elénk a világ, feladatunk, hogy kitartsunk Krisztus követésében, hiszen az istenfélőknek minden a javukra válik.

SUMMARY

The Treaty of Trianon is a national tragedy. A tragedy that affected not only the political and economic situation of the country but also its ecclesiastical position. The ecclesiastical organization, which lasted for almost a thousand years, disintegrated as a result of the new frontiers, raising new ecclesiastical issues. The territory of several dioceses was transferred either partially or completely to another country.

The situation thus raised great questions for both the Holy See and the Hungarian ecclesiastical government. The successor states did not seek to uphold Catholic values and even made life difficult for the faithful. The Hungarian bishops were therefore in a position to retain their territorial jurisdiction. This was also much needed due to the precarious situation of the borders. Hungary believed in the revision, that is, in getting at least the Hungarian-inhabited parts of its territories back. However, the pope could not afford to leave the torn church areas without a pastor. The new situation called for new steps.

The surrounding states wanted to see their bishops at the head of the dioceses, to enforce their will against the church. This is how national bishops came to the head of the dioceses, who will do the will of the state. However, the Hungarians insisted on their territorial integrity and by all means were able to promote the interests of the Hungarian Church. The constantly operating Hungarian diplomacy wanted to prevent, or at least want to drive away, the concordats of the Holy See with the surrounding countries. Although they were concluded, they did not gain legal force in their own country.

It provided only a small consolation to Hungary when it regained some of its territory as a result of the Vienna Awards. As a result, episcopal offices and larger diocesan areas returned to the country. Hungarian Catholics could feel at home again. They were freed from oppression and were free to exercise their faith again. But unfortunately it didn't last long. As a result of the tragedy of World War II, borders were restored and the church went through another difficult period.

The trend between the two world wars towards the ecclesiastical settlement of the territories was no longer realized after the II. World War. The communist powers did not regard the church as an equal negotiator at all, and even more and more sought to destroy it. However, the Church was able to stay on its feet against the attacks of the world, just as it had for two thousand years.

Although he was placed in a subjugated position where he had to fight for survival, he was still able to voice his interests and negotiate them.

This was necessary, not only in Hungary, but also in the neighboring countries. However, the negotiations of the neighboring states had a strong impact on the Hungarian church organization. After the II. World War, some dioceses, although their territory was divided by national borders, still remained united. Initiatives were taken in the interest of governance, but the diocese remained legally one. And since the communist state leaders did not understand the ecclesiastical administration, it was necessary to find solutions for the management of the areas that crossed the border, perhaps completely unknown until then. This is how the jurisdiction of the Archbishop of Eger may have spread to the Hungarian parts of the suffragan dioceses.

Thus, when the borders of the dioceses in Czechoslovakia were adjusted to the national borders, ecclesiastical legal doubts arose in Hungary. The unification of the truncated parts and the reorganization of the Hungarian diocesan system were thus a constantly remaining topic. And the Vatican always had to consider the spiritual good of the faithful, not individual interests. Personal feelings cannot dominate the life of the great Church.

However, the arrangement of the dioceses was not resolved even during the regime change. The issue had to be thought through anyway, since the management of large dioceses was a difficulty for the chief pastors, and the location of the boundaries often seemed illogical. That is why Pope John Paul II. initiated their review. Liveable conditions had to be considered in the Hungarian Church, which required the drawing of new diocesan borders. Although it cannot be said that everyone welcomed these changes with the greatest joy, the new Hungarian diocesan image proves to be viable, able to fight the attacks of the modern age.

NYILATKOZAT

Alulírott Mészáros Barnabás, felelősen kijelentem, hogy a jelen doktori disszertációt önálló kutatásaim alapján, önállóan írtam, a feltüntetett és hivatkozott források és szakirodalom alapján, amelyeket az érvényben lévő előírások értelmében idézek. Disszertációm nem tartalmaz plágiumot.

Mészáros Barnabás

Budapest, 2024. január 21.